MC
134.300

BAKAY KORNÉL

AZ ÁRPÁDOK ORSZÁGA

BAKAY KORNÉL: AZ ÁRPÁDOK ORSZÁGA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Bakay Kornél

AZ ÁRPÁDOK ORSZÁGA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A kötet megjelenését támogatta:

A Magyar Millennium
Kormánybiztosi Hivatala, Budapest
A Dunaferr-Somogyország Archaeometallurgiai Alapítvány,
Dunaújváros
A Kőszeg Kultúrájáért Közalapítvány, Kőszeg
Dr. Bencze István, Budapest
ELMO Kft. – Kovács Lajos, Budapest
Bánházy István, Budapest

MBE Nagy Lajos Király Magánegyetem
Magyar Történeti Tanszék,
Miskolc

BAKAY KORNÉL

AZ ÁRPÁDOK ORSZÁGA

ŐSTÖRTÉNETÜNK TITKAI

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kőszeg, 2000.

Címlapon:

A magyar Szent Korona ún. Geobitz-lemeze
Foto: *Szelényi Károly* (Magyar Nemzeti Múzeum)

Hátoldalon:

Madonna, csont könyvfedéldísz Ipolytölgyesről
Foto: *Bakay Kornél*

A fényképeket készítette:

Bakay Kornél
Horváth István
Kolozs Ágnes
Kunkovács László
Lantos Miklós
Sugár Lajos
Szelényi Károly

© Bakay Kornél
Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás bármilyen formáját.

134.300

ISBN 963 7528 01 6

Felelős kiadó: *Dr. Bakay Kornél*

Készült a Csutorás és Társa Nyomdaipari Kft.-ben
Nyíregyházán, 2000-ben
Felelős vezető: *Csutorás György*

2001

TARTALOM

Bevezetés 7

A történetírás módszertana 15

Hogyan lettünk finnugorok? 97

Sed ne auctoritate, nisi id potius experimentum sit! 114

Jugria 127

A finn-magyar rokonítás 136

Új távlatok 173

A finnugor irányzat uralomra jutása 181

A magyarok országa 201

A keresztény magyar királyság koronázási jelvényei 219

A magyar társadalom a királyság első századaiban 349

Királysírok 349

A pogánylázadások tévtana 397

Ábrázoló művészetünk eredete 409

Királyi székhelyek 417

Városok 433

A mindennapi élet 458

Az utolsó évszázad 485

Az orosz nyelvű irodalom jegyzéke 499

A képek jegyzéke 503

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

BEVEZETÉS

Harmincöt esztendővel ezelőtt jelent meg az első munkám[1] 64 oldalnyi terjedelemben. A szerény kivitelű, A/4-es alakzatú füzet tagadhatatlanul nagy örömet okozott, hiszen azt igazolta, hogy az egyetemen jól felkészültem, és képes vagyok önálló munkára. Valójában az egyetemi diplomamunkám egyik fejezetét fogadták el közlésre. „Sikeremhez" erősen hozzájárult nagyszerű tanáromnak és mesteremnek, László Gyula professzor úrnak az ajánlása és támogatása. Úgy vélem, egyetemi éveimben, majd gyakornok koromban is, szorgalmas és törekvő voltam s ezt nemcsak tanulmányi érdemjegyeim jelezték, hanem az évfolyam-sorrend is, amelynek első három helyezettje között találhattam magamat. Némi tanulságul szolgálhat tehát, ha leírom a neveket: Szabó Miklós, jelenleg akadémikus[2] (a 88 esztendős korában elhunyt László Gyulát soha nem választották meg!), a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem rektora, Kovács Tibor, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója és jómagam. Jóllehet nem a mostani felsorolás volt a sorrend, mire vittem én? 1995 decemberében az akadémiai OTKA[3] Magyar Őstörténeti Bizottsága egy őstörténeti monográfia elkészítésére benyújtott pályázatomat a következő „értékeléssel" utasította el: „Maga a téma – a magyarság eredetének és őstörténetének vizsgálata – aktuális, és nyilvánvalóan minden komoly szakértelemmel bíró szerzőtől várhatók új eredmények, az eddigi adatok újfajta megközelítése. A pályázó azonban – eddigi dolgozataiból ítélve – nem von be új forrásanyagot vizsgálatába, *nem komoly szakérte-*

[1] Bakay Kornél, Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéséhez. Dunántúli Dolgozatok 1. A pécsi Janus Pannonius Múzeum Kiadványai. Pécs 1965.

[2] Hanczár János, Világhírű magyar régészet. In: Napi Magyarország. 1998. július 22. 10. o. Szabó Miklós állást foglalt a Vörös Győző-féle egyiptomi felfedezésekről, természetesen elítélve Vöröst.

[3] Országos Tudományos Kutatási Alap.

lemmel rostálja meg az eddigi forrásokat, hanem a középkori eredetű hun-magyar és avar-magyar rokonság *avítt* elgondolását igyekszik beleerőszakolni a magyar őstörténetbe. A **dilettáns** ‚kutatók' kedvenc és harcias vesszőparipáját is meglovagolja, s azt bizonygatja, hogy a magyar nyelv finnugor rokonságát aktuális politikai célzattal terjesztették el az agyafúrt osztrák és orosz tudománypolitikusok, természetesen magyarellenes célzattal, hogy megfosszanak bennünket dicső hun származástudatunktól." „Bakay Kornél célja nemes, egy ilyen könyv megírása feltétlenül szükséges, és meg is valósítható. Az egyetlen baj, hogy számomra és az ország szakmai közössége számára teljességgel érthetetlen módon, de kétségtelenül, Bakay Kornél körülbelül 4-5 évvel ezelőtt megváltoztatta tudományos felfogását, egészen pontosan *felhagyott a tudományos normák követésével.* Egészen röviden, a sumér-magyar nyelv- és talán ethnikai rokonság híve lett, ami még hagyján [sic!].[4] De legutóbbi munkáiban dühödt támadásokat intéz a klasszikus és mai magyar tudományosság minden eredménye ellen, nála nemcsak a magyarok és sumerek, hanem irániak, szittyák, hunok és mindenféle más nációk, talán már az etruszkok is [sic!] rokonok. Bakay tervezete elvontan *mindenben megfelel* a tudományos követelményeknek, egyetlen kivétellel. Az pedig az, hogy e tervezett munkában immáron tudományos formaságok és keretek között óhajt feldolgozni egy olyan témát, amely feltétlenül támogatandó lenne, *ha nem tudnánk* vagy legalább is én nem tudnám, hogy *fel óhajtja rúgni* a magyar nyelvtudomány, történettudomány, régészet minden eddig elért, de kétségtelenül még nem végleges, eredményét. Lényeges észrevételként közlöm tehát a Szakkollégiummal, hogy véleményem szerint ilyen csacskaságokra még akkor sem adható pénz, ha cél önmagában nemes, a könyv szükséges, és a pályázó *hajdanában* érdemes kutató volt." „A Kik vagyunk? Honnan jöttünk? című munkájában annyi csacskaságot összeírt, amely miatt nem bízhatok abban, hogy tárgyilagosan tudna ítélni. Pályázatának szövegében pedig kétségtelenné teszi, hogy továbbra is a sumér-magyar

[4] A sumérkodás vádjára lásd: Bakay Kornél, Turánizmus, finnugrizmus. Turán. Új folyam 1 (1998) 5. szám, 6-10.

hívők [sic!] táborába tartozik."[5] „Korábban írt alapos munkáinak tudományos elveit láthatóan teljesen feladta, újabb tevékenysége *a szélsőséges politikai publicisztika* műfajába tartozik."

Egy másik pályázatomra, amely Kőszeg középkori történetének a feldolgozásához igyekezett anyagi támogatást szerezni, a hatalmi gőgjéről elhíresült Engel Pál a következőket írta: „A pályázó személye elvben a legalkalmasabb volna a vállalt feladat teljesítésére, hiszen régész, történész és egyben a városi múzeum igazgatója. A gyakorlatban azonban komoly fenntartásaim vannak iránta. Régészi működését nincs módomban megítélni, de történészi tevékenységéről nem tudtam kedvező képet alkotni. Kőszeg várainak történetéről szóló tanulmányát[6] annyira *rossznak* találtam, hogy ennek egy vitacikkben[7] hangot is adtam, noha helytörténeti kérdésekben különben ritkán fogok tollat *(hogyan is tehetné egy ilyen kiemelten nagy tudós?)*[8] Azóta egyéb olyan írásai is megjelentek, amelyek, noha Kőszeggel nem kapcsolatosak, tovább mélyítették kedvezőtlen benyomásomat Bakay történeti attitűdjeiről. Elsősorban a „Hogyan lettünk finnugorok?" című, néhol *döbbenetes* dolgozatára gondolok, amelyet a jelen pályázat szerint tíz legfontosabb

---

[5] Ezt a képtelen és hamis vádaskodást Rédei Károly is képviseli: Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája. Magyar Őstörténeti Könyvtár 11. Sorozatszerkesztő: Zimonyi István. Budapest, Balassi Kiadó. 1998, 106-107. Rédei Károly könyve megdöbbentően rossz mű, mégis nagyon jó, hogy megjelent, mert minden tárgyilagos olvasó megtapasztalhatja, mekkora és milyen tudománya van a finnugristáknak.

[6] Bakay Kornél, Árpád-kori vár, lakótorony és védmű Kőszegen. Savaria. A Vas megyei Múzeumok Értesítője 19/2 (1990/91) 45-79.

[7] Engel Pál, Kőszeg középkori várai. Hozzászólás egy vitához. Vasi Szemle 45 (1991) 602-606. Előzménye a cikknek: Dénes József „szakszerű bírálata": Megjegyzések Kőszeg és környéke Árpád-kori várairól. Vasi Szemle 45 (1991) 461-464., majd erre a válaszom: Bakay Kornél, Asinus ad lyram. Válasz. Vasi Szemle 45 (1991) 465-467.

[8] Csapodi Csaba, Thuróczi, Chronicle-ról. Magyar Tudomány 37 (1992) 246.: „Engel Pál a művelődéstörténet területén meglepő tájékozatlanságot árul el. Szinte azt a benyomást kelti, hogy Magyarországnak kőkorszaki társadalma volt." Hasonlókat mondhatunk egyik könyvéről is: Engel Pál, Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában 1. Háttér Kiadó 1990. Engelre és társaira nem egyszer ráillene: Jediji boka bak! Vö. Vámbéry Ármin, Mutatvány az eredeti török szólásmódokból. Magyar Nyelvészet 6 (1861) 379. – Dr. Adorján Imre miskolci főorvos 1996. május 10-én kelt, Engel Pálnak címzett leveléből idézek: (A Beilleszkedés Európába c. könyvéről van szó) „... süt belőle a magyar-ellenesség, a magyarság lekicsinylése a történelmi múltján keresztül, az idegenek ajnározása, a magyar öntudat és büszkeség megrontása, a sérült nemzettudat előidézése!", „...a könyv valamilyen presszióra készült munka, amely nem a valóságot tartalmazza." Dr. Adorján Imre még a művelődési miniszterhez is panasszal fordult.

munkája közé sorol. Ugyanígy veszi számba egy, a Hunniában megjelent írását is. Ezt ugyan nem volt módom olvasni, de szilárd meggyőződésem, hogy *olyannak, aki igényt tart a „történész" minősítésre, jobban meg kell válogatnia* azokat a fórumokat, ahol publikál. A legfontosabb azonban, hogy említett, ide vágó tanulmányából ítélve *nem lesz képes* Kőszeg történetét úgy megírni, ahogyan azt kellene. Pályázatát ezért nem támogatom."[9]

Hogyan juthattam el idáig? Mivel „érdemeltem ki" a fenti értékelést? Miért idézgetik folyton azokat a tanulmányaimat[10] és könyveimet[11], amelyek tulajdonképpen elsősorban anyagközlő feldolgozások, szerény, javarészt másoktól átvett történeti értékeléssel, és miért váltam azon nyomban tudománytalan szamárságok kiötlőjévé, amikor három évtizedes szakadatlan tanulás és anyaggyűjtés után őstörténetünket más szemszögből kívántam bemutatni? Nehéz és súlyos kérdés. De megválaszolható. Aki érvényesülni akar, aki elismerést óhajt kapni, aki igényt tart arra, hogy kitüntetései és hivatalos címei legyenek, annak bele kell illeszkednie a hivatalos élet közegébe, annak el kell fogadnia az „előírt normákat", annak szakadatlan ápolnia kell a kapcsolatait, annak csak „elfogadott nézetei" lehetnek. Ahogyan Király Péter írja a Magyar Nyelv 2000. évi első számában: „A tudomány fellegvárában ülőknek az az érdeke, hogy ‚igazságaik' változatlanok maradjanak." Aki megkísérli fellebbenteni a sötét és nehéz függönyt a magyarság titkos és titkolt történetéről, annak számolnia kell a kiközösítéssel.

---

[9] OTKA T 19538. sz. pályázat bírálata, KO 6211/96. A zsüri és az opponensek együttes véleménye szerint a kért téma OTKA **támogatást nem kaphat.** – Éry Kinga, a zsüri elnöke. – A két opponens nem írta alá a nevét. – A középkori Kőszeg c. szakkönyv pályázatot is elutasították: OTKA T 9014/K0 8079/96. Itt az egyik bíráló ugyancsak Engel Pál volt, aki a szombathelyi Dénes József számára jelentős összegű OTKA-pénzt biztosíttatott, tudományos múlt és teljesítmény nélkül. Engel és Dénes történetkutatói tevékenysége körülbelül azonos jelentőségű, noha a felkészültségük között óriási a különbség. A Kőszeg-könyv megírására a szerző képes volt. 1996-ban elkészült és napvilágot látott a Castrum Kwszug c. munka, 2001-ben pedig megjelenik A középkori Kőszeg c. monográfia.

[10] Bakay Kornél, Gräberfelder aus den 10–11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der fürstlichen Residenz. Archäologische Studien zu der Frage der ungarischen Staatsgründung II. Alba Regia 6-7 (1965-66) 57-84., 8-9 (1968) 57-83. – Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Acta Archaeologica 19 (1967) 105-173.

[11] Bakay Kornél, A magyar államalapítás. Budapest 1978. Magyar História sorozat. Gondolat Kiadó. Második kiadás 1981 – Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén. Studia Comitatensia 6 (1978). – Bakay Kornél, Scythian Rattles in the Carpathian Basin and their Eastern Connections. Amsterdam, Hakkert Verlag-Budapest, Akadémiai Kiadó 1971.

A magyarok titkos története kifejezés felidézi a „Mongolok titkos történetét",[12] de ahhoz valójában nincs köze, hiszen ez a cím nem a mongoloktól, hanem a kíniaktól, tehát idegenektől ered.[13] A titkos történet (die Geheime Geschichte, the Secret History) egyrészről sejtelmes bizonytalanságot sugall, a titkolt viszont magában foglalja a nyíltan, szabadon el nem mondhatót is. A könyv alcíme ezt kívánja kifejezni.

* * *

Nem az a célunk, hogy „megoldjuk" a magyar őstörténet és az Árpád-kor ágas-bogas kérdéseit, hanem az, hogy ráirányítsuk a figyelmet arra, hogy a feltevések: feltevések akkor is, ha akadémikusok vetik papírra és akkor is, ha tengernyi irodalmi idézet ékesíti őket. „Nem a tanulás s tudományok mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése és jó elrendeltetése".[14] Valójában másra, mint feltevések felsorakoztatására nem is vagyunk képesek és vajon nem az volna-é a helyes, a tisztességes, a követendő, ha minden fajta irányzat egyenlő esélyt kapna akár nemzeti-konzervatív, akár liberális kozmopolita? „A Cosmopolita tágasb szívűnek tartja magát s így jobbnak, mint másokat. Ő magasb értelműnek képzeli magát, *mert minden régi szokáson,* bevett ítéleten áthág, egyszerre keresztény, török, atheista lehet s chamaeleoni ügyességgel szabhatja magát a körülállásokhoz, a hasznoshoz."[15] Az ellenem felhozott vádakból annyi kétségtelenül igaz, hogy én pártos vagyok a magyarság iránt és ezt tudatosan vállalom. „Kit magyarnak teremtett az Úristen és nem fogja pártját nemzetének: nem derék ember!" – írta Széchenyi István.[16] S valójában itt kezdődött a baj.

---

[12] A mongolok titkos története. Közreadja Ligeti Lajos. Budapest, Gondolat Kiadó. 1962.

[13] Uott 209. – Ez a cím – tudomásom szerint – először Grandpierre K. Endre, Királygyilkosságok. Hogyan haltak meg a magyar királyok? c. könyvének főcímeként jelent meg a Titokfejtő Könyvkiadónál 1991-ben. Lükő Gábornál is szerepel: Hunnia 20 (1991) 46-49. Lükő Gábor ezt írja: „Titok ez is, mindmáig titok. Mint a mongoloké volt. Mert hiába írták meg tudós kínaiak, amit tudni véltek, a tatár koponyákba és szívekbe bele nem láthattak. Márpedig az igazi történelem ott megy végbe a csontok üregében."

[14] Gróf Széchenyi István politikai iskolája saját műveiből összeállítva. Kiadja Heckenast G. I. Pest 1863, 10.

[15] Uott 62.

[16] Gr. Széchenyi István, Napló. Budapest 1978. Gondolat Kiadó.

1992 koranyarán sorozatot indítottunk az egyik új (helyesebben: feltámasztott régi) ifjúsági lapban,[17] majd a sorozat anyagát egy vidéki kiadó kötetben is megjelentette.[18] Ezt megelőzően látott napvilágot a „Hogyan lettünk finnugorok?" c. tanulmányom.[19] 1994-ben két szakkönyv[20] egészítette ki a sort, s talán jól jellemzi a jelenlegi helyzetet az, hogy az ingyenes recenziós példányokat a szerkesztőségek[21] nem fogadták el, hanem ismertetés nélkül visszaküldték! Tehát a tudományos vita helyett, az elhallgatást, a megsemmisítő tudomásul-nem-vételt választották.[22] Nem volna különösebb jelentősége a fentieknek, ha egyedi, kivételes esetről volna szó. De nem így van. Ez a kötet azért is készült, mert szeretné fellebbenteni a fátylat néhány elhallgatott vagy egyenesen meghamisított tényről, jelenségről vagy személyről. Rendkívüli jelentősége van tehát annak, hogy ez a kötet a magyar keresztény királyság ezredéves ünnepén jelenhetik meg, a Magyar Millennium kormánybiztosának támogatásával.[23] Tudódjék már ki egyszer, miért volt például Fettich Nándor akadémikus, egyetemi magántanár „náci-fasisztaként" megalázva, majd később szaktársai által kicsúfolva és lehetetlenné téve,[24] többnyire törpelelkű középszerűek által, holott „a középszerű az ocs-

[17] Magyar Cserkész 31 (1992) 6. szám. – „Kik vagyunk? Honnan jöttünk?" címmel 27 részletben 31 hónapon át jelent meg a sorozat, az utolsó 34 (1995) 2. számban. Itt említem meg, hogy ez után jelent meg Kiszely István, „Honnan jöttünk?" c. könyve. Hatodik Síp Alapítvány kiadása.

[18] Bakay Kornél, Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Szombathely, Tikett Nyomda. 1994.

[19] Bakay Kornél, Hogyan lettünk finnugorok? Hunnia 44 (1993) 5-14., 45 (1993) 4-16.

[20] Szász Béla, A húnok története. Attila nagykirály. A jegyzeteket és az irodalom-, valamint a forrás jegyzéket átdolgozta: Bakay Kornél. In: uő. A húnokról – magyar szemmel. Budapest, Szabad Tér Kiadó 1994, VII-XL. – Sacra Corona Hungariae. Edited by Kornél Bakay. Kőszeg, Városi Múzeum 1994.

[21] A Magyar Tudomány Szerkesztősége, Budapest, Nádor u. 7. és a Századok Szerkesztősége, Budapest, Úri u. 51/53.

[22] Egyetlen kivétel akadt, Makkay János, Attila kardja, Árpád kardja. Irániak, szarmaták, alánok, jászok. Szeged, Csongrád megyei Múzeumok Igazgatósága, 1995, 9. „...nagyon szerencsésnek tartjuk, hogy ...a Szabad Tér kiadó vállalkozott Szász Béla érdemtelenül elfeledett nagy munkájának a megjelentetésére, Bakay Kornélnak a forrásokra és kútfőkre vonatkozó 90 oldalas bibliográfiájával együtt."

[23] E helyütt is szeretnék hálás köszönetet mondani dr. Nemeskürty István kormánybiztos úrnak.

[24] 15 évvel ezelőtt még nem mertem megírni mindent. Vö. Bakay Kornél, Fettich Nándor emlékére. Életünk 18 (1981) 55-62. – vö. Farkas Adrienne, Bakay Kornél, őstörténetkutató. Magyar Demokrata 3 (1999) 24. szám 44-47.

mánnyal rokon".[25] Ellenőrizhető módon tapasztalhassa meg az olvasó, ki kicsoda és milyen súlyú ítéletei vannak a magasrangú tudósoknak. Miért és milyen alapon érzik magukat egyesek feljogosítva arra, hogy ítélkezzenek, és más kutatók nézeteit eleve tudománytalannak vagy „jogalap" nélkülieknek bélyegezzenek?

Természetesen a kiindulópont csakis az lehet: tudomány-e a história s ha igen, milyen eszközök állnak a kutatók rendelkezésére? Igaz-e az az állítás, hogy a történetkutatásban is a jelenkori sokkal magasabbrendű, sokkal értékesebb a régebbinél, amiként például a reáliáknál tapasztalható. Elavult, „avítt"-e egy kétszáz esztendős mű avagy idejét múlta-e a múlt század sok történeti munkája? Mi teszi értékessé a történeti műveket? A szerzőik tudományos rangja, beosztása, ismertsége, idézettsége, a felhasznált irodalom számszerű nagysága?[26] Vajon azoknak a munkái jelenhetnek meg inkább, akik tehetségesebbek, vagy akik szorgalmasabbak vagy akik közelebb vannak a tűzhöz"? Ki a szakember és ki az amatőr? Ki a komoly tudós és ki a dilettáns?[27] Mi adhat állításainknak, feltevéseinknek hitelt? E bonyolult és valóban nehéz kérdésekre különböző módokon és különböző képpen lehet válaszolni, számomra azonban az tűnik a legtisztességesebbnek, ha erőm és képességeim alapján, bemutatok egy-egy fejezetet a magyar történetírás nagy könyvéből s így mindenki számára világossá válhat, ki mit állít és állításait, feltevéseit mire alapozza. Ez a kérdéskör ugyan nem tartozik közvetlenül az Árpádok országának a témaköréhez, ám mégis alapvető számunkra s aligha kezdhetném mással ezt a könyvet.

---

[25] Széchenyi István, Hitel. In: Gr. Széchenyi István politikai iskolája. I. Pest 1863, 98.

[26] Bakay Kornél, A tudomány és minősítése. In: Emlékkönyv Pap Gábor 60. születésnapjára. Budapest, 1999. – Uő Kapu 1999/9. 22-23. – A hebehurgya ítélkezés két legújabb példája: Fodor István, A magyar művelődés korai szakaszai. In: Magyar művelődéstörténet. Szerkesztette: Kósa László. Budapest, Osiris. 2000, 23.: „Az ősmagyar műveltség szkíta vagy szkíta jellegű elemei azonban semmiképpen sem értelmezhetők úgy, mintha ezek alátámasztanák a magyarság szkíta rokonságának vagy származásának tudománytalan elméletét." – Uő Az uráli népek őshazája és őstörténete. In: Nyelvrokonaink. Szerkesztette: Nanorfszky György. Budapest, Teleki L. Alapítvány. 2000, 22.

[27] Dilettáns: műkedvelő, műszerető, műbarát. Nem szakember, avatatlan, kontár. Tolnai Vilmos, Magyarító szótár. Budapest 1900, 89.

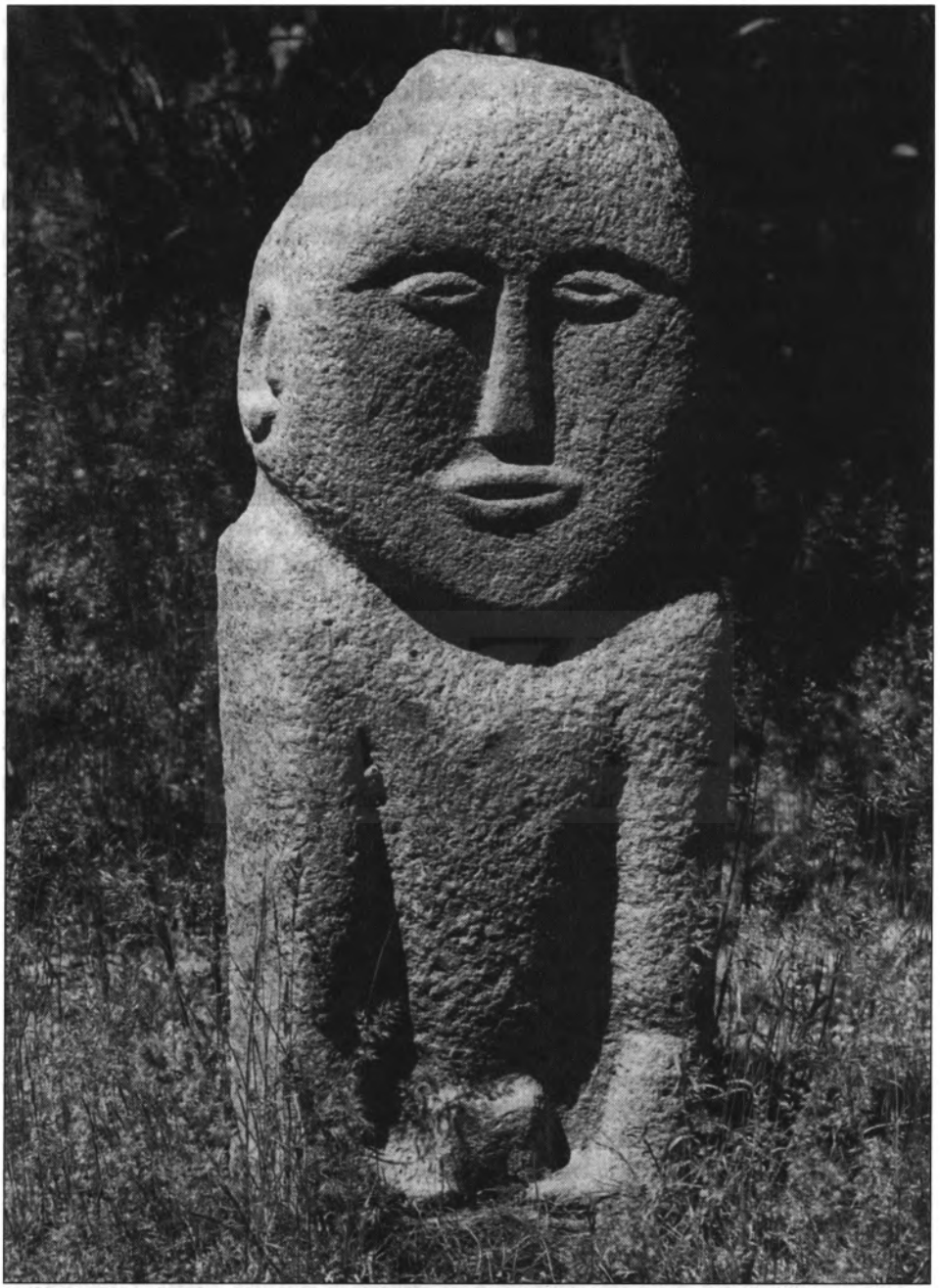

1. kép – Türk kőszobor Kazahsztánból

A TÖRTÉNETÍRÁS MÓDSZERTANA

A legelső és legfontosabb kérdés az, melyek a múlt megismerésének forrásai? A felhasználható források lényegében négy csoportra oszthatók. Az első: a nyelv, a második: az írott források, a harmadik: a tárgyi emlékek, ideértve az embertani, az állattani, a növénytani és a földtani maradványokat is, a negyedik pedig a hagyományok egésze, ide sorolva mindazt a szellemi kincset, amelyet egy nép létrehozott és megőrzött s szájról-szájra adott tovább, és amelyet, ha szabad így fogalmaznom, génjeinkben hordunk magunkban. Népdalaink, népmeséink, legendáink mondáink, díszítő- és építőművészetünk, világképünk, Isten-hitünk, mind-mind szerves részei történetünknek. A felsorakoztatott források nem egyforma értékűek, noha egyenlő rangúak. De más vonatkozásban is jelentős az eltérés a forráscsoportok között. Vannak állandóan gazdagodó, egyre jelentősebb számú anyaggal rendelkező források (ilyen például a régészet, az embertan, a történeti állat- és növénytan), vannak szinte kimeríthetetlen források (ilyen a nyelv és a hagyományok egésze) és vannak alig bővülő források s ezek az írott emlékek. Magától értetődik, hogy a történetírás kezdettől fogva elsősorban az írott kútfőkre alapozta megállapításait. Látszólag az írott források a legtárgyilagosabbak, a legjobban kezelhetők, kivált, ha összevetjük őket például a régészeti emlékekkel. A legideálisabb állapotot az ókori Kelet és az antik világ kultúráiban tapasztalhatjuk, ahol a tárgyi emlékek között nagyszámú írott forrás található s így az azonosítás nem tehető kérdésessé. Nem így van ez például a magyar őstörténet esetében, ahol új írott forrás közel kétszáz esztendeje[1] nem került

[1] A vonatkozó irodalom összegzése: Lékai Lajos, A magyar történetírás. Budapest 1942., valamint a forrásokra vonatkozóan: Szász Béla, A húnok története. Attila nagykirály. Budapest 1994. c kötetben: Bakay Kornél, Források és irodalom. 561-584. – vö. Gunst Péter, A magyar történetírás története. Debrecen, Csokonai Kiadó. 2000.

elő,[2] az egyre nagyobb számban napvilágra jutott rovásírásos emlékeket pedig nem sorolják az őstörténeti emlékanyagunkhoz,[3] vagy – alappal vagy anélkül – mindenfajta rovásírásra vonatkozó kísérletet tudománytalannak minősítenek.[4] Ilyen formán, bár a kutatók elismerik a hagyományok és kultuszok jelentőségét,[5] s azonnal vitathatónak vagy éppen tudománytalannak minősítik azokat a megállapításokat, kísérleteket, amelyek „mélyebb értel-

[2] A nagy tudományos szenzációként tálalt Ibn Hayyan-féle „új arab forrásról" lásd: Czeglédy Károly, Új arab forrás a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. Magyar Nyelv 75 (1979) 273-282. – Györffy György, A 942. évi magyar vezérnévsor kérdéséhez. Magyar Nyelv 76 (1980) 308-217. – Elter István, Néhány megjegyzés Ibn Hayyannak a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról szóló tudósításához. Magyar Nyelv 77 (1981) 413-419. – Czeglédy Károly, Még egyszer a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. Magyar Nyelv 77 (1981) 419-423. vö. Makkay János, A magyarság keltezése. Szeged, 1994, 32-33. Illő alázatra kellene tanítson valamennyiünket az arab szöveg fatális félreértése a legnagyobb tudósok részéről!

[3] Vö. Püspöki Nagy Péter, A felsőszemerédi rovásemlék. Magyar Nyelv 67 (1971) 1-17., 205-207. – uő A magyar rovásírás eredetéről. Magyar Nyelv 73 (1977) 303-313. – Vékony Gábor, Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében. Szombathely, Életünk Könyvek 1987. – Dienes István, Rovásjelek egy honfoglaláskari tegezszájon. Életünk 30 (1992) 537-541. – Legutóbb: Vékony Gábor, 10. századi székely felirat a Somogy megyei Bodrog határában, História 21 (1999) 8. szám, 30-31. – Fodor István, Vélemény a Bodrog-bűi rovásleletről. Uott 31 32. – Ráduly János, A bodrog-alsóbői rovásfelirat olvasatához. In: Népújság (Kolozsvár) 51 (1999) augusztus 20. 193. szám 7. oldal.

[4] Példa erre Debreczenyi Miklós, Az ősmagyar írás néhány hazai és oroszországi emléke. Budapest 1914., valamint Varga Géza, A bronzkori írásbeliség. Budapest 1993. – Igen jó összefoglalás: Ferenczi Géza-Ferenczi István, Magyar rovásírásos emlékekről. In: Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerkesztette: Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor. Bukarest, Kriterion. 1979, 9-32. Ferenczi Géza, Székely rovásírásos emlékek. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 1997. – Ráduly János, Rovásíró őseink. (Adalékok rovásírásunk ismeretéhez.) Hazanéző Könyvek, Korond, Firtos Művelődési Egylet, 1995. – Uő Erdély legkorábbi székely (magyar) rovásemléke. Hazanéző 10 (1999) 1. szám, 14-15.

[5] Vö. Bartha Antal, Mítosz és történelem. – Vargyas Lajos, A honfoglaló magyarság hitvilágának legfejlettebb rétege a nyelv és a folklór tükrében. – Mesterházy Károly, Hitvilág és társadalom kapcsolata a honfoglaló magyaroknál. – Kristó Gyula, Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? – Ecsedy Ildikó, A magyarországi „Attila-sírja" – hagyomány keleti hátteréről. – Voigt Vilmos, A magyar mitológia kutatásának tanulságai. – Hoppál Mihály, Mítosz: kép és szöveg. A felsorolt tanulmányok: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához. 3. kötetben. – vö. Ecsedy Ildikó, The Oriental Background to the Hungarian Tradition about „Attila's Tomb". Acta Orientalia ASH 36 (1982) 129–153.

met" keresnek (és találnak) e forráscsoportban.[6] A történetkutatás számára tehát nem maradt más, mint a nyelvészet és a régészet támogatását remélni, amikor újra és újra „átértelmezi" az írott történeti forrásokat. Az írott szövegek ugyanis csak annyiban változnak (vagy változhatnak), hogy bizonyos szövegrészeket, bizonyos szavakat, kifejezéseket másként olvasnak vagy másként értelmeznek. Ez a „módszer" nem csekély horderejű, amint ez néhány példából is kitűnik.

* * *

A magyar történelem egyik fontos forrásában, Bíborbanszületett Konsztantin császár híres művében: „A birodalom kormányzásáról" c. munkában, a 38. fejezetben az olvasható, hogy a magyarok a kazárok szövetségesei voltak és együtt laktak a kazárokkal három esztendeig.[7] Ezt az évszámot Thunmann,[8] teljesen önkényesen 203 évre „javította", majd Dankovszky Gergely[9] „saját tetszése és önkénye szerint"[10] 300 évet írt. A német kutatók[11] „kész tényként" kezelték a javítást, amelyet azután többen átvettek,[12] úgy-

---

[6] Elsősorban Pap Gábor, Molnár V. József munkái említhetők: Jó pásztorok hagyatéka. Debrecen 1993. – Jött éve csodáknak. Budapest, Szabad Tér Kiadó 1994. – Csodakút. Népmese, beavatás, álomfejtés, Napút, mélylélektan, ezotéria. Tanulmányok a népmeséről. Szerkesztette Pap Gábor. Debrecen, Pontifex Kiadó 1996. – Molnár József, Egész-ség. Melius Alapítvány, Pécs. 1995. – uő és Gál Péter József, Idvezlégy kegyelmes Szent László kerály, Magyarországnak édes oltalma. Örökség Könyvműhely, Budapest 1999. – uő Világ-virág. A természetes műveltség alapjelei és azok rendszere. Bp. Örökség Alapítvány. 1996. – uő Kalendárium. Az esztendő körének szokásrendszere. Budapest, Örökség Könyvműhely. 1988.

[7] Az Árpád-kori történet bizánci forrásai. Ed. Moravcsik Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1984 (A továbbiakban: Fontes Byzantini) 43. – latinul: Catalogus fontium historiae hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI. Coll. A. F. Gombos. Budapestini 1937. I. 742: Habitarunt autem cum Chazaris annos tres. (A továbbiakban, Gombos, Catalogus)

[8] Thunmann G., Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker. Leipzig 1774, 116, 141.

[9] Dankovszky Gregor, Hungariae constitutionis origines gentis incunabula et diversae sedes, quae e graecis, latinis, syriacis, arabicis, slovenis et domesticis fontibus deduxit. Posoniensis 1825, 69-70.

[10] Szabó Károly, A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig. Pest, 1869, 33.

[11] A. L. Schlözer, Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen 1796, 167. – Büdinger M., Österreichische Geschichte. Leipzig 1858. I. 214.

[12] Lásd Fontes Byzantini 43., 20. jegyzet

annyira, hogy a jelenkori magyar történetírás[13] is, kimondva-kimondatlanul, huzamosabb kazár alávetettséggel számol.

A másik példa is Konsztantin császár munkájából való, a 37. fejezetből s itt arról van szó, hogy a besenyők határosak voltak az úzokkal (úzósz) és a magyarokkal (mazarósz). A forráskritika azonban „íráshibára" hivatkozván a szókezdő M-et X-ra „javította" s így lett a magyarból kazár (khazarosz).[14] Az egyetlen betű önkényes megváltoztatása igen súlyos módosítást jelent, mivel a besenyők szállásterülete ekkor a Volga (Etil) és az Ural/ (Jejik, Dzsaük) folyóknál volt, ha tehát a besenyőkkel szomszédosak voltak a magyarok, ők sem lakhattak a Dontól nyugatra.[15]

Az írott források újraolvasása, ismételt ellenőrzése természetesen elengedhetetlen, hiszen bárki tévedhet, ám nem volna szabad becsmérelni azokat, akiknek más véleménye van, vagy a forrásokból mást olvas ki, máshová helyezi a hangsúlyokat. Arról nem is szólva, hogy a források számbavétele sohasem teljes, nem is lehet az, amint a teljes szakirodalom áttekintése sem lehetséges.[16] A magyar nemzeti történetírás kezdeteit tulajdonképpen az őskrónikáig kellene visszavinni,[16/A] a tudományos történetkutatás kora azonban

---

[13] Fodor István, Verecke híres útján. Budapest, Gondolat 1975, 174: 2-300 évet sejt, de 1996-ban már megkerüli a kérdést és csak kazár szomszédságról és szövetségről beszél, időtartam-megjelölés nélkül. Vö. A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest, MNM 1996, 14. – Kristó Gyula, Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, Magvető. 1980, 116. A kazár alávetettséget másfél évtizedre „becsüli", 1996-ban már legyőzött katonai segédnépnek nevezi a magyarokat, akik 840 tájától éltek kazár szolgaságban: Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 1996, 49-61. – vö. Kapitánffy István, Konstantinos magyarokra vonatkozó tudósításainak forrásai. Antik Tanulmányok 43 (1999) 283-285.

[14] Fontes Byzantini 40. 10. jegyzet. – Kállay Ferencz, A Keleti nyelvek magyar történeti fontossága. Tudománytár 6 (1839) VIII. 152. – Wenczel Gusztáv, Eszmetöredékek a magyarok eredetéről. Szontágh Gusztáv ebbéli értekezéseire vonatkoztatva. Új Magyar Múzeum 1 (1850) 494. – Szabó Károly, A magyar vezérek kora. 1869, 26., 3. jegyzet. – Nagyon találó Czuczor Gergely és Fogarassi János megfogalmazása: „De bajos ám a kútfőket tetszés szerént igazítgatni!" A magyar nyelv szótára. IV. Pest 1867, 57.

[15] A kérdés jelentőségére határozottan rámutatott Hunfalvy Pál is, megengedve, hogy az eredeti alakzat a helyes! Mivel azonban „csak egyszer fordul elő, biztosabb helyette khazaroit olvasni". Hunfalvy Pál, Magyarország ethnográphiája. Budapest 1876, 211., 17. jegyzet – Gombos Albin eredeti olvasatot ad: Mazari atque Uzi. Vö. Gombos, Catalogus I. 741. Vö. Györffy György, Besenyők és magyarok. Kőrösi Csoma Archívum. I/5 Kiegészítő kötet (1935–1939) 397.

[16] A következő fejezetekben számos példát hozunk állításunk igazolására.

[16/A] Vékony Gábor joggal nevezi Anonymust és Kézai Simont az első magyar történésznek és régésznek: Komárom-Esztergom megye a honfoglalás korában. In: Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia. Tatabánya-Esztergom 1996. május 28-31. Tudományos füzetek 11. Szerkesztő: Fülöp Éva Mária, Kissné Cseh Júlianna. Tata, 1999, 196-197.

sokkal fiatalabb, kerekítve: egy negyedévezredes. Persze, ez is hatalmas idő, öt nemzedék írásművei, tanulmányai, könyvei halmozódtak fel óriási mennyiségben. Nyilvánvaló az is, hogy minden nemzedék merít elődeinek forrásműveiből s az is emberi tulajdonságunk, hogy átveszünk másoktól gondolatokat, ötleteket, értelmezéseket, fordításokat, magyarázatokat. Az már kevésbé nemes szokásunk, hogy gyakran nem, vagy nem kellő módon hivatkozunk elődeinkre vagy társainkra. Komoly és súlyos, módszertani kérdés tehát, hogy mit nevezhetünk eredeti kutatásnak? Régen is voltak, ma is vannak, olykor elképesztően termékeny szakírók,[17] akik gyakran a vélemények egymás mellé helyezésével töltik ki műveiket, ami önmagában egyáltalán nem hiba, ha tárgyilagosak és korrektek. Az alábbiakban éppen azt szeretném bemutatni, milyen eredmények születtek hajdanában, és milyen nézetek és vélemények élnek napjainkban. Jól nyomon követhető a változás is, a vissza-visszakanyarodás is, tetten érhetők a „sorsfordulók" és a „külső ráhatások", a kényszerek, a megszülető társtudományok növekvő térnyerése, mindenek előtt a régészeté és a pénztörténeté. Nem áll módomban megközelítően sem teljes képet adni a szakirodalomról a XVII. század végétől napjainkig, ám a kiválasztott művek, azt hiszem, igazolni fogják azon véleményemet, hogy a történetírás hitele elsősorban a kiválasztott kutatási módszer minőségén és a kutató személyiségén múlik. A történeti igazságot lényegében csak megközelíteni vagyunk képesek, ha az emlékek, az emlékezet és a forrásokat létrehozó tekintélyek adatai fedik egymást vagy legalább is nem ellenkeznek egymással[18] A történelemben nincsenek végleges eredmények, az írott forrásokban is általában feltételezett tények olvashatók, az írott forrásokon azonban nem szabad változtatni! „A forrás (a tekintély) lehet szószátyár, csapongó, pletykás és botránykeverő, elnézhetett, elfelejthetett vagy elhallgathatott, tudatlanságból vagy szándékosan elferdíthetett tényeket, de ezekre a hiányosságokra a történésznek nincs orvossága."[19]

Némi elfogultsággal hadd kezdjem a kőszegi Ambrózy János kis munká-

---

[17] Például Kiszely István, Kristó Gyula vagy Györffy György, a régészek közül Bóna István, Makkay János vagy Kovács László.

[18] Bakay Kornél, A történész hivatása és felelőssége. László Gyula emlékest a Magyarok Házában. Szent László Akadémia és a Püski Kiadó közös estje, 1999. június 1-én. Megjelent: Bendefy László, A magyarság kaukázusi őshazája. Gyeretyán országa kötet előszavában. Budapest, 1999. I-V – uő, Kapu 1999/9, 22-23.

[19] Robin G. Collingwood, A történelem eszméje. Budapest, Gondolat. 1987, 297.

2. kép – Az iszik-köli szkíta „aranyember"

jával,[20] A magyar királyság és nép eredetéről című 26 oldalas tanulmánnyal. Amire itt különösen figyelni érdemes az az, hogy milyen auktorokat használt a szerző közel három és fél évszázaddal ezelőtt (!). Felsorolom a neveket: Regino, Orosius, Priskos rhétor, Eunapius, Strabo, Plinius, Jornandes, Hipocrates, Aventinus, Claudianus, Marinus Sanutus, Ammianus Marcellinus, Tertullianus, Procopius, Curtius, Eustathius, Sidonius Apollinaris, Agathias, Thuróczi, Nicephorus, Aeneas Sylvius Piccolomini, Bonfinius, Zonaras, Isidorus, Theophylactos Simocata, Hérodotos, Hermolaus Barbarus, Freisingi Ottó, Paulus Diaconus, Sigbertus Gemblacensis, Oláh Miklós, Callimachus, Hieronymus, Theodoretus, Suda lexikon, Arrianus, Szamosközi István, Zosimus, Sozomenus. Ambrózy egyértelműen vallja, hogy a magyarok szkíta eredetűek, viszont a húnok is szkíták, tehát a magyarok hún rokonsága is igazolt. Természetesen ismeri Plinius thuni = hún adatát, bőven idéz Bonfini és Aventinus munkáiból, igyekszik meghatározni a húnok szállásterületét, világosan azonosítja a húnokat a szabírokkal, egyértelműen azonosul J. C. Calanus-szal, hogy a húnok avarok, az avarok pedig magyarok. Elemzi Jordanes (Jornandes) adatait az akacírokról, Agathias és Procopius kutrigurjait, uturgurjait. Elutasítja Aventinus és Irenicus állításait, mely szerint a húnok germánok lettek volna. Ugyanezért elmarasztalja Bonfinit, Thuróczit és Oláh Miklóst

[20] I. N. J. De origine gentis ac regni hungarici, moderante Jo. Schmidelio, Lips. Ph. M. Dissertatio philologica Joannis Ambrosii, Gunsino-Hungari. Ad d. Novembr. A. O. R. Jenae 1659. Literis Krebsianis. – Schidelius Joakim nevét ismeri Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. XII. Budapest 1908, 470. – Ambrózyét azonban – a XVII. századból, nem. Vö. Szinnyei id. mű I. Budapest 1891, 150.

is. Kimondja: *olim Scythas dixere, postea Hunnos, ac ultimo demum Turcos appellatos.* S mindezt kifejti 1659-ben a források alapján!

Lássunk még egy XVII. századi munkát, egy sokkal nevesebb szerzőnek híres művét.[21] J. W. Valvasor hatalmas összefoglalása négy kötetben (összesen 3090 oldal terjedelemben) jelent meg és azt igazolja, hogy a szerző mind a régmúlt időkre nézvést, mind az újabb korokra (XVI-XVII. század) vonatkozóan rendkívül nagy forrásismerettel rendelkezett. Helytelen és igaztalan tehát a jelenkori kutatóknak általában elmarasztaló vagy lekicsinylő értékelése a régi történetírók munkáiról.[22] Valvasor térképekkel, korabeli illusztrációkkal gazdagon díszített műve első kötete négy könyvből és 53 fejezetből áll. A harmadik könyvben Krajna (Karinthia) történeti-topográfiai leírása, az állat- és növényvilág jellemzése, az ásványkincsek és természeti ritkaságok felsorolása található. A második kötet[23] Krajna népeivel foglalkozik. A szerző véleménye szerint a krajnaiak Ascenaztól származnának (II. kötet 41-42.), de részletesen foglalkozik a keltákkal, a szkítákkal, majd a húnokkal és az avarokkal. Valvasor egyáltalán nem rokonszenvezett sem a szkítákkal, sem a húnokkal, sem az avarokkal, még kevésbé a magyarokkal,[24] a XVII. század végén fellelhető forrásoknak azonban birtokában volt. Ekkor még nem voltak ismertek a kínai források, a bizánci kútfő közzététele is éppen csak megindult,[25] a magyar krónikák közül pedig nélkülöznie kellett Anonymust, Kézait, a Képes Krónikát. Valvasor könyvében azért szemlézünk, hogy világossá tegyük, a történetkutatás a rendelkezésre álló források (ekkor még kizárólag az írott források jöttek számításba, sem a nyelvészet, sem a régészet történeti forrásként nem létezett!) számbavételén túl elsősorban módszertani kérdés: hogyan közelítem meg a forrásadatot, mit fogadok el hi-

---

[21] Valvasor Johann Weichard, Die Ehre dess Hertzogtums Crain, d. i. wahre... Gelegen und Beschaffenheit dieses Erblandes ...historisch-topographische Beschreibung in 15 ...Büchern. Laibach-Nürnberg 1689.

[22] Ez a magatartás természetesen nemcsak a magyarokra vonatkozik. Az osztrák történészek sem hivatkoznak a régi szerzőkre. Valvasort például alig említi meg Huber Alfonz, Ausztria története. Budapest, MTA. 1899. és Erich Zöllner, Ausztria története. Budapest, Osiris Kiadó. 1998, 223. is éppen csak felsorolja a nevek között.

[23] A népszerű és igen kedvelt műnek 1877-ben facsimile utánnyomása is megjelent!

[24] A II. kötet 152-153. oldalán például egy rémisztő képet is közöl egy „vad hunról".

[25] Ch. Du Fresne Du Cange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis. I-II. Lugduni 1688. c. középgörög nagyszótára nagy lendületet adott a Corpus Byzantinae historiae sorozatnak is. Vö. Olajos Teréz, A magyarországi bizantinológia a XX. században. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szeged 1995, 383.

telesnek, mit kívánok hangsúlyozni, milyen magyarázatot fűzök az egyes adatokhoz. Valvasor például a húnokról így ír: „Illő, hogy a legszükségesebbeket ismertessük az eredetükről. Ennek a barbár népnek kegyetlen természete és rút külseje arra indította a régieket, hogy vagy elhigyjék, vagy féljék, hogy a húnok gonosz szellemek ördögi keveredéséből és átkos szeretkezéseitől születtek."[26] Természetesen itt a húnok jellemzését illetően Jordanest másolja ki, aki így írt: „A húnoknak minden vadságnál szörnyűbb népe a gótok ellen támadt. Filimer, a gótok királya... népei között néhány varázsló nőt talált, akiket maga anyanyelvén haliurunnáknak nevezett s mivel őket gyanúsaknak tartotta, onnan elzavarta és seregétől messze a pusztába szalasztva, kóborlásra kényszerítette. Midőn ezek a pusztaságban bolyongtak, tisztátalan szellemek meglátták őket, s velük ölelkezve párosodtak s ezt a szörnyű vad fajt nemzették, amely kezdetben mocsarakban lakott, kicsiny, rút, silány s alig emberszámba vehető és felismerhető is csak olyan hangról volt, ami némileg hasonlított az emberi beszédhez."[27] Valvasor hosszan idézi ugyan forrásait, ám véleményét is hangoztatja: „A húnok tulajdonképpen igazi eredete Szkítiából való és egy ázsiai tatár népből származnak.[28] Kezdetben a Kaukázus mögött éltek, „ahonnan sötét viharfelhőként hirtelen előtörtek és rátámadtak az európai Szkítiára és más országokra"[29], azt azon-

[26] Valvasor id. mű II. kötet 214: „...wir geben billig zu forderst einen Bericht von ihrer Herkunft. Die grausame Natur und häßliche Gestalt dieses barbarischen Volkes hat den Alten Anlaß gegeben, entweder zu glauben oder zu tichten, es wäre aus einer teufflischen Vermischung und verfluchten Buhlschafft der bösen Geister erborn."

[27] Hunnorum gens omni ferocitate atrocior exarsit in Gothos... Filimer rex... repperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patria sermone Haliurunnas is ipse cognominat, easque habens suspectas de medio sui proturbat longeque ab exercitu suo fugatas in solitudinem coegit errare. Quas spiritus inmundi per herimum vagantes dum vidissent et eorum conplexibus in coitu miscuissent, genus hoc ferocissimum ediderunt, quae fuit primum inter paludes, minutum tetrum atque exile quasi hominum genus nec alia voce notum nisi quod humani sermonis imaginem adsignabat. Iordanis Romana et Getica. XXIV. 121-122. MGM AA V/1, 89. Berolini 1882. – Magyar fordítása: Dr. Bokor János, Jordanes, A gótok eredete és tettei. Középkori Krónikások III. Szerk. Gombos F Albin. Brassó 1904, 70-71. – vö. Márki Sándor, Történeti irodalom. Századok 39 (1905) 347-355. – Ezt a történetet ismeri Procopius is De bello gothico. 4.5. Procop von Caesarea, Der Gotenkrieg. Berlin 1938.

[28] „Der recht-eigendliche Ursprung aber der Hunnen ist aus Scythien und aus einer Asiatischen Tartaren." Id. mű II. kötet 216.

[29] „Denn sie haben anfänglich hinter dem Caucasischen Gebirge gelebt, von dannen sie wie eine finstre Hagel-Wolcke plötzlich ausgebrochen und das Europäische Scythien nebenst anderen Ländern überfallen." Ugyanott.

ban nem tudjuk, írja 1689-ben, honnan származik a Hunni elnevezés? S ma tudjuk? Ma sem.[30] Valvasor ismeri a Hunor és Magor történetet, idézi Kedrénosz Muagerisz (nála Moagoras[31]) adatát is, Plinius és Eustathius Thunni, Strabo Thunatae megnevezéseit (ezeket a Tanais- vagyis a Don nevével hozza kapcsolatba), ám felteszi a kérdést: az avarok és a húnok egy nép volt?[32] Majd D. Schönlebenre hivatkozva azt mondja, Theophylactos Simokatta és Landolphus szerint a húnokat türköknek is nevezték és Kedrenosz is azt írta, hogy az Unni-t és az Ungri-t türköknek is mondták, ennek ugyanis az az értelme, hogy a türkök a húnoktól vették az eredetüket. Agathias viszont a húnokat Onogori-nak mondja, ami nagyon közel esik az Ongari vagy Ungari hangzáshoz. Eginhartus (Einhard) pedig Unnit és Avares-t említ, Ortelius ugyanakkor egyenesen azt állítja, hogy a Hunni azonos az Ugri-val, illetőleg a Magores-szel. Cedrenus/Kedrénosz hozzáfűzi, hogy a türkök a maguk nyelvén mind a mai napig magukat Maggioroknak szokták hívni s ugyanez a Maggior a magyarok neve![33] Igen figyelemre méltó, hogy több, mint *háromszáz évvel ezelőtt* milyen világosan írtak a történetbúvárok és már akkor *csaknem mindent tudtak.* Valvasor Procopius és Cedrenus alapján

---

[30] Ennek igazolására elég elolvasni Harmatta János előszavát az „Attila és hunjai" c. kötet reprint kiadásában, Budapest 1986, I-XXXV. – vö. Bakay Kornél, A húnokról – magyar szemmel. In: Szász Béla, A húnok története. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér. 1994, VII-XL. – vö. Harmatta János, A hunok eredete. Antik Tanulmányok 43 (1999) 227-238

[31] Itt említem meg, hogy a történetkutatás módszertanához természetesen legelőször is az önellenőrzés tartozik hozzá, saját magunk állandó kontrollja, mert nem ritkán egyszerű nyomda- vagy gépelési hiba komoly értékvesztést eredményezhet. Sajnálatos példa a „Húnokról – magyar szemmel" c. tanulmányomban szereplő Maugerisz, a helyes Muagerisz helyett. S a hibát csak tetézi hogy a „Kik vagyunk? Honnan jöttunk?" c. népszerűsítő kis könyvemben úgy „javítottunk", hogy „Maugerisz (Muagerisz olvasat is van)", 59. – Hasonló hiba más munkáimban is található, erre is rámutatok majd a következő fejezetekben.

[32] „Eine andere und noch gewissere Mutnassung wollen wir bald hernach beytragen, wann wir die Frage erörtern, **ab die Avares und Hunni einerley Volck gewest?"** Id.mű 218.

[33] „Der D. Schönleben gedenckt, daß beym Simocatta und Landulpho die Hunni auch gleichfalls Türcken genannt werden... Denn solcher Meinung nennen nicht nur Simocatta und Landulphus, sondern auch Zonaras, imgleichen Keyser Leo mit dem Zunamen der Weise, wie auch Simeon Magister officiorum, und eben sowol Cedrenus, die Türcken Hunnen. Und wiederholt dieser leßter, nemlich Cedrenus zum öfftern, daß die Unni und Ungri Türcken benamst werden, dieses Sinns nemlich, daß die Türcken von den Hunnen ihren Ursprung genommen. Beym Agathia heissen sie Onogori (welches mit Ongari oder Ungari) im Laut har nahe sich befreundet. Beym Eginharto Unni und Avares. Beym Ortelio nicht nur Hunni, sondern auch Ugri und Magores... Cedreni hinzufügt, noch heutiges Tages in ihrer Sprach die Türcken „Maggior zu nennen pflegt". Valvasor id. mű 218.

megkülönböztetett fehér és fekete húnokat. A fehér húnok az Oxus és a Jaxartes vidékén, Perzsia szomszédságában laktak, baktriai és szogd vidéken és eftalitáknak vagy a perzsák által abtelatáknak nevezték őket. Megemlíti Dysabulus kagánt, Türckestan-t s azt, hogy a perzsák a hunokat türköknek[34] hívták, mivelhogy ők a húnok lakóhelyét erőszakkal birtokba vették. A türkök népe tehát **hunfajta** s ebben az értelemben nevezték türk királynak a magyar királyt, azaz húnnak. Zonaras azt írja, hogy az ugrok türkök és a Duna mentén (Ister) laknak. Ugyanezt állította Nicephorus, Callixtus, Nicetas Choniates és J. Curopalates is.[35] A nyugati vagy fekete húnokat Valvasor Káspi-kapu és a Meotiszi mocsár közötti területre helyezi, és egy részüket azonosítja szabirokkal (Procopius nyomán). Igen figyelemreméltó, hogy felfigyelt Ammianus Marcellinus azon adatára, hogy a Káspi-tengertől északra a Jeges-tengerig a finnek (finnbéliek) voltak a szomszédok, akik közül a cseremiszek is a húnokhoz tartoztak. (Ekkor még finnugor származáselméletről szó sem volt![36]) Valvasor ezután rátér az avarokra és antik auktorokra hivat-

[34] Makk Ferenc A korai magyar történelemről. In: A turulmadártól a kettőskeresztig. Szegedi Középkorász Műhely. Szeged, 1998, 19.

[35] „Denn es werden sowol vom Procopio, als Cedreno zweyerley Hunnen gesetzt, orientalische und occidentalische, oder weisse und schwarze. Die weisse oder orientalische grentzen mit dem Persern oberhalb der Ströme Oxi und Jaxartis, deren Jener die Bactrianer beflösst, dieser aber unter allen Scythischen Flüssen in Asia, so inns Caspische Meer lauffen, der grösseste ist, und aus dem Sogdianischen Gebirge entspringt – Wurden auch sonst Ephtalitae, und von den Persern Abtelatae genannt . Abtelah aber heisst auf Persisch soviel, als das „Güldne Wasser", und ist der Nam eines Hunnischen Königs gewest, wovon auch das gantze Volck Ephtalitae benamst worden... nachmals aber bey Regierung Keysers Justiniani von dem Türckischen Fürsten oder Suldan Chagano, der sonst von Andren Dysabulus wird genannt, hingegen auch geschlagen, und von ihrem Sitze vertrieben. Also haben hiernechst die Türcken das Land der Orientalischen Hunnen behaltan und Türckestan benamst. Wie Theophanes Byzantius und Theophilus Simocatta beglauben. Weswegen besagter Simocatta beym Eusthatio berichtet, daß die Hunnen von der Persern werden Türcken genannt, weil sie der Hunnen ihren Sitz mit Gewalt in Besitz genommen. Um gleicher Ursach willen non soll auch, wie mann vorgiebt, Cedrenus die Türcken Hunnos heissen. Aber aus Cedreni Worten erfolgt ein anderer Verstand, nemlich dieser, daß die Türcken **hunnisches Geschlechts** seyen. Denn er sagt deutlich „Der Türcken Volck ist hunnisches Geschlechts". In eben diesem Verstande nennet er auch „den Türckischen Cralyen einen Hungarischen König, daß ist, einen Hunnischen". Und Zonaras schreibt „daß die Türcken, welche mann sonst auch Ugros nennt, an der Ister wohnen". Beym Nicephoro, Callixto, Niceta Choniate und Johanne Curopalate kommt dergleichen ebenfalls offt vor." Valvasor id.mű 219. – Nagyon tanulságos egybevetni ezt a szöveget a legújabb irodalommal: History of civilisations of Central Asia. II. Ed. Harmatta János. Paris, Unesco. 1996. – III. Ed. B. A. Litvinsky. – IV. Ed. M. S. Asimov and C. E. Bosworth.

[36] Lásd a II. fejezetet.

kozva kijelenti: az avarok is hunok. Azt ugyan nem tudjuk biztosan, hogy az avarok született hunok voltak-e, de az biztos, hogy a hunok országát foglalták el. Megemlíti, hogy a kazárok az avarokkal azonos népnek tűnnek, s úgy látszik ugyanaz a hun vagy türk nép volt. A Var és Chunni nép a Kaspi-kapun túl lakott, ahogyan erről Abulpharagius beszámolt, azaz az Örmény hegyeken túl éltek eredetileg és nem azonosak a grúzokkal! Tárgyilagosan idézi Paulus Diaconus és Sigbertus Gemblacensis véleményét is, majd felteszi az igazi kérdést: nem kevesebbről van itt szó, mint arról, hogy a magyarok vérszerinti utódai-e a hunoknak vagy egészen másként kell vélekedni?[37] Vannak, akik azt vallják, hogy Atilla halála után a birodalom széthullott és a népei szétszóródtak, míg mások (pl. Isidorus és Jordanes) szerint Atilla utódai Pannóniában maradtak, illetve Szkítiából nemegyszer visszajöttek. Az újabb történetírók (Blondus, Sabellicus, Petrus Ranzanus) hitet tesz amellett, hogy a magyar és a hun egy nép. Ugyanakkor Valvasor azt is tudja, hogy a moszkvai nagyfejedelem címei között szerepelt a hungarok hercege megnevezés is, sőt forrásából, a XVI. századi Aventinustól is idéz. Aventinus ugyanis kereken tagadta, hogy a magyarok rokonai volnának a hunoknak, szerinte a hunok németek voltak, a magyarok viszont 889-ben Ázsiából jöttek Fehér-Oroszországon keresztül és három évig, *mint a cigányok,* állandó lakás nélkül ide-oda kóboroltak. Aventinus hivatkozik II. Pius pápára is!

[37] „Die occidentalische (oder Schwarze) Hunnen haben oberhalb der Caspischen Pforten an dem Meotischem See-Pfuhl gewohnt, allwo heut zu Tage die Destensisch und Precopenische Tartern leben. Einen Theil derselben hat man **Saberes** geheissen, wie Procopius zeugt. Es reichte der Hunnen Nam gewaltig weit, also, daß alle Scythen oberhalb deß Don-Stroms und Caspischen Meers biß an das Eis Meer darunter begriffen wurden, und sie nach Marcellini Bericht der Fennen (oder Finnländer) Nachbarn waren. So haben auch die Türcken und die Massageten, welchem ihrer Sprache Kermichiones damals hiessen, anjetzo aber **Czeremissen** heissen, zu den Hunnis gleichfalls gehört, und dieselbe findt man beym Marcellino gar scheinbar- und deutlich beschrieben." – G. Hornius: Die Chazari scheinen mit den Avaribus einerley und ein Hunnisch- oder Türckisches Volck zu seyn." „Abulpharagius ausdrücklich schreibt, die Avares seyen durch die Pforte aller Pforten, das ist zu den Clausen deß Caspischen Meers heraus gegangen, folgt daraus, daß sie jenseits deß Armenischen Gebirgs gewohnt, und also ein anders Volck gewest, als die Georgianer." „So nun Chazari und Avari einerley und ein Hunnisch- oder Türckisches Volck seynd ...nicht unrecht..." Valvasor következtetései végül is a következők:. 1/ a hunok ázsiai „tatárok", 2/ a kínai „Chini" név alakult át Chunni-ra, 3/ a Chuni-ból lett a Huni-Hunni, 4/ a hunok uralkodóját Hhakon chini-nek hívták s később ez a név torzult el, 5/ az avar hun nép volt. „Nicht weniger wird auch dieses bezweifelt, ab die Hungarn für eine Nation Hunnisches Geblüts und Herkommens oder für eine andre gantz besondere zu achten?" Id. mű 219-221.

Valvasor azonban elutasítja Aventinus álláspontját és kifejti, hogy az orosz cár hatalma alá vetette az ázsiai tatárokat, a cseremiszeket, a mordvinokat, a nagáji tatárokat, a kalmüköket s bár lehetséges, hogy egy részük hajdan a húnok népei voltak, a magyarok azonban ezektől nem származhatnak, mivel a nevük sokkal korábbról ismert: ungriorum (Ammianus Marcellinus), onogororum (Agathias), hunagarorum (Jordanes). Kitér Herberstein, Ganguinus és Mechovius[38] állításaira is, hogy ti. a Jeges-tenger közelében, Permiában és Juguriában lakók nyelve azonos a magyarok nyelvével. Rubruquis-re és Plano Carpinire utalva azzal érvel, hogy itt a baskírokról van szó. Összefoglalásként Valvasor úgy vélekedik, hogy a húnokat, az avarokat és a magyarokat egy népnek lehet tekinteni, függetlenül attól, hogy a húnok megjelenésekor önálló nép volt-e vagy sem.[39] Ebben a szellemben beszéli el Karinthia VI-X. századi történetét, kezdve Samo uralkodásától. Módszertani szempontból továbbra is azt az utat követi, hogy a felhasznált források mellett szembeállítja a különböző véleményeket. Ebben a részben (IX. és X. könyv) elsősorban Doctor Johann Schönleben, Pleuratus és Megiserus nézeteivel vitatkozik. Hosszan idéz Fredegariustól az avar-szláv viszony jellemzésekor,[40] különösen a venétek kettős elnyomatásának bemutatásakor. Határozottan kijelenti, hogy Samo született frank kereskedő volt,[41] akinek 12 vend asszonya és 27 gyermeke volt. Valvasor hosszan foglalkozik Samóval,

[38] Részletesen e kérdésről a II. fejezetben lesz szó.

[39] Valvasor id.mű 222. – „Allein der redliche Aventinus verirrt sich selbsten darinn gar sehr, daß er die Hunnen für Teutsche ausgiebt." – Uott 223.: „In der Relation deß Herrn von Herbersteins, imgleichen beym Ganguino und Mechovio wird gemeldet, es lige am eussersten Nord-Eck gegen dem Eis-Meer zu das Land Permia und nahe damals dabey Juguria, dessen Einwohner noch damals mit den Ungarn einerley Sprache geredt. Rubruquis und Planocarpus nennen selbige Gegend Paschatir mit Vermeldung, die Einwohner in Paschatir haben einerley Sprache mit den Ungarn, und Paschatir sey das Land, daraus die Hunnen, welche man hernach Hungarn benamst habe, heraus gebrochen." – „Solchem allen nach will das glaubhaftete scheinen, daß die Hunnen, Avaren und Ungarn, nach dem wiederholtem Einbruch der Hunnen für ein Volck geachtet worden, und der Nam Hunnen dem Namen der Hungarn endlich die Stelle geraumt."

[40] Chronica Fredegarii c. 48.: "Erant ab antiquo Winidi Bifulci Chunis, sive Hunnis, sive Avaribus, quasi bifariam illos fulcientes. Nam inpraeliis praesto esse debebant Slavi seu Winidi, et praeliari pro Hunnis: Hunni vero castra servabant spectatores praeliantium:neque accurrebant, nisi perinclitantibus Slavis. Praeter haec auxilia magnis onerabantur tributis Winidi et venientibus ad se Hunnis ad hyemandum, cogebantur illis suas prostituere." – Valvasor id. mű 148.

[41] „Dieser Samo soll ein geborner Franck und Handelsmann gewest seyn."

elvégre Krajna történetét kívánja bemutatni,[42] művét párbeszédekkel és képekkel illusztrálva. A Samo halála utáni állapotokat (Boruth időszaka: 708-750) Szent Virgil legendájából vett forrásidézetekkel jellemzi, latinul is, németül is közölve a részleteket. A VIII. századot illetően inkább Megiserus véleményét osztja, aki szerint az avarok Atilla leszármazottai és újabb hullámuk 732-744 között (!) érkezett Magyarország és Erdély területére,[43] nagy riadalmat keltve. A IX. századi eseményeket is alaposan taglalja, forrásai között szerepel W. Lazius, Sigbertus Gemblacensis, Regino, a fuldai évkönyvek, a szász krónika. Ez utóbbiból különösen hosszan idéz, bemutatandó a magyarok rémséges szörnyűségeit, hogy ti. az asszony-népet a hajuknál fogva összekötözve úgy hajtották el, mint a barmokat, a megölt férfiak testét feldarabolták és asztalokon (!) feltálalva ettek a húsukból, a szívüket kivágták és megzabálták, az embereket elevenen megsütötték, a gyerekeket a szüleik szeme láttára megfojtották vagy a falhoz vagdosták. Mindezt egy képen is bemutatja: nyársra szúrt gyermeket sütöget egy magyar harcos, a háttérben asszonyokat terelnek.[44] Ugyanakkor említést tesz például a karintiai Mosburgról,[45] alaposan leírja a 907. évi pozsonyi csatát s éppen a magyarok sorozatos támadásaival magyarázza – a szász krónika szavaival – a bajorországi, a thüringiai és a szászországi vár- és erődítmény-építéseket, a szikla-

[42] Id. mű 152-162.

[43] „Und ab wir zwar diese Hunnen vorhin mit dem Megisero bald Avarn, bald Hunnen genannt haben, muß man doch, so man sich an die Worte gantz genau will binden eigendlich keine Avarn allhie verstehen, ohnangesehn die Avarn von den Hunnen herkommen, sondern die recht eigendliche Hunnen, welche im achten Seculo oder Jahr-Hundert aus Scythia, das ist, aus der Tartaren von neuem hervorkommen, und von deß Attilae Nachkommen gewest. Etliche wollen, daß diese Barbern Anno 732, Andre aber, daß sie im Jahr 744 Ungarn und Siebenbürgen mit ihrer Ankunft erschreckt haben." Id. mű 162.

[44] „Denn die Ungarn, damit sie den Leuten desto mehr Furcht und Schrecken einjagen mögten, gingen unmenschlich mit ihnen um knüpfften die Weiber, Mägde und Jungfrauen mit den Haaren und Zöpffen zusammen, und trieben sie vor sich hinweg wie das Vieh. Was wehrhafft und männerlich war, erschlugen sie nicht allein, sondern soffen auch einander der Erschlagenen Blut zumachten auch von den todten Körpern Tische und Bäncke und hielten ihre Mahlzeit drüber, schnitten die Todten auf, zogen ihnen das Gedärm heraus, zerschnitten die Hertzen der Entleibten zu kleinen Stücken, und frassen dieselbe also rohe, in Meinung, hiedurch desto hertzhaffter zu werden. Etliche Orten haben sie auch die Leute lebendig gebraten und davon gefressen, die Kinder vor den Augen der Eltern (!) erwürgt, zerhackt, oder an den Wänden zerschmettert." Id. mű 195-196.

[45] Valvasor id. mű 191 – vö. Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai. II. Miskolc, 1998, 253 skk.

3. kép – Illusztráció Valvasor könyvéből

csúcsokra rakott lakótornyokat.[46]

Felmerülhet a kérdés: miért elemeztük J. W. Valvasor nagy művét, hiszen az abban foglaltak régen elavultak és a történetkutatás jószerével tudomást sem vesz róla. Ez igaz is, meg nem is. Éppen azt kell megvizsgálnunk, hogy mitől „korszerű" és mitől „avított" a történetkutatás? Attól, amint a Bevezetésben is utaltam rá, hogy egyes hivatalos vezető történészek ezt kijelentik vagy a források jellegétől, netán a megfogalmazás formájától? Nyilvánvalóan a történettudomány is korszerűsödik, egyre gazdagabb és sokrétűbb anyaggal dolgozik, a forráskritika is rendkívül sokat fejlődött, azt azonban mégsem feledhetjük el, hogy háromszáz esztendővel ezelőtt (!) mennyi mindent ismertek a historikusok és ha nem ritkán hibás szövegekkel kellett is dolgozniuk, csaknem minden elérhető kútfőt kiaknáztak és elolvastak, mert tudtak görögül, latinul, héberül, a európai élő nyelvekről nem is beszélve. A későbbiekben számos példával szeretném bizonyítani, hogy a régiek munkái nem értéktelenek, nem elavultak, nem figyelmen kívül hagyandók.[47] Lássunk most néhány példát a Valvasor könyvből. Vezérfonalunk le-

[46] Vö. Bakay Kornél, Castrum Kwszug. Kőszeg, 1996.

[47] Feltétlen megemlítendő itt Götz László, aki engem is erősen ösztökélt és sarkallt szavaival: „Meggyőződésünk szerint nem lenne haszontalan időtöltés, ha egy-két kutatónk rászánná magát e korai idők mágyar történeti irodalmának feldolgozására, különös tekintettel akkori történettudósaink nézeteinek, szemléletének összevetésére az újabb régészeti és művelődéstörténeti felismerésekkel. Úgy tűnik azonban, hogy **senki sem** vesz magának fáradtságot arra, hogy **eredetiben** utánanézzen, miket is állítottak ezek a 'Horvát Istvánok', hanem eleve elfogadva az utóbbi száz évben kialakult véleményt, továbbra is szorgalmasan idézgetik apáik, nagyapáik megsemmisítő kritikáját. Pedig nem ártana, ha néha felütnének egy-egy ilyen ásatag'copfos' vagy'biedermeier' fóliánst, mert nem egyben igen elgondolkoztató dolgokat találhatnának." Götz László, Keleten kél a Nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből. Budapest, Népszava 1990, 27. – Vö Bakay Kornél, Hogyan lettünk finnugorok? Hunnia 44 (1993) 6. és uő. Életünk 32 (1994) 717.

gyen egy német történeti lexikon.[48] A legújabb magyar történeti lexikon[49] ugyanis a húnokat fel sem vette címszavai közé. Mindazok a forráshelyek, amelyek 1689-ben szerepeltek (Jordanes, Priscus, Paulus Diaconus, Ammianus Marcellinus, Plinius, Strabo, Victor Aurelius, Agathias, Procopius, etc.) megismétlődtek az ókori lexikonban s a szövegértelmezés sem tér el lényegesen. Természetesen más irodalmat használt 1913-ban Kiessling és ismét mást 1689-ben Valvasor, de az alapadatok ugyanazok! Valvasor forrásai közül talán a legfontosabbak Ioannes Cuspinianus munkái, aki számtalan történeti forrást felhasználva írta meg műveit.[50] Válasszunk ki most egy későbbi adatot s lássuk, mit tudott Valvasor és mit tudott például kétszáz év múlva Szabó Károly,[51] háromszáz év múltával pedig Kristó Gyula.[52]

A 907. nyarán lezajlott nagy csatáról Valvasor elmondja, Regino, Aventinus, Lazius, Megiserus és Adelzreiter alapján, hogy résztvett benne Luitpold marchgraf, Theodomarus érsek, Otto freisingi püspök és sok más magasrangú személy, de súlyos vereséggel szenvedtek. Kiköszörülendő a csorbát Lajos császár nagy sereget gyűjtött, de ő is csatát vesztett.[53] Szabó Károly rész-

[48] Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft. Neue Bearbeitung begonnen von Georg Wissowa. Hrg. Wilhelm Kroll. VIII. B. 16 Halbband Stuttgart 1913, 2583-2615.

[49] Korai magyar történeti lexikon (9-14. század). Főszerkesztő: Kristó Gyula, Szerkesztők: Engel Pál és Makk Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó 1994, 274. o.-on csak a „hun-magyar rokonság" címszót vette fel.

[50] Ioannis Cuspiniani viri clarissimi, poetae et medici, ac D. Maximiliani Aug. oratoris, De caesaribus atque imperatoribus romanis. Opus insigne: Ab innumeris, quibus antea scatebat, mendis vindicatum. Cum Wolfgangi Hungeri I. C. doctiss. Annotationibus, quibus innumera cum huiusce autoris, tum aliorum quoq. historicorum loca et restituuntur, et explicantur. Francofurti 1601. Austria, Ioannis Cuspiniani cum omnibus eiusdem marchionibus, ducibus, archiducibus, ac rebus praeclare ad haec usque tempora ab iisdem gestis. Francofurti 1601.

[51] Szabó Károly, A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig. Pest 1869.

[52] Kristó Gyula, Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, Magvető 1980. – Uő. Az Árpád-kor háborúi. Budapest, 1990. Mindenről lásd e kötet III. fejezetét.

[53] „Ums Jahr 907 und 908 kamen sie gleichwie eine böse Müntze wieder, brachen ein in Oesterreich, welches zu der Zeit unter dem Namen Bavariae begriffen war, de ihnen Luitpold Marchgraf von Oesterreich, eine Schlacht lieferte, aber dieselbe samt dem Kopff verlohr, und nebenst ihm Theodomarus, der Ertz-Bischoff von Salzburg, imgleichen Otto Frisingensis, und viel andre Personen hohes Ansehns und Adels, wovon unterschiedliche *Scribenten ausfürlich* geschrieben.... Keyser Ludovicus büßte gleichfalls mit dem Heer, welches er aus Bayern, Schwaben, Kärndten und Crain zusammen gezogen, in Hoffnung, diß grausame Volck damit gäntzlich auszurotten, das Feld ein, und viel tausende Leute, denn diese böse Schnitter waren von Gott geschickt, um der Künden willen, die Menschen wie das Gras und Korn weg zu hauen." Id. mű 194.

letesebben mutatja be a csatát, de ugyanazon források, elsősorban Aventinus, Annales Boiorum IV. 31. fejezete alapján. 907. június 17-én Ennsburg váránál Lajos király személyesen is jelen volt. Mellette maradt Burghard passaui püspök és Aribo gróf. A Duna északi partján nyomult Luitpold, a déli parton Dietmar salzburgi érsek, Zakarias säbeni, Ottó freisingi püspökök ...középen Sieghard herceg. Pozsonyig nyomultak előre (ezt Valvasor nem említi). Augusztus 9-én a csatában elesett Dietmar, Ottó, Zakarias és még 19 bajor főúr. Harmadnap a hajóhadat is tönkre verték. Lajos király pihent hadával vonult a magyarok ellen, de ugyancsak súlyos vereséget szenvedett.[54] Kristó Gyula csaknem szó szerint megismétli Szabó Károlyt, ám őrá nem hivatkozik, csak Vajay Szabolcsra.[55] Mind Vajay, mind Kristó, mind a korai magyar történeti lexikon[56] a csata időpontját július 4-6-ra teszi, Luitpoldot pedig Liutpoldnak írja (Aventinus és így Vajay is Luitpoldot ír!). Kristó Gyula is kitér Lajos király csatavesztésére, de sokkal rövidebben, noha Szabó Károly sorai itt is visszaköszönnek.[57] Világos tehát, hogy teljesen téves az a beállítás, hogy mindaz „avítt", amit régen élt szerzők írtak. Sokkal közelebb áll a valósághoz, hogy egyrészt nem ismerjük a régebbi szakirodalmat, másrészt mindazok, akik „merítenek" belőle, legtöbbször „elfeledkeznek" forrásaikra hivatkozni. Hasonló megfigyeléseket tehetünk majd sok más mai kutatónál is, akik sokszáz oldalas műveket állítanak össze ezernyi aprólékos adattal és semmi új következtetést nem tudnak levonni. A XVII. századi magyar történetkutatók közül Otrokócsi Fóris Ferenccel (1648-1718)[58] és Bél Mátyással

[54] Szabó Károly id. mű 148-152.

[55] Szabolcs von Vajay, Der Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862-933). Mainz, Hase und Koehler Verlag, 1968, 42. Sajátságos, hogy Szabó Károlyra Vajay sem hivatkozik sehol sem!

[56] Korai magyar történeti lexikon. Budapest 1994, 128.

[57] Kristó Gyula „szigorúan" a forrásokat idézi (Gombos, Catalogus), de Szabó Károly is ezt tette több, mint száz évvel korábban. – Bóna Ferenc, A magyarok és Európa a 9–10. században. História Könyvtár. Monográfiák 12. Szerkesztő: Glatz Ferenc. Budapest, MTA TI. 2000, 34.: Liutpold, Theotmar, Udo névváltozatot ír és még öt nevet felsorol!

[58] Otrokócsi Fóris Ferenc bölcseleti, theológiai és jogi doktor, akadémiai jogtanár volt. Felső iskoláit Utrechtben végezte, majd 1673-ben hazatért és protestáns lelkész lett. Ezért börtönre, majd nápolyi gályarabságra ítélték. Lipótváron sáncokat kellett ásnia, súlyos köveket kellett hordania, majd 10 hónapot sínylődött nápolyi gályákon! 1676-bon szabadulása után Oxfordba, majd ismét Utrechtbe megy, de 1679-ben újra itthon van. Idegbetegsége miatt később állásából felfüggesztették, ezért megint külföldre utazik (Oxford, Frankfurt, Bécs, Róma). 1699-től a nagyszombati egyetem jogi tanszékének professzora. – Vö. Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. X. kötet, Budapest 1905, 3-14.

(1684-1749)[59] a II. fejezetben is foglalkozom, ezért itt rövidebben térek ki munkásságukra.[60] Nyilvánvaló, hogy Otrokócsi két kötetes (468 + 327 oldalas) fő műve[61] a mai olvasó számára tartalmaz „furcsaságokat" (amelyeket azonban a Bevezetésben idézett magasrangú akadémikusokkal ellentétben nem neveznék „csacskaságnak"), jóllehet nem valljuk a zsidó-magyar rokonságot,[62] ugyanakkor tiszteletet érdemel nemes hazaszerete[63] és számos helyes észrevétele.[64] Névelemzései különösek (így például az, hogy Athila nevét az acél (Atzéllas)-ból vezeti le, a Herkulest a harkályos-ból, az Istert Eszterhás-Eszterág-Esztergom-ból, a Kaukázust a Kókás-Kóká-ból, a Hunnivar-t Hunyadvárból, a szarmatát a sár-sármálból, a Góg nevet a gőgösből, etc.[65] Azonban korántsem hibás az a véleménye, hogy Bajánsenye és bán szavunk az avar Baján nevével kapcsolatos, hogy Erdély az erdő szóból jön, hogy a Gyöngyös (Gyndes) eredhet a pártus Gendos-ból.[66] Másrészt mennyi-

---

[59] Bél (Belius) Mátyás felsőfokú képzését Halleban szerezte, majd Besztercebányán gimnáziumi igazgató lett. – Vö. Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. I. kötet, Budapest 1891, 780-784.

[60] Vö. Bakay Kornél, Hogyan lettünk finnugorok? Hunnia 45 (1993) 6., 198. jegyzet

[61] Origines Hungaricae, seu liber, quo vera nationis Hungaricae origo et antiquitas, é Veterum monumentis et linguis praecipius (praesipuis), panduntur: Indicatio hunt ad finem fonte tum vulgarium aliquot Vocum Hungaricarum, tum aliorum multorum Nominum, in quibus sunt: Scytha, Hunnus, Hungarus, Magyar, Jász, Athila, Hercules, Ister, Amazon, etc. Opus hactenus desideratum. Franequerae 1693.

[62] Id. mű Ad Lectorem (Praefatio) I-XXXVIII. és 36-37., ahol kifejti, hogy a szkíták is héberek és Magóg is az. Majd 145-152. o.-on az avarokról állítja ugyanezt. A 345-386. oldalakon a Muagares-Magares-Mohagerin-El-Magarint veti egybe a görög Megara=Magar-ral és héber szavakkal. Jancsó Benedek, Magyar nyelvtudománytörténeti tanulmányok a XVI-XVII. századból. Budapest, Aigner Lajos 1881. 103 skk.

[63] A Dedicatio-bon így ajánlja művét: „Reverendissimi, Venerabiles, Illustrissimi, Spectabiles, Magnifici, Generosi ac Circumspecti Domini et Universa mea Natio Hungarica!" – Önmagáról így írt: „Humillimus Servitor. ac fidissimus Patriae filius."

[64] Helyesen elemzi Plinius Thuni kifejezését (75.), jól látja, hogy az avarok is hún-fajták (145.), az urogok és onogurok is húnok, (res est clara!, 153.). Elutasítja a Juharia-elméletet (lásd a II. fejezetet), Herberstein, Wernher és II. Pius pápa állításait (261-276.)

[65] Otrokócsi Fóris Ferenc, Originum Hungaricarum, Pars secunda. In qua, variarum nominum, originibus Hungaricis exornandis inservientium, expositio philologica continuatur. Quorum in numero sunt: Pannonia, Dacia, Erdély, Athila, Deucalion, Prometheus, Orion, Tyndareus, Helena, Hercules, Argos, Ister, Meotis, Tanais, Parthus, Caucasus, Ararat, Araxes, cum multis aliis, quae claudit celebre illud Amazon. Franequerae 1693, 26, 36, 40-42, 91, 95, 192-207, 129, 153, 197. oldalak.

[66] Id. mű 26, 183-184. A bán szavunkat illetően a legújabb álláspont lényegében megegyezik a 300 évvel ezelőttivel: Róna-Tas András, A honfoglaló magyar nép. Budapest, Balassi Kiadó. 1996, 278.

vel „okosabb" (hogy azt ne írjam „kevésbé csacska") a mai neves történészek azon állítása, hogy a legszebb, legősibb, legveretesebb magyar nyelvet beszélő székelyek eredetüket illetően nem magyarok, hanem csak „elmagyarosodtak"![67] Az a tény, hogy a magyar történetírásban egyáltalán felmerülhetett ilyen

[67] Szinte hihetetlen, hogy az 1996-ban megjelentetett „Őseinket felhozád..." A honfoglaló magyarság c. kiállítási díszkatalógusban Fodor István ezt írja: „...egy másik népcsoport is társult a magyar népességhez, *a mai székelyek elődei,* akik a Volga melletti eszkil bolgárok közül szakadtak ki ...az eszkilek olvadtak be korábban a magyarságba s hagyták el az *eredeti bolgár-török nyelvüket."* MNM Budapest 1996,15. – Fodor István hasonló nézeteket vallott már évtizedekkel ezelőtt, azzal a különbséggel, hogy „továbbra is számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy a székelyek nem a volgai eszkil bolgárok, hanem *valamely más török nép* kötelékéből szakadtak ki. Erre nézve azonban szinte semmiféle konkrét bizonyítékunk nincs. Az eszkil bolgároktól való származást viszont a volgai bolgár és a magyar régészeti emlékanyag nagyfokú hasonlósága valószínűsíti." A magyar-bolgár-török kapcsolatok történeti hátteréről. In: Bolgár Tanulmányok III. Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 37 (1980) 20. Másutt így ír: „a székelyek eredetileg csatlakozott nép voltak, de *nem magyar,* hanem török nyelvűek. Feltehető, hogy igen korán, még 700 előtt szakadtak ki a volgai bolgár-törökök egyik törzséből s így a honfoglalás idején már bizonyára jórészt vagy teljesen *elmagyarosodtak."* Fodor I., A kettős honfoglalás. In: Új Erdélyi Múzeum 1 (1990) 25. Az Adams Kiadónál 1992-ben megjelentetett kis könyvében (A magyarság születése) sok korábbi nézetét megváltoztatta, a szikil-eszkil-székely azonosítás mellett azonban kitart (104:), nyíltan vállalva Györffy György tulajdonképpen semmivel meg nem alapozott hipotézisét. Györffy György a székely-kérdésben sem eredeti. A krónikáink és a magyar őstörténet. Budapest 1948. c. könyvében csaknem mindenben követi Hóman Bálintot, aki a székelyek hún származástudatát elismerte ugyan, elutasítva azokat a német írókat, akik a magyar nyelvet, történeti forrásokat és kultúrát egyáltalán nem vagy csak hiányosan ismerték („entweder überhaupt nicht oder nur mangelhaft kannten"), ám a székelyeket nem magyaroknak véli, akik felcserélték régi török nyelvüket. Vö. Hónian Bálint, Der Ursprung der Siebenbürger Székler. Ungarische Jahrbücher 2 (1922) 10-30. Györffy György újabban jelzi, hogy az eszkil hibás olvasat a helyes sikil helyett: vö. Györffy György, Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás? Válogatott tanulmányok. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 11-12 – Újabban: Makkay János, A magyarság keltezése. Budapest, a szerző kiadása. 1993, 75. – Uő, A magyarság keltezése. 2. kiadás. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei Múzeumok Közlemlényei 48. Szolnok 1994, 113. – A székelyek eredetét száz év óta „vitatják": Nagy János, A székelyek scytha-hún eredetisége és az ellenvélemények. Kolozsvár 1879 – Szabó Károly, A magyarországi székely telepekről. Századok 14 (1880) 490-499. - Uő A „székely" nemzeti névről. Századok 14 (1880) 404-410. – Hunfalvy Pál, A székely kérdéshez. Századok 15 (1881) 97-114, 193-206. – Edelspacher Antal, A székelyek eredete. Délmagyarországi Értesítő 7 (1881). – Szabó Károly, A régi székelység. Kolozsvár 1890. – Nagy Géza, A székelyek és a pannóniai magyarok. Ethnographia 1 (1890) 165-179. – Tagányi Károly, A honfoglalás és Erdély. Megvitatásul a székely kérdéshez. Ethnographia 1 (1890) 213-223. – Balassa József, A székelyek nyelve. Ethnographia 1 (1890) 309-313. – Sebestyén Gyula, A székelyek neve és eredete. Ethnographia 8 (1897) 30-54, 141-167, 241-257, 345-362, 417-430. – Thúry József, A székelyek eredete. Erdélyi Múzeum 15 (1898) 65-87 138-163, 195-216. – Sebestyén Gyula, Az avar-székely kapcsolatok emlékei. Ethnographia 10 (1899) 10-22. – Karácsonyi János, A székelyek eredete és Er-

feltevés, **túlszárnyal** mindenfajta képtelenséget.[68] Így kerülhetett sor arra, hogy a székelyek hadifoglyokként kerültek Erdélybe,[69] vagy hogy a székelyek hún származástudata is bolgár-török hagyomány.[70] Mind a nyelvészek,[71]

---

délybe való települése. Értekezések a történettudományok köréből 20 (1905). – Erdélyi Lajos, A székelyek eredete nyelvjárásaik alapján. Ethnographia 27 (1916) 37-46. – Erdélyi László, A székelyek eredete. Kolozsvár 1918. – Hóman Bálint, A székelyek eredete. Magyar Nyelv 17 (1921) 90-107. – Erdélyi László, Zur Herkunft der Siebenbürger Székler. Ungarische Jahrbücher 6 (1927) 335-337. – Németh Gyula, A székelyek eredetének kérdése. Századok 69 (1935) 129-156. – Rugonfalvi Kiss István, A nemes székely nemzet képe. I-III. Debrecen 1939-1940. – Györffy György, Der Ursprung der Székler. Ungarische Jahrbücher 22 (1942) 129-151. – Moór Elemér, A honfoglaló magyarok megtelepdése és a székelyek eredete. Szeged 1944. Legújabban pedig: Kristó Gyula, A székelyek eredetéről. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 10. Sorozatszerkesztő: Kristó Gyula. Szeged, 1996, 116: eredeti nyelvük feladásával magyar nyelvűekké váltak.

[68] Legújabban Vékony Gábor, 10. századi székely felirat a Somogy megyei Bodrog határában. História 21 (1999) 8. szám, 31.: „Azonnal sutba lehet dobni olyan (egyébként új keletű [!!!]) elképzeléseket, hogy a székelyek csak a 11. században váltották volna fel eredeti török nyelvűeket a magyarral."

[69] Konrad Schünemann, Hunnen und Ungarn. Ungarische Jahrbücher 5 (1925) 293-303. – Vö. Karácsonyi János, Waren die Ahnen der Székler-Bogenschützen? Ungarische Jahrbücher 5 (1925) 444-445. és Erdélyi László, Zur Herkunft der Siebenbürger Székler. Ungarische Jahrbücher 6 (1927) 335-337.

[70] Györffy György, Der Ursprung der Székler. Ungarische Jahrbücher 22 (1942) 129-151. – /Uez magyarul: A székelyek eredete és településük története. In: Erdély és népe. Szerk. Mályusz Elemér. Budapest 1941. Ugyanez legújabban: Györffy György, A magyarság keleti elemei. Budapest, Gondolat 1990, 11-42./ Az idézett szövegrész: „Es ist also nicht ausgeschlossen, daß durch die Bulgaren auch hunnische Reste der ungarischen Stammesorganization angeschlossen und später als türkisch-bulgarische Volkselemente Teile der Székler Stammesorganisation wurden."

[71] Moór Elemér, A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete. Szegedi Múzeumi Kiadványok I/13 (1944) 38-63. – Németh Gyula, A székelyek eredetének kérdése. In: Németh Gyula, Törökök és magyarok. Budapest 1990, 98-125. Németh nagyon könnyedén mond ítéletet „lehetetlen elméletekről" és „kalandos felfogásokról." Szint vall: „...véleményünkhöz ragaszkodjunk és **azt vigyük be a köztudatba.** Viszont, ami kétséges ...arról inkább ne is beszéljünk". Elismeri a székelyek magyar jellegét, mégis makacsul kitart, hogy „a székelység idegen néptörzs". Azután csavarosan így „érvel": „De már csak azért sem *valószínű* a székely népnév magyar eredete, mert ...maga a nép idegen." „Adataink a székelyek magyar eredete elméletének feltétlenül ellentmondanak", noha a székely nem- és ágnevek „határozottan magyar eredetűek."

mind a történészek[72] számára „éles" a székely-kérdés, de valójában inkább csak azzá tették.[73] Egyébként Otrokócsi már kétszáz évvel Hunfalvy előtt elismerte, hogy a székely név két részre bontható: szék-hely, mint loca sedium vagy vár-hely, azaz loca castrorum[74] (Hunfalvynál szék-elv).[75] Ugyancsak Otrokócsi Fóris Ferenc állt ki elsőként – Komáromi Csipkés Györggyel (1628-1678) együtt, amellett, hogy a székely-magyar rovásírás ősi kulturális kincsünk, s szkíta-hún eredetű, noha Geleji Katona István is „ős magyar betűknek" mondta Magyar Grammatikácskájában.[76] Csipkés György, Magyarország leírása c. munkájának a bevezetésében azt írta: (a debreceni református kollégium könyvtárában) „létezik nálunk egy olyan könyv, amely régi magyar betűkkel van teleírva s ezt az ősi írást el tudjuk olvasni, megértjük, és

---

[72] Thúry József, A székelyek eredete. Erdélyi Múzeum 15 (1898) és 16 (1899). Thúry igen komoly érvek segítségével azt bizonyítja, hogy a székelyek avarok (id. mű 200 skk.). Feltevése szerint nagyszámú avar érte meg a honfoglalást. Törökös helyneveket keresett, ahelyett, hogy az avarok nyelvéről vallott álláspontját módosította volna, igazodva a régiekhez, elsősorban Engel Keresztélyhez, Hunfalvyhoz és Marczali Henrikhez. – Mályusz Elemér, A székelység eredetéről In: Melich Emlékkönyv, Budapest 1942, 254-262. – uő. A középkori magyar nemzetiségi politika. Századok 73 (1939) 290-291. A székelységet török nevű és szervezetű népelemnek nevezi, de így folytatja: „Csakhogy ekkor meg rejtély ...hogyan lett nyelvében, jellegében magyar, miért nem őrizte meg esetleges török nyelvét?"

[73] Egyelőre itt elég utalnunk Hunfalvy Pál, Magyarország ethnográphiája. Budapest, MTA. 1876, 299-306. oldalakra, ahol a szerző székelyek hún eredetét „csudás mesének" nevezte, bár magyarságukat nem vonta kétségbe. A székelyek eredete, mondják, nincs megoldva (Thomas von Bogyay, Über Herkunft, Gesellschaft und Recht der Székler. Ungarn-Jahrbuch 1970, 20-23), holott régészetileg is (Bóna István, A székely-kérdés mai állása egy régész szemszögéből. Korunk 3 /1991/ 1529-1536.) és nyelvészetileg is (Benkő Loránd, Adalékok a székelyek korai történetéhez. Új Erdélyi Múzeum 1 /1991/ 109-122.) teljesen egységes a magyar kultúra Erdélyben és Erdélytől nyugatra. – A legtalálóbban e kérdésben Makkay János fogalmazott: „Gyalázatos dolognak tartom, ha akár tudósok, akár politikusok vagy bárki más bármiféle elmélet érdekében éppen a székelyeket akarja kirekeszteni a magyarság nagy eredeti tömbjéből, azt állítván, hogy eredetileg török nép voltak." Makkay János, Keletről jöttünk ide, a Kárpátoktól le az Al-Dunáig. Havi Magyar Fórum 4 (1996) 59.

[74] Otrokócsi Fóris Ferenc, Origines... I. 134., 454. Hasonló nézetet képviselt Szabó Károly id. mű (1869) 53. – Kordé Zoltán, A székely-kérdés Hunfalvy Páltól Hasan Erenig. In: Őstörténet és nemzettudat 1919–1931. Szerkesztette: Kincses Nagy Éva. Magyar Őstörténeti Könyvtár 1. Sorozatszerkesztő: Zimonyi István Szeged, 1991, 50–57.

[75] Hunfalvy Pál, Magyarország ethnographiája. Budapest 1876, 301.

[76] Origines... 1693, 318-319. – Forrai Sándor, Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig. Antológia Kiadó, Lakitelek 1994, 327. csak Csipkés Györgyöt említi meg.

mind a mai napig írni is tudjuk".[77] Komáromi idézi M. Z. Boxhorniust, akinek állítása szerint a florenci hercegi könyvtárban egy ősi magyar betűkkel írt könyv lett volna, ami azonban tévedés. Ősi magyar betű 32 van és pedig azért, mert a k másképen íratik a szó közepen és elején. Komáromi Csipkés György nemcsak járatos volt e betűk leírásában, hanem – amint fentebb utaltunk rá – meg is maradt Veszelin Pál emlékkönyvében ez az ősi magyar (székely) írás.[78]

4. kép – Bél Mátyás (1684–1749)

Otrokócsit saját kora jeles tudósnak ismerte el,[79] s a XVIII.század legnagyobb magyar tudósa, Bél Mátyás (1684-1749) is nagyra becsülte. Bél Mátyás példáján igen jól megmutatható a történetkutatás, bizony eléggé torz és felületes módszere. Nyilvánvaló, s józanul senki által sem vitatható, hogy évszázadok hatalmas forrásanyagát és irodalmát senki sem ké-

[77] Matthiae Belii De vetere Litteratura Hunno-Scythica exercitatio. Lipsiae, Apud Petr. Conr. Monath 1718, 49-50.: „Georg Csipkés Komarini, Hung.Illustr. prolego m. p. 21. sequentia habet: exstat apud nos (Bibliothecam subintelligo publicam) **liber litteris vetustis Hungaricis** exaratus ...quam scripturam vetustam legere, intelligere preterea et iamnum hodie scribere eadem possumus. Bél Mátyás munkáját (Tanulmányok a régi hun-szkíta irodalomról címmel Déri Balázs fordította magyarra: Bél Mátyás, Hungariából Magyarország felé. Magyar Ritkaságok sorozat. Szépirodalmi Kiadó 1984, 119-120. – Nagyon jellemzőnek tartom, hogy – mint annyiszor – csak töredékeket kaphat az olvasó. Bél Mátyás műve (amely megvan a kőszegi gimnázium könyvtárában!) négy részből áll és 80 nyomtatott oldalt tesz ki. Az első, a harmadik és a negyedik részt egyáltalán nem fordították le, a másodikból pedig kihagytak részeket. Legújabban Ráduly János, Rovásíró őseink. Hazanéző Könyvek sorozat. Szerk. Ambrus Lajos. Korond 1995, 118-127. foglalkozott Bél Mátyás tanulmányával, de nem ismeri az eredeti munkát.

[78] Jancsó Benedek, Magyar nyelvtudomány-történeti tanulmányok a XVI-XVII. századból. Budapest 1881, 136.

[79] Historiae Hungaricae literariae antiqui medii atque recentoris aevi Lineamenta quorum Prolegomena generalem in universam historiam Hungariae literariam introductionem continentia prodeunt Studio ac sumtu H. M. Hungari. Altonaviae et Servestae 1745, 28,198. – Jancsó Benedek a 78. jegyzetben idézett munkájában elítélte Otrokócsit, mondván „Otrokócsi ...megalapítja azt a tudományos hóbortot, mely másfél században át valódi tudományos maszlag volt tudósainkra nézve a philológiai és a históriai tudományok körében. Id. mű 185. – Pozitívan értékeli Otrokócsit Hegedűs József, A magyar nyelvhasonlítás-történet korszakolásának kérdése. Magyar Nyelv 88 (1992) 206-212.

pes teljes egészében megismerni, feldolgozni és bemutatni. Bél Mátyás a maga korában mégis megpróbálta és hatalmas nyelvtudásával, óriási szorgalmával hihetetlen mennyiségű művet alkotott. S mit kapott az utókortól? Elsősorban is feledést. „Érdemei és történeti jelentősége nincs jelen a magyar köztudatban"[80], vagy a „megbecsülés a messzeség érzésével vegyül, hiányzik belőle a közvetlen élmény melegsége. Évszázados megállapításokat hurcolunk tovább, régi tekintélyek vélekedését ismételgetjük, ahelyett, hogy magunk próbáltunk volna ember és mű eleven közelségébe férkőzni."[81] Igen, talán ez hiányzik a legjobban. Vegyük kézbe például Kosáry Domokos vaskos könyvét a XVIII. századi Magyarországról, jóformán csak felsorolásszerűen jelennek meg az akkori jeles emberek és az „értékelések" is elfogadott közhelyek.[82] Világos dolog, hogy egy összegző munkában nem bocsátkozhat a szerző részletekbe, de akkor ítéleteket sem kell közölnie! Bél Mátyás a történeti források összegyűjtésében követte Hevenesi Gábort (1656-1715), aki 140 kötetből álló kéziratos gyűjteményt állított össze, Timon Sámuelt (1675-1736) és Kéri Borgia Ferencet (1702-1768).[83] Forrásgyűjteménye az Adparatus[84] füzeteiben jelent meg vagy Schwandtner, Scriptoresében,[85] ahol először látott napvilágot Anonymus Gestaja is. Magyarország történetét három könyvben kívánta megírni s el is készítette művének beosztását, amelyet érdemes elolvasnunk.[86]

---

[80] Tarnai Andor bevezetése: Bél Mátyás, Hungariából Magyarország felé. Budapest 1984, 7.

[81] Wellmann Imre, Bél Mátyás. Történelmi Szemle 2 (1979) 381. A közelmúltban kiadták: Bél Mátyás levelezése. Magyarországi tudósok levelezése III. Szerkeszti Tarnai Andor. Sajtó alá rendezte: Szelestei N. László. Budapest, Balassi Kiadó. 1993.

[82] Kosáry Domokos, Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1980, 142, 148, 151.

[83] Timon Samuel, Imago antiquae Hungariae, repraesentans terras, adventos et res gestas gentis hunnicae. Historico genere strictim perscripta. Cassoviae 1733. – Hóman Bálint, Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. A Szent István Akadémia történelmi, jog- és társadalomtudományi osztály felolvasásai. I/5. Budapest 1920. – Vásáry István, A magyar őstörténet kutatásának hagyományai. Magyar Tudomány 25 (1980) 369.

[84] Matthias Bel, Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella, Monumentorum ineditorum partim, partim editorom, sed fugientum. (Decades I-II.) Posonii 1735-1745.

[85] Johann Georg Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini ...cum amplissima praefatione Mathiae Belii. 1-3. Vindobonae 1746-1748.

[86] Bél Mátyás, Hungariából Magyarország felé. Magyar Ritkaságok. Budapest, Szépirodalmi Kiadó. 1984, 134-140.

I. könyv: A régi Magyarország leírása. I. periódus: A szkítakor. 1. fejezet: – A szkíták, ezeknek eredete, ősi voltuk, szokásaik, vallásuk, stb. általában. 2. A szkíták régi szálláshelyei, azaz *a két* Szkítia, ugymint az ázsiai és az európai. – II. periódus: A hun-kor. 1. fejezet: A hún-szkíták, ezeknek sokfélesége, szokásaik, vallásuk és egykori szálláshelyeik. 2. A hún-szkíták első benyomulása Európába s azok a népek, amelyeket az első, támadás során elűztek, stb. 3. A hún-szkíták első európai szálláshelyei, a kisebbik Szkítia, Thrakia, a két Moesia. 4. Dacia és a bevándorolt jazigok vidéke. 5. Az ókori Pannonia. 6. Az ókori Pannonia népei és városai. 7. Az ókori Pannonia folyói és hegyei. 8. A húnok sorsa Pannoniában Attila halála után. – III. periódus: Az avar-kor. 1. fejezet. A hún-avarok *második* benyomulása Európába, főként Pannoniába. 2. A hún-avarok története, milyen népeket győztek le, mely területeket foglaltak el. 3. Sorsuk és a Nagy Károly elleni vesztes háborúk. etc. – IV periódus: A magyarkor. 1. fejezet. A húnok *harmadik* benyomulása Pannoniába, etc. és vajon hol voltak Hun-Szkítiában? 2. Azok a vidékek, ahonnan kijöttek. 3. Azok a népek, amelyeket elűztek őseik földjéről. A II. és III. könyv már a magyar királyság történetet tárgyalja.

Tervezetéből csak egy fejezet jelent meg nyomtatásban, a „Tanulmányok a régi hún-szkíta irodalomról" címmel.[87] Az első részben (Sectio primo), amely a De litterarum origine generatim címet viseli, Otrokócsi Fóris Ferencet követve, a héber-magyar nyelv rokonságának kérdését fejtegeti gazdag forrásanyag alapján. Természetesen ismeri és használja W. Valvasor általunk is elemzett munkáját.[88] A második szakasz (Sectio secunda) szól magáról a hún-szkíta írásról.[89] A fő kérdés az, írja 1718-ban Bél Mátyás, hogy „az ősidőkben voltak-e betűink, és ha igen milyenek?" Procopius és Priscos véleményével szemben Szent Kelemenére hivatkozik, aki szerint a szkíták a legrégibb időkben hieroglifikus írásmódot használtak. A rovásírást[90] Bél korában is ismerték, hivatkozik Balasskó Pál kálnói zsellérre. Tsétsi János nyomán elmondja: „Bizonyos hagyomány, hogy a magyarok Szkítiában saját írásukat használták ...jobbról balra haladtak. Egyesek szerint kétségtelen, hogy ennek az írásnak nyomai még megvannak az erdélyi székelyeknél..."

---

[87] Mathiae Belii, De vetere Litteratura Hunno-Scythica exercitatio. Lipsiae 1718, 1-80.

[88] Id. mű 9.

[89] Enne nagyobb részét fordította le Déri Balázs, kihagyva azonban a 8-11. §-t és a 19-20. §-t

[90] Talán szerencsésebb lett volna, ha *a betűrovás* szó terjedt volna el, amint a régiek ajánlották.

Bemutat egy rovásírásos abc-t, amelyet Kaposi Sámueltől kapott. Majd így folytatja, „ne hagyjuk, hogy őseink dicsőségével együtt írásuk is elvesszen." „Sok más között ez a mi *népünk* legfőbb baja, hogy *saját dolgaival rút hanyagságig nem törődik.*" „Hiszen mikor az ember jobbára a külföldi dolgok után törekszik, *semmibe veszi a sajátát.*" „Krisztus megismerése után minden közügyet latinul foglaltak írásba s nem volt senki, aki valamit is magyar betűvel és magyar nyelven írt volna. S minden bizonnyal szép számmal lehettek magyar kéziratok a világhírű budai könyvtárban, de könnyen megeshetett, hogy ...széttépték, elpusztították vagy máshová hurcolták azokat..." Vannak persze, akik tagadják ősi írásunkat, mint például Tröster János[91] és

[91] „Ante adventum in Pannoniam, ac antiquis iam tum temporibus, characteres fuerint et quales illi." Külön említi Székely Istvánt és J. B. Aubanus Teutonicust: „At vero, meminit litterarum Hunniacarum Stephanus Székely, in Chronico suo, quod hungarice conscripsit, quodque prodiit Cracoviae 1558, quin et Iohannes Boemus Aubanus Teutonicus, in libello, quem de moribus, legibus et ritibus omnium gentium compocuit, Lib. III. c. X. p. m. 230. **palam** testatur, de Hungaris loquitur **privatas litteras,** sed Romanis libentius utuntur." – „Carte a Scythis antiquissimis hyeroglyphicum scribendi genus usurpatum fuisse, docet Clemens Alexandrinus." „...Paulus Balassko, Hraboviensis, ex adverso pago Cálno... in audiendo verbo Dei... **fustellis insculperet."** /Itt jegyzem meg, hogy ez a Balasskó Pál meghagyta, hogy a rótt botokat holtteste után dobják a sírjába s vele együtt temessék el, mert majd ezek lesznek egyszer a bizonyítékai, hogy meghallgatta Isten igéit: Moriturus mandasse fertur his, qui circa se erant, ut fustellas istas, futuras olim auditi a se Verbi Dei testes, tumbae, pone cadaver suum, iniicerent, secumque inhumarent. Nyomban eszébe jut az embernek az 1983-bon Szarvason feltárt avar csont tűtartó! Vö. Juhász Irén, A szarvasi avar kori rovásírásos tűtartó. Magyar Tudomány 30 (1985) 92-95. – Róna Tas András, A szarvasi tűtartó rovásírásos feliratáról. Magyar Tudomány 30 (1985) 95-98. – Vékony Gábor, A szarvasi felirat és ami körülötte van. Életünk 22 (1985) 1133-1145. – Bakay Kornél, Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Szombathely 1994, 23. – Bakay Kornél, A húnokról – magyar szemmel. In: Szász Béla, A húnok története. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér. 1994, XXVIII. o.-on sajnálatosan Szentes szerepel Szarvas helyett./ „Nunc longioris subsellii quaestio se ingerit, quales Hunno-Scytharum, si quas habuerunt, sicuti **habuerunt omnino,** litterae fuerint. Io. Tsetsi: Hungari, post habitis suis, iam a multis seculis, quibus in Scythia, unde olim egressi sunt, utebantur litteris, loco earum utuntur latinis. Et mox: Traditio **non incerta** est, Hungaros in Scythia **propriis litteris fuisse usos,** progrediendo intet scribendum a dextra versus sinistram.... Harum litterarum vestigia etiamnum, ut aliqui perhibent, **apud Székelios** Transylvanienses superesse..." „Acceptum id fero Viro, dum viveret, inter suos celeberrimo, Samueli Capossio. Complectitur illud litteras XXXIV scriptas ritu Orientalium retrogrado, hoc est, a dextra ad sinistram procedente." – „Neque paterentur, cum maiorum suorum gloria, litteras quoque interire." „Homines enim plerumque, dum appetunt peregrina, fastidiunt sua! Accedit illud quoque, post agnitum Christum, omnia, quae publice gerebantur, in latinas litteras fuisse relata: **Hungarico charactere aut idiomate,** qui aliquid scriberer, erat nemo. Et fuerint sane codices manu exarati in celeberrima Bibliotheca Budensi, bene numerost..." – Tröster Jánossal a II. fejezetben foglalkozunk. – vö. Hegedűs József, A magyar nyelvhasonlítás-történet korszakolásának kérdése. Magyar Nyelv 88 (1992) 202-212.

Hunfalvy Pál, aki szerint a magyarok ún. szkíta rovásírását a reformátorok találták ki a XVI. században!

Arról, hogy a magyar betűrovás (rovásírás) élt-e még a XX. században is a magyar nép körében, Szily Kálmán akadémiai főtitkár kérésére, egy bizottság kezdett vizsgálatot 1902-ben, és megállapították a bizottság tagjai (Szilády Áron, ifj. Szinnyei József, Katona Lajos, Szilasi Móricz, Fadrusz János és Herman Ottó, hogy ekkor már csak a számrovás dívott, a betűrovást egyesek könyvből tanulták meg.[92] Bél Mátyás esetében is vizsgáljuk meg fő kérdésünket, hogy ti. a régiek álláspontja, nézetei, állításai egytől-egyig elavultak, „avíttak"-é? Jogos-e úgy érvelni a történetírásban is, mint a természettudományok esetében? A jelenlegi álláspont szerint[93] „a Kárpát-medencéből több rovásírást ismerünk: a szarvas-nagyszentmiklósi írást, a Kalocsa-környéki rovásemléket és a székely rovásírást. Az írások közötti több száz éves időközök nem teszik lehetővé, hogy történeti összefüggésük kérdésében tudományosan megnyugtatóan állást foglaljunk. A Kelet-európai írások, ill. az azzal írt rövid szövegek megfejtésére több kísérlet történt, így gondoltak többféle török nyelvre (besenyő, kazár, dunai bolgár, csuvasos típusú), szlávra, magyarra. E megfejtések... egyelőre bizonytalanok, ill. nem meggyőzőek." A székely rovásírással kapcsolatban a szerzőnk megjegyzi, hogy „magyar nyelvre való alkalmazása a 9. század vége előtt nem történhetett meg." A szarvasi tűtartó címszónál kiemeli, hogy csaknem azonos a szarvasi 59 betű a nagyszentmiklósi írással, de kapcsolatát pl. a székely rovásírással eddig nem sikerült bizonyítani.[94] Sehol nem hivatkoznak a régiekre, nemhogy Komáromi Csipkés Györgyre, Otrokócsi Fóris Ferencre, de Bél Mátyásra sem.

---

[92] A rovásírás él-e a magyar nép között? A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályától véleményadásra kiküldött bizottság elé terjesztett Jelentés. Budapest, Hornyánszky. 1903.

[93] Korai magyar történeti lexikon (9-14. század). Főszerkesztő: Kristó Gyula. Szerkesztők: Engel Pál és Makk Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1994, 581-582. Róna Tas András tollából.

[94] Uott 625-626. és 617-618. – Fodor István, A magyar művelődés korai szakaszai. In: Magyar művelődéstörténet. Szerkesztette: Kósa László. Budapest, Osiris Kiadó. 2000, 25: „Egyelőre a székely rovásírás eredete megnyugtató módon nem tisztázott, az újabb kutatások arra derítettek fényt, hogy legkorábbi emlékei talán késő Árpád-koriak" (!?)

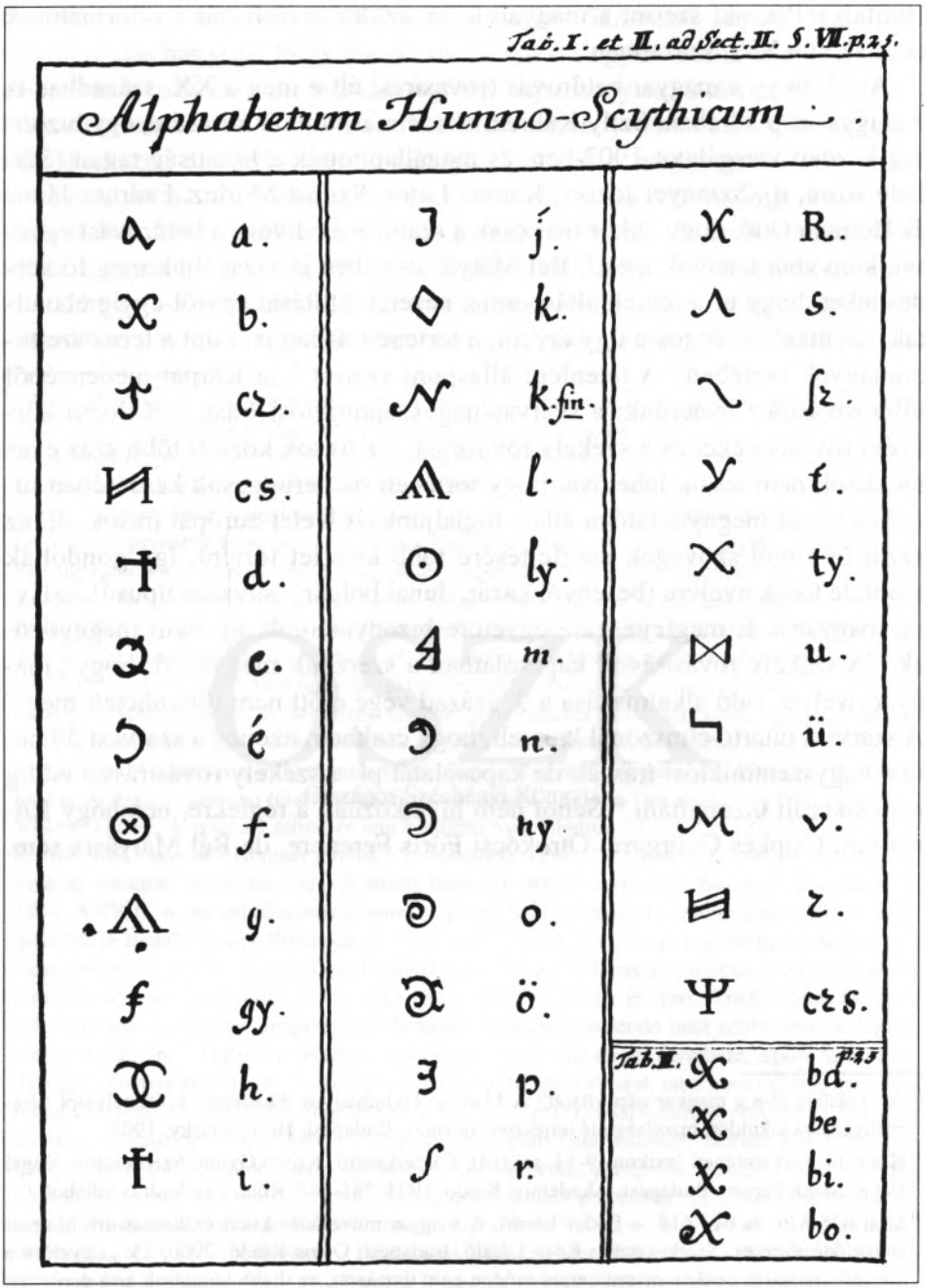

5. kép – Hún–szkíta abc

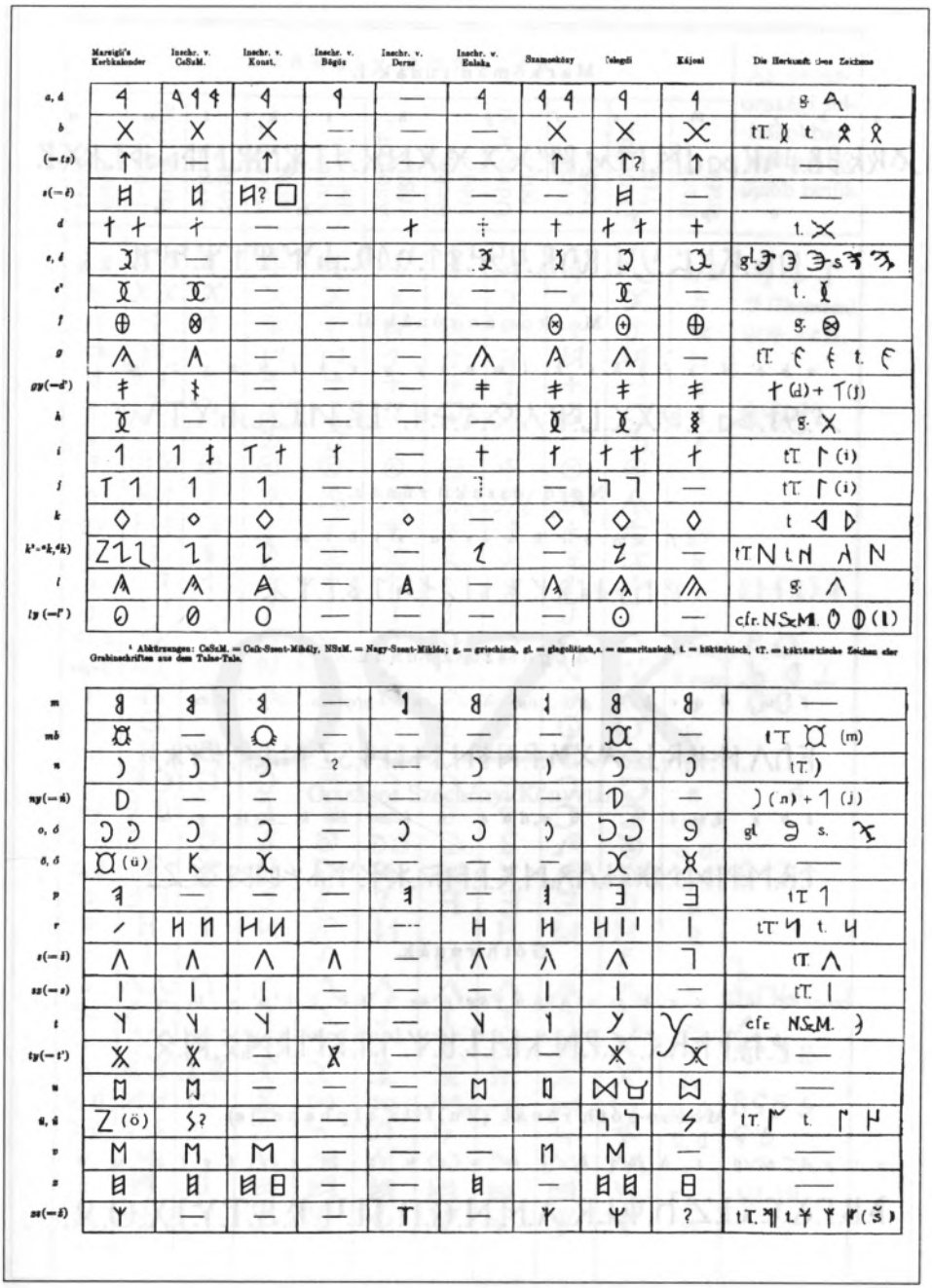

6. kép – A rovásírás betűi

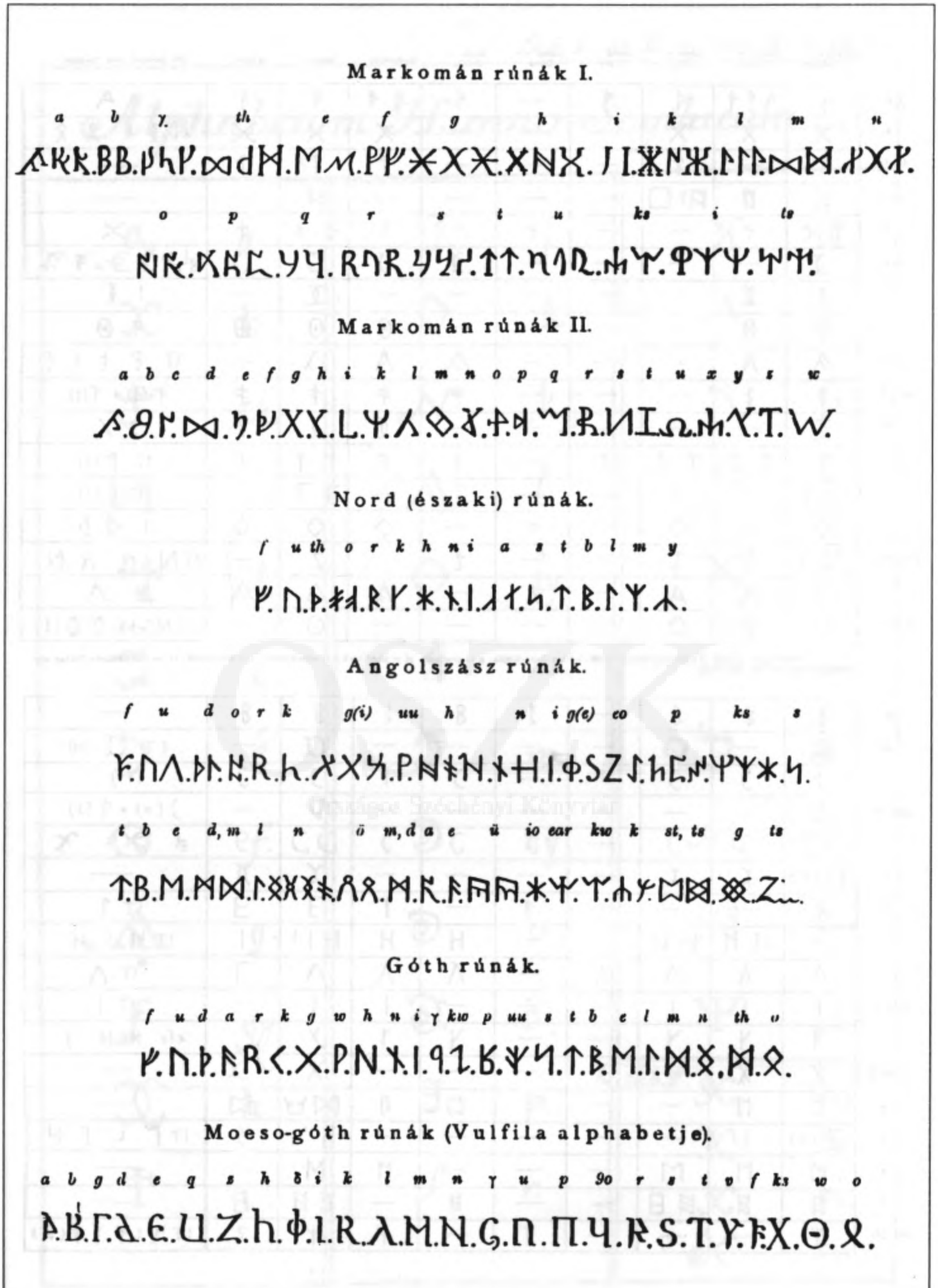
Markomán rúnák I.
a b γ th e f g h i k l m n
o p q r s t u ks i ts
Markomán rúnák II.
a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z w
Nord (északi) rúnák.
f u th o r k h n i a s t b l m y
Angolszász rúnák.
f u d o r k g(i) uu h n i g(e) co p ks s
t b e d, m l n ö m, d a e ü io ear kw k st, ts g ts
Góth rúnák.
f u d a r k g w h n i γ kw p uu s t b e l m n th o
Moeso-góth rúnák (Vulfila alphabetje).
a b g d e q s h δ i k l m n γ u p 90 r s t v f ks w o

7. kép – Rúnák

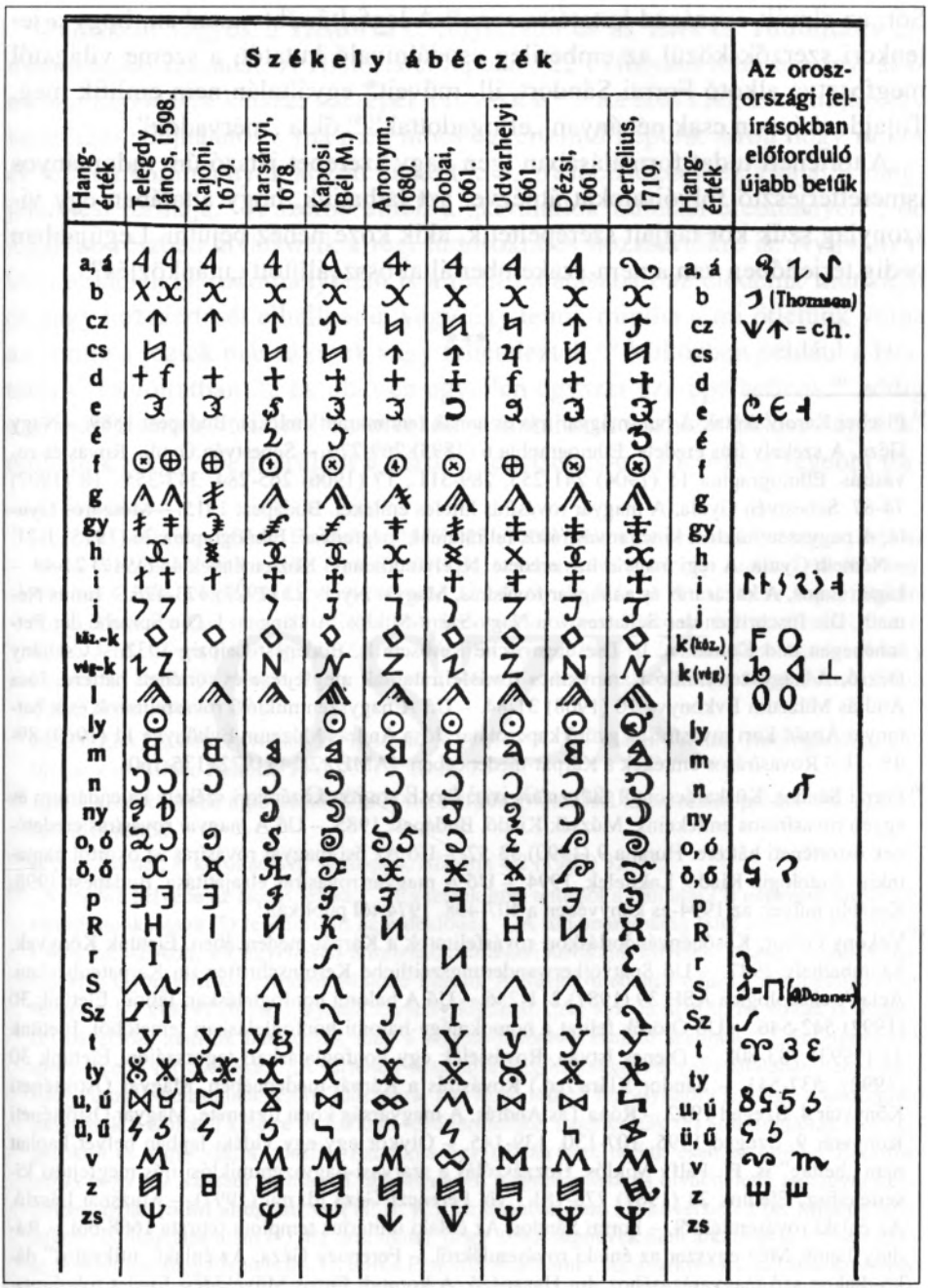

8. kép – Székely ábécék

Sőt, az elmúlt évszázad kutatóira sem.[95] A legfeltűnőbb azonban, hogy a jelenkori szerzők közül az emberileg csodálnivaló kutatót, a szeme világától megfosztva alkotó Forrai Sándort, ill. műveit[96] egyáltalán nem említik meg. Tulajdonképpen csak néhányan „elfogadottak",[97] ők a „mérvadók".

A történeti tudat formálásában igen nagy szerepet játszó ún. tudományos ismeretterjesztő folyóiratokat átnézve, azt láthatjuk, hogy általában egy viszonylag szűk kör tagjait szerepeltetik, akik közé nehéz bejutni. Legújabban pedig terjedőben van a nem-szakember által összeállított „utánközlés".

***

[95] Fischer Károly Antal, A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei. Budapest 1889. – Nagy Géza, A székely írás eredete. Ethnographia 6 (1895) 269-276. – Sebestyén Gyula, Rovás és rovásírás. Ethnographia 15 (1904) 241-255, 289-311., 17 (1906) 265-284, 343-355., 18 (1907) 74-87. Sebestyén Gyula, A magyar rovásírás hiteles emlékei. Budapest 1915. – Mészáros Gyula, A nagyszentmiklósi kincs rovásírásos feliratainak megfejtése. Ethnographia 26 (1915) 1-21. – Németh Gyula, A régi magyar írás eredete. Nyelvtudományi Közlemények 45 (1917) 21-44. – Ligeti Lajos, A kazár írás és a magyar rovásírás. Magyar Nyelv 23 (1927) 473-476. – Julius Németh, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós. Anhängen: I. Die Sprache der Petschenegen und Komanen. II. Die ungarische Kerbschrift, Budapest-Leipzig 1932. – Csallány Dezső, A nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratainak megfejtése és történeti háttere. Jósa András Múzeum Évkonyve 10 (1968) 31-84. – Uő A nagyszentmiklósi rovásfeliratok és a battonyai Árpád-kori rovásírásos gyűrű kapcsolatai. Jósa András Múzeum Évkönyve 11 (1969) 89-95. – Uő Rovásírásos emlékek a Kárpát-medencében. JAMÉ 12/14 (1972) 135-160.

[96] Forrai Sándor, Küskarácsontól Sülvester estig. Egy botra rótt középkori székely kalendárium és egyéb rovásírásos emlékeink. Múzsák Kiadó, Budapest 1985. – Uő A magyar rovásírás eredetének őstörténeti háttere. Hunnia 9 (1990) 53-57. – Uő Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig. Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994. – Uő A magyar rovásírás elsajátítása. Budapest 1995. Korábbi művei: az 1994-es könyvében a 407-408. 1974-től publikált!

[97] Vékony Gábor, Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében. Életünk Könyvek, Szombathely 1987. – Uő Spätvölkerwanderungszeitliche Kerbinschriften im Karpatenbecken. Acta Archaeologica ASH 39 (1987) 211-256. – Uő A halomi honfoglaláskari felirat. Életünk 30 (1992) 542-546. – Uő Ótörök felirat a homokmégy-halomi honfoglaláskari temetőből. Életünk 31 (1993) 783-802. – Dienes István, Rovásjelek egy honfoglaláskari tegezszájon. Életünk 30 (1992) 537-541. – Sándor Klára /ed.) Rovásírás a Kárpát-medencében. Magyar Őstörténeti Könyvtár 4. Szeged 1992. – Róna Tas András, A magyarság korai története. Magyar Őstörténeti Könyvtár 9. Szeged 1995, 107-130, 139-145. – Olykor egy-egy vidéki lapban helyet kaphat nem „beltag" is. Pl. Pálfy Miklós, Hozzászólás a szarvasi-nagyszentmiklósi írás megfejtési kísérleteihez. Életünk 24 (1987) 778-781 - vö. Ferenczi Géza id. mű (1997). – Muzsnai László, Az énlaki rovásemlékről. – Forrai Sándor, Az énlaki unitárius templom felirata 1668-ból. – Ráduly János, Még egyszer az énlaki rovásemlékről. – Ferenczy Géza, Az énlaki „titikzatos" dakó-diakon szó magyarázásához. In: Hazanéző. A korondi Firtos Művelődési Egylet folyóirata. 11 (2000) 1. szám, 20–24.

Példaként vegyük a **História** c. folyóiratot és az **Élet és Tudomány** elmúlt negyed századát. A História c. lapban[98] 22 évfolyam több tucatnyi számában mindössze kétszer szerepel a rovásírás[99] s az első cikk is mindjárt így kezdődik: „Sajnálatos... ma még nincs egyértelmű képünk arról, hogy mikor és milyen körülmények között alakult ki az írásbeliségnek ez a sajátos megjelenítési formája." A szerző elítéli a „kívülállók kutatási eredményeit", de legalább részben hivatkozik a régi tudósokra és hozzáértőkre is. Nyilvánvalóan etikátlan is, tudománytalan is a múlt kutatásában az elődeink munkáját és nagy hozzáértését elhallgatni, vagy úgy tenni, mintha a mi ötletünk volna az, amire a régiek már rájöttek vagy feltételeztek.[100] Miközben például a História c. folyóiratban 22 év alatt én egyetlen egyszer szerepelhettem,[101] addig a „kiválasztottak" tollából az olvasók számtalan korszakos bölcsességet tanulhattak meg.[102] Felmerülhet a kérdés: lehetséges-e kapcsolat a régebbi tör-

---

[98] História. Szerkesztő Glatz Ferenc. 1 (1979)–22 (2000) számaiban témánk szempontjából az alábbi szerzőkkel találkozunk: Györffy György, Makkai László, Mócsy András, Hanák Péter, Vékony Gábor, Tomka Péter, Kristó Gyula, *László Gyula,* Váczy Péter, Fodor István, Bartha Antal, Demeter Zsuzsanna (?), Engel Pál, *Halasi-Kun Tibor,* Zimonyi István, Czeizel Endre, Szűcs Jenő, Veres Péter, Kordé Zoltán, Wojtilla Gyula. *Kiszely István.* Bóna István. Kosáry Domokos. Székely György, *Vajay Szabolcs,* Róna Tas András, Éry Kinga, Niederhauser Emil, Szász Zoltán, Benkő Elek.

[99] Benkő Elek, A székely rovásírás. História 18 (1996) 31-33. -Ráduly János, Honfoglalóink kultúrája: a rovásírás. História 19 (1997) 4. szám, 23-25.

[100] Erre a későbbiekben több példát hozok fel. A finnugrizmussal kapcsolatos példák a II. fejezetben olvashatók.

[101] Bakay Kornél, A koronaőrség végnapjai. História 4/2 (1982) 32-33.

[102] „A mítosz helyébe az ásatás lépett." „A vezérek hősi tetteitől a Dunatáj (?) népeinek kultúrateremtő munkássága (?) felé fordult az érdeklődés." „A tudományosság (sic) azonban már túljutott a mítoszokon, sőt egyenesen a mítoszok történeti kritikáját követeli." Lásd: Hanák Péter-Györffy György-Mócsy András-Makkai László, A Kárpát-medence népei a honfoglalás előtt. História 1/1 (1979) 26-28. Ugyanitt Györffy kijelenti: „Az avarok között, ha voltak is magyarul beszélők, nem ők határozták meg a Kárpát-medence etnikai arculatát." „Anonymusnak nincs hiteles forrásértéke." „A történeti Magyarország helységnévanyaga általában nem vezethető vissza a honfoglalás előtti időszakra. Ezt azzal tudjuk bizonyítani (?), hogy a honfoglaló magyarok a Dunától keletre és északra lévő területeket nagy csaták (?) árán foglalták el a bolgároktól és a morváktól, viszont Pannónia úgyszólván harc nélkül esett az ölükbe. Elvárhatnánk, hogy a 9. századi pannoniai helységnevek megmaradnak és továbbélnek a magyar helynévanyagban **[mint ahogyan van** is! B. K.]. Ez azonban nem (?) következett be. Minden helységnév honfoglalás utáni (?). Ez arra mutat, hogy a helységnevek nem alkalmasak (?) semmiféle kontinuitás megállapítására." Tomka Pétertől olvashatni: „az avarkori rovásírásos szórványemlékek mai magyar nyelven való elolvasása nélkülöz minden tudományos alapot". – Györffy György, Az Árpádok és a kereszténység. História 5/5-6 (1983) 101–12.: A magyarok elődei (?)

finnugor nyelvrokonaikkal az isz. előtti évszázadokban a Volga és a Káma vidékének az Urál hegység felé eső részén laktak és az 5. században az onogurok és a szabirok elől menekülve *(?) sodródtak az* Azovi tenger vidékére." „Az ungar-magyarok *a Kazár Birodalom alattvalóiként éltek több mint 250 éven át..."* – Fodor István, Finnugor vagy bolgár-török? História 8 (1986) 3-4.: nyelvünk származása és rokonsága réges-rég *(?) beigazolt tény(?)".* „Jelen ismereteink szerint az *látszik a legvalószínűbbnek,* hogy őseink az időszámítás kezdete körüli időkben a Dél-Urál keleti oldaláról, a Volga és az Urál közti területre költöztek. Nagy részük 700 körül (?) innen dél-délnyugat felé húzódott a Volga-Don-Donyec folyók vidékére. A magyarság egy része továbbra is Magna Hungariában maradt." „A volgai bolgárok eszkil nevű (vö 67. jegyzet) törzse ...a székelyek ősei, akik ...teljesen *elmagyarosodtak (!?)."* „A kabarok bolgár-törökök". „A steppén teljesen szokatlan (?) és idegen (?) finnugor eredetű nyelvünk megnehezítette (?) a szomszédokkal való kontaktusnak az etnikai egységre már káros elmélyülését (?). Valószínűleg így magyarázhatjuk a magyar 'csodát' (?)". – Kristó Gyula, A magyar kalandozások. História 8/1 (1986) 5-6.: A magyarokat „a zsákmányszerzés vágya fűtötte. 836-895 közti hat évtizedben szinte élettevékenységükké (?) vált a szomszédos gazdagabb (?) népek *kirablása* (?)." – Györffy György-Potó János, A honfoglalás vitás kérdései. História 8/1 (1986) 7-11.: „A kettős honfoglalás elmélete módosított változata annak a középkori felfogásnak (?), mely szerint a Szkítiából kijött magyarok azonosak más, ugyancsak Szkítiából kiszakadt népekkel: a szkítákkal és a hunokkal. Priszkosz azt elmondja (?), hogy 463 körül az Urál (?) vidékén előrenyomultak az onogurok, szaragurok és urogok. A magyarok tehát (?) ekkor az Urál környékén éltek " Két honfoglalás kép van: „egy diadalmas honfoglalás és egy *menekülés-szerű* az Etelközből *elűzöttek* honfoglalása." – Váczy Péter, Hogyan lett Moráviából „Nagy Morva"? História 8/1 (1986) 14-17.: „Anonymusnál nagy vonásokban meglepően helyes (!) az a kép, melyet ...alkotott magának a honfoglalás előtti Duna-Tisza menti táj politikai arculatáról." – Bartha Antal, Földnek és égnek vannak titkai. História 10/6 (1988) 32-34.: „Az őstörténeti (?) magyarságot mitosz és biológiai közösségnek (?) foghatjuk fel. Az utóbbit tudathasadásos (?) félelemmel (?) szoktuk elismerni, tartunk a **fajelmélet** (?) vádjától." „A magyar őstörténet az őskutatás gyanúját (?) kelti." „Nem felemelő érzés, hogy tabu félelem fűz bennünket távoli ősünkhöz" [ebben igaza van! B. K.] – „Az őstörténeti magyar nyelv fényévnyi távolságra van az uráli és az ugor nyelvektől." „Többen feltételezik, hogy az uráli népek élettere a Bajkáltól az Uralig ...terjedt." „...komoly tudósok (?) hogyan tudnak lelkesedni ilyen elméletért?" „A baskíriai magyar őshaza elmélete is alapjaiban ingott meg (!)." „Valamiféle alaktalan (?) magyar történelem mégiscsak létezett a 9.század előtt." „Van persze színpadias rájátszás (?), szenzációs felfedezések a hazai nem-szakértő (?) közönség tetszésére." – Veres Péter, A magyar nép etnogenezise. História 12/2 (1990) 3-5.: „A Volga-Káma-Baskiria elmélet gyenge lábon álló feltevés (!)" A magyarok az állattartást, a földművelést, a törzs-szervezetet a bolgár-törököktől vették volna át. Mindez állítólag nem sokkal a honfoglalás előtt történt." „Valamilyen ismeretlen ok következtében dél felé voltak kénytelenek vándorolni." „A nyugat-szibériai ugor őshaza (?) elmocsarasodott az i.e. II-I. évezred fordulóján, az obi ugorok elvándoroltak, a proto-magyarok (?) lovasnomádok lettek (?)". „Embertanilag a magyarság az i.e. 12-10. századaban alakult ki *a Káspi- és az Aral tó közötti területen (!).* Ekkor alakult ki a magyar nyelv is (!). Az ősmagyar etnikum tudatosult kulturális egység (?). A magyar nép dinamikus adaptiv nyílt rendszer (?). A magyar etnikum: ősmagyar törzsi nyelvjárások láncolata (?), közepes intenzitású (?) információs hálózattal bíró (?) zárt kommunikációs rendszer (?)." – Szűcs Jenő, „Gentilizmus". História 12/2 (1990) 5-6.: a Hunor-Magyar onogur-magyart jelent. „A IX. századi 'törökös népszervezés' ellentétben áll a forrásokkal"! – „A magyarság a Kárpát-medence belsejének népességét

viszonylag gyorsan, 2-3 évtized alatt, nyelvileg asszimilálta" (?) – Czeizel Endre, Őstörténet és genetika. História 12/2 (1990) 7-8.: Közép-Európa egységes, „genetikai szempontból semmiképpen sem vagyunk egyedül, európai nép vagyunk, mehetünk az Európa Házba" (?). – Halasi Kun Tibor, A magyar-török rokonságról. História 12/2 (1990) 810.: „A hódító türkök (?) nyelvcserével (?) lettek magyar nyelvűek, mivel a nők (magyar rabnők, etc.) átplántálták a nyelvüket" (?). „A rovásírást a kazároktól vettük át, a kabarok három kazár törzs volt (?): Abád, Borsod és Miskolc (?)." – Zimonyi István, Török-magyar rokonság és nyelvcsere lehetősége. História 12/2 (1990) 10-11.: „A magyarság az erdőzónából ment a steppére"(?), „A három kabar törzs biztosan (??) török volt." - Engel Pál, A magyar őstörténet három problémája. História 12/5-6 (1990) 58-60.: „A magyarság első (?) európai szállása (?) a Dél-Ural (?) és a Volga között Baskíria (?) volt." „Közelítőleg sem lehet tudni, mikor, milyen körülmények között hagyták el előző (?) délszibériai (?) lakóterületüket, ahol kb. a Kr. sz. előtti I. évezred közepéig (?) mutathatók ki (??)." Innen „taszították ki őket" és „sodródtak" (?). „...szerfelett bizonytalan, hogy a magyarok mikor hagyták el baskíriai hazájukat (?) és költöztek át a Volga nyugati partjára (?)." Levédiából vándoroltak Etelközbe, ám „e vándorlásnak sem oka, sem hatása nem mutatható ki (!)." „700 után nem ismeretesek olyan népmozgalmak, amelyek a magyarságot szállásaik (?) elhagyására késztették volna... 700-tól a magyar honfoglalásig nem érte nomád támadás Kelet-Európát". „A besenyő roham olyan megrendítő (?) erejű volt, hogy a magyarok évtizedek múlva is rettegve (?) emlékeztek rá. Meg sem próbáltak ellenállni (?), hanem pánikszerűen menekülve (??) elözönlötték (?) a Kárpát-medencét". Anonymusnak a szó szoros értelmében sejtelme sem volt semmiről (?). „Árpád hadaival szemben nem volt számottevő ellenállás (!). A bolgár uralomról alig tudunk valamit (!). – Az avarok *magyar etnikumúak, a székelyek azonosak az avarokkal!* – Fodor István, Őstörténet és történeti tudat. História 13/5-6 (1991) 42-44.: „Jelentősen megnőtt a 'csodabogarak' (?), a megszokottól eltérő elméletek iránti figyelem, a merengő álmodozások (?) ötletei"... „működvelő (?) nyelvészeink, szakismeretek hiányában (?) azután a hályogkovács biztonságával (de nem annak ügyességével) nyúlnak a kérdéshez." „A tévutakat (?) járó amatőr (?) őstörténész nem azzal okoz kárt (?), hogy önmaga szórakoztatására (?) dolgozatokat írogat, hanem e művek hatása okoz kárt (?) több-kevesebb ember történeti tudatában" (?). – Engel Pál, Feltevések a magyarok őshazájáról és vándorlásairól. História 15/8 (1993) 3-4.: „nincs jóformán egyetlen szilárd pont sem az ugor őshazától Etelközig", „VII. Konstantin műve ellentmondásokkal zsúfolt" (!), „Annyi biztos (??) csupán, hogy a magyar nyelvet a korai időszakban erős permi hatás (?) érte. Ennek legkönnyebben elképzelhető (!!) színhelye a Volga és a Káma folyók vidéke (?)," „Annyi kétségtelen (?), hogy a magyarok komolyabb időn át (?), talán a 7. század (?) óta a kazár birodalom fennhatósága alatt (?) éltek. Csak valamikor a 9. században, talán 830 táján (?) váltak függetlenné". „Korábban népszerű volt, de ma már nem elfogadott (??) a 'kaukázusi őshaza' gondolata". – Wojtilla Gyula, Kik voltak az árják? História 16/8 (1994) 3-5.: az iráni ág óiráni nyelvei közé sorolja a szkítát, a középiráni nyelvek közé a párthust. – Györffy György-Hatházi Gábor, Hová lettek az avarok? História 17/3 (1995) 3-9.: „az avarok teljesen elszlávosodtak (?) ...a magyar honfoglalást inkább csak vegetáló (?), egyedi kiscsoportokként (?) megérő avar töredékekről lehet szó"(?), „a hét magyar és a három kabar törzs létszámához képest túl nagy (?) területet tartott birtokában." - Bernáth Viktória, Géza, a többnejű. História 17/5-6 (1995) 59. – Bóna István-Hatházi Gábor, A „vad hunok". História 17/8 (1995) 3-7. – Bóna István-Hatházi Gábor, Attila sírja. História 18/1 (1996) 14-16. – A 18 (1996) 2. szám teljes egészében a honfoglalás témájának szentelt. Kosáry Domokos: „a társadalom jelentős rétegeinek tudata válik hajlamossá arra, hogy befogadjon olyan romantikus légvárakat (?) és rögeszmés, téves elképze-

téneti munkák és a maiak között? Vagy: van-e jelentősége annak, hogy mi olvasható például az Élet és Tudomány c. nagy példányszámú ismeretterjesztő folyóiratban?[103] Azt hiszem, nagyon is komoly jelentősége van, hiszen

léseket (?), amelyeket 'normális' időkben csak néhány mániákus (?) képvisel." „a gyenge színvonalú nemesi (?) hun-török hagyomány". „A magyar honfoglalás tudatos, koncepciózus katonai és politikai akció volt, egy súlyos vészhelyzetből (?) előremenekülés". „Valójában katasztrófális menekülés volt, nagy veszteségekkel." „Az új hazában hamar elfeledték (?!) mekkora veszélyből kellett kimenekülni". „Az Attila-kard fiktív voltával (?) a magyarok tisztában voltak, ezért adták át bajor Ottónak (?)." „A magyarok főleg szlávokat találtak itt", a hún hagyomány német eredetű. – Székely György, Népmaradványok a Kárpát-medencében. História 18 (1996) 2. szám, 8-12.: a nyugatiak az avarokat húnnak, a magyarokat avarnak tekintették (!), a frankok az avarokat „földművessé és disznópásztorrá (?) süllyesztették." Vajay Szabolcs, Honfoglalók, kalandozók, vasverők. uott 13-16.: a magyarok hadjáratai során azért pusztították el a templomokat, mert katonai őrhelyek voltak a templomok, mint az erdélyi erődtemplomok (!). – Györffy György, A népesség. uott 17-18.: a magyarok száma 500 ezer, az itt talált népeké 200 ezer. – Kristó Gyula, Hányan voltak a honfoglalók? uott 19-22.: a magyarok létszáma 60, max. 120 ezer, „de a magyarok sem nyelvileg (?), sem tudatilag (?) nem alkothattak tiszta etnikumot". „A Kárpát-medencében ...senki ne gondoljon (?) a kettős honfoglalás első magyar hullámának a népére". „A magyarok eleve számottevően kisebb (?) számban jöttek a Kárpát-medencébe, mint amilyen létszámban az őslakók itt éltek." – Róna Tas András, Krónikák, évkönyvek, szájhagyomány. uott 22-24.: „a valóságot jobban (?) tükrözzük, ha figyelmen kívül hagyjuk (!) a magyar hagyományt", „a kép nagyon hiányos, de megrajzolására vagy 'kifestésére' (?) nem használtuk fel krónikáink adatait". Hogy tudatos volt-e a honfoglalás, nem lehet egyértelmű választ adni erre. – Éry Kinga, A honfoglalók és utódaik. uott 27-29.: 340 (!) honfoglaláskori csontváz alapján mond ítéletet 1300-ig is csak 3300 csontvázunk van! „Az Árpád-kori népesség zöme... nem tekinthető (?!) sem az avar kori lakosság, még kevésbé a honfoglalók leszármazottainak (?) [Hát **akkor kinek a leszármazottai?** B. K.] – Benkő Elek, A székely rovásírás. História 18 (1996) 3. sz. 31-33. – Engel Pál, A pogány magyarok népe. História 18 (1996) 4. szám, 3-6.: A 10. századi magyarok **barbárok** voltak, sokkal kegyetlenebbek, mint a normannok vagy más germánok. A nyugati krónikások megfigyelései tehát helyesek voltak (?!). – Engel Pál, A pogány magyarok népe. uott 8. szám, 12-13.: jelentős szláv lakosság volt, kivált Erdélyben, ahol 1119 helynévből 104 szláv (?!). (Engel ennyire nem tudna számolni sem?) – Bóna István, A képzelt bizánci „fenyegetés" korszaka. Tévitek és cáfolatok. História 22 (2000) 1. szám, 7–9. – Engel Pál, A kereszténység győzelme Magyarországon. História 22 (2000) 2. szám, 10–13.

[103] Témánk szempontjából tekintsük át itt is a szerzők névsorát 1970-től 2000-ig: Szurovy Géza, Hajdú Péter, Mesterházy Károly, Makkay János, Frisnyák Sándor, Komjáthy Miklós, *Bakay Kornél,* Balázs György, Németh Ferenc, Fodor István, Györffy György, Lipták Pál, Harmatta János, Tóth Imre, Erdélyi István, *Tasnádi Kubacska András, Kralovánszky Alán,* Matolcsi János, Vásáry István, Gulya János, Schütz Ödön, Lukinich Frigyes, E. *Hallkova, László Gyula,* Korompay János, Standeisky Andor, Bartha Antal, Németh Zsigmond, Benkő Loránd, Turánszky Ilona, Németh Péter, Szatmáry László, Bereczki Gábor, Tóth János, Daniss Győző, D. Pavlov, Kovács László, Rosner Gyula, Müller Róbert, Szőke Béla Miklós, Polonyi Péter, Zétényi Endre, Bödey József, Kristó Gyula, Bánhegyi Zsolt, Normantas Paulins, Szilágyi Ferenc,

Miczek György, Madaras László, Csőre Pál, Szíj Enikő, *Forrai Sándor,* Róna Tas András, Papp Gábor, Istvánovits Eszter, *Király Péter, Ecsedy Ildikó, Hankó Ildikó,* Takács László, Berta Árpád, Kálmán Béla, Tegyey Imre, Schütz Ödön, Rétvári László, Lukács Béla, Gábris Gyula, Vojnits András, Lőrinczy Gábor, Hegyi Imre, Hoffman Tamás, Juhari Zsuzsanna, Kerezsi Ágnes, Szegedy László, Trugly Sándor, Farkas Árpád, *Nemeskürty István,* Révész László, Csepregi Márta, Kubassek János, Klima László, Nyirkos István, Somhegyi Tamás, Babics Anna, Szalkai Zoltán, Kádár Zoltán, Rajkay László, Tóth Endre, Vízkelety András, Terplán Zoltán, Kordos László, Albert Valéria, Molnár György, Szöllősy Gábor, Gömöri János, Kiss Etele, Hámori Péter, Tóth Csaba, Vida Tivadar. – Az Élet és Tudomány sokkal „nyitottabb" volt 1994-ig, mint a História, bár az egyes szerzők gyakorisága iránymutató. Néhány példát érdemes idézni, mondjuk Fodor Istvántól, Lipták Páltól, Györffy Györgytől, Erdélyi Istvántól, Bartha Antaltól, Benkő Lorándtól, Vásáry Istvántól, Kristó Gyulától, Róna Tas Andrástól, Berta Árpádtól, Hajdú Pétertől. – Hajdú Péter, A modern finnugor tudományok kezdetei. Reguly Antal. ÉT 24 (1969) 1311-1314. – Uő Mit mond a nyelvészet a honfoglalók életmódjáról? ÉT 33 (1978) 1510-1511. – Uő A nyelvrokonság bizonyítékai. ÉT 45 (1990) 246-247.: „...nem rőkönyödhetünk meg (?) azon, hogy a nyelvészet olyan szavakat is rokonít, amelyekben legfeljebb egy közös hang van"(?), „A nyelvész a túlságosan egyező szavakat egyenesen gyanúsnak (?) találja". „Az alapnyelv rekonstruált váza nem egy szervesen működő állapotnak felel meg, inkább egyfajta logikailag (?) felépített rendszer, amelybe komparitisztikai elgondolásainkat (?) belesűrítjük" /Komparitiv=összehasonlító, B. K./ „Finn-magyar közös elem a finnben 4500, a magyarban cca. 400. Sok ez vagy kevés? Sok (?) és bőségesen elegendő" (?) – Fodor István, A volgai bolgárok. ÉT 26 (1971) 350-353.: „A volgai bolgárok 650 után vonultak északra s itt a magyar őshazában (?) találtak magyarokat", „az erdőlakó finnugor népektől" eltérően a bolgároknak „lenyűgöző épületei voltak ...az építőmestereket Közép-Ázsiából hívták." Uő A rakamazi ezüstkorong. ÉT 32 (1977) 1503-1504.: „a korongok készítésekor a turul /sas/ képzetek (?) már elavultak (?) voltak." – Uő Őseink hajléka. ÉT 33 (1978) 662-664.: „Ház szavunk eredetileg egészen mást (?) jelentett", „veremlakásokra (?) vonatkoztak a ház, a lakik, az ajtó, küszöb, ágy szavaink (?)", „az ágy bizonyára (?) leterített állatbőr volt"(?), „az ősmagyarság i.e. 1000 és 500 között (?) vált ki (?) ugor rokonai kötelékéből (?). Az i.sz. első századaiban (?) Magna Hungaria-ban lakott" (?), „a magyarok a honfoglalás után is (?) 3,5 x 4 m-es verem *(putri)* lakásokban élt (?), amelyek a legfejlettebb (!?) tipusok voltak, ámbár a veremlakás szűk, füstös, ablak és kémény nélküli volt. Valószínűleg (?) a putrik nem alkottak utcákat" (?!). – Uő A honfoglalók társadalma. ÉT 33 (1978) 1494-1496. – Uő Őseink nyomában – szovjet földön. ÉT 33 (1978) 1395-1397.: „Az Uraltól délkeletre, Nyugat-Szibériában lelték meg (?) a régészek őseink (?) nyomait." „Ősmagyar népről 2500-3000 év óta beszélhetünk". – Uő A rakamazi arany szemfedő. ÉT 34 (1979) 1055-1056.: „Az ősmagyarság nagyjából másfélezer évvel a honfoglalás előtt kivált (?) az Ural-vidéki (?) finnugor népek közösségéből (?)", „A rakamazi szemfedő pontosan (?) megegyezik az obi-ugor szemfedőkkel (!?), így ősi finnugor hagyományokat (?) őriztek meg Árpád magyarjai". Uő ÉT 38 (1983) 1183-84.: a hajdúdorogi csont botvég „szibériai tipusú (?) sámánbot-vég" (?). – Györffy György, A magyar kereszténység kezdetei. ÉT 27 (1972) 609-612, 632-636.: „A hadi kudarcok miatt a fejedelmek hite is megingott (?) ...az a tapasztalat, hogy a pogány (?) magyarok istene nem segíti többé a magyarokat, viszont a keresztények istene segíti a kereszténveket, bizonyára (?) válságot okozott (?) a vezető réteg hiedelemvilágában és egyengette az utat (?) a kereszténység számára." – Uő Az augsburgi csata 955. ÉT 33 (1978) 1539-1541.: „a pusztító barbár nomád nép hibás beállítás 951-ben" (!), „I. Ottó végleg (?) elzárta Magyarországot a Nyugattól"(?): Bartha Antal, Őstörténeti kon-

ferencia Novoszibirszkben. ÉT 31 (1976) 339-343.: „Az életföldrajzi elméletek csupán laza munkahipotéziseknek tekinthetők (!) s egymagukban az őshaza problémáját nem oldják meg!", ...minthogy az őstörténethez erős érzelmek is fűződnek, minden tudósnak minden fórumon, de különösen az ismeretterjesztésben kötelessége figyelmeztetni az őstörténeti ismeretek korlátaira és pontatlanságaira (!) is. Ennek elmulasztása etikátlan, a tudomány érdekeit sértő cselekedet." – Uő A kazár rejtély. A szent kagán országa. ÉT 43 (1988) 1448-1450: kijelenti, hogy a kazárok törökök (?), de a nevük törökül szabir! – Lipták Pál, Hunok és avarok. ÉT 26 (1971) 2468-2471.: „Mongóliától az Alföldig egykor ide-oda (?) hullámzott a lovasnomádok áradata. Útjuk kikerülhetetlenül (?) a Kárpát-medencébe vezetett", „a hun törzsszövetség örökre (?) letűnt (?) a történelem színpadáról", „Arra, hogy Attila hunjai valamilyen közvetlen kapcsolatba kerültek volna az egészen máshonnan (?) származó magyarokkal, semmiféle (?) hiteles (?) adatunk nincsen (?). Ez a hiedelem (?) gyökeret vert népünkben is". „Az avaroknak is (?) menekülniük (?) kellett, így érkeztek a Kárpátmedencébe." „Az avarkori népesség 16 %-a mongolid, azután szinid, bajkáli és tungid. A népesség túlsúlyban lévő része europid (!)" „A magyar köznép egyezik az avar köznéppel (!) s ez történelmi folyamatosságot jelent". – Uő A magyar nép kialakulása. ÉT 26 (1971) 2507-2511.: „Az ugor eredetű (?) magyarokhoz még az erdőövezetben (?) lévő őshazában csatlakozott egy onogur eredetű, török nyelven beszélő népességcsoport.... Őseink ezután elhagyták az erdős övezetet (?) ...s menekülve (?) érkeztek a Kárpát-medencébe." – Kristó Gyula-Danis Győző, A honfoglalás 892-900. Beszélgetés. ÉT 39 (1984) 6-7.: „a honfoglalás törzsesemény" (?), „A magyarok gyaníthatólag (?) jól érezték magukat Etelközben ...az Etelközből való elmozdulásnak nem volt gazdasági oka, annál inkább volt katonai kényszerűség" (?), „a magyaroknak nem volt szilárd politikai irányvonaluk (?) s e hadjáratoknak nem volt olyasféle céljuk, feladatuk, hogy a leendő haza területét cserkésszék be (?), a bolgárok félreértették (?) a magyarokat ...és súlyos vereséget szenvedtek", „az Aral tótól nyugatra élő népek egymásra torlódtak (?) ...s ez a mozgás (?) egészen Etelközig elgyűrűzött" (?), „a népnek menekülnie kellett" (?), „a Kárpátokon átvergődés szó helyénvaló (?), azt több forrás valószínűsíti" (?), „a blakok a mai románok elődei" (??), „Kézai Simon kialakitott egy máig élő tévhitet (?): a hun-magyarok Attila korában már birtokolták a Kárpát-medencét", „Ez persze már a hamis tudat (?) jelenségének körébe tartozik". – Az ismeretterjesztő irodalom számos más adatára az adott helyeken hivatkozunk, az azonban figyelmet érdemel, hogy az 50 (1995) évfolyam 52 számából mindössze egy foglalkozik honfoglaláskari vagy őstörténeti témával: Rajkay László, Hol lehetett Árpád szállása? – Szentpéteri József, Lépések egy új honfoglaláskori kép felé. ÉT 50 (1995) 238-240., az 51 (1996) évfolyam számai közül 15: Terplán Zoltán, A besenyők és a honfoglalás. ÉT 51 (1996) 290-293., Kordos László, A honfoglalók természeti öröksége. ÉT 51 (1996) 387-389., Kádár Márta, Lehel kürtje megszólalt. ÉT 51 (1996) 523-525. – Albert Valéria, Első nyelvtörténészünknek, Anonymusnak a nyomában. Uott 714-716. – Terplán Zoltán, Tervszerű zsákmányszerzés. Kalandozások vagy hadjáratok? Uott 803-805. – Molnár György, A honfoglalók hadviselése. Uott 808-809. – Szöllősy Gábor, Honfoglaló őseink fegyvere. A magyarok nyilai. Uott 835-837. Gömöri János, Ezerszáz éves vasasok. Uott 1160-163. A 28. számtól Korséta címen közöltek magyar tárgyi emlékeket hét részben. Az 52 (1997) évfolyamban honfoglaláskari téma már nem szerepel és a XI. századi magyar királyságról is csak hét cikk: Terplán Zoltán, Vajk. 52 (1997) 163165. – Kiss Etele, Konsztantinosz Monomachosz. A császár koronája. Uott 259-262. – Terplán Zoltán, Kelet-Európa szentje, Adalbert. Uott 707-709. – Hámori Péter, Skizma. Uott 771-773. – Tóth Csaba, István király pénzét is hamisították. Uott 776-777, 786. - Kunkovács László Uott 906-907. – Kádár Zoltán, Szent István király régi-új arca. Uott 1192-1193. Az 53. és 54. évfolyamban pedig lényegében nincsen ilyen témakör!

egyrészt az érdeklődő közönség eredeti forrásokat egyáltalán nem olvas, régi könyveket is csak nagyon elvétve, így igen könnyen elhitethető, hogy a mai történetírás művelői az egyesegyedül korszerűek és az igazi tudósok, a régiek pedig – legalább is a nemzeti tábor tagjai – romantikus álmodozók, szerencsétlen balgák, imitt-amott egy-egy helytálló gondolattal.[104] Ezért szükséges elővenni a régi magyar történelmi munkákat s amennyire lehet és képesek vagyunk: elolvasni őket, mert Bél Mátyásnál (1684-1749) is azt láthattuk, hogy a latin nyelvű munkáiból csak szemelvényeket fordítanak le.[105] Vannak persze kivételek is.

***

Ennek a könyvnek az első változatát 1993 őszén írtam abban a reményben, hogy 1994 karácsonyára megjelenik. Hét év elteltével szükséges volt a kézirat átdolgozása, pontosítása, kiegészítése. Eközben olvastam G. Nagy Ilián és Maczó Ágnes nagyszerű írását,[106] akik Bél Mátyástól idéznek hosz-

[104] A hivatalos álláspont szinte teljesen egységes ebben a kérdésben. Rédei Károly id. munkája (1998) a legjobb példa arra az elvakult és összevissza vagdalkozó magatartásra, amely a hivatalos álláspont képviselőit jellemzi. Munkája hemzseg az ilyen kitételektől: délibábos dilettáns, nemzetbutító, ostoba, kacagtató fércműveket gyártó, lázálomban született agyszülemények, zagyvaságok, vicclapba való gyermeteg etimológiák, balga és durva melléfogások, mániákusan képzelgő sarlatánok ést idióták.

[105] Mathias Bel, Notitia Hungariae Novae Historico-Geographica, Divisa in Partes Quatuor, quarum Prima, Hungariam Cis-Danubianam, Altera: Trans-Danubianam, Tertia: Cis-Tibiscanam, Quarta: Trans-Tibiscanam: Universim XLVIII Comitatibus. Accedunt: Samuelis Mikovinii. Tomus 1-4. Viennae 1735-1742. Az 5. kötetből (Moson) csak kevés példány maradt meg. Nagyon kis hányada olvasható magyarul: Hungariából Magyarország felé. Budapest 1984, 195-297. – Kéziratai közül több megye anyaga megjelent: Bél Mátyás, Békés vármegye leírása. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 18. Gyula 1993. Szerk. Krupa András, Dusnoki József tanulmányával. Bél Mátyás, Vas vármegye leírása. Bevezette: Bendefy László. Fordította: Tihanyiné Szálka Irma. Vasi Szemle 30 (1976) 108-125, 241-257, 463-476, 567-582. – 31 (1977) 60-80, 266-294, 446-469. – A 12 történelmi emléket tartalmazó munkája gyakorlatilag ismeretlen: Adparatus ad Historiam Hungariae. Decades II. Posonii 1735-1746. Kivált érdekes és fontos volna a Decades II. 1 Attila missis acceptisque legationibus illustris. Posonii 1745., mivel ebből kiderül, hogy 250 éve ismert adatoknak sincs elfogadott értelmezése. – A többi művére lásd. Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. I. Budapest 1891, 782-784.

[106] A magyar jövő 12 pontja. In: Magyar Fórum. Közéleti hetilap 8 (1996) 20. szám, 8-9. – Itt jegyzem meg, hogy az ellenem irányuló támadások azóta erősödtek, hogy a Magyar Fórumban egy őstörténeti sorozatot indítottam „Hazát kell néktek is teremteni" címmel 1996. február 22-től, amely 1996. december 26-án zárult. A sorozat szerzői közül többen a hivatalos vonalat képviselték, az összefoglalás pedig (Vekerdi József írása) lényegében lerontani igyekezett a sorozat szellemiségét.

szan. S nagyon igazuk van! Találóan írják: „Bél Mátyás sem akart mást, mint lemosni azt a gyalázatot, amit ránk zúdítottak hosszú időkön át. Talán ezért nem válhat közkinccsé életműve." Sajnos, nincs módunk és képességünk arra, hogy – akárcsak a legfontosabb munkákat is alaposan ismertessük és elemezzük, arra azonban talán elégséges az erőnk, hogy felhívjuk a figyelmet a történetírás módszertanának talán legnagyobb fogyatékosságára: a XVIII. századi és a XIX. századi magyar történeti irodalom elsuvasztására, lebecsülésére. Nem azt állítom természetesen, hogy mind az oklevéltan, mind a forráskritika ne fejlődött volna hatalmasat,[107] hanem azt, hogy az írott történeti források olvasati és értelmezési gondjai nem módosultak akkorát, mint amekkora fordulatot vett a magyar történetírás jó száz esztendővel ez-

8/a. kép – Kalendárium

[107] Horvát Árpád, Bevezetés a magyar oklevéltanba. (Oklevéltani jegyzetek). Budapest 1880. – Uő A diplomatikai írástan alapvonalai. Budapest 1883. – Uő A diplomatikai kortan alapvonalai. Budapest 1883. – Hóman Bálint, A forráskutatás és a forráskritika története Magyarországon. A magyar történettudomány kézikönyve I/3. Budapest 1925. – Györffy György, Nemzetközi oklevélkiadást szabályzat. Levéltári Közlemények 51-52 (1980/81) 97-109.

előtt. Természetesen a finnugrizmusról van szó,[108] amelyet – bizonyos közvéleménykutató cégek szerint – állítólag, ma már a lakosság 89%-a elfogad.[109]

A történeti közvélemény átalakítása egyáltalán nem volt gyors, hiszen évszázadokon át, még a legegyszerűbb kalendáriumokban is ilyesmit olvashattak régen az emberek: „A Magyar Nemzetnek Emlékezetes viselt dolgairól. Anno C. 371. A Magyarok Scythiából ki-készülnek, 373. Az Tanais vizén általkelvén, tíz száz ezeren Európába jönnek, 380. A Magyarok Pannóniában le-telepednek. 401. Atilla (sic!) Magyar hertzeggé tétetik. 416. Atilla Magyar Királlyá tétetik. 441. Atilla Német Országot pusztittya... 461. Azután Csaba, Atillának edgyik fia 15 000 Magyarral Scythiaba mene, a többi Erdélyben le-telepedének, kik most Székelyeknek hívattatnak. 744. A Magyarok másodszor jőnek ki Magyar Országba."[110] De másfélszáz év múltán

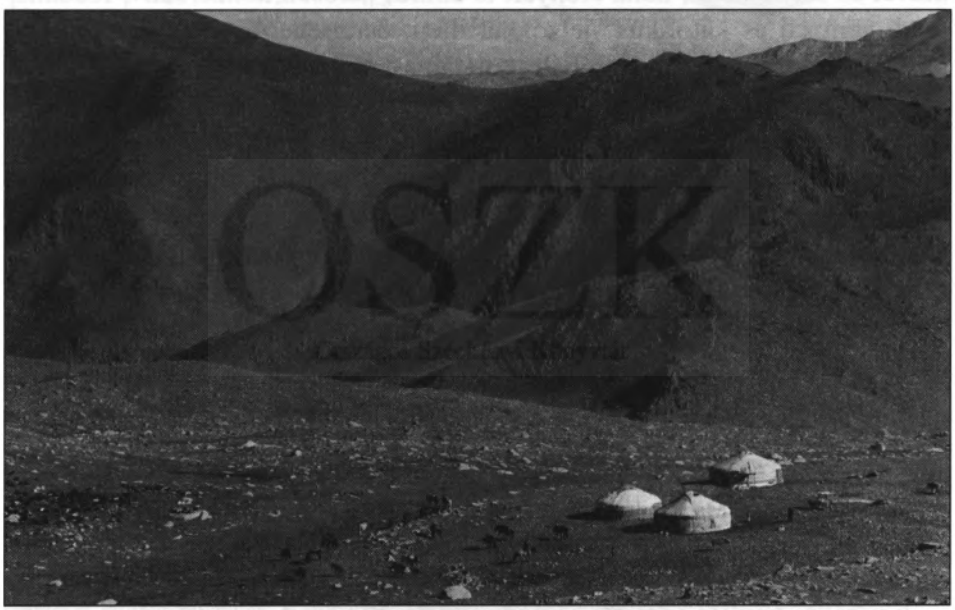
OSZK

9. kép – A Mongol-Altájban kazah pásztorok legeltetnek

[108] Lásd a II. fejezetet.

[109] Kertész István, A közvélemény történelmünkről, 1995. História 19 (1997) 1. szám, 5-7. A Szonda Ipszosz adata.

[110] Új és Ó Kalendáriom, Kit Christus Urunk születése után való 1700. Eszt. írt Neubarth János, És Magyar Országra, Erdélyre, és egyéb Tartományokra alkalmaztatta. Nyom. Baewerne Sophianál.

egy hat kiadást megért tankönyvben is ilyen megállapítások találhatók: „A magyarok eredete, mint közönségesen minden népé, bizonytalan. Legrégibb történeteik is homályosak egészen a 884. Évig ...a mesés hagyományoknak nem sok hitelt adhatunk, s más kútfők után bizonyosnak tarthatjuk, hogy bölcsőjük Ázsiában, valahol a Volga folyamon **túl,** a Káspi tenger éjszaki részein, az Altai hegylánc vidékén létezett. Ezen tájakról több más népek is eredtek, minők a hunok, a kazárok, a bessenyők, a jászkunok, a palócok, a bolgárok, az avarok stb. E népek az ős hajdankorban a magyaroknak mind szomszédjai, *rokonai* valának s velök együtt körülbelül *ugyanazon nyelvet* beszélték".[111] Az igen erős nemzeti hagyományok mellett a nemzeti történetírásunk nagyjai alapozták meg a magyarság történeti tudatát s egyáltalán nincs igaza például Kosáry Domokosnak, aki Pray György (1723-1801) életművét és szemléletét, noha erényeit is említi, „erősen konzervatív, feudális, rendi-nemzeti és katolikus" jelzőkkel illeti, őstörténeti munkájáról[112] pedig lekezelően vélekedik: megpróbálta „alátámasztani a hun-magyar azonosságnak a nemesi szívekben oly mélyen gyökerező elméletét", történetszemléletében semminemű progreszszív vonás nincs, retrográd a maga egészében. Főművéről[113] azt írja, hogy „szakmai igénnyel készült", ám „az ősi dicsőséget hízelgő színekben mutatta be, a nemesség hagyományos, elmaradott történeti tudatát fejezte ki és egyben erősítette is annak retrográd vonásait".[114] S az a Kosáry, aki akadémiai elnökként a honalapítás 1100. esztendejének a megnyitó beszédében olyan gőgös magabiztossággal szónokolt a „hamis tudat jelenségeiről, a romantikus légvárakról és rögeszmés téves elképzelések-

[111] Horváth Mihály, A Magyarok története a tanuló ifjúság számára. Hatodik kiadás. Pesten, Eggenberger Ferdinánd m. a könyvárusnál 1862, 3-4. – Horváth Mihály püspök, a m. t. akadémia tagja (1809-1878), a szabadságharc után halálra ítélték, majd 18 esztendőt száműzetésben töltött. Vö. Szinnyei József, A magyar írók élete és munkái. IV Budapest 1896, 1277-1287.

[112] Georgius Pray, Annales veteres Hunnorum, Avarum el Hungarorum ab anno ante natum Christum CCX ad annum Christi CMXCVII deducti ac maximam partem ex orientis, occidentisque rerum scriptoribus congesti. Vindobonae 1761.

[113] Annales regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomalibus, tabulis publicis et id genus litterariis instrumentis cengesti. I-V. Viennae 1763-1770. Ezek a kötetek és a Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao Hungariae Rege. Posonii 1774. megvannak a kőszegi múzeumban!

[114] Kosáry Domokos, Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó 1980, 147, 574-575.

ről,[115] másodkézből vett megállapításokkal tömi tele vaskos könyvét, mert az nyilvánvaló a hivatkozásokból,[116] hogy például sem Pray, sem Katona István, sem Fejér György, etc. műveit kézbe nem vette vagy legalábbis belőlük semmit nem idéz! Pedig nagyon is lehetne, mert sem a kicsúfolt Kalmár György,[117] sem a kiváló Pray György nem a „szamárságok tárháza", hanem – amint ezt Thallóczy Lajos 1888-ban, majd A. Kollautz 1954-ben megállapította[118] – messze kora feletti színvonalat képviselt. Lássuk tehát Pray György néhány munkáját.

10. kép – Fejér György

A húnok, avarok és magyarok történetével foglalkozó nagyalakú (45 x 30 cm-es) 388 oldalas műve hét oldalas mutatót (index) is tartalmaz. Az Olvasóhoz (Ad Lectorem) c. négy oldalas bevezetőben világosan megmondja, hogy az ókori forrásokon kívül nagymértékben felhasználta a „legszorgalmatosabb

---

[115] Kosáry Domokos, A honfoglalás emléke. História 18/2 (1996) 3-6. – Vö. Bakay Kornél, Hazát kell néktek is teremteni. Kik vagyunk? Magyar Fórum. Közéleti hetilap 8/8 (1996) február 22., 16.

[116] Kosáry Domokos, Művelődés... 571-584. 1-18. jegyzet.

[117] Georgio Kalmár, Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chuno (seu hunno-) avarici sive adparatus criticus ad linguam hungaricam. Posonii 1770.

[118] Thallóczy Lajos, Pray György és a magyar korona melléktartományai. Századok 22 (1888) 523-532. Ezt írja: „A magyar történetírás soknemű kötelessége közt van egy, mely mentől elébb teljesítésre vár. Érdemök szerint méltatni kell történeti irodalmunk alapvető munkásait, emléket állítani Engelnek, Katonának, Praynak, Fejér Györgynek s azoknak a fáradhatatlan munkásoknak, kiknek annyi hálával tartozunk." Pray Györgyöt 'magyar Liviusnak' nevezi, majd így folytatja: „Nagy szolgálatot tenne históriánknak, ki e férfiú életét és munkáját kritikai és irodalomtörténeti szempontból megírná. Kitűnnék, hogy **sok úgynevezett 'felfedezés' már ezelőtt száz évvel terra cognita (ismert) volt" „Pray véghetetlen lelkiismeretességgel dolgozott és sok olyant megoldott, amit későbbi írók maguknak vindikáltak."** Erről a jelenségről már tizenöt évvel ezelőtt szóltam: Bakay Kornél, Vita a Magyarország története első kötetéről. Szabolcs-Szatmári Szemle 21 (1985) 42-44. – Kosáry idézi ugyan Thallóczyt, de egyetlen elismerő szavát sem másolta ki! – A. Kollautz, Die Awaren. Saeculum 5 (1954) 131. – Kollautzot idézi: Götz László, Keleten kél a nap. Budapest 1990, 23.

férfiú" Deguinesius (Deguignes) nagy munkáját,[119] aki külön fejezetet szentelt a magyaroknak. Egyik-másik jelenkori tudósunk forgatta ugyan e nevezetes köteteket,[120] a sorok közül azonban többnyire az olvasható ki a véleményekből, hogy nem érdemes időt fecsérelni ezen ásatag könyvekre. Holott Pray György az írott kútfők hatalmas tárházát vonultatta fel mind a szkíták, mind a húnok, mind az avarok és mind a magyarok esetében. Útmutatót (praevia) kíván adni e népek eredetét illetően, nem hallgatva el a rossz és képtelen nézeteket sem (mint pl. Jordanes-Jornandes hamis állításait). Elutasítja, hogy a gótok a húnok leszármazottai volnának[121] és így mindazokat, akik a húnokban germánokat vagy szlávokat véltek látni.[122] Óriási tudása és forrásismerete ellenére (vagy éppen azért) megbecsülő tisztelettel beszél tudóstársairól és elődeiről, bár látja a hibáikat is. A manapság már semmibevett Otrokócsi Fóris Ferencet „laudatus (dicséretes) Otrocotius"-nak nevezi, Deguinesius (Deguignes)-t pedig „eruditissimus (legtudósabb) et praestantissimus (legjelesebb) férfinek (vir) mondja, aki kétségbevonhatatlan tényeket vonultat fel s bizonyossá tette, hogy a címben tárgyalt népek a Kínával szomszédos területekről származtak.[123] Pray nagy művében térképek is szere-

[119] Annales veteres... 8. Diligentissimus vir Deguinesius. – H. Deguines, Histoire générale des Huns des Turcs, des Mogols et des autres Tartares occidentaux avant et depuis J. C. jusqu'a présent. I-IV Paris 1756-1758 – Magam Deguignes eredeti művét soha kézbe nem vehettem. Amint Pray György egyetlen műve sincs magyarra lefordítva, ugyanígy ez a fontos francia munka sem olvasható magyarul. Persze nem csak ezzel vagyunk így! A németek 12 év alatt lefordították: Allgemeine Geschichte der Hunnen und Türken címmel jelent meg Greifswaldeban 1770-ben. Ezt használtam Göttingában.

[120] Ligeti Lajos, A magyarság keleti kapcsolatai. In: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. Budapest MTA. 1979, 34. – Uő Attila hunjainak eredte. In: Attila és hunjai. Szerkesztette Németh Gyula. Budapest 1940. /reprint 1986/, 14-16.

[121] Annales veteres... 1.

[122] Annales veteres 5-6.: pl. Aventinus, A. Florentinus, A. Crantzius, Eccardus, etc.

[123] „...ut Hunnorum originem ex ultimo oriente, Sinisque confini... nudam factorem narrationem in suo argumento, dubitandum non est,via illis, dum reliquae in orientem abierant, septentrionalem versus fuit, qua Armeniae el Georgiae montes porriguntur ...ad Derbentum urbem sunt, aditus in planicidem Volga et Tanai conclusam,... Sed multo certiora sunt, quae Sinici annales de hoc argumento prodibere... tres provinciae Senszi, Sanszi et Pe-cseli ...quae deinceps sub nomine Hunnorum, Turcorum, Mogolum, Hungarorum ac Tartaroum claruerit." „...quod circa annum ante natum Christum CCX evenisse Sinici scriptores passim affirmant. Athque isthinc Hunnorum epocham, quae extra controversiam sit, et continenti fere annorum serie contexta, eruditissimus Deguinesius orditur, ex quo res gestas Hunnorum in Asia summa fide referemus, indicatis ubique Sinarum auctoribus, ne quid nobis fraudi ab ullo verti possit, si quis nostra cum Gallico opera praestantissimi vici contenderit." Id. mű 9-12.

pelnek s a hatalmas adattömeg révén csaknem minden húnokra vonatkozó kérdésre kitér (így a heftalitákra, a masszagétákra, a jugárokra), majd *pontos* eseménytörténetet ad szinte évről-évre haladva (375-től 469-ig).[124] Ha az ember összeveti Pray György könyvének adatait a jelenkori történeti művekkel,[125] aligha lehet valaki számára kétséges, hogy a régi tudósok csaknem *mindent ismertek* és tudtak, leszámítva az újabb régészeti és embertani adatokat. S nemcsak a kútfők lexikális adatairól van szó, hanem történetszemléletről is. Pray például elveti Jordanes Atilla-ábrázolását, aki valamennyi hún uraként és béketeremtő, korlátlan hatalmú királyként mutatja be „Isten ostorát", holott a királyi hatalom a húnoknál nem volt korlátlan.[126] Érdemes megvizsgálni Priszkosz rhétor követjárásának elemzését, annál is inkább, mert ennek a magyar őstörténetben is alapvető forrásnak korszerű és a művelt érdeklődők számára hozzáférhető magyar fordítása a mai napig nem létezik![127] Elgondolkodtató, hogy az agyonidézett Bölcs Leó császár nevéhez kapcsolt „Tactica" c. hadtudományi munkának sincs kielégítő teljes kritikai kiadása.[128]

---

[124] Annales veteres 66-184.

[125] Például: Váczy Péter, A hunok Európában. In. Attila és hunjai. Szerk. Németh Gyula. Budapest 1940, 61-142. vagy Szász Béla, A hunok története. Attila nagykirály. Budapest 1943 és új kiadásban 1994., vagy Bóna István, A hunok és nagykirályaik. Budapest 1993. – Ez a megállapítás nemcsak Pray Györgyre vonatkozik. Megemlíthetjük Oláh Miklóst is, aki a XVI. században dolgozott! Nikolaus Olah, Hungaria et Atila, sive de originibus gentis, regni Hungariae situ, oppor tunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gestis libri duo. Vindobonae 1763. – Vö. Balogh Margit, Oláh Miklós Hungáriája, mint művelődéstörténeti kútfő. Művelődéstörténeti értekezések 8. Budapest, Hornyánszky. 1903.

[126] „De qua re Iornandes, obi de pacator rex Attila Hunnorum omnium dominus. Quae loquendi ratio neutiquam solum Attilam regia apud Hunnos potestate praeditum, nec Bledam e vivis tum excessisse, sed quidvis ab Hunnis ageretur, Attilae nomine, quod armorum prae fratre appetentior esset, actum fuisse commonstrat." Id. mű 109.

[127] Nagyon jellemző, hogy a nagyközönségnek szánt forrásgyűjteményekben (pl. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról kortársak és krónikások híradásai. 3. kiadás. Budapest, Gondolat Kiadó. 1986, 53-54. – A honfoglalás korának írott forrásai. Szerkesztette: Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Szeged 1995.) 17 sornyi (!) szöveg vagy semmi (!) található. Hasonlóképpen van a Honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel. Főszerk. Györffy György. Budapest 1996-os kötetben is, ahol Olajos Teréz és Harmatta János foglalkozik a görög forrásokkal, de Priszkoszról szó sem esik.

[128] Szádeczky-Kardoss Samu, A 9. századi bolgár történetre vonatkozó görög források a magyar honfoglalás szempontjából. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel II. Főszerk. Györffy György. Budapest, Balassi Kiadó 1996, 82. Hasonlóképpen nincs kritikai kiadása Georgius Monachus continuatus-nak sem.

Pray György jelentőséget tulajdonít annak, hogy Priszkosz a húnokat scythae-nek mondja, és állandóan használja a rex ex Scythis, reges Scytharum kifejezéseket, de az akacírokat is húnfajtának tartja (gens Hunnica).[129] Mindennek persze csak akkor van jelentősége a magyar őstörténet szempontjából, ha osztjuk és valljuk azt a nézetet, hogy „a Chunni, Chuni, Hunni és Unni nevezet azon egy nemzet, nevezetesen a magyar faj egyik ága".[130] Aki veszi a fáradtságot és végigböngészi[131] Pray György nagyalakú (folio) művének negyven oldalát, alig talál érdemi eltéréseket a külföldi kritikai kiadások szövegközléseihez viszonyítva.[132] A forrást latin átírásban idézi,[133] ám kritikai megjegyzései időtállóaknak bizonyultak még akkor is, ha a nevek átírásánál eltérések vannak (pl. Vigilász helyett Bigila). Nagy tudományos apparátussal végezte elemzéseit, például az Atilla-kardra, Bléda vagy Atilla halálára vonatkozóan. Bléda megölését említi ugyan, de felhívja a figyelmet arra, hogy

[129] Pray id.mű 106-109.

[130] Szabó Károly, Priszkosz szónok és bölcsész életéről s történetirata töredékeiről. Új Magyar Múzeum 1 (1850-51) 545-566. – Ugyanez megjelent Szabó Károly Kisebb történelmi munkái. I. Budapest, Ráth Mórnál. 1873, 3-58. Idézendőnek vélem az Új Magyar Múzeum szerkesztőjének, Toldy Ferencnek 145 évvel ezelőtti szavait: „Úgy hiszszük igen kedvesen lepjük meg olvasóinkat s őstörténetünk minden barátját a hún élet ismeretének ezen legnevezetesebb forrásával. Törtenetíróink merítettek ebből eddig is, úgy ahogy ...s állithatni, miszerint **ősi történeteinkre** s a húnok és a magyarok által lakott lakott részek földiratára nézve nevezetes eredményekre segítend."

[131] Nem úgy, mint például Kiszely István, aki A magyarság őstörténete (Mit adott a magyarság a világnak) I-II. Budapest, Püski Kiadó 1996. c. munkájában Pray főművét nem is említi, csak a 13 évvel későbbi kiegészítését: Georgius Pray, Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarum el Hungarorum. Vindobonae 1770. – vö. Kiszely id. mű I. 25, 46, 79.

[132] Vö. Szász Béla-(Bakay Kornél), A húnok története. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér 1994, 580.

[133] A száz évvel későbbi görög és latin nyelvű szövegkiadás /Sapientissimi imperatoris Constantini Porphyrogeniti scripta quae reperiri potuerunt omnia. De legationibus gentium ad Romanos. Ex historia Byzantina Prisci rhetoris et sophistae Excerpta de legationibus gentium ad Romanos. J.-P. Migne, Patrologiae Graecorum CXIII. Paris, 1864, 677-756. hasáb, illetve Carolus de Boor kritikai kiadása /Excerpta de legationibus Romanorum ad gentes. Berlin 1903, 121-155., 575-591., valamint Ivánka Endre és Ernst Doblhofer német nyelvű szövegkiadása Byzantinische Diplomaten und östliche Barbaren. Byzantinische Geschichtsschreiber IV Graz-Wien-Köln 1955, 15-78./ alapján elvégezhető az ellenőrzés. Lásd: Bakay Kornél, A húnokról – magyar szemmel. In: Szász Béla, A húnok története. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér. 1994, XV. skk. – A későbbiekben Priszkosz szövegelemzésére visszatérünk. A legújabb szövegkiadás: Blockley R. C., The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus. 1-2. Liverpool 1981, 1983.

ez bizonytalan. Hasonlóképpen tesz Atilla halála kapcsán is.[134] Érthetetlen, hogy 235 év alatt senki sem tartotta szükségesnek Pray György munkáinak magyarra fordítását![135] Munkája második részében három könyvben az avarokkal foglalkozik 310-től 827-ig,[136] világosan kifejtve, hogy az avarok a turkok családjába tartozó húnok, de már itt utal arra, hogy a kazárok is torkok, vagyis magyarok.[137] A harmadik rész foglalja magában a magyarok történetét 551-től 997-ig.[138] Forrásai között természetesen szerepelnek a XVIII. században ismételten kiadott görög kútfők.[139] Sőt történeti térképek is! Az első térképén[140] Erdélyben szerepelnek az avarok, délebbre tőlük a „blachi", még délebbre a bulgárok. Kelet felé az Aldunánál a „Patzinacitae", a Borysthenes/Donyec és a Tanais/Don között a kazárok, a Kaukázus keleti oldalán pedig ez a felirat olvasható: „Turcorum seu Hungarorum", az Etil/Volga torkolatánál és a Kászpi-tó északkeleti részén „Turcorum seu Hungarorum vetus sedes", azaz a magyarok ősi lakhelye. Keletebbre pedig „Vetus sedes Chazarorum el Uzorum", még keletebbre „Patzinacitarum vetus sedes". A kazároktól északra találhatók a mordvák és Bulgaria Magna. Pray ismerteti Konstantin császár híradásait mind a besenyő támadásról, mind a szavárd magyarokról,[141] sőt ismeri azt a tézist is, hogy a magyarok nyelve megegye-

---

[134] Pray id. mű 114-116. „445, Bledae caedes. Causa et genus mortis incerto sunt. Modus vero incertus. Perinda de mortis genere variant scriptores." – 172. „Causa mortis non una est a scriptoribus prodita ...alii violenta morte exstinctum putent." Itt elbeszéli Jordanes orrvérzés-történetét, de utal Sigbertus gyilkossági adatára is.

[135] A legújabban megjelentetett hún témájú könyvekben, például Bóna István, A hunok és nagykirályaik. Budapest 1993. „új tudományos eredményként" emlegetik, hogy a catalaunumi csata megnevezés hibás. Pray már 1761-ben in campum Mauriacum-ot írt. (id. mű 147.). – D. Fessler, Attila König der Hunnen. Breslau, bey W. G. Korn. 1794, 224.-on ugyancsak Mauriacumról beszél igen részletgazdag munkájában!

[136] Annalium pars II. Complectus res gestas Avarum ab anno Christi CCCX ad annum DCCCXXVII. 185-200.: Dissertatio praevia Vares, seu ut alii scribunt, Avaros genere fixisse Hunnos. Lib. I-III.: 201-292

[137] Pray id. mű 260. Chazari, sive Turci, aut Hungari.

[138] Annalium pars III. Complectens res gestas Hungarorum ab anno DLI ad annum CMXCVII. 295-388.

[139] Moravcsik Gyula, Bíborbanszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. Budapest 1950, 25-26.

[140] Pray id. mű 295.

[141] Pray id. mű 306. Tanulságos összevetni Kovács Előd, A magyarok i. sz. 895 előtti savarti nevének jelentéséről. Jászkunság 45 (1999) 45. szám, 255–257, aki elveti a szavárd-szabír értelmezést és a „világos színű, sárgás" jelentést tulajdonítja a szónak.

zik a finnel,[142] a nyelvrokonsággal azonban egy másik munkájában foglalkozik részletesen.[143] Pray György minden általam ismert munkája[144] alapos, hiteles és rendkívüli teljesítmény. Roppant meglepő hát a mai magyar történettudomány értékelése Prayról. Egyes nyelvészek úgy állítják be, mintha a jezsuita és a piarista rend vetélkedése folyt volna Pray György és Desericzky József Incze között s mintha elfogadták volna a finnugor rokonság elméletét.[145] Kosáry Domokos a jezsuita iskola legjelentősebb alakjának mondja Pray Györgyöt, aki „már világi történelemmel is (?!) foglalkozott", aki „a kínai évkönyvek adataival próbálva alátámasztani a hun-magyar azonosságnak a nemesi szívekben oly mélyen gyökerező elméletét", de szemlélete „erősen konzervatív, feudális, rendi-nemesi és katolikus." Korszerű forráskritikát használt, de „az ősi dicsőséget *hízelgő színekben* mutatta be, a nemesség hagyományos, *elmaradott* történeti tudatát fejezte ki".[146] Miért bántak el így nemzeti történetírásunk óriásaival? Saját korukban is sok nélkülözést kellett elszenvedniük, hiába volt Pray királyi történetíróvá kinevezve,[147] de a mai történészek ócsárlása minden korábbi mértéket felülmúl. Ugyanakkor félő,

---

[142] Ezt Comenius vette észre először, majd Eccardus megismétli. Martinos Fogelius medicus egy finn-magyar szótárt is összeállított, amely kéziratban Hannoverben van. E kérdés kifejtését lásd a II. fejezetben.

[143] Georgius Pray, Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunnorum Avarum et Hungarorum. Vindobonae 1774. Előszót írt a 243 oldalas nagyalakú (folio) könyvhöz gr. Monyorókereki Erdődy József. Latin és német nyelvű tartalomjegyzékkel. – Jellemzőnek tartom, hogy mennyire felületesek vagyunk, Gulya János esetét, aki Prayról értekezvén (Die Idee der Sprachverwandschaft im Spiegel der kulturell-politischen Strömungen. In: Sprache und Volk im 18. Jh. Symposium in Reinhausen bei Göttingen 3-6. Juli 1979. Hrsg. Haris-Hermann Bartens. Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia I. Frankfurt-Bern 1983, 79.) a fenti művet így idézi: Dissertationes historico-criticae. In: Annales...

[144] Georgius Pray, Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi Stephani primi Hungariae regis. Vita Sancti Stephani.Vindobonae 1771. – Uő. Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao Hungariae rege. Poson 1774. – Uő. Historia regum Hungariae cum notitiis praeviis ad cognoscendum veterem regni statum pertinentibus. I-III. Budae 1801.

[145] „...G. Pray, der Begründer der ungarischen historischen Geschichtsschreibung. Die genannten Personen, alle Mitglider der Societas Jesu, *sahen ihr Eintreten für die finnisch-ugrische Verwandschaft* und ihre Tätigkeit in diesem Sinne eigentümlicherweise nicht nur als wissenschaftliche Aufgabe an, sondern auch als Aufgabe des Jesuitenordens..." Gulya id. mű 78. – E téves beállításra vö. a II. fejezetet.

[146] Kosáry Domokos, Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1980, 147., 574-575.

[147] Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. XI. Budapest 1906, 112. h.

hogy az ítélkezőknek talán még a kezükben sem voltak ezek az értékes könyvek. Desericzky Incze (1702-1763) éppenúgy megkapta a magáét, mint Katona István (1732-1811).[148] Tulajdonképpen a magyar történettudomány fő kérdése már a XVIII. században megfogalmazódott: vajon a magyarság eredetét, származását illetően igaze az ősi hagyomány, hogy ti. mi a szkíta-hún-avar-türk népeknek vagyunk a rokonai, avagy valóban csakis a finnugor rokonság elmélete az egyedül tudományosan igazolható álláspont? E kérdéskörrel a következő fejezetben foglalkozunk részletesen, ezért a továbbiakban a legrégebbi történeti szakfolyóiratokban közzétett tanulmányok

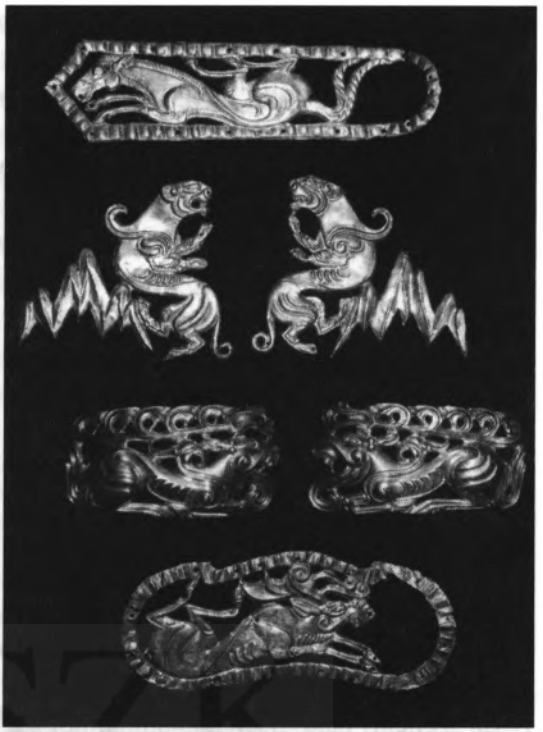

11. kép – Szkíta aranytárgyak az iszik-köli szkíta sírból

[148] l. Desericius, De initiis et majoribus Hungarorum commentaria. Budae et Pestini. I-V. 1748, 1753, 1758-60. Stephanus Katona, Historia critica priorom Hungariae ducum, ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata I–IV Pestini 1778–1780. – Historia critica regnum Hungariae stirpis Arpadianae, ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata. I–VII. Budae 1779–1782. – Historia regum stirpis mixtae. I–XII. Pestini-Budae 1788–1793. – Historia regum stirpis Austriacae. I-XXIII. Budae, Vácii, Colocae, 1794–1817. Erről a 42 kötetes hatalmas történeti műről Kosáry azt írja: „kommentált forráskiadványt nyújtott", „hatalmas vállalkozása ...odaadó egyéni munka, de sajnos... a magyar felvilágosodás tragikus veresége, tudományos programjának ígéretben maradása", a szerző koránál „egy nemzedékkel korábban is **elavultnak** volt tekinthető". Kosáry id. mű 577. – Szinnyei József másként nyilatkozott: „Ezen 42 kötetes történeti mű ...nem egyszerű elbeszélése a történeti eseményeknek, hanem gondos összeállítása a hazai és a külföldi emlékeknek, melyek egyes eseményekről szólnak, kapcsolatban a fölmerülő kérdéseknek beható megvitatásával." Magyar írók élete és munkái. V. Budapest 1897, 1199. h. – Jellemző, hogy manapság a szlovák Juraj Sklenár (Szklenár György) és Katona István közötti nagy vitát Nagy Moravia fekvéséről, úgy mutatják be, mintha a mai álláspontot Szklenár képviselte volna, holott éppen ellenkezőleg van! Vö: Püspöki Nagy Péter; Nagymorávia fekvéséről. New York; Püski-Corvin. 1982, 3–4.

képezik vizsgálódásunk tárgyát, különös tekintettel a történetkutatás módszertanára.[149]

Noha az első önálló magyar nyelvű folyóiratok még a XVIII. század végén jelentek meg (kassai Magyar Múzeum, Orpheus, Mindenes Gyüjtemény, etc.) a magyar őstörténet kutatásának eredményei legelőször a **Tudományos Gyüjtemény** köteteiben láttak napvilágot 1817 és 1841 között.[150] 1834-től megindult a Tudománytár sorozata is Schedel (Toldy) Ferenc szerkesztésében.[150/A] Természetesen önálló kötetek is gazdagították az őstörténeti szakirodalmat, amelyek közül ugyancsak bemutatok néhányat.[151] A célunk minden esetben az, hogy az olvasó világosan érzékelhesse és ellenőrizhesse, milyen eredmények születtek száz vagy kétszáz évvel ezelőtt, melyek a változások vagy a változtatások s ezek indokoltak-e?

12. kép – Horváth János

Elsőként Horváth János tanulmányába pillantsunk bele.[152] Isten szavunk eredetét vizsgálva elemzi a magyarok ősi vallását, kiemelve a perzsa Ormuzd és Ariman (jó és rossz szellem) hatását. Megállapítja, hogy a magyarok különbséget tettek a test és a lélek között s nyelvünk is őrzi a régi állapotokat (ördög és ármány szavunkban). Az ördöngős asszonyokat czondráknak, boszorkányoknak nevezték, de voltak táltosaik és sámánjaik, a dalosokat pedig csélcsapóknak, csúfoknak és tréfaűzőknek

---

149 A régi források értéknövekedését jelzi, hogy a közelmúltban Győrben kiadták a Tudományos Gyüjtemény pontos mutatóját. – A Tudományos Gyüjtemény repertóriuma. Összeállította: Csécs Teréz. Győr, Xantus Múzeum – Megyei Levéltár. 1998.

150 Tudományos Gyüjtemény. Első kötet, 1817. A Cs. és Kir. Felség kegyes Engedelmével Pesten Trattner Tamás János betűivel, és költségével. – 1841-ben már Trattner-Károly tulajdonában.

150/A A német származású Toldy Ferenc tüzes magyar hazafi lett. Vö. Pukánszky Béla, Német polgárság magyar földön. Budapest, Franklin Társulat. é.n. 47., 57.

151 Bodor Lajos, Magyar pogán hitregék. Bevezetésül az „Álmos" című tündérműhöz. Kolozsvárott özv. Barráné és Stein könyvkereskedésében. É. n. (1808-ban).

152 Horváth János, A Régi Magyaroknak Vallásbéli s Erkölcsi Állapottyokról. Tudományos Gyüjtemény 1 (1817) II 27-91.

mondták (joculatores, trufatores, jongleurs[153]). Ha ellenőrizni kívánjuk, mit fejlődött a magyar nyelvtudomány 1817 óta, akkor azt tapasztaljuk, hogy az isten és ördög szavunk ismeretlen eredetű, ármány szavunk pedig dehogyis van kapcsolatban, Ariman-nal, a német arm mann, azaz szegény ember (?! der holde, der bauer, der nicht frei, der leibeigene[154]) a kiinduló pont, ebből lett a népnyelvi ármányos, paraszt, amely tolvaj, lator értelmű.[155] pedig Horváth Jánosnak inkább igaza van, amint az eskü szó esetében is, amelyet az „ess kő" kifejezésből származtat, ellentétben Bárczi Gézával, aki az esik igét elismeri ugyan, de a szót a sámánkodás korába vezeti vissza, amikor a „táltos földre esve hívta a felső hatalmakat".[156] Horváth János kifogástalanul kezelte a történeti forrásokat és a korabeli szakirodalmat. Tanulságos, amit a temetkezési szokásokról ír. Megkülön-

---

[153] Anonymus gyakran hivatkozik a joculatorokra, akiket manapság regösöknek fordítunk. Vö. Benkő Lóránd, Anonymus élő nyelvi forrásai. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel. Főszerk. Győrffy György. II. Budapest, Balassi Kiadó. 1996, 225.

[154] Gombocz Zoltán-Melich János, Magyar Etymológiai Szótár (MESZ). I. 136-137.

[155] Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, Egyetemi Nyomda 1941 és Budapest, Trezor Kiadó, 1994, 138. 228. és 10. Vö. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. Szerk. Kiss Lajos és Papp László. Főszerk. Benkő Lóránd. Budapest Akadémiai Kiadó 1967, 178. – 2. Budapest 1970, 242. – 3. Budapest 1976, 32-33. Ipolyi Arnold, Magyar Mythologia. Budapest 1929, 65-77. Kandra Kabos, Magyar Mythologia. Eger 1 897, 63-73. – Természetesen egészen mást találunk Czuczor Gergely-Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. III. Pest MTA, Emich Gusztáv nyomdásznál. 1865, 136-138. hasábokon, mint a mai szótárakban. Révai Miklós a jehova szóból származtatja, mások a perzsa jisdan szóval hozzák kapcsolatba. „Mindezen fejtegetéseknél kevés vagy semmi figyelemmel nem valának épen magára a magyar nyelvre. A magyarban régiesen **is** (ős), **ten** (tön, dön, don), régiesen ösdön, isden vagy isten annyit tesz, mint őstevő, ősvaló, őslény, melynek ezek szerint tiszta magyarságát, akár találó jelentését ...csak az elfogult tagadhatja. S a magyar még különösen szereti hozzátenni: élő." A török tengri és a kínai thién szintén ég, idő jelentésű! Az ármány szó esetében sem merül fel a német arm mann: „Őseink által a pogány hittel behozott régi szó, amely gonosz szellemet, ártalmas istent jelent. Többek véleménye szerint a perzsa ahriman vagy ahrman-ból ered, amely rosszat jelent. – Kállay Ferencz, Szónyomozások. Tudománytár 5 (1835) 154-168. – Czuczor-Fogarasi id. mű I. Pest 1862, 337-338. h. A IV. kötet Pest 1867, I. 192-1193. hasábon az ördög szóról azt olvashatjuk, gonosz szellem, sátán. A halotti beszédben urdung, rokon az örjöng szóval. – vö. gr. Kuun Géza, Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis. Historia antiquissima. I. Cladiiopoli 1892, 23. – Legutóbb Forrai Sándor, Rédei Károly és Makkay János foglalkozott az isten szavunkkal. Rédei Károly, Isten szavunk eredete. Magyar Nyelv 95 (1999) 40-45. – Makkay János, Az indoeurópai nyelvű népek őstörténete. Budapest, a szerző kiadása. 1998, 196., 374. jegyzetben elutasítja Róna-Tas András feltevését a hetita Istanu szóval kapcsolatosan. – Érdekes, hogy Fodor István legutóbb visszatért Czuczorék álláspontjához: „Isten szavunk az ős szó származéka lehet." Id. mű (2000) 13.

[156] Bárczi id. mű 68.

böztet bebalzsamozást, hamvasztást és földbetemetkezést. A sír szavunkat a sírásból származtatja, amint a temet igét is a tömni szóból.[157] Nagy olvasottságát jelzi, hogy ismeri Pallast, Gmelint, Falkot. Általában jellemző, hogy a régi szerzők kiemelten foglalkoznak vallási kérdésekkel,[158] amint Horváth János veszprémi kanonok is teszi. Számunkra különösen az írott történeti források használata tanulságos. Az avarok és a morvák megtérésével kapcsolatosan elemzi II. Eugenius, VIII. János pápa levelét, a bajorok és karantánok megtéréséről szóló Conversio-t, Theotmar érsek levelét és Cirill, illetve Methód kapcsán nemcsak a közismert 7 illetve 8 sornyi szövegrészt idézi,[159] hanem például Szvatopluk durvaságait Metód püspökkel szemben.[160] A korai kereszténység kérdésével sokkal behatóbban foglalkoztak a régiek, mint manapság, holott a Magyar Nemzeti Múzeum reprezentatív emlékkiállításán bemutatott emlékanyag különleges és nagyszámú keresztjeire még a nem szakemberek is megdöbbentően rácsodálkoznak és joggal kérdik: mindez miért csak most derül ki?[161] Vajon fenntartható-e a primitív sámán-pogány szemlélet,[162] vajon rendjén van-e, hogy a pannóniai

---

[157] Különös véletlen, hogy a temet-töm kapcsolatot jelenleg is elismerik, ám a sír szavunkat a „siher" szóból nyakatekert módon vezetik le. Vö. Bárczi id. mű 271. és 306.

[158] Molzer Jakab, Az Avarok Kereszténységéről. Tudományos Gyüjtemény 1 (1817) XI. 85-89. Horváth János, Az Egyházi Kormány (Hierarchia) történetei a Magyaroké lett tartományokban, a IX. s X. században. Tudományos Gyüjtemény 3 (1819) II. 3-33., III. 3-45., 1V. 3-36.

[159] A magyarok elődeiről és a honfoglalásról kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte Györffy György. 3. kiadás. Budapest, Gondolat 1986, 127-128. – Vö. A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7. Szeged 1995, 160-162. – Király Péter, A Konstantin és Metód-legenda magyar részletei. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel II. Főszerk. Györffy György. Budapest, Balassi Kiadó. 1996, 113-118. – H. Tóth Imre, Metód találkozása az „ugor királlyal". In: Kelet és Nyugat között. Történelmi tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. Koszta László. Szeged 1995, 191-196. – Valamivel bővebben: A magyar honfoglalás kútfői. A honfoglalás ezredéves emlékére. Szerk. Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. Budapest, MTA. 1900, 366 skk. és Melich János, A magyar honfoglalás kútfői. Szláv források. Századok 39 (1905) 355-358.

[160] Tudományos Gyüjtemény 3 (1819) II. 2l. (c) jegyzet.

[161] Bencsik András, Isteni őseink. Demokrata 1996. június 13. 22-25. – vö. Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 322-324.

[162] 1999. június 1-én László Gyula posztumusz könyveinek bemutatóján a Magyarok Házában Pap Gábor élesen megtámadta László professzort, többek között a primitiv sámánizmus hirdetése miatt.

VIII-IX. századi kereszténység részletes elemzése máig sem készült el?[163] Miért nem tűnik fel a szakembereknek, hogy az avar és magyar kereszteken nemcsak Jézus, hanem Mária (Boldogasszony) is látható?[164] A régi kutatók azért ismertették alaposan és részletesen a IX. század végi honfoglalást megelőző időszak egyháztörténetét, mert szoros és szerves kapcsolatot láttak az avarok és a magyarok között.[165] Legújabban például „A bajorok és a karantánok megtérése" (Conversio) c. művet fel sem veszik az őstörténeti forrásaink közé,[166] s jóllehet

[163] László Gyula, Die Awaren und das Christentum im Donauraum und im östlichen Mitteleuropa. In: Das heidnische und christliche Slaventum. Wiesbaden 1967, 141-152. – Uő Adatok az avarkori műipar ókeresztény kapcsolataihoz. Budapest 1935. – Uő Magyarok és szlávok. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged 1971/1 282 skk. – Vö. Hummer A., A kereszténység nyomai Magyarország területén a honfoglalás előtt. Katholikus Szemle 8 (1894) 347-509. – Balics Lajos, A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig. Budapest 1901. – Alföldi András, A kereszténység nyomai Pannóniában a népvándorlás korában. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk. Serédi Jusztinián. Budapest, MTA 1938, 151-170. – Moravcsik Gyula, A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység. Uott 173-212. Váczy Péter, Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában. Uott 215-265. 1999. június 1-jén a Magyarok Házában tartott László Gyula esten Pap Gábor megtámadta László professzort, amiért a sámánizmust alacsonyrendű szertartásrendnek tartotta. Pap Gábor érvelése számomra elfogadhatatlan, érdemben azonban nem fejtette ki álláspontját. – Tóth Endre, Kereszténység a honfoglalás előtti Kárpát-medencében. In: Magyarok térben és időben. Tata, 1999, 163-182.

[164] Lovag Zsuzsa, Bronzene Pektoralkreuze aus der Árpádenzeit. Acta Archaeologica ASH 32 (1980) 363-372. Az avarkori cikói keresztet nem tartja hitelesnek, a bronz mellkereszteket legkorábban a XI. század első felére, derekára keltezi: „Die einfachen Pektoralkreuze aus Bronze wurden sehr frühe, wahrscheinlich schon in der ersten Hälfte oder gegen die Mitte des 11. Jh. angefertigt." Lényegesen jobb feldolgozás Szatmári Imre, Bizánci tipusú ereklyetartó mellkeresztek Békés és Csongrád megyében. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica I. Szerk. Bende Livia-Lőrinczy Gábor-Szalontai Csaba. Szeged 1995, 219-264. Szatmári Imre külön foglalkozik a Mária-ábrázolásokkal (Békéscsaba, Makó, Kecskemét, Szentes, etc.) és eltér a tudományos közhelyek vonatkozó „megállapításaitól", vagyis a bizánci kereszténység közvetlen hatása, a szentföldi hadjáratok hatása, és így tovább. Megpendíti a közvetlen keleti eredet lehetőségét is (244.)

[165] Prof. Birtnitz, A Vass és Szala Vármegyei Tótokról. Tudományos Gyüjtemény 3 (1819) II. 5974. A szombathelyi szerző Mosaburgot Zalavárral azonosítja.

[166] A magyarok elődeiről... 1986, 196-203. oldalakon még közölt részleteket. – Vö. Fritz Lošek, A pannóniai népek megtérése. A honfoglalás írott forrásai. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel. II. Főszerk. Györffy György. Budapest 1996, 143-152.

számosan foglalkoztak ezzel a kútfővel,[167] teljes magyar fordítása vagy kétnyelvű kiadása máig sem közkincs.[168] Bár újabban is felhasználták I. Miklós pápa Mihály bolgár királynak adott válaszait[169] elgondolkoztató, hogy 1819-ből alaposabb elemzést olvashatunk erről a forrásról, mint 1977-ből!

Az 1810-es évek végétől kezdett komolyabban publikálni Horvát István (1784-1846), akit az utókor, kivált a XX. században, a gyilkos gúny és a megbélyegzés fegyverével kívánt kitörölni a magyar történettudomány képviselői közül.[170] Érthetetlen ez a gyűlölködő rosszindulat kivált azok részéről, akik talán

[167] Thomas von Bogyay, Die Kirchenorte der Conversio Bagoariorum el Carantanorum. Südost-Forschungen 19 (1960) 52-70. – Boba Imre, Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europe in the Ninth Century. The Hague-Wiesbaden 1967. – Uő The Episcopacy of St. Methodius. Slavic Rewiew 26 (1967) 85-93. – vö. Király Péter, A magyarok említése a Metód-legendában. Magyar Nyelv 70 (1974) 269-285., 406-430.

[168] A latin szöveg kritikai kiadása: MGH SS XI. 1-14. – Magnae Moraviae Fontes Historici. III. Brno 1975, 292 skk. A Conversio latin és magyar szövegét első ízben Henszlmann Imre tette közzé, A Székes-fehérvári ásatások eredménye c. könyvében, Pest 1864, 97-105. – MHK 301-313. Miklo Koš, Conversio Bagoariorum el Carantanorum. Laibach 1936.

[169] Nicolai I. Responsa ad Consulta Bulgarorum LXX. – Vö. Györffy György, István király és műve. Budapest, Gondolat 1977, 93-96.

[170] Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. IV. Budapest 1896, 1211-1221. h. – 1834-ben egyik tanítványa és barátja így írt róla: „Ha megoszlanak is történeti vitatásaid felett a vélemények, mély és széles tudományodról senki sem kételkedik. Ha Tégedet egy némelly *tébolyodottnak* képzel is, én jeles dicsőségemnek tartom általad barátaid közé számoltatni." Tudományos Gyüjtemény 18/3 (1834) 3. – Horvát István méltatására lásd még: Wenczel Gusztáv, Eszmetöredékek a magyarok eredetéről. Szontágh Gusztáv ebbeli értekezésére vonatkozva. Új Magyar Múzeum 1 (1851) 499: „...tollamat még le nem tehetem, míg boldogult egykori igen tisztelt tanítónak, Horvát Istvánnak az érdekében pár szót nem mondok. Ha ezen dicső férfi még élne, hallgatnék. De a már elhúnytnak tudományos becsületét védeni, nekünk, kik háládatos tanítványainak valljuk magunkat, egyik szent tisztünk ...a kigúnyolás, nevetségessé tevés nem kritika. Hogy Horvát Istvánnak, mint tudósnak, és névszerint mint magyar tudósnak való *reális érdemei vannak,* azt senki, ki őt s munkásságát ismerte, tagadni nem fogja. Hálával és tisztelettel fogunk rá visszaemlékezni. Mi nem azt mondjuk, hogy Horvát István, kutatásaiban csalhatatlan volt, hogy ő szinte nem hibázhatott, sőt hibázott is." – Vass Bertalan, Horvát István életrajza. Budapest-Pozsony 1884. – Szikora Sándor Horvát István, a nagy tudós és igaz magyar. Hunnia 60 (1994) 46-50. – Nem tagadható, hogy Horvát István különcségeit kortársai is ismerték A Vasárnapi Újság 33 (1886) 38. számban a 607-608. oldalon ezt olvashatjuk: „Ezen jeles férfiúval csak a Jankovich-gyüjtemény átvételekor jöttem közelebbi érintkezésbe s volt alkalmam tapasztalni roppant olvasottságát, kitartó szorgalmát, csaknem aggodalmas pontosságát, de egyszersmind egy pár gyöngéjét is. Beszédje, előadása rendesen doctrinair-professzori volt. Históriai ismeretei szélesek, terjedelmesek, de nem mindenkor kritikaiak. A régi hősök és nemzetek magyarítása, úgy látszott, rögzött eszméjévé (fixa idea) vált, mindenütt magyart keresett, s ez sokban gátolta históriai búvárkodásának tisztába hozatalát." Egy alkalommal Széchenyi Istvánnak is azt mondta az angolok valóságos magyarok. „Széchenyi bámulva nézett Horvát szemei közé, s Horvát távozta után így nyilatkozott: „Kár ezen jeles férfiúban, hogy már rögzött eszméje van".

soha életükben nem olvastak egyetlen eredeti sort sem tőle. A Tudományos Gyüjtemény köteteiben 1817-től 1841-ig 271 cikket közölt. Mind e tanulmányai, mind önálló könyvei[171] arról tanúskodnak, hogy a keze, a szíve és az esze mindent a hazáért tett. Mégis, amikor végre megjelenik egy tisztességes könyv Horvát István levelezéséből válogatva,[172] annak előszava is így kezdődik: „Horvát István a reformkor 'hirhedett' történetírója ...a szélsőséges nacionalizmus, a magyar nemzet bálványozásig vitt szeretete, a mindenben és mindenkiben a magyarság őseit felfedezni kívánó tudós megtestesítője... bizarr figuraként élő, a magyarság emlékeit fanatikusan kutató-kereső, megszállott történetíró...". Horvát István őstörténeti vonatkozású munkálkodását Schwartner Martin forráskiadványainak elemzésével kezdi,[173] ám a későbbi nézeteinek megértéséhez szükséges áttekintenünk, hogyan foglaltak állást a XIX. század első felében a kutatók.[174]

Világossá szeretném tenni, miért fordítottam annyi fáradtságot és figyelmet ezekre a régi kutatásokra, amelyek javarészét úgy vetették szemétre a Bach-korszak után és napjainkban is, hogy jószerével el sem olvasták őket. Bírálóim és öntelt gúnyolóim nyilván igyekeznek majd nevetségessé tenni engem eljárásomért, de az Olvasó észre fogja venni, aranybánya a régiek által felhalmozott ismerettár még akkor is, ha a forráskiadványok szövegközlései nem ritkán nem kifogástalanok.

Mindenek előtt egészen más volt a történetkutatók szemlélete. Tudatosan, sőt öntudatosan vállalták fajtájuk szeretetét. Az egyik cikk így kezdődik: „Egy gyenge szózat bátorkodik fel emelni, s a nagy, nemes Magyar Nemzetet meg szólítani, ezt a Nemzetet, melly Óriási lépésekkel siet az Európai népek között

---

[171] A legismertebb: Magyar ország gyökeres régi nemzetségeiről. Pest 1820 és Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből. Pest, 1825.

[172] Horvát István és Ferenczy János levelezése. Commercia Litteraria Eruditorum Hungariae. Magyarországi tudósok levelezései II. Szerk. Tarnai Andor. Sajtó alá rendezte: Soós István. Budapest MTA 1990.

[173] Horvát István, M. Schwartner, Introductio in Rem. Diplomaficam Aevi Intermedii, Praecipue Hungaricam. Budae 1802. Tudományos Gyüjtemény 3 (1819) VIII. 70-108., IX. 65-89., X. 72-99., XI. 83-106. és XII. 89- I 00.

[174] Emlékírás a Nemes Magyar Nemzethez, melly magában egy Javallatot foglal, a Magyarok régi lakhelyeinek, s a még ottan lakó régi Magyarok maradványainak felkeresésére éjszak napnyugati Ásiába a szárazon küldendő Expeditzióhoz. Tudományos Gyüjtemény 5 (1821). V. 67-87. – Kovács Sámuel, A Magyarokról és Törökökről. Tudományos Gyüjtemény 6 (1822) VI. 3-29. – Szudi István, Régi Magyar Eleinknek egy része nem neveztetett-e Párthusoknak? Tudományos Gyüjtemény 6 (1822) VIII. 36-49. – Y., A Magyarok régi lakhelyeiről Próbatétel. Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) VI. 3-56.

az **első helyek egyikét elfoglalni,** melyet neki már régolta az ő ereje, az ő méltósága, az ő tálentomai és szép erköltsei kimutattak. Egy gyenge szózat ugyan, de a melly a legnagyobb és legtisztább Hazaszeretetből származik." „Számos, nem mondom esztendőktől, hanem századoktól, foglalta és foglalja most is el Hazánk sok nagy és nemes gondolkozású polgárjait ezen szép és felséges gondolat: egy néhány tudós és alkalmatos férjfiakat azon *eredeti helyekre* kiküldeni, mellyekből atyáink, a régi Magyarok e mostani lakóhelyünkbe jöttenek, s így Nemzetünk valóságos eredetéről, eredeti lakhelyéről, régi rokonságáról, s a belőle felmaradott maradványokról, az ő legrégibb történeteiről és tetteiről, melly a mi Históriánkban igen is homályos, egy kis világosságot fel keresni s terjeszteni. Valóban mennyei gondolat! annyira, hogy a ki annak nagyságát és méltóságát, egész az elragadtatásig nem érezné, annak minden nagy és felséges eránt érzéketlennek kellene lenni." „A legelső és legfontosabb kérdések, mellyeket természetesen előre kell botsátani e következendők látszanak lenni: hova s melly tájékokra kellene ezen utazást intézni? Hol voltak a Magyarok első lakhelyei? éjszaki Európában? éjszaki vagy nyugoti Ásiában? a Magyarok Finniai, Európai, vagy Ásiai-Scythiai (Tatár) avagy Mongol törzsök-e? A Hunnok, Avarok és Magyarok ugyan azon egy, vagy különböző, de legalább rokon nemzet voltake? hol lehetne még most is a régi Magyar nemzetbeli rokonságnak maradványaira vagy nyomaira akadni?" „Ha az igazat meg akarjuk vallani, némelly újabb történetírók ezen nehéz és a Históriának homályba borult kérdésekre nézve még nagyobb homályba és zűrzavarba akartak bennünket hozni. Nagy volt és leszen Schlötzernek[175] neve, nagyok az ő históriai érdemei, de megfoghatatlan, hogy mondhatta ezen nagy férjfi a Magyarok Asiai eredeteket képtelennek? Innen származott, hogy azólta, miolta Sajnovits lármát ütött, és miolta Schlötzernek tekintete imponálni kezdett, a Magyaroknak, igen nagyon különösen, két, sőt három rendbeli Hazát is kimutatnak. Egyet a Caucasusnál, a másikat Szibériában, a harmadikat Laponiában.[176] Figyelemre méltó, a mit Engel ...ír:

[175] Lásd a II. fejezetet.

[176] Milyen furcsa és szomorú, hogy egy neves magyar tudós egy nagyközönségnek szánt könyvének ezt a címet adta: Szkítiától Lappóniáig. A szerző, Domokos Péter, talán idős kora okán, éppen olyan durva módon támad rá a finnugor elmélet ellenzőire, mint a bokájáig sem érő hangoskodok. Még László Gyula professzortársát is megfeddi, amiért „az őstörténésznek önátképzett bőrgyógyász", Götz László könyve elé bevezetőt merészelt írni?! Azt vallja, hogy ezek „a tévúton támolygók" nézetei igen veszélyesek és nyilvánvalóan (?!) a náci fajelmélet is megbújik mögöttük (?!), elvégre szőke hajat, kék szemet emlegetnek a barbár lappokkal szemben. Hát ha ilyen kijelentések is tudományosnak számítanak, akkor legjobb a hivatalos tudomány házatáját nagy ívben elkerülni ! (Lásd: Rédei Károly id. mű (1998) 10.)

„Millyen történet vetette légyen a Magyarokat a zordon éjszakból déli Ásiába a Caucasus szomszédságába? ezt nem tudjuk. A História itten esmertetett meg velek legelőször, főképpen a Terek folyó vizénél. Honnan tudja Engel, hogy éjszakból vetődtek déli Asiá, ha legelőször is itten esmerkedünk meg velek? Avagy déli Asiából először éjszakra költöztek s onnan ismét vissza tértek? Erre sem Engelnek, sem Schlötzernek sintsen elegendő oka s ezért ezen állítást Históriai igaznak nem lehet venni."[177] Hová kell tehát utaznunk? – teszi fel a szerző a kérdést. Nyugat-Ázsiába, Baskíriába, a Don vidékére, a Terek folyó vidékére, a Kaukázusba és a Kászpi-tó vidékére. A Tudományos Gyűjtemény szerkesztője (1828-tól egyébként Vörösmarty Mihály szerkesztette, majd tőle vette át Horvát István!) lábjegyzeteben megemlíti: „Azon vagyon a mi jeles Körösi Sándorunk ...hogy a Nemzetnek, sőt az egész emberiségnek ezen régi óhajtását teljesítse, tsak hathatósan segíttessék elő Hazánkfiai által."[178] Nagyon figyelemre méltók a

[177] Tudományos Gyűjtemény 5 (1821) V. 67-70.

[178] Uott a 68. oldalon. Kőrösi Csoma Sándor valós őstörténeti szerepe és igazi jelentősége máig sem tisztázott, illetve homályban hagyott. Thaisz Redactor, Hiteles kútfőkből merített tudósítás Kőrösi Csoma Sándor eránt. Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) I. 9-10. oldalán közli 1821. március l.-jén írt levelét: „Kedves Hazámfiai! Nemzetünk eredetének, és régibb történeteinek felkeresése és kifejtése végett indultam volt ki Hazámból, költségem nem léte akadályul vólt. Ezen nemes szivű Anglus Urak segedelme által most módot találván a tovább való menetelre, bízván azon Isteni gondviselésben, a melly mind eddig életemet, különösen megtartotta és vezérelte, indúlok a mi *Elejink legrégibb Hazájába, nagy és kis Bukáriába,* de ha én, Isten őrizzen, ollyan szerentsés nem lehetnék, hogy ezen útamat végre hajtsam, imé ezennel **meghagyom,** hogy az a ki ezen tzélban én utánnam megindul, Konstantinápolyban a török nyelvet megtanulván, ezen egy nyelvvel bátran elindulhat, és egyenesen az említett Országokba menjen, és onnan kezde további visgálódását. Ugyanis én az eddig valókból tökélletesen meg vagyok győződve, hogy a Mi Elejink ezen Vidékekről szállottak le, mint cultus nemzetek a Krisztus előtt több századokkal, és mindekutánna mai *Persián,* Arábián, Adyssiniába (?) által mentenek volna, onnan visszatérvén és az említett Birodalmakban, külömböző időkben, külömböző Dynastiákat formálván, Syrián, *Assyrián,* Armenián, Georgián és Russián keresztül Európába kéntelenítettek menni az Ásiai sok Revolutiók miatt. Az említett Tartományokban található monumentumok, ezen népeknek szokásaik, rendtartásaik, ezek között lévő Traditiók, ezeknek Annalisaik a visgálódónak megmondják, hogy a mi **Elejink mitsoda nevek alatt,** mikor, mitsoda Dynastiákat formáltanak, mitsoda dolgokat vittenek véghez, és mitsoda okokból mentenek által Európa felé. Írtam Persiának Residentiális városában, Teheránban." Életútjáról kortársai is beszámoltak, például a Fillértár 1834. évfolyama a 268-269., 277.oldalakon. – Kőrösi Csoma Sándor történeti hagyatéka máig sincs rendesen feldolgozva és közzétéve. Nagyságát már kortársai elismerték: Eötvös József, Emlékbeszéd Kőrösi Csoma Sándor felett. Pest 1843., ám szellemi örökségét eltorzították. Őstörténeti nézeteiről számot adott gr. Kuun Géza, Kőrösi Csoma Sándorról tartott akadémiai felolvasás. Budapest 1908. – Duka Tivadar, Kőrösi Csoma Sándor Dolgozatai. Budapest, MTA 1885, 47-51. „...bátor vagyok azt állítani, hogy én jártas vagyok több régi és újabb európai nyelvekben, és hogy anyanyelvem, a magyar, közel

rokon, nem szavakban ugyan, de alkotásban, a török, indiai, chinai, mogul és tibeti nyelvekkel." „Ázsia különben egy általánosságot jelentő szó, mely annyit tesz, mint 'magasan fekvő tartományok', s e szerint magában foglalná az összes régi Scythiat Imaus innenső oldalán, következésképpen határai közé zárja Transoxóniát, Khorassant és Baktriát." – Vö. Schmidt József, Kőrösi Csoma Sándor. Kőrösi Csoma Archívum 1 (1921) 3-26. – Ligeti Lajos, Kőrösi Csoma Sándor emlékezete. Kőrösi Csoma Archívum 3 (1939) 111-118. Németh Gyula, Kőrösi Csoma Sándor célja. Előadások Kőrösi Csoma Sándor emlékezetére. 10. Budapest 1935: szerző azt fejtegeti, hogy miért fordult Kőrösi Csoma Sándor figyelme az újgurok felé, majd így folytatja: „Ha eljut az ujgurok földjére, akkor sem találta volna meg a magyarok őshazáját ...ha Jugriába, Nyugat-Szibériába megy Csoma, **itt megtalálja,** mint ahogyan pár évtized múlva Reguly Antal meg is találta a magyarok őshazáját, a magyar nyelv legközelebbi rokonait." – Baktay Ervin, Háromszéktől a Himalájáig. Kőrösi Csoma Sándor életútja. Budapest 1942. – Uő Kőrösi Csoma Sándor. Budapest 1984 - Csetri Elek, Kőrösi Csoma Sándor indulása. Kriterion. Bukarest 1979, 233-241. o.-on – többek között – azt írja: „Az előkelő hun-magyar közös származás gondolata a világbíró Attila népével tartott atyafiság és Hunniának erősen hitt öröksége sokkal kedvesebb volt akkoriban, és alapvetően meghatározta tudományos közvéleményünket, s ez ázsiai nyomok felé irányította még a legjobb kutatók lépteit is. Már útja kezdetén Csoma bensőleg egyetértett (?!) Deguignes, Pray, Fischer (?), Schlözer (`?) és Klaproth elméletével – s bár úgy látszik (?), elismerte a magyar nyelv finnugor atyafiságát (??), a magyar-ujgur etnikai rokonságot vallotta. Utazásakor az ujgurok lakóhelye: Közép-Ázsia felé igyekezett, és ennek az elméletnek rabja (?!) maradt élete alkonyáig." Nagyon sajnálatos, hogy a kitűnő Csetri Elek ennyire felületes volt ebben a kérdésben, hiszen Csoma soha sem „fogadta el" a finnugor-elméletet és az sem igaz, hogy „a tudományos kutatások azóta bebizonyították (?), hogy téves nyomokon indult." Legalább segítségül hívhatta volna Blaskovich Lajos könyvét: Őshaza és Kőrösi Csoma Sándor célja. Kőrösi Csoma Sándor halálának 100. évfordulóján. Budapest, Studium 1943, 41.: „Csoma nagyértékű kéziratait a tudományos akadémia a mai napig sem adta ki, tehát nem tudjuk megállapítani, hogy mi volt Csomának a tudományos felfogása a hiungnu-hun-magyar származás és az őshaza helyének kérdésében." – Kőrösi Csoma anyagából csak levelei egy részét tették közzé: Kőrösi Csoma Sándor levelesládája. Gondozta: Szilágyi Ferenc. Magyar Ritkaságok. Szerk. Bella György és Szalai Anna. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1984. – Legutóbb Kiszely István foglalta össze, eléggé felületes válogatással, a főbb adatokat. A magyarság őstörténete. (Mit adott a magyarság a világnak). Budapest, Püski Kiadó 1996, 86-87. Sokkal hasznosabb dolgozatok: Kiszely István, Kőrösi Csoma Sándor igazi útjáról. Hunnia 32 (1992) 3-8. – Uő Magyarságtudat – múlttudat. Hunnia 43 (1993) 40-44. – Uő. Kínai Turkesztán és a magyar őstörténet. História 16 (1994) 341-348. - Eléggé szerény hozadékú Erdélyi István, Magyar őstörténetkutatás Kőrösi Csoma Sándor korában. Studia Nova 1 (1994) 47-58. – Nagyon figyelemre méltó azonban Aradi Éva, Kőrösi nyelvészeti kutatásairól c. dolgozata (kéziratban ismerem), amelyben a húnok indiai szerepét elemzi, majd kijelenti: „Kőrösi Csoma nem tévedett, amikor az indiai tájakon is kereste multunkat." Hivatkozik a magarokra, akiket azután 1995-ben Lovass Ferenc és kis kutató csoportja fel is keresett Nepálban és feltűnő hasonlóságokra derült fény. Kiemelkedik a magarok kopjafa-állítása, amely megszólalásig hasonlít a mi kopjafáinkra, népviseletük és zenéjük is hasonló. A legújabb feldolgozás: Bernard Le Calloc'h, Új adatok Kőrösi Csoma Sándorról. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 24. Szerkeszti: Ecsedy Ildikó. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1998. és Kubassek János, A Himalája magyar remetéje. Kőröst Csoma Sándor életútja. Budapest, 1999. Az 1999. novemberében Nagyenyeden tartott tanácskozáson Csetri Elek részben módosította korábbi nézeteit.

következő sorok is 1821-ből: „A legelső Nemzetek, mellyekkel a történetírás a Magyarokat öszve kaptsolva elő adja a Persák és Cházárok. Kétség kivül igen sok Persiai lehetett az ő szokásaikba, nyelvekbe, s hajdani vallásokba. De még szorosabb atyafiságban voltak a Chazárokkal. Melly nyomós lenne, ha ezen Expeditio ezen hatalmas Nemzetnek maradványaira akadna..."[179] „Hihető, hogy az, éjszak és nyugott Asiai Nemzeteknek nagy sokasága, egy máshoz legalább az előidőbe rokon volt, vagy hogy mindnyájan egy ős törzsökből származott." „Török, Tatár, Turkomán, Kun, Hun, Avar, Chazar, Magyar, Kabar mind rokon és egy eredeti nemzetből származó népek, de hogy a Magyarok, Chazarok, Uzok, Hunok és Turkomanok, Petsenegek, Desgvines szerint, a Törököknek maradékai, bizonytalan. Éppen oly bizonytalan, hogy a Magyarok, a már eléb Magyar Országban vólt Hunoknak, és Avaroknak maradékaik, vagy éppen ugyan azon egy Nemzet." Ami a magyar nyelvet illeti, fontos észrevétel: „Tudva való, mennyire tsonkították és rontották el a Görög írók a Magyar szókat, úgy hogy azon sokakból, mellyeket elő hoznak, alig lehet egy-két valóságos Magyar szót kikeresni." A magyarság elnevezéseit is sorba veszi: Magyar, Madzsar, Ugri, Jugri, Uhri. Végül a következő útmutatást adja a tervezett expedicióra vonatkozóan: „A mi magokat a meglátogatandó tartományokat illeti, annyit kellene bejárni a mennyit csak lehet, mert a Magyar szokás és nyelvbéli rokonság nem tsak a Fekete és Caspium tenger között fekvő tartományokra terjed ki, hanem beljebb Persiába egész Gruziniáig vagy Georgiáig ...ebből kitetszik, hogy ezen Expeditiora legalább két vagy három esztendőt kellene szánni."

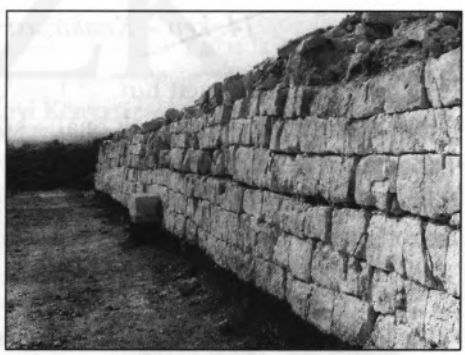

13. kép – A májaki erődfal

* * *

A kutató utak tulajdonképpen meg is indultak a XVIII. században. Hatvani Turkolly Sámuel 1725-ben egy levélben említi először a kaukázusi Madzsar városát,[180] később Orlay János (1770-1829) indult a Kaukázus és az Urál vidéké-

[179] A kazáriai emlékeket jelentős mértékben feltárták az orosz régészek, lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti emlékei II. Miskolc, MBE. 1998, 59-98.

[180] Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. XIV Budapest 1914, 576-577. h.

14. kép – Kaukázusi táj

re.[181] Őt követte Nagylaki Jaksits Gergely és Szabó Nazarius, akiknek híradásait már a kortársak kétkedéssel fogadták: „Ha Nagy Laki Jaksits Gergelynek hitelt adhatunk (!), a Caucasus és Caspiai Tenger nyugoti környékén még most is mintegy hét millió (?) Magyarok tanyáznak. T. T. Szabó Nazarius Alvinczi Sz. Ferentz Szerzetesbeli Gvardian pedig Mogol Országban lévő több milliókról vett hírt."[182] Lényegesen megbízhatóbb utazó volt Ógyallai Besse János (1765-?), akinek önálló könyve is megjelent,[183] beszámolóit pedig a Tudományos Gyüjtemény közölte.[184] A Kaukázus déli részén a lezgek és avarok felkeresése után talált olyan nemzetségeket, akik magukat a magyarok leszármazottainak vallották s bár a nyelv elveszett, a helynevek megmaradtak (Kasza

[181] Tardy Lajos, A cári udvari orvos és magyar östörténetkutató: Dr. Orlay János. Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei 13 (1970) és Magyar Történelmi Szemle 1 (1970) és 2 (1971) 595-603.

[182] Tudományos Gyüjtemény 9 (1826) V. 7.

[183] Joanne Besse, Voyage en Crimée, au Caucase, en Georgie, en Armenie, en Asie Mineure à Constantinople, en 1829 el 1830 pour servir à l'histoire de Hongrie. Paris 1838. – Vö. Vásáry István, Ógyallai Besse János kaukázusi tudósításai. Kőrösi Csoma Társaság kiadványai. Budapest 1972.

[184] Ó Gyallai Besse János Negyedik Jelentése Kaffa Kerymi Félsziget Városából és Ógyallai Besse János 5-dik Jelentése A Török Birodalom fő városából Sztambulból. 5.-dik Julii 1830. Tudományos Gyüjtemény 14 (1830) II. és V. 85-100. és 98-108.

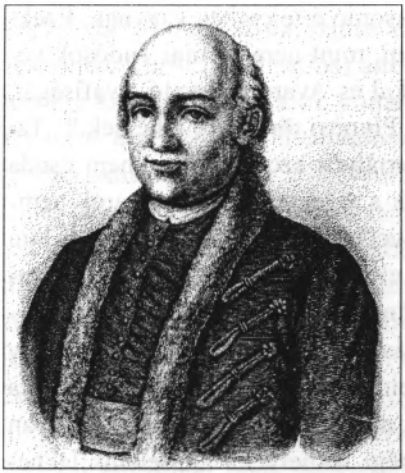

15. kép – Virág Benedek

út, Kis Madjari,[185] Kubány, Terek, Csík, Dombai, Bitó, Szombati, Zizi /Zichy?/). A kutatás kezdettől érzékelte azt a komoly nehézséget, amely mindmáig sarokpontja a magyar őstörténetnek, hogy ti. a magyarság saját nevén csak a IX. századtól szerepel az írott forrásokban.[186] Ezért taglalták már a régiek is a számba vehető népneveket.[187] Az összefoglaló szkíta „igen sok Nemzetnek törzsöke", de a magyaroké is, „második nevök a legrégibb Magyaroknak a Hunnus név." Virág Benedek például ezt írta 1820-ban: „senki eddig nem tudta bizonyosan megmutatni, hogy a Magyarok nem volnának Attilának maradékitól, ama hatalmas Hunnusi Királynak, kinek halála után a Birodalomnak nagyságához képest kis fiai ...elvesztették Országokat, a mellyet azután 435 esztendő múlva a Magyar nép szerencsésen visszanyert."[188] A régiek azt vallották, hogy a kúnok is rokonaink voltak,[189] amiképpen egynek vették a „Hunnusokat az Avarokkal". Kovács

[185] Málüje Madzsari és Nyizsnyije Madzsari helynevekre felfigyelt Pallas is 1793/94-ben: P. S. Pallas, Bemerkungen auf einer Reise in die südlichen Statthalterschaften des Russischen Reichs in den Jahren 1793 und 1794. Mit coloriten Kupfern. I. Leipzig 1799., II. 1801. Az 516 oldalas első kötetben 25 képes táblát találunk, az 525 oldalas másodikban 27 táblát és 3 térképet. I. 290. o.-on olvasható a Kis- és Alsó-Madzsar város leírása. Minderre lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai. II. Miskolc, MBE. 1998, 21 skk.

[186] Jellemző példa Kristó Gyula, Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Elvek és utak sorozat. Budapest, Magvető. 1980, 14-28., durvábban: Kristó Gyula, Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok. Budapest, Kossuth. 1996, 28.

[187] Itt a szkíták, a húnok, avarok és hungarusok elnevezéseire gondolunk.

[188] Virág Benedek, Magyar Századok. 884–1437. Budán, Kir. Univ. 1816. I. 4.

[189] Tanulságos itt megjegyezni, hogy a legújabb összefoglalásokban is ez áll: „A 11 . század előtti történetükről keveset tudunk". Vö. Korai magyar történeti lexikon. Főszerk. Kristó Gyula. Budapest Akadémiai Kiadó. 1994, 384.

16. kép – Budai Ézsaiás

Sámuel így írt erről: „A Görög és Deák Írók hasonló értelemben vagynak. Ezeknek tanúbizonyságának hitelesebbnek kell lenni, mint némely mai Tudósok vélekedésének, kik a Magyaroknak a Hunnusokkal és Avarokkal való atyafiságát, úgy látszik, csak azért tagadják, hogy azokat a Finnusi törzsökre vihessék." „Tagadhatatlan, hogy minden Népnek eredete homályos szokott lenni, nem csuda tehát, hogy a Magyarok eredetéről is annyi sok a vélekedés." „Az Avarok nemzete egy a Magyarokéval."[190] A fentiekből következik, hogy a VI. századi hún népeket is rokonaink közé sorolták mindenek előtt az uturgurokat és a kuturgurokat, az előbbiek királya volt Gordasz és Muagerisz, akit – természetesen – kapcsolatba hoztak a magyar népnévvel![191] Más kérdés, hogy a magyar népnév eredetét kezdettől nem tudjuk kielégítően értelmezni.[192] Nyilvánvalóan ehhez a fő kérdéshez tartozik az ún. őshaza helyének meghatározása is, vagy ahogyan évszázadokkal ezelőtt mondták: a magyarok régi lakhelyei.[193] „Őseleink lakhelyének nyomozását szükségessé teszi nemzeti méltóságunk." Ámde mi legyen a kiinduló pont? A XIX. század első felében a történettudósok meg voltak győződve arról, hogy az ókor legendás népe, a párthusok a magyaroknak rokonai voltak.[194] A mai kutatók ezt hallván vagy olvasván, nyomban „ósdi, tudománytalan"-t kiáltanak, holott a korszerű iranisztika sem tud róluk többet, mint a ré-

---

[190] Kovács Sámuel, A Magyarokról s Törökökről. Tudományos Gyüjtemény 6 (1822) VI. 6-20.

[191] Jellemző, hogy a Korai magyar történeti lexikon Gordás és Muager nevét fel sem vette a címszavak közé. Pedig Moravcsik Gyula is hitet tett a Muager-moger-magyar azonosság mellett: Muagerisz király. Magyar Nyelv 23 (1927) 258-271. – Vö. Bakay Kornél, A húnokról – magyar szemmel. In: Szász Béla, A hunok története. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér. 1994, XXII-XXIII.

[192] A jelenlegi hivatalos akadémiai álláspont, hogy ti. a manysi /manu/ „ember" és valamiféle török eri „férfiember" szavak összetétele volna, /vö. Györffy György, A magyar állam ezer évvel ezelőtt. História 20 (1998) 1. szám, 3-5./ számomra mindig elfogadhatatlan volt. Vö. Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, Trezor. 1994, 194-195. – Czuczor Gergely és Fogarassi János 16 teljes hasábon foglalkozik a magyar népnévvel (A magyar nyelv szótára. IV. Pest 1867, 45-60. h.). „A magyar szó történeti eredetét meghatározni a régiségbúvároknak volna feladatuk, azonban ez még mindeddig nincs bizonyosságra emelve, főleg azon okból, mert bár eredetünket a hagyomány a hun történelembe vezeti, de éppen a hunok ősi történelmét ...eddiglen mi magyarok nem tanulmányozhattuk, holott saját nyelvének segítségével **egyedül csak a magyar** dönthetné el végképpen a kérdést." Végeredményben a mag-erő, magerősítő, magvető értelmezést fogadják el.

[193] Y., A Magyarok régi lakhelyeiről Próbatétel. Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) VI. 3-57.

[194] Szúdi István, Régi Magyar Eleinknek egy Része nem neveztetett-e Párthusoknak? Tudományos Gyüjtemény 6 (1822) VIII. 36-49.

giek. Sőt![195] Szúdi István szinte az egész írott forrásanyagot (Justinus, Trogus Pompejus, Curtius, Sallustius) áttekintve (1822-ben!) megállapítja, hogy a párthusok a szkíták közül valók voltak[196] és magyarul beszéltek, mivel Justinus azt írja: „Ezt a nevük is nyilvánvalóvá teszi, mert scytha nyelven a száműzötteket 'párthusoknak' mondják".[197] „Nyelvük a scytha és a méd nyelv között középen foglal helyet, a kettőnek a keveréke". Mind a ruházatukat, mind a fegyverzetüket, mind a hadi taktikájukat illetően „azok is ollyak, mint az Asiából Európába ki jött Magyaroké voltak." Curtius az európai szkítáktól származtatja a párthusokat, bár alighanem tévesen. Mivel a párthus királyság magában foglalta az ókori Hyrcania-t és elnyúlott az Oxus folyóig, nagyon is érthető, hogy Kőrösi Csoma Sándor „igen nagyon megfontoltan" délről szándékozott észak felé menni. „Kőrösi tehát éppen a veleje körül tapogatódzik a dolognak. Vajha több segítő társai vólnának! hogy ne kellene magának egyedül köszködni a terhes bajjal."[198] A párthusok többször legyőzték a rómaiakat és legutóbb már a Carhae melletti csata (Kr. sz. e. 53) leírása szerepel egy magyar honfoglaláskori tanulmányban![199] Ez nem kis jelentőségű, ugyanis a párthusok magas kultúrája, írása,

---

[195] Roman Ghirshman, Az ókori Irán. Médek, perzsák, párthusok. Budapest, Gondolat. 1985, 218.: „Az a kevés, amit a párthusok eredetéről tudunk, arra enged következtetni, hogy a párn törzsből származtak, mely a Kászpi-tenger és az Aral-tó közötti sztyeppéken nomád életet folytató szkíta törzsekből álló daha néphez tartozott." – Vö. Burchard Brentjes, Die iranische Welt vor Mohammed. Leipzig, Koehler und Amelang. 1978, 175 skk. – Guy Rachet, Dictionnairre de l'archéologie. Paris, Robert Laffont. 1994., 733: On ignore le nom qu`ils se donnaient, mais l`appelation de part provient sans doute de Parthava... et dont le sens en iranien serait „combattant, cavalier."

[196] Justinus, Historiae Philippicae. Libr. XLI.: Parthi, penes quos, velut divisione Orbis cum Romanis facta, nunc Orientis Imperium est, Scytharum exules fuere. Magyarul: „A parthusok, akik kezében most, miután szinte megosztoztak a földkerekségen a rómaiakkal – a Kelet fölötti uralom van, a szkíták száműzöttjei voltak." M. I. Iustinus, Világkrónika a kezdetektől Augustusig. Fordította: Horváth János. Ed. Bollók János. Budapest, Helikon. 1992, 291.

[197] „Hoc etiam ipsorum Vocabulo manifestatur: nam Scythico sermone Parthi exules dicuntur." Szkíta nyelven tehát a párthus vagy inkább pártos kibujdosottat jelent, akik mintegy elpártoltak nemzetüktől. Rédei Károly id. mű (1998) 131., 20. jegyzetben kéjesen fölényeskedik, mondván, a párt szavunk a latin pars szóból ered, így „elképesztő tájékozatlanság" és „naiv feltételezés" a párthusok nevével kapcsolatba hozni. Ámde például Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, Trezor. 1994, 236-237. azt írja: *valószínűleg, esetleg.* Egy akadémikus profeszszornak ismernie illene ezen szavakat. Minderről részletesen: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai I. Miskolc, MBE. 1997, 210 skk.

[198] Szúdi id. mű 42.

[199] Mesterházy Károly, Tegez és taktika a honfoglaló magyaroknál. Századok 128 (1994) 329.

építkezéseik, az országuk közigazgatása, vallásuk, művészetük[200] egészen más kiinduló pontot jelenthetne, mint a jelenlegi irányzat. Ez természetesen a szkíták szerepének elismerését is jelentené, akiktől származtak a párthusok is, meg a húnok is. Erről 1825-ben így írtak: „Azért látszottak a Görög és a Római Íróknak a Scythák kivesztetteknek már a II. században: mivel az ő tulajdon nevök jött keletbe a közös helyett. Illyen a Chun, Jász és Alán név. Legalább Ptolomaeus tudós Geographus K. sz. u. második században, éppen azon helyre jegyzi a Hunnokat, hová helyeztette Herodot a Georgius (földművelő) szkítákat, oda ő a Jászokat, hová ez a Basiliusokat, s oda az Alánokat, hová ez a Nomades (királyi) Scythákat."[201] A párthusokat ismerte Hérodotosz, Plinius és az idézett Justinus. Ptolemaiosz szerint a párthusok földje eredetileg a korezmiaké volt és megadja a határokat is. A párthus tartományokat megemlíti Pomponius Mela, Strabo és Plinius is. Az idézett tanulmány hatalmas forrásmennyiséget vonultat fel, erről bárki meggyőződhet, így a lenéző, ironikusan lekezelő magatartás egészen alaptalan a mai szakemberek részéről, kivált, ha még hozzávesszük a régiek bámulatos nyelvismeretét is. Így Y. rövidítéssel szereplő szerzőnk is megerősítve látja, hogy a „Magyar Eleinknek a Parthusokkal eggyezése tagadhatatlan." „A Magyar nyelv is, mint a Parthusoké Medusi szókkal, formáltatásokkal vegyes: mint megbizonyította T. Hazánkfia Beregszászi Pál." A párthusok szakáknak, később pedig Turkusoknak is neveztettek, amint hogy a húnokat is szkíta fajúnak mondták az ókori szerzők.[202] A párthus birodalom tartomá-

17. kép – Bartal György

[200] Ghirshman id. mű 219-260.

[201] Magyarok Régi Lakhelyeiről Próbatétel. Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) VI. 9., jegyzet.

[202] Plinius, Liber 6. cap. XIX.: Ultra Sogdiani ...includente flumine Iaxarte, quod Scythae Silim vocant. ...Ultra sunt Scytharum populi Persae illos Sacas universos appellavere, a proxima gente, antiqui Aramios, Scythae ipsi Persas Chorsaros et Caucasum montem Croucasim, hoc est nive candidum, multitudo populorum innumera, et quae cum Parthis ex aequo degat, celeberrimi eorum Sacae, Massagetae, Dahae, Essedones... etc." C. Plinius Secundus, Naturalis Historiae. – Naturkunde. Hrsg. Kai Brodersen. Wiss. Buchgesellschaft, Darmstadt. 1996, 42-45. – Menander, Excerpta leg.: Turci, qui antiquitus Sacae vocabantur. – Theophylactos Simmokatta: Hunni gens Scythica sunt, habitantes Orientem, ubi vicinus est Persis, quos Turcas etiam nominare, pluribus iam constat.

nyaiból származtak a heftaliták vagy fehér húnok s ők költöztek Európába, nem pedig a Deguignes-féle hiung-nuk. De hozzájuk tartoztak a szabírok (akacírok) s a kidarita húnok is. A VI. században a húnok kétfelé oszlottak: az uturgurokra és a kuturgurokra (Procopius, Agathias). „A Parthus birodalomnak ama népei is, kik az Okszus vizén föllül az Ural bérczeiig elterjedtek, a tulajdonképp való Turkusok, kifejtődtek nem sok idő múlva a Persa iga alól: már az ötödik században úgy jelennek meg, mint függetlenek." A párthusok szerepe a magyar őstörténet-kutatásban a finnugrizmus győzelméig megmaradt,[203] egy évszázada azonban csak „dilettánsok" írhatják le a nevüket. Pedig nagyon is tanulságos volna alaposan tanulmányozni ezt a régi őstörténeti vonalat. Nemcsak azért, mert forrás-kezelésük módszertanilag is példás,[204] hanem azért is, mert a jelenkori, zömmel szobatudósokkal szemben, földrajzilag is jól tájékozottak és magasfokú volt a rendszerező képességük. Nagyon is jól mondta Miskolczi Gyula: „Rendezetlen, kritika nélkül való adathalmaz képviseli még mindig őstörténetünket, s aki ezek feldolgozásában eredményt tud felmutatni, a tudományos világ legnagyobb elismerésére tarthat számot."[205] Az ókori szerzők földrajzi adatait nagyon is szükséges térképre vetítve tanulmányozni,[206] hiszen csakis ez lehet az alapja a régészeti kultúrák azonosításának. A XIX. század első évtizedeiben még nem kerültek elő a híres orchoni türk rovásírásos emlékek, így kizárólag az írott kútfők alapján lehetett következtetni a türkök eredetére. Justinus szerint a turkok szakák, Theophanész szerint viszont húnok, illetve a nyugati türkök a kazárok. Korennei Mózes azt írta: Szkítia vagy Turcia, ugyanakkor Lázia (Chalchis) tar-

---

[203] Bartal György, A Párthus és húnmagyar Scythákról. Kiadja Toldy Ferenc. Pest 1860. Emich Gusztáv nyomdásznál. – Beleházi idősb Bartal György, A parthus, hun-magyar scythákról. Kiadta Knauz Nándor. Pest 1862. Pfeifer Nándor bizománya. Feltétlenül vizsgálandó a daha-dák-kérdés amint erre Ferenczy István rámutatott.

[204] Vegyük példának a türkök történetéből Maniak és Zemarch követjárását 566/567. évben. Az 1825-ben írt kútfő-elemzés csaknem teljesen megegyezik a legújabbakkal: Wolfgang Ekkehard Scharlipp, Die frühen Türken in Zentral-Asien. Darmstadt 1992, 26-27. – Vö. Darkó Jenő, A magyarokra vonatkozó népnevek a bizánczi íróknál. Budapest, MTA. 1910, 45-49. – Ismertetése: Miskolczi Gyula, Történelmi Szemle 3 (1914) 387-396. – Németh Gyula, A törökség őskora. In: Törökök és magyarok I. Budapest MTA, 1990, 81-97. – Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai I. Miskolc, MBE. 1997, 247-248.

[205] Történelmi Szemle 3 (1914) 396.

[206] The Times. Atlasz. Régészet. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1994, 149, 158, 186, 190-191. – Jonathan Potter, Country Life Book of Antique Maps. London 1988. – Hans Wilhelm Haussig, Archäologie und Kunst der Seidenstrasse. Darmstadt 1992. – K. M. Bajpakov 1998., 1999. – A. Akisev 1999, 38–62.

tomány mellett Gudamakarokat említ.[207] Ma már tudjuk, hogy a türk szó a rovásírásos kőemlékeken egyáltalán nem fordul elő, a kínaiak tu-chüeh-nek nevezték őket, és a turk szó csak Bugut szogd nyelvű sztéléjén olvasható.[208] Ezért a régiek joggal kérdezték: kik voltak ezek a Turkusok? Parthus Turkusok voltak és Sabarti asphali-Turkusok, azaz Magyarok voltak. Ezt igazolják az orosz évkönyvek is, amelyek az avarokkal és a perzsákkal hadakozó Herakliosz bizánci császár szövetségeseit fehér ugoroknak nevezik.[209] „Ezen Turkus Magyarok az északi Kaukazus mezején, a Kuma vize környékein hosszabb üdeig laktanok, bizonyos." „Majd 655 után a hatalmas Arabsok rajtok is erőt vettenek volna, ha azt önként kiköltözésökkel meg nem előzték volna". Az arabokkal szemben a magyarok és a kazárok együttesen állottak ellen, sőt Derbentet is magyarok védték. „A Magyar-Turkusok tehát a Kaukasus mezein, a Kuma vize környékén laktak mintegy 350 esztendeig (384-734)." A magyarok megtartották saját nevüket, az idegenek azonban turknak nevezték őket, akik pedig a Kuma mentén laktak Kumanok (Cumani) lettek. Kr.sz. után 734-től 884-ig a magyarok a Tanais (Don) és az Etil (Volga) között éltek. Végezetül a szerző 1825-ben így foglalja össze nézeteit: „Őseleinknek lakhelyei többek voltak, eredetiek a Kaspiumi tenger napkeleti és a Kaukázus hegyének északnyugati környékei. Az első helyen most a Turkománok laknak, a másikán a Nogáji Tatárok. A Nemzetiek: Párthia, most Irak, napnyugati Persiában, Armenia, most Irán vagy Eriwan ugyan ott, Kuma és Terek vizek melyéki, most Kaukazia, a Volga vizének fölsőbb környéke, most a doni és a volgai Kozákság."[210]

---

[207] Hae autem gentes plurimae Sarmatiam incolunt: Chaziri-Hunni-Gudamakari, Massagetae, qui ad Caspium more pertinent, a quo Caucasi brachia prope absunt, ubi murus Darbantius (Derbent) ducitur.

[208] W. E. Scharlipp, Die frühen Türken in Zentral-Asien. Darmstadt 1992, 14.: „Das einmalige Auftauchen der Schreibung Twrkt in der sogdischen Inschrift der Stele von Bugut könnte ein Hinweis auf eine sogdische Ausgangsform sein, die von anderen Sprachen übernommen wurde." – vö. Guy Richet id. mű (1994) 972-973

[209] Hodinka Antal, Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Az orosz évkönyvek teljes gyűjteménye. Budapest, MTA. 1916, 33. – vö. Király Péter, A magyarok népneve a történeti forrásokban és a szomszédos népek névhasználatában. Életünk 35 (1997) 101-102. – Font Márta, Magyarok a Kijevi Évkönyvben. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 11. Szeged, 1996, 41 skk. csak 1118-tól tárgyalja az adatokat.

[210] Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) VI. 51. Tanulságos egybevetni Zeki Validi Togán, Völkerschaften des Chasarenreiches im neunten Jahrhundert. Kőrösi Csoma Archivum 3 (1940) 51-53.

* * *

Nyilvánvaló, hogy a magyarság őstörténetének kutatásához csakis akkor lehet hozzákezdeni, ha tisztáztuk, milyen népek között éltünk egykoron. Aligha vezethet bárhová az olyasfajta „tudósi alapállás", mely szerint „a *magyarok nem voltak említésre méltóak,* nem sokra mentek volna a magyar névvel".[211] Tudósaink már az 1800-as évektől vizsgálták a különböző népnevek jelentését és a magyarokkal való kapcsolatát.[212] Horvát István szerint: „A Régiségek a Magyarokat nem vaktában nevezték Agarenusoknak. Illyen nyomós ok mindenek előtt az, hogy az Arabs Irók az Agarenus nemzetet Magar, vagy más kimondással Mahzsár néven nevezik".[213] A mai szakirodalomban a jászok, a kúnok, a palócok, etc. vonatkozásában két jelenség figyelhető meg. Az egyik: a bizonytalanság, a másik a régiek egy-mozdulatos, hanyag lesöprése.[214] Nagy kérdés, vajon miért teszik ezt a mai történészek? Igaz, a régiek igyekeztek a forrásokból érdemleges válaszokat kiolvasni, s így például azt vallották, hogy a VII. Konstantin császár művében olvasható kétnyelvűség valójában csak kétféle tájszólást (dialektósz) jelent.[215] A régebbi volt a párthus-magyar vagy palóc nyelvjárás, amelyet a kúnok, a jászok beszéltek, a másik pedig maga a magyar nyelv. A sokat gyalázott Horvát Istvánnál pedig kevesen fogalmazták meg keményebben a tudományos hitelességet: „Holmi mendemondák a Tudomány Országában semmit sem nyomnak. Hiteles Tanúk és hiteles emberi Tekéntetek teszik a Tör-

---

[211] Bartha Antal, A kelet-európai sztyeppén élő magyarság eszköz-kultúrája. In: Népi kultúra-népi társadalom. 16 (1991) 91.

[212] Horvát István, A Magyarokról, mint Agarenusokról. Tudományos Gyüjtemény 12 (1828) XII. 103-126. – Uő A Jászokról, mint Magyar Nyelvű Népről és Nyilazókról. Tudományos Gyüjtemény 13 (1829) VI. 15-31., VII. 3-59.,VIII 3-59., IX.3-60. – Uő Jászok. Tudományos Gyüjtemény 14 (1830) VII. 3-55., VIII. 3-67., IX. 3-65. – Antal János Jakab, Az Ásiai Kunságról. Tudományos Gyüjtemény 16 (1832) XI. 69-85.

[213] Vö. Bakay Kornél, Hungary in the tenth and eleventh centuries. In: Sacra Corona Hungariae. Kőszeg, Városi Múzeum. 1994, 4.

[214] Pl. Györffy György, A jászság betelepülése. In: A magyarság keleti elemei. Budapest, Gondolat. 1990, 312-315.: „A jászság ideköltözésének ideje történet rejtély." A romantikus történetírásnak nincs alapja. – Korai magyar történeti lexikon. Főszerk. Kristó Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1994, 301.: A jászok betelepedési ideje nem ismeretes. Ugyanakkor az 1422. évi un. jász szójegyzék nyelvi hovatartozásáról egy szó sincs! – Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai. II. Miskolc, MBE. 1998, 104-105. – Makkay János, Előítéletek nélkül a jászokról. Budapest, a szerző kiadása. Tractata Minuscula 5. 1997.

[215] Hasonlóan vélekedett Szabó Károly, id. mű (1869) 57.

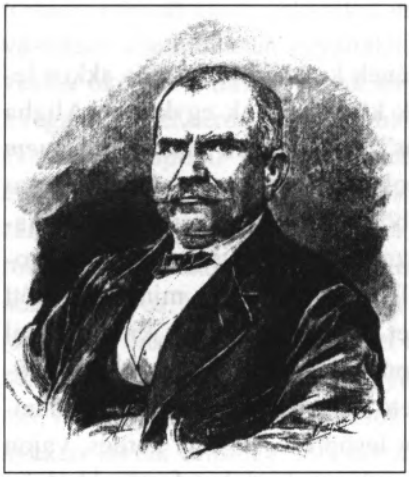

18. kép – Toldy Ferenc

téneti Tudomány talpkövét, nem az Önkény vagy banyás Állítgatások."[216] Ugyanakkor arra is figyelmeztetett: „Soha sem tudtuk betsülni az ollyan írókat, kik, fönakadásukon könyen segíteni akarván, most, századok vagy ezredek után jobban akarják tudni a hajdani Történteket, mint a maga magával híven megegyező Régiség." „Abban soha sem kerestük vagy találtuk örömünket, hogy az egész Világot Magyarrá tegyük."[217]

* * *

A kezdetekről képet kaptunk. Megállapíthatjuk, hogy a magyar történetkutatás és történetírás, bár a XVIII. század végén erős idegen hatás alá került,[218] a XIX. század első felében még megőrizte ősi, nemzeti irányvonalát és módszertanilag betartotta a história törvényeit. Sőt, gyarapodott is, mivel 1834-től megindult Schedel (Toldy) Ferenc szerkesztésében a **Tudománytár,** helyet adva számos értékes őstörténeti munkának.[219] Különösen figyelemre méltóak Kállay Ferenc (1790-1861) és Jerney János (1800-1855) tanulmányai. Annak bemutatására, hogy a régi tudósok hogyan dolgoztak, tekintsünk át néhány cikket. Kállay Ferenc, aki a magyarok vallásáról könyvet is írt,[220] világosan látta, hogy ármány szavunk a perzsa Ahrimán-hól származik, amint az Atilla név sem a germán „atyácska" értelmű.[221] Felveti, hogy a kabar nem azonos-é az abar-avarral.[222] Fő

[216] Tudományos Gyűjtemény 13 (1829) IX. 33.

[217] Uott 59.

[218] „Idegen Anyától születék a Magyar Történetírás" – Tudományos Gyüjtemény 11 (1827) I., 10.

[219] S. F., Hunn maradék a helvétiai havasokban. Tudománytár 1 (1834) II. 229-230. – Széplaki Erneszt, A japán birodalom. Tudománytár 1 (1834) III. 146-160. – Toldy Ferencz, A Kelet népei és literatúrája. Tudománytár 2 (1835) VI. 86-106. – Kis János, Az európai országokban a nyugati birodalom elenyészése által okozott általános változások. Az európai országok első alapulása. Tudománytár 1 (1834) III. 169-191., 2 (1835) V. 91-147.

[220] Kállay Ferencz, A pogány magyarok vallása. Pest 1861 .

[221] Határozottan ezt vallotta például Képes Géza is: Kőbe vésett eposzok az Orkhon és a Tola folyók mentén. A magyar őstörténet nyomai. Budapest, Helikon. 1982, 23.

[222] Kállay Ferencz, Szónyomozások. Tudománytár 2 (1835) V 147-174.

művei azonban a keleti nyelvekkel,[223] Lebediával,[224] illetve a szabírokkal és a kazárokkal[225] foglalkoznak. Igen sajnálatos, hogy nagyértékű keleti kéziratokat kivittek hazánkból, mint például a füleki várból a perzsa királyok históriáját Bécsbe (ki vizsgálta azóta is?). A pecsenyegek (besenyők) kangár/kankar nevében a régi perzsa kankal-korona szót keresi, mely megmaradt a magyar Konkoli-ban. A régi turkok koronájáról más források is szólnak (ezeket J. H. Hottinger közölte[226]), ám ezeket nem igen vették figyelembe. Elutasítja, hogy a Konstantin-féle kangar szó „erőset" vagy „hőst" jelentene. Érdekesek a kocsi szavunkkal kapcsolatos fejtegetései is (a kínai kan-cse népnévből eredezteti). Kállay nem hitt a magyar és török nyelv rokonságában (amiként korábban Otrokócsi Fóris Ferencz is tagadta ezt) s így szemben állt Kalmár György és Pray György nézeteivel.[227] Ugyanakkor jelentős szerepet tulajdonított a perzsa kapcsolatoknak, kiemelve

19. kép – Kis János

[223] Kállay Ferencz, A keleti nyelvek magyar történeti fontossága. Tudománytár 6 (1839) VIII. 94-165., X. 219-245., XI. 287-300., XII. 341-450..

[224] Kállay Ferencz, Lebedias. Tudománytár 7 /Úf. 4/ (1840) III. 170-182., IV. 203-221. Másfél évszázaddal később lényegében ugyanazt fejtegeti Fehértói Katalin, Lebediasz vajda. Magyar Nyelv 45 (1999) 321.

[225] Kállay Ferencz, A kozár népnek az ogor népfajhoz tartozásáról. Akadémiai Értesítő X (1850). – A magyaroknak régi sabír nevéről. – A kazár nép származásáról. – XI (1851) – A kozár nép származásáról. A kozárok uradalmáról. A kozár birodalom királyairól és a kozár alkotmányról s kereskedésről. A magyar és kozár kapcsolatok.

[226] A turk kagán Atropaténe tartomány templomában áldozott az örök Tűznek, majd koronáját és kardját örök emlékül hagyta a templomban. Sőt, megemlíti, hogy Hammer-Purgstall, Geschichte des osmanischen Reichs. X. kötet 681. lapján kifejti a **turk kagán koronája** perzsa korona volt, sőt annak formájára készült a magyar korona is, ha ugyan nem egy azzal! Vö. Tudománytár 6 (1839) VIII. 101-102. – László Ferenc, A kagán és családja. Kőrösi Csoma Archívum I/1 (1940) 29. – megemlíti, hogy a keleti türk kagán az ősök barlangjában áldozatot mutatott be évente.

[227] „A magyar és turk nyelv közötti viszonyok meghatározásában, nagyobb szerénységgel s több grammaticai ismerettel kellene eljárni, mint azt a külföldi tudósok teszik, kik nyelvünket igen felületesen vagy épen nem ismerik, hanem auctoritások után mennek." „Ha tehát több tudósok állítják is eddig a török s magyar nyelv rokonságát, azt mi nem fogjuk hinni mind addig, míg ...meg nem történik a két oldalú összehasonlítás..."

krónikáink vonatkozó adatait (Kézai, Thuróczy) a kaukázusi népek (ingusok, lezgek, cserkeszek) magyar származás-hagyományát, valamint a Terek folyó menti Madzsar városát. Sok máig értékes adatot sorol fel Kazária kapcsán, hangoztatván a magyarok és a kazárok rokonságát.[228] Korezmről is alapadatokat sorol fel, meghatározván, hogy a regnum Chorasminorum-ot északról az Aral-tó, nyugatról a Kászpi-tó, délről Khorasszán, kelet felől pedig a Jaxartész (Szir-Darja) határolja. Ahol egykor nagy termékenységű korezmi föld volt, ma homok oázisok vannak.[229] Majd így folytatja: „E khorasminai földnek történeteit kellene már nekünk tanulni és nyomozni", ezt meg is tehetnénk, „ha a perzsa nyelvet tanuljuk s az eredeti kútfőket használhatjuk. Perzsiával szomszédos lakozása a magyaroknak nem lehetett ismeretlen a keleti íróknál.[230] Később a szkíta-szaka népet, illetve népnevet elemzi, beleszőve a mordvin-mard népnevet is. Kállay megkísérelte összefésülni a finnugor nézeteket és a régi hún-hagyományokat, mégpedig Klaproth és Remusat nyomán – oly módon, hogy a húnokat, ugorokat és a kazárokat is finn származásúaknak mondja. Mindenesetre hangoztatta a hún-kazár rokonságot s azt is, hogy e népek bölcsője az ázsiai Szkítia, a perzsák Turánja volt. Tanulságos magának a kazár névnek a históriája, hiszen napjaink „nagy felfedezésének" tartják a mongóliai rovásfeliratot, amelyben QSR=qasar népnév olvasható. Azt állítják tudósaink, hogy a kazár népnevekben többnyire z-s alak olvasható,[231] ezért roppant jelentőségű az s-es forma.

---

[228] Kállay a finn-ugor rokonságot elfogadta. Vö. Finn-magyar nyelv. Pest 1844. Lásd a II. fejezetet.

[229] E tekintetben különösen fontosak Stein Aurél utazásai és kutatásai. Nagyon különös, hogy a történettudomány szinte tudomást sem vesz ezekről a munkákról. Stein Aurél, Romvárosok Ázsia sivatagjaiban. Budapest 1905. – vő Indiából Kínába. Harmadik utam Belső-Ázsiába. 1913-1916. Fordította: Halász Gyula. Budapest, Atheneum. 1923. – vő Nagy Sándor nyomában Indiában. Fordította: Halász Gyula. A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára. Budapest, Franklin 1930. – uő Ősi ösvényeken Ázsiában. Három kutató utam Ázsia szivében és Kína északnyugati tájain. Fordította: Halász Gyula. Budapest, MTA. 1934. Mindezt magam is megtapasztaltam 2000. őszén tett tanulmányutamon.

[230] Minderre lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai. I. Miskolc, MBE. 1997, 195 skk.

[231] Róna Tas András, A kazár népnévről. Nyelvtudományi Közlemények 84 (1982) 349-380. – Uő. Újabb adatok a kazár népnév történetéhez. Nyelvtudományi Közlemények 85 (1983) 126-133. Ugyanezek megjelentek A magyarság korai története. Magyar Őstörténeti Könyvtár, Szeged 1995, 47-78., 95-101. – Vö. uő A honfoglaláskori Magyarország. Értekezések, emlékezések. Akadémiai székfoglaló. Budapest, Akadémiai Kiadó 1991, 23. – Talat Tekin, The Tariat (Terkhin) Inscription. Acta Orientalia ASH 37 (1983) 48. – Sz. G. Kljastornij, The Tes Inscription of the Uighur Bögii Qagan. Acta Orientalia ASH 39 (19885) 153–154.

Valójában már 1839-ben (!) tisztában voltak azzal, hogy Pliniusnál igenis Casiri alak olvasható[232] S ebből le is vonták a megfelelő következtetéseket, hangoztatván, hogy a kazár a katzirból (akacir) származik. A kazárokkal a „magyarok jól éltek" és nevük fenn is maradt a Kozárvári nemzetségben a Cesar-földön (terra Cezar!),[233] Az arab utazók és írók is tanúsítják, hogy a magyarok is kazár-féle nép,[234] ezért múlhatatlanul szükséges és fontos az arab nyelv elsajátítása. Kállay az arab források segítségével igyekszik tisztázni Levédia kérdését is, amely azért olyan bonyolult, mert egyrészt maga az alapforrás, tehát VII. Konstantin császár leírása homályos és erősen ellentmondásos, másrészt mert a szerzők, amint „önbelátásuk hozza" javítgatják a textusokat. Máig érvényes intelemmel írja magáról a tudományos vitáról: „Új pálya nyílt fel tehát tudományos vitatkozásokra, a min csak örvendenünk kell, mert azoknak következésében könnyebben fejlik ki az igazság, ha ti. nemes fegyverekkel küzdünk az ellenvélemények ellen, mindig a dolgot és csak magát a tárgy dolgát tartván szemünk előtt."[235] Eltelt azóta 160 év s nem tanultunk meg azóta sem tisztességesen vitatkozni!

Levédia szempontjából két alapkérdés van: a/ A birodalom kormányzásáról c. műben a 37. fejezetben a besenyők szomszédai a magyarok vagy a kazárok voltak? b/ a kazárok és a magyarok 3 vagy 203 esztendőn (vagy még több?) él-

[232] C. Plinii Secundi, Naturalis Historiae. Liber VI. cap. 17.: Ab Attacoris gentis Thuni (Hunni) el Focari (Tochari), et iam Indorum **Casiri** introrsus ad Scythas versi humanis corporibus vescuntur, – D. Detlefsen, Die geographischen Bücher der Naturalis Historia des C. Plinius Secundus mit vollständigem kritischen Apparat. Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie. Hrsg. W. Sieglin. Berlin 1904, 140. és Kállay Ferencz, Tudománytár Úf. 3 (1839) VIII. 293. – Bodor Lajos, Magyar pogán hitregék. Kolozsvárt. é.n. (az 1830-as években!) a 63. oldalon világosan felsorolja a kazárok nevei között a cäsar-t is!

[233] Malcolm, Geschichte Persiens. Berlin 1830. I. 82.: Perzsiában a római császárok neve keisours azaz caesares! Vö. Bakay Kornél, A magyar őstörténet kérdései – régész szemmel. Belvedere Kiskönyvtár 9. Szeged 1996, 52.

[234] Ali Dedeh leírása: „Qui primus regum Persarum in montibus victoriae Caucasicis arces castella portasque conderet Kezra (Khoszróesz) Anusirvan est, qui id fecit metu, ne Turci Tartarique praevalent. Obtensa catena faucium maximam occlusit, ultraque eam castella 360 extruxit in tractu contiguo **terrae Chazarorum** ...Horum reliquiae ad henc usque memoriam nostram id est 997 Chr. superstites sunt, natio scilicet nota sub nomine **Madschar** .."

[235] Tudománytár Úf. 4 (1840) III. 170.

tek-e együtt?[236] Persze vitás maga a Leved (Lebed) szó is.[237] Egyesek szerint az Elődnek felelne meg, mások viszont felemlítik, hogy vannak hasonló nevű görög városok is (Lebedosz, Lebadea).[238] Kállay Ferenc idézi Ibn el Vardi leírását a kazár földről, mely kelet felé Korezmig nyúlt, a Kászpi-tóba ömlő Oxusig, de határos volt Georgiával is, tehát mindenképpen a Volga torkolat-vidéke és attól keletre és délre eső terület. Mindaz, amiről Kállay vitatkozik, máig is eldöntetlen.[239] Voltak és vannak, akik Levediát és Etelközt egynek tartják, de az Etel mégiscsak a Volgára kell vonatkozzék,[240] noha többet e kérdésről ma sem tudunk, hiába vonultathatjuk fel a régészetet.[241] Legfeljebb megváltozott a szemlélet s bár az írott forrásokban, amint később látni fogjuk, egy szó sincs róla, egyes mai vezér-történészek[242] a leghatározottabban kijelentik és hirdetik, hogy

---

[236] A három évet először Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker. Leipzig 1774, 134. javította át 203-re, majd őt követte Dankovszky Gergely – és a maiak!

[237] Jakubovich Emil, Lél és Lebedias. Magyar Nyelv 14-17 (1918-1920) 225-230.: Leved-et a lenni igéből származtatja. – vö. Kristó Gyula, Levedia és Etelköz. Magyar Nyelv 44 (1998) 151-157. – Fehértói Katalin, Lebediász vajda, Magyar Nyelv 45 (1999) 320-323.

[238] Talán ez is befolyásolta Padányi Viktort, aki szerint a bizánci császár etimológiája téves, mert sem tartomány, sem személynévről nincs szó, ellenben katonai tisztséget jelent. Dentu-Magyaria. Veszprém, Turul. 1989, 143-159.

[239] Korai magyar történeti lexikon. Főszerk. Kristó Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1994, 406-407.

[240] Hunfalvy Pál, Magyarország ethnográphiája. Budapest 1876, 214-21 5. – Jellemző, hogy a régiek Konstantin császár szövegét úgy olvasták, hogy Leved **hajóval** ment a kazár kagánhoz, ami fontos körülmény, hiszen csak a Fekete-tengerről vagy a Kászpi tóról lehet szó, ám a legutóbbi időkig ezt hibás, rossz olvasatnak minősítették. Fejér Görgy már 1839-ben felhasználta ezt az adatot, mondván „Lebediasból Chazariába hajón lehetett jönni." Tudományos Gyüjtemény 23 (1839) V. 101. – Legújabban Harmatta János, Konstantins Porphyrogennetos magyar vonatkozású művei. In: A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Veszprémy László, Kovács László. A honfoglalásról sok szemmel II. Főszerk. Györffy György. Budapest, Balassi. 1996, 108. oldalán a szöveget így fordítja: „a kazár kagán üzenetet küldött, hogy küldjék el hozzá hadihajóval Lebediast, első vezérüket."

[241] A korábbi álláspontra: G. Vernadsky, Lebedia. Studien zur ungarischen Frühgeschichte. München 1957. – Fodor István, Verecke híres útján. Budapest, Gondolat. Magyar História sorozat. 1975, 173. skk.

[242] Kristó Gyula, Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest, Magvető Kiadó. 1980, 26. skk. – Uő Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok. Budapest, Kossuth Kiadó. 1996, 49. skk. – Engel Pál, Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I. Budapest, Háttér Kiadó. 1990, 96. Különösen megdöbbentő Engel akadémikus szemlélete és hangneme. Vö. A pogány magyarok népe. História 18/4 (1996) 3-6.: „A 10. századi magyarok a sztyeppe jellegzetes kultúrájú **barbár** népei közé tartoztak." Engel magyargyűlölete szinte égeti az olvasót. Lásd: Kitalált helynevek. História 18 (1996) 31-32.

a magyarok a kazárok segéd és szolga-népe volt, legyőzött nép voltunk.[243] Vannak persze, akik sokkal árnyaltabban fogalmaznak,[244] az alapmunkákban azonban, lényegében száz esztendeje, ugyanaz olvasható: a magyarok alárendelt helyzetben voltak Levediában is.[245] Régen ilyen nemtelen szemlélettel, a legnagyobb vita kapcsán sem találkozhattak az olvasók, mindaddig, amíg a finnugor-elmélet végzetesen meg nem osztotta a tudós társaságot. A Tudománytár-ban is gyakran szereplő Jerney János,[246] aki 1844-ben útra kelt, felkeresendő eleink lakhelyeit, írásaiban is mindenkor hitet tett magyarsága mellett s ezt a nemzeti pártosságot vállalta, legyen szó a kún és a magyar nyelv rokonságáról vagy a magyarok istenhitéről, amely – szerinte – kétségtelenül a perzsa Zoroaszter tűzimádó Isten (Jezdan), azaz a Napisten, az örök tűz, az Örök Világosság hite volt.[247] Ezt Xenophon egyértelműen leírta.[248] Mind Jerney János, mind más régi

---

[243] Részletesen erről: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 59 skk.

[244] Bartha Antal, A magyar honalapítás. Budapest, Tankönyvkiadó. 1987, 47. skk. – Uő A magyar nép őstörténete. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1988, 325-369.

[245] Hóman Bálint–Szekfű Gyula, Magyar történet. I. Budapest Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1935, 66. skk. – Magyarország története tíz kötetben. Előzmények és a magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György. Szerk. Bartha Antal. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1984, 523.

[246] Jerney János, A kubecsi népség. Tudománytár Úf. 3 (1839) XII. 351-376. – Uő Abulfeda tanúvallomása a magyarokról. Tudománytár Úf. 6 (1842) XI. 81-100. – Uő. Kadán mongol hadvezér parancslevele 1242. Tudománytár Úf. 6 (1842) XI. 323-350. – Jerney János, Világosítás Ásiában a Kaukászus hegyén lakozó avarok és kunságiak nyelvének magyartalansága eránt, a Kaukázusi népek rövid általnézésével. Szegeden 1829.

[247] A Napisten ősi kultusza már a Kr. sz. előtti II. évezredből jól kimutatható, elsősorban a hettitáknál. Vö. Makkay János, Az indoeurópai nyelvű népek őstörténete. Budapest, a szerző kiadása. 1998, 190. – Legutóbb Grandpierre Attila foglalkozott e kérdéssel. – Világosan rámutatott a Napisten-kultusz jelentőségére Mátyás Flórián, Pogány szokások őseinknél. Roger és Tamás esperesek a nagy tatárjárásról. Budapest, MTA. 1897, 12-16. A Nap-kultusz fontos bizonyítékai az ázsiai és észak-európai sziklarajzok. Vö: A. P. Okladnyikov 1974., 1981. – Z. Sz. Szamasev 1987, 247–273. – I. N. Svéc 1999, 103–110. – A. P. Okladnyikov–A. I. Martinov, Szibériai sziklarajzok. A bevezető tanulmányt Hoppál Mihály írta. Budapest, Corvina. 1983. – John Coles, Patterns in a Rocky Land: Rock Carvings in South-West Uppland, Sweden. I–II. Uppsala, 2000.

[248] Xenophon, Kürosz nevelkedése. VIII. könyv 3.,7. Fordította: Fein Judit. Budapest, Európa. 1979, 275., 300. – Kétnyelvű kritikai kiadás: Xenophon, Kyrupädie. Die Erziehung des Kyros. Griechisch-deutsch. Hrsg. Rainer Nickel. Tusculum. München, Artemis. 1992, 586-587., 638-639. Az utóbbi helyen Helioszról beszél, mint Napistenről. (Sonnengott), akinek fehér lovat áldoztak. vö. Grandpierre Attila, A magyar ünnepek eredete, értelme és újjászületése. Kapu 1999/5, 44-47.

szerzők[249] tudatában voltak annak, hogy egy fejlett nép hitvilága nem lehetett a primitív sámánkodás, amely a mai nézetek szerint a kereszténység felvételéig, tehát a XI. századig jellemezte volna őseinket. A sámánok létét sem a régmúltban, sem a közelmúltban nem tagadhatjuk, ám egykori szerepüket nem szabadna kizárólag a szibériai gyűjtések alapján meghatározni.[250] S megint előttünk a kérdés: a régiek miért látták ezt a kérdést is másként, miért keresték vallási kultuszaink és hitvilágunk gyökereit a keleti nagy világvallásokban? Olvassunk bele a több, mint száz esztendővel ezelőtt íródott „Magyar pogán hitregék" című könyvbe,[251] s ha ódonnak és nehezen érthetőnek is találjuk, egészen más képet kapunk őseink vallási felfogásáról, mint a sámánizmust hirdetőktől[252] Bodor Lajos így fogalmazott: „A Sámánok Sibiriai vakhite vagyis babona füstgomolya, alig érdemel említést." „A Sámánizmus, mely Hindiából majd egész Ázsiában kiterjedt. Így bámulák vad népek az ihledt Jós (Javós), Táltos idegrángásait, vonyarcait, sőt, mint Baskiri sámánoknál rémítő képmázaikat (innet az agymáz vagy népiesen hagymáz), álarcaikat s ábrándos öltönyeiköt, kik magokat Ertengh (Ördöng) könyvről, melynek erejével kérkedtek, ördöngősöknek, cudrájukról Condráknak nevezék, sorsot (valaha cink) vetének, innet a cinkos. Világosan ilyesek voltak már a hunoknál is."[253] A régieknél nemcsak a szómagyarázatok nagyon figyelemre méltóak, hanem az a szemlélet is, amely elképzelhetet-

[249] John R. Hinnells, Perzsa mitológia. A mitoszok világa. Budapest, Corvina. Manapság is egyre többen vallják a revizió szükségességét. Pl. Hoppál Mihály. – Ugyanakkor egyre erősebben terjed az a magaviselet, amelyet Kristó Gyula így fogalmazott meg: „A történész nem lehet saját népének kutatásában sem derék hazafi, sem hazaáruló bitang..." A magyar állam megszületése. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Szeged 1995, 8.

[250] Az elmúlt évben Lovass Ferenc és kis csoportja járt Nepálban, a magarok között és értékes, eredeti film és foto-felvételeket készítettek a magar sámánokról, akik biztosan nem a szibériai sámánok „leszármazottai".

[251] Bodor Lajos, Magyar pogán hitregék. Bevezetésül az „Álmos" című tündérműhöz. Kolozsvárott, özv. Barráné és Stein könyvkereskedésében.

[252] Diószegi Vilmos, Sámánok nyomában Szibéria földjén. Egy néprajzi kutatóút története. Budapest 1960. – Uő, Samanizmus. Budapest 1962. – Diószegi Vilmos-Hoppál Mihály (ed.), Shamanism in Siberia. Bibliotheca Uralica I. Redigit Hajdú P. Budapest, Akadémiai Kiadó 1978. – Hoppál Mihály, Shamanism in Eurasia. Göttingen 1984. – Hoppál Mihály, Sámánok. Lelkek és jelképek. Helikon 1994. Újabban Pap Gábor is hirdeti a sámánizmus magasrendűségét.

[253] Bodor id. mű 33., 92-93. – Újabban ismét felmerült a buddhizmusból való származtatás gondolata.

lennek tartotta, hogy őseink ne ismerték volna a Teremtő Istent.[254] Isten szavunk eredete régóta foglalkoztatja a kutatókat,[255] s úgy tűnik, az igazság közelebb áll a régiek vélekedéséhez. A XIX. század első felében tehát fellendült a magyar történeti kutatás, a XVIII. századvégi „finnítési törekvések" szinte felingerelték

[254] Nyelvészeti fejtegetésekbe nem bocsátkozhatom, ám elkeserítő a mai „szómagyarázatokat" olvasgatni, mondjuk az ördög, az ármány, a jó, a sátán, a dévaj, az úr, a bál-bél, a manó, a holnap, az ige, a bonc, a tor, a szer, a badar, stb. szavaink esetében. Amíg a régiek magától értetődőnek tartották, hogy nyelvünk megőrizte (vagy legalább is megőrizhette) a régi ókori világ kultuszainak számos szavát, a mai tudósok, ha nem találnak vogul, osztyák vagy cseremisz „párhuzamokat" ismeretlen eredetűnek kiáltják ki a szavaink tetemes részét. Vagy elképesztő szamárságokat vetnek papírra. Például az ármány szavunk a német arm-man, azaz szegény emberből jött és az égvilágon semmi köze sincs a perzsa Zaratusztra (Zoroaster) vallás Ariman jához, a bajokat kiváltó istenséghez, Aura Mazda (Ormuzd) „párjához". – Czuczor Gergely-Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. I. Pest 1862, 337. természetesen a helyes magyarázatot adja. Itt persze nyomban felmerül a kérdés: a jelenkori nemzetközi kutatás mit mond például az Ahriman-ról. Paul Thieme, Die vedischen Áditya und die zarathustrischen Amesa spenta. In: Zarathustra. Hrsg. Bernfried Schlerath. Wege der Forschung. Band CLXIX. Darmstadt 1970, 402: „In gleicher Weise wird das Appellativ aryaman n. 'Gastlichkeit' zu Aryaman m. 'Gott Gastlichkeit' und das Appellativ varuna 'wahre Rede', veridicium zu Varuna m. '/Gott/ Wahre Rede'. – vö. J. Duchesne-Guillemin, Zoroasther und das Abendland." uott 233 skk. – Egy másik példa: Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, Trezor 1994, 13.: badar szavunkat Kazinczy Ferenc szóalkotásának tulajdonítja, hadar-badar?! – A művelt közvélemény azonban változatlanul érdeklődést tanúsít a keleti vallások iránt, nem nagyon hiszi el a hivatalos kinyilatkoztatásokat és a megbélyegzetteket sem utasítja el parancsszóra. Példa erre Badiny Jós Ferenc, aki könyveivel évtizedek óta jelen van Magyarországon, újabban azonban riportok is készülnek a hazalátogató tudóssal. Vö. Szente Ildikó, Jézus a miénk. Demokrata 3 (1996) 37. szám, 38-41.

[255] Horváth János, A Régi Magyaroknak Vallásbéli s Erkölcsi Állapottyokról. Tudományos Gyüjtemény 1 (1817) II. 32: „az Isten a Magyaroknak tulajdon szavuk" – Szabó István, Vélemény az Isten névnek rokonságáról és eredetéről. Tudományos Gyüjtemény 15 (1831) XI. 60-73. Czuczor Gergely-Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. II. Pest 1864, 135-137. – Mátyás Flórián, Magyar nyelvtörténeti szótár. I-2. füzet. Pest 1868. – Szarvas Gábor-Simonyi Zsigmond, Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig. I-III. Budapest 1890, 1891, 1893. (Isten). – Legutóbb: Forrai Sándor, Isten szavunk eredete, jelentése és történelmi háttere. Havi Magyar Fórum 4 (1996) 8. szám, 116-120. – vö. Makkay János, Két öreg múzeumbarátom. Appendix: A magyar nyelv isten szava. Budapest, a szerző kiadása. 1998, 30-47.

a kutatókat. Különböző színvonalú és értékű művek születtek,[256] amelyeket azonban elolvastak, komolyan figyelembe vettek és megbíráltak. Nem úgy, mint manapság, amikor egyeseknél még az is „tudományos érv", hogy „igazi történész" nem írhat tanulmányt például a Hunnia számára.[257]

A történetírás módszertanát vizsgáljuk s el nem titkolt célunk annak bemutatása, hogy a történettudományban nem érvényes az a törvény, hogy ami régi, az elavult és hibás. Ugyanakkor azt is szeretném megmutatni, attól, hogy egy történeti feltevés régen született, korántsem válik hitelesebbé, mint a jelenkoriak. Lássunk most két művet egy kissé részletesebben. Az egyik a maga korában eléggé nevezetes vidéki lelkész, Kiss Bálint (1772-1853) könyve, a „Magyar Régiségek",[258] a másik a magyarul csak felnőtt korában megtanult morva Dankovszky Gergely (1784-1857) néhány munkája.[259]

Kiss Bálint világosan látta, hogy ha csak gyönyörködtetni akarjuk az olvasót, „a históriából mesék lesznek". Majd így folytatja: „...életünk rövid, tehetségünk keskeny határok közzé szoríttatott, előmenetelünkben, kivált az ollyan környülállások közt, mint én is vagyok, sok az akadály. Azonban a história eredetére nézve ollyan mint a nap, éjszakából jő ki világosítani a földet, hajnala homályos, azelőtt pedig a tárgyakat nem láthatjuk." „Idegenekre ne támaszkodjunk,

---

[256] Fessler Ignác (1756-1839) tíz kötetes nagy műve, Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. Leipzig 1815-1825. (Értékeléséhez lásd: Papp Zoltán, Fessler Ignác Aurél és a magyar romantikusok. Eötvös Füzetek X. Budapest, 1920-22. – Hegedűs József, I. A. Fessler és a magyar nyelv rokonsága. Magyar Nyelv 91 (1995) 156-162. – vö. Bakay Kornél, Hogyan lettünk finnugorok? Hunnia 45 (1993) 9. és uő Vita a Magyarország története első kötetéről. Szabolcs-Szatmári Szemle 21 (1986) 42-44. – Koszó János, Fessler Aurél Ignác, a regény és történetíró. Budapest 1923.) nem vethető össze Dankovszky Gergely vékony köteteivel (pl. Gregor Dankovszky, Der Völker ungarischer Zunge und insbesondere der sieben Völkerschaften, von welchen die heutigen Magyaren unmittelbar abstammen, Urgeschichte, Religion, Cultur, Kleidertracht, Verkehr mit den Persern und Griechen u. 550 Jahre vor Christi Geburt. Preßburg 1827.). Hasonlóképpen nem egyenlő értékűek Fejér György könyvei, mondjuk Kiss Bálintéval. – Fejér Georgius, De avitis Magyarorum ac Chunorum, Iasonumque Hungariae accolarum serlibus el initiis. Budae I 830. – uő De peregrinis nominibus Magyarorum avitarum sedium indiciis. Pestini 1837.

[257] Engel Pál nézete a szerzőről. – Vö. Ejha! Hunnia 83 (1996) 17.

[258] Kiss Bálint, Magyar Régiségek. Három kőmetszetű Rajzolattal. Pest, Füskúti Landerer Lajos betűivel. 1839.

[259] Gregor Dankovszky, Hungariae gentis avitum cognomen, origo genuina sedesque priscae, ducentibus graecis scriptoribus coaevis detectae. Posonii 1825. – Ugyanő A magyar nemzet maradéki az ősi lakhelyekben. Pozsony 1826. – uő Der Völker ungarische Zunge... Preßburg 1827.

ne higyjük, hogy mindenkor jobb volna az ő állításuk, mint amit magunk helybenhagyunk. *Nem lesz mihozzánk senki hívebb, mint magunk."*

Kiss Bálint szerint a magyarok első hazája „a Tigris és az Eufrátés folyóvizek környékei voltak", közelebbről az ókori Média, tehát „a Magyar nem a Finnusoktól származott, mint vélekedett Sajnovics, nem is az északi Sarmatháktól, Eszthonoktól, Vogulok, Votyákok, Morduinok Cseremiszek vagy más Tatár fajtáktól, mint állítja Schlözer és Herder, és a magyar nyelv nem a tótból származott, mint a belga a németből, miként a tudós, Bochart gondolkozott, hanem Ázsiának azon részén vette eredetét, melly régen Madaj-Arának, azután Médiának, Syriának neveztetett, s onnan bujdosott e mostani hazájába."[260] Számunkra most nem az a fontos, hogy eleink őshazája Média lehetett-e, még az sem, hogy valójában ma sem tudjuk pontosan, kik voltak a médek,[261] a tárgyi tévedéseket illetően Fejér György a megjelenés évében kemény bírálatban részesítette a szerzőt,[262] ám maga az alkalmazott módszer példamutató, mind az állításokat, mind a bírálatokat illetően. Lehet, hogy Kiss Bálint tévedett a süveg, a mente, a gatya, a zeke, a saru, a szűr, a bunda, a madzag, a szösz, a szoknya, a sallang,

---

[260] Kiss id. mű 16. – Igen jellemző, hogy a jelenkori hivatásos kutatók – általában – milyen lekezelően emlegetik a régieket s – többnyire – annyi fársadtságot sem vesznek, hogy legalább átlapozzák a leszólt műveket. Erdélyi István, Sumér rokonság? Budapest, Akadémiai Kiadó. 1989, 96-97. oldalon azt állítja, hogy Kis Bálint szerint a magyarság szülőhazája Asszíria volt! Erdélyi könyve egyébként is „mintadarab". Nagy gőggel szidalmazza a „dilettánsokat", miközben 1989-ben is még így mert fogalmazni: „...a magyar nép már döntött, és minden „vallásos kegyelet" nélkül döntött sorsáról, amikor 1945-ben (!) kilábolt a fasiszta rabságból (sic!) és így vágott neki az „új ezerévnek". id. mű 192. S ez a szerző a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető tanára lehetett, igaz csak 1998 végéig. 1999-től bekéretőzött a Turán c. lap szerkesztőbizottságába, amelynek ekkor már természetesen én nem voltam tagja.

[261] A görög források szerint (Hérodotosz, Diodorus Siculus) a médek leszármazottai voltak a szauromaták (szarmaták). – Nem hagyható azonban figyelmen kivül, hogy a méd nyelv eredetileg nem perzsa-tipusú nyelv volt, legalább is Lenormant kutatásai szerint. Vö. Érdy Miklós, A sumír, ural-altáji, magyar rokonság kutatásának története. I. New York, Gilgamesh 1974, 51-53. – Ezt felhasználta Kovács Vilmos, Uráli népek és a honfoglaló konglomerátum. Forrás 10 (1978) 52. uő Kik voltak...? Nyelv és őstörténeti írások a honfoglaló magyarság kialakulásáról. Ungvár, 1997, 425 skk.

[262] Fejér György, Hazai Literatúra. Könyv-ismertetés. Tudományos Gyüjtemény 23 (1839) V 71-109: a médek nyelve a zend és a pehlevi, így „a Madaj-ar, Medus és Magyar nyelv egy nem lehet." Viszont, mondja Fejér: „Bizonyos az is, hogy a Hunus nyelvvel a Magyaroké atyafias volt." A bírálatát így zárja: „Folytassuk untalan a magyar régiségekben búvárkodásunkat a kútfőknek criticai vizsgálgatása, az utazásoknak használtatása által, ha most nem is, utóbb a keresett czélnál – az igazságnál, öszve jövünk, s örömmel köszöntyük egymást."

etc. eredetét vizsgálva,[263] ám becsületesen végigolvasta a kútfőket és igyekezett józanul gondolkodva „magyar megoldásokat" keresni.[264] Ugyanakkor szüntelen hangoztatja, hogy az adatokat „nem úgy hoztam fel, mint ellene mondhatatlan szigorú igazságokat",[265] de abból nem enged, hogy „a mi őseink nem valami tudatlan barbarus, hanem a tudományokban szép előmenetelt tett nemzetek közzül származtak és jöttek Európába..." „Nyelvünk alkotmánya is azt mutatja, hogy az nem valami zugojban élt tudatlan nép közt vette eredetét ...hanem a legrégibb törzsök nyelv s ez előbbvaló mind a Syrus, mind a Zsidó, mind a chaldeai nyelvnél." Abban is jó utat jelölt ki Kiss Bálint, hogy számos szál kapcsol bennünket Közép-Ázsiához (szőlő és bor-kultúra), s abban sem tévedett, hogy kritikával illette a párthus-magyar rokonság hirdetőit, hangoztatván: igaz ugyan, hogy Justinus szerint „szkíta nyelven a száműzötteket párthusoknak mondják (vö. a magyar pártütő, pártos szóval), és a párthus nyelv a szkíta és a méd nyelv között középen foglal helyet",[266] valamint az is igaz, hogy Regino a magyarok jellemzésekor idézi Justinust,[267] még sem rokonok, jóllehet a Párthusok és a mi Madjar eleink szinte ezer esztendeig lakván szomszédságban, összeköttetésben voltak".[268] Helyénvalónak látszik Kiss Bálint vélekedése a fehér húnok (a heftaliták, kidarita húnok) és a magyarok szoros kapcsolatáról, illetve Atilla király birodalmának közép-ázsiai kiterjedéséről,[269] de lehetséges, hogy igaza van a türkök eredetét illetően is, miután Menander a türköket szákáknak, szkítáknak nevezte, Theophanész Byzantinosz pedig masszagétáknak. Ugyanakkor több, mint

---

[263] Ildomos csínján bánni a régiek szómagyarázataival is, mert például, amig Kiss Bálint a labanc szavunkat a fehér ruhába öltözött katonák a labano-levente-labanc kifejezésekből eredezteti, Bárczi Géza – nevetséges, primitív módon – a loboncos-bozontos szóból származtatja avagy a lándzsás zsoldos német lantz-hól. (?!)

[264] De azért nem annyira, hogy mindenkit magyarrá akart volna tenni. Az idézett mű 132. oldalán ezt írta: „...hogy Atila valóságos magyar volt... magamra vállalni nem bátorkodnám."

[265] Kiss Bálint, Válasz a Magyar Régiségek Recensiójára. Tudományos Gyüjtemény 24 (1840) I. 99.

[266] M, I. Iustinus, Világkrónika a kezdetektől Augustusig. Budapest, Helikon. 1992, 291-292.

[267] Fridericus Kurze, Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi. SRG in usum scholarum. 50. Hannoverae 1 890, 132. – AQDGM VII. 1960, 285.

[268] Kiss id. mű 173. – Roman Ghirshman, Az ókori Irán. Médek, perzsák, párthusok. Budapest, Gondolat. 1985, 218: „Az a kevés, amit a párthusok eredetéről tudunk, arra enged következtetni, hogy a párn törzsből származtak..." Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy az újabb időkben előkerült párthus szövegekből ne tűnne ki a nyelvi sajátosság és a nyelvi hovatartozásuk, vagy legalább is a nyelvhasználatuk...

[269] Bakay Kornél, A húnokról – magyar szemmel. In: Szász Béla, A húnok története. Attila nagy király. Budapest, Szabad Tér. 1994, XXI-XXIII.

másfélszáz esztendővel ezelőtt világosan felismerte, hogy a magyaroknak eredeti hazájukat „az arabok háborgatásai miatt kellett elhagyniuk" 647 táján, mégpedig – számításai szerint – egymillió nyolcszázezer ember kerekedett fel.[270] Kiss Bálint arra is jó példa, hogy régen sem vallotta mindenki a húnmagyar rokonságot, a forrásokat ki-ki a maga tudása és nézete szerint értelmezte.[271] Kiss Bálint úgy gondolta, hogy a méd eredetű magyarok később „adták össze magukat a turkusokkal", amikor délről észak felé vonultak a Kászpi-tó nyugati partján. Taglalja a Kúma-menti Magariát, amely téma jó száz év múlva Bendefy Lászlót annyira foglalkoztatta.[272] Megjegyzései, észrevételei, állításai közül felsorolok néhányat, hadd lássuk, milyen válaszai voltak a máig tisztázatlan történeti kérdésekre?[273] Levedia nevét az oroszból eredezteti: „hattyúk földje", a Dentumogert – Budai Ézsaiással egyetemben – „Don/t/i magyarnak veszi, amiképpen máig is ez a vélekedés a „tudományosan elfogadott",[274] a szabartoi asphaloi-t „megaláztatott Szabariták"-nak mondja, s a Terek folyó menti ingusok magyar eredetét elfogadja. A kazárok nevét Caesariusoknak, Basiliusoknak, magyarul Csöszörnek vagy Csörsznek mondja, a kabarok nevében pedig a , chrobát = horvát nevet fedezi fel, Árpád Levente fiát, nézete szerint, Araszlánnak is hívták.[275] Kiss Bálint 1839-ben alkotta meg művét s lám már akkor tudta, amit majd másfélszáz év múlva „fedeznek fel", hogy ti. a kazár szónak köze van a cézár szóhoz.[276]

---

[270] Kiss id.mű 202-203. – Szabó Károly id. mű (1869) 58. ugyancsak kétmilliós lélekszámra gondolt.

[271] Kiss id.mű 206-207. oldalakon az bizonygatja, hogy az onogurok turkok.

[272] Bendefy László, Kummagyaria. A kaukázusi magyarság története. Budapest 1941. – Uő A magyarság kaukázusi őshazája. Gyeretyán országa. Budapest 1943. Reprint kiadása 1999-ben, Bakay Kornél előszavával.

[273] Nagyon tanulságos összevetni a legújabb szakirodalommal: History of Civilizations of Central Asia. Vol. II. és III. Paris, Unesco. 1996.

[274] Korai magyar történeti lexikon (9-14. század). Főszerk. Kristó Gyula. Szerk. Engel Pál és Makk Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1994, 166: dícséretesen „kétes"-nek mondja a jelzett változatot, ám Németh Gyula határozottan foglalt állást: On ogur, hét magyar, Dentümogyer. Törökök és magyarok I. Budapest MTA. 1990, 14-15.

[275] A Levente nevet újabban szláv eredetűnek vélik (?): Horváth László, Levente: átcsapás vagy kiegyenlítődés? Magyar Nyelv 95 (1999) 60-63. – Kiss Bálint könyvének harmadik részében (229-294.) a vallás kérdéseivel foglalkozik, amelyet a későbbiekben mi is felhasználunk.

[276] Igazán különös, hogy 1982-ben le lehetett írni: „Nem merült fel eddig az a lehetőség, hogy a kazár népnév végső fokon a Caesar névre ...vezethető vissza". Vö. Róna-Tas András, A kazár népnévről. Nyelvtudományi Közlemélnyek 84 (1982) 358. – uő A magyarság korai története. Magyar őstörténeti könyvtár 9. Szeged 1995, 56. – vö: 232. jegyzet. – Kállay Ferenc, A keleti nyelvek magyar történeti fontossága. Tudománytár Úf. 3 (1839) 297-299., 3. j.: részletesen elemzi a kasar-kazar elnevezéseket!

Ám egy másik újkori „felfedezéssel" is bizonyíthatjuk, hogy a régiek megítélése vagy inkább elítélése valójában kevéssé megalapozott. 1825-ben Pozsonyban megjelent egy 52 oldalas kis könyv,[277] melynek szerzője, többek között, azt fejtegeti, hogy a magyar törzsnevek hadi elnevezések, mégpedig az alábbiak szerint. A Nyék törzsnevünk (Neke-Neki) jelentése: neki ment az ellenségnek,[278] a Megyer (Megere): a hadnak mell-ereje (mej-erő), a Kürt-Gyarmat (kürtői jármat): kürttel ad jelt,[279] Tarján (Tárgyan): a tábor szélén őrt állt,[280] Jenő (Jenah, Genah, Gyenő): jó nyak, azaz nyakasan viaskodik, Kér (Kara): a sereg karja,[281] Keszi (Kazi): kézi, a sereg keze,[282] a kabar (kavar) törzsről Dankovszky nem ír. Noha már a megjelenés évében így írt a kritikus: „Ezek nem csupa nevetségek-e? Bizonyára nem históriai tekintetek,"[283] nem telt el három évtized és ez az ötlet ismét felmerült Jerney János kidolgozásában.[284] Jerney tulajdonképpen átvette Dankovszky ötleteit,[285] bár el is tért tőle. A Nyék törzs: nyaka hadosztály, a Megyer: a sereg melle, a Kürt-Gyarmat: Kürt gyomra, Tarján: a sereg tarja, a Jenő: a könyök hadosztály, a Kér: a kar-hadosztály, a Keszi: a kéz-hadosztály, a kabarok neve pedig egy régi „kovarlui kerületben létező kővártól" származik. A magyar seregszervezés felsorolt „műszavai" egyáltalán nem tűnnek meggyőzőeknek, mégis mi történik? 1988-ban, Berta Árpád feltalálja a 165 éves „újszülöttet", és nekilendül törzsneveink megfejtésének. Anélkül természetesen, hogy Dankovszky és Jerney nevét egyszer is leírta volna!

---

[277] Georgius Dankovszky, Hungariae gentis avitum Cognomen, Origo genuina, Sedesque priscae, ducentibus Graecis, coaevis detectae. Posonii 1825.

[278] Secunda stirps Neki, id est latina Impete, germanice Los darauf.

[279] Quarta stirps kürtöl jármat id est ad castra movenda signum dat.

[280] Quinta stirps Tárgyan, id est ad metam, excubiis enim exterioribus agendis erat destinata.

[281] Stirps Kari id est brachialis.

[282] Stirps Kaza id est manualis.

[283] Y, Literatúra. Könyv-esmertetés. Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) II. 119. – „Dankovszky különben érdemes, de nagyon túlságos író." Kállay Ferencz, A keleti nyelvek magyar történeti fontossága. Tudománytár Úf. 3 (1839) 151.

[284] Jerney János, Keleti Utazása a magyarok ős helyeinek kinyomozása végett. I. Pest 1851, 80-88.

[285] „Dankovszky nyomán pedig legújabban Jerney még tovább menvén, s e neveket, részint Dankovszkyval egyezőleg, részint tőle eltérőleg, de nem szerencsésebben magyarázván, a szöveg világos szavai ellenére azt vitatja, hogy ezen szerinte az emberi test tagjaitól vett nevezetek nem a hét magyar nemzetség, hanem a kürt alakban táborozó magyar hadosztályok értelmes elnevezései." Vö. Szabó Károly, A hét magyar nemzetségről. Új Magyar Múzeum 2 (1852) 831. – uő A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig. Pest, Ráth Mór. 1869, 14.

Legelőször a közvéleményt tájékoztatta[286] arról, hogy „törzsneveink többsége jogosan minősül bizonytalan vagy ismeretlen származásúnak," valamint: „abban aligha kételkedhetünk (?), hogy törzsszövetségünk török hatásra alakult ki." Azt írja később: „sikerült egy rendszert *találnom* törzsneveink között s úgy *láttam,* hogy törzsneveink döntő többsége török eredetű."[287] Megfejtései pedig a következők: Nyék törzs: sövény, védőtörzs, Megyer: fő hely, Kürtgyarmat: mell-hátmögé (elő- és hátvéd törzsek), Tarján: új vezértörzs, Jenő: oldalka, Kér: hátsó, utolsó, Keszi: töredék és végül a kabar jelentése: orr, azaz élen járó. Az idegen nyelveken is közzé tett kutatási eredmények[288] a hazai kollégák részéről elismerést váltottak ki,[289] lelkendezésük mögött azonban a régi szakirodalom nem ismerése húzódik meg.[290]

* * *

1841-ben Kollár János, utazásai közben, felfedezte Zalavárt, mint régi romot és mivel a történeti irodalom már 1763 óta ismerte[291] a bajorok és karantánok megtéréséről szóló forrást,[292] Kollárnak eszébe sem jutott az elfogadott megálla-

[286] Berta Árpád, Megszólaló törzsnevek. Élet és Tudomány 43 (1988) 1608-1609. – 1993. október 21.-én a Georg-August-Universität Göttingen meghívására előadást tartott e kérdésekről.

[287] Berta Árpád, Magyar törzsek és törzsnevek. Belvedere. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola történész hallgatóinak lapja. Kiskönyvtár 9. Honfoglaláskori emléknapok. Szeged 1996, 22.

[288] Berta Árpád, Ungarische Stammesnamen türkischen Ursprungs. Ural-Altaische Jahrbücher /Neue Folge/ 9 (1990) 31-37.

[289] Például Fodor István, A magyarság születése. Budapest 1992, 119. – vö. Bakay Kornél, A magyar őstörténet kérdései – régész szemmel. Belvedere A JGYTF történészhallgatóinak lapja. Kiskönyvtár 9. Szeged 1996, 52. – Makk Ferenc, A korai magyar történelemről. In: A turulmadártól a kettőskeresztig. Szeged, 1998, 39.

[290] Makkay János, Hungaroslavica. Budapest, a szerző kiadása. 1997, 9.: Berta Árpád elképesztően primitív ötleteiről beszél s joggal.

[291] Ortelius, Rerum Boicarum scriptor. I. 1763.

[292] Conversio Bagoariorum et Carantanorum. A XIX. század elején így: Anonymus de Conversione Bojoarium el Carantanorum. Közzétette Salági. A forrást magyarul először közölte Henszlmann Imre, A székes-fehérvári ásatások eredménye. Pesten, Heckenast Gusztávnál. 1864, 97-105. – vö. Fritz Losek, A pannóniai népek megtérése. A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk. Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel II. Főszerk. Györffy György. Budapest, Balassi Kiadó. 1996, 143-1 52. – vö. Erich Zöllner, Ausztria története. Fordította: Bojtár Endre. Budapest, Osiris. 1998, 46 skk.

pításoktól eltérni,[293] azaz Zalavárt egynek vélte Mosaburggal. Ez a példa azért nagyon tanulságos, mert ezt az azonosítást száz év múlva sem kérdőjelezte meg a hivatalos tudomány,[294] és elsősorban azért nem, mert Zalavár 1946 után elsőrendű politikai kérdés lett.[295] Ma már egyáltalán nem az, a kutatók mégsem mérleglik az ellenérveket, mégsem vizsgálják felül az álláspontjukat. A fiatalabb nemzedék is változatlanul hirdeti a régi elméletet, és a legújabb ásatások eredményeit is Pribinával magyarázzák. „Nagy valószínűséggel (!) ennek a kolostor (?) templomnak az alapjai kerültek elő az utóbbi évtizedben a Várossziget közepén, a Mária-templomtól északra. A háromhajós, félköríves szentélyzáródású templom hatalmas méreteivel (hossza 50 m, szélessége 24 m), egyedi építészeti megoldásaival (nyugati végén un. Westwerk, előtte kerek torony, a szentély körül a szent vértanú sírját övező gyűrűs kápolna), díszes kivitelével (a szentélykörüljáró szalagfonatos díszű téglapadlója alatt aranyfestésű, figurális ábrázolással és felirattal díszített ablaküveg-töredékek kerültek elő), a korabeli Európa egyik legjelentősebb építészeti emléke."[296]

* * *

1830-ban alakult meg a Magyar Akadémia, amelynek elnöke gróf Teleki József, másodelnöke gróf Széchenyi István, titoknoka Döbrentei Gábor volt. A nemzeti tudományok között a történettudomány jeles helyet foglalt el. Az 1817-ben megindított Tudományos Gyüjteményt 1834-ben követte a Tudománytár és

[293] Horváth János, Az Egyházi Kormány (Hierarchia) történetei a Magyaroké lett tartományokban, a IX. s X. században. Tudományos Gyüjtemény 3 (1819) II. 17. – 3 (1819) III. 18-19., 30-37. – 3 (1819) IV. 6., 30-35. – Prof Bitnitz, A Vass és Szala Vármegyei Tótokról. Tudományos Gyüjtemény 3 (1819) III. 66-69. E szerzők határozottan állították, hogy az alsó-pannóniai fluvius sala csakis és kizárólag a Zala folyóval lehet azonos és Pribina új városa csakis Zalavár lehet. „Privinna a Szala berkes posványában magának egy erős várt épített, melyet Mozburgnak, és Várost népesített, melyet Salapurgnak (a mai Szalavár) nevezett."

[294] A történészek természetesen felfedezték az azonosítás ellen szóló érveket, így mindenek előtt Salamon Ferenc, Mosaburg és megyéje. (Kútfő tanulmány) Századok 16 (1882) 95-115. és Stessel József, Zalavár és Pécs Privina tartományában. Századok 36 (1902) 832-839.

[295] Lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 253-267.

[296] Szőke Béla Miklós, Karoling-kori grófság a Balaton mellett. Mosaburg/Zalavár. História 21 (1999) 10-12. – Ferch Magda, Zalavár, a Karoling grófság. Magyar Nemzet 2000. június 3. 29. oldal.

az önálló monográfiák is sokasodtak.[297] A történetkutatókat elsősorban sajátságaink (a magyar népnév,[298] a magyar nyelvemlékek[299]) és a források érdekelték. Tisztában voltak azzal, mit jelent az, hogy a magyar nyelv eredeti, törzsökös nyelv[300] és ezért is utasították el legtöbben a XVIII. században kitalált finnugor rokonságot.

Valóban alapkérdés a magyarság és a magyar állam szempontjából, hogy tisztázzuk: kik vagyunk voltaképpen?

---

[297] Különösen értékesek Fejér György munkái: Aborigines et incunabula Magyarorum ac Gentium cognatarum, Populi pontici, Pontus. Budae 1 840., amely munkát – tekintettel arra, „hogy tudományosan, szerényen, illendőképpen senki sem szólván, – bátorkodik azt... önnön maga az olvasó községgel tiszteletteljesen megesmértetni": Tudományos Gyüjtemény 25 (1841) I. 113-124.

[298] Pl. Tudományos Gyüjtemény 13 (1830) IX. 12-27 skk. – Horvát István, A magyarokról, mint agarénusokról. Tudományos Gyüjtemény 11 (1828) XII. 103-126. – Y, A Magyar nevezet értelme. Tudományos Gyüjtemény 17 (1834) II. 4-17.

[299] Plánder Ferenc, Zala Vármegyei Göcseji szóejtés (dialectus), s annak némely különös szavai. Tudományos Gyüjtemény 16 (1832) III. 62-82. – Gáthy János, Szathmár Vidéki Szavak. Tudományos Gyüjtemény 17 (1833) IX. 75-80. – Czuczor Gergely, Újítás a nyelvben. Tudománytár 2 (1834) 3-30. – Horvát István, A Magyar Nyelv régi Maradványairól. Tudományos Gyüjtemény 19 (1835) II. 109-121. – 19 (1835) III. 99-109. – 19 (1835) V 83-108. – 19 (1835) VI. 110-119. – 19 (1835) VII. 84-92. – 19 (1835) VIII. 21-30. – 19 (1835) IX. 33-35. – Nagy Gábor, A két legrégibb Magyar Halotti beszédről. Koszorú, szépliteraturai ajándék a Tudományos Gyüjteményhez. 1836, 120-124. – Horvát István, A Magyar Nyelv régi Maradványairól. uott 113-117. – 20 (1836) V 112-115. – 20 (1836) VIII. 109-111. – 20 (1836) IX. 107-110. – X. 106-122. – XI. 91-94. – XII. 77-79. – Nagy Ajtai Kovács István, Moldva Magyar Nyelven beszéllő Lakósainak egy része: SzékelyFöldről oda kiköltözött Székelyek maradéka. Tudományos Gyüjtemény 20 (1836) XII. 96-113. Podhradczky József, Régi magyar szavak, szójárások és példabeszédek. 1603-ikban nyomtatott könyvből. Tudományos Gyüjtemény 24 (1840) X. 3-23.

[300] Ezért is utasították el Gyarmathy Sámuel, Szabó Dávid és főként Dankovszky Gergely kimutatásait az idegen nyelvből kölcsönzött szavak számát illetően. Dankovszky például azt állította, hogy a magyar nyelvben mindössze 962 törzsökös, eredeti szó van! – vö. Kállay Ferenc, A keleti nyelvek magyar történeti fontossága. Tudománytár Úf. 3 (1839) 251.

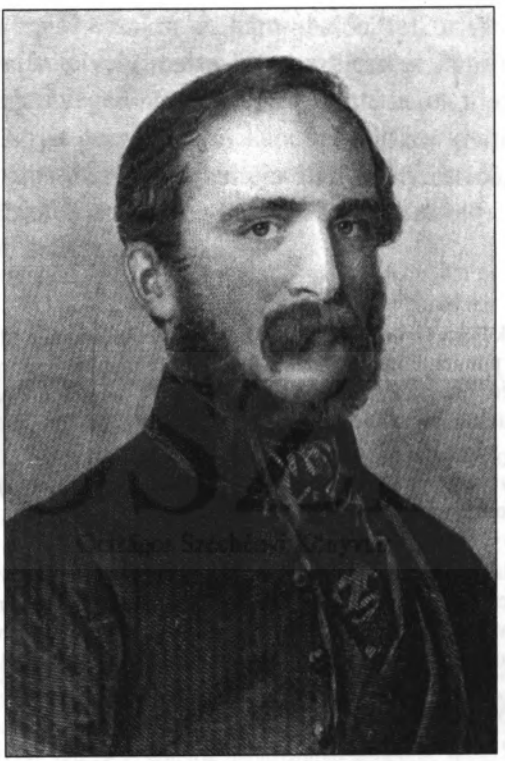

20. kép – Reguly Antal

HOGYAN LETTÜNK FINNUGOROK?

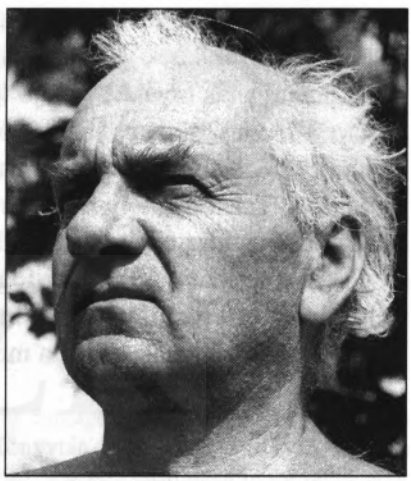

21. kép – László Gyula

1997. december 2-án Miskolcon díszdoktorrá avattuk[1] a 88 esztendős László Gyula régész professzort, egykori mesteremet, aki annak idején (1958-1963) a magyar őstörténet kutatására képezett ki. Egyetemi éveimben a tőlem telhető szorgalommal tanulmányoztam az őstörténeti szakirodalmat, amely természetesen kizárólag a finnugor elmélet anyagaira terjedt ki. Hamisság volna ma azt állítani, hogy László Gyula, legendás és nagyszerű egyetemi előadásaiban[2] mást tanított volna, mint az általánosan elfogadott, hivatalos finnugor elmélet. Így alig-alig került a kezünkbe másfajta szemléletű munka, de ha elénk is vetődött, mondjuk Bobula Ida vagy Padányi Viktor valamelyik könyve, a belénknevelt elutasító ösztön azonnal működésbe lépett. Elvégre a magyar történettudomány nagyjai mindazokat, akik nem tudták vagy nem akarták elfogadni a finnugor tanításokat, már a múlt

[1] A díszdoktori oklevél aláírói: Dr. Gyárfás Ágnes, Prof. Dr.Töttösy Csaba, Prof. Dr. Szabó Zoltán (Kolozsvár).

[2] László Gyula, Bevezetés a régészetbe. Egyetemi jegyzet. Budapest, 1953. – uő A magyar őstörténet régészete. Az MTA II. Osztály Közleményei 3 (1954) 459-479. – uő A magyarság őstörténete. Egyetemi előadások szövege. 1961. – uő Őstörténetünk legkorábbi szakaszai. A finnugor őstörténet régészeti emlékei a Szovjetföldön. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1961. Fontosabb műveinek új kiadása: Múltunkról utódainknak. I-II. Budapest, Püski Kiadó. 1999. A könyv bemutatóján elhangzott előadásom szövege megjelent: A történész hivatása és felelőssége. – László Gyula, Múltunkról utódainknak c. könyve kapcsán. Somogyi Kalendárium 2000. Kaposvár, Somogy Megyei Vállalkozási Központ. 2000, 142-145.

század végén „mucsai veteránoknak" nevezték, akik „az ősi kaczagány dicsőségétől áztatott délibábos irányait" kedvelik.[3] S ha figyelmeztették őket, hogy a „tudományos kérdésekkel foglalkozó embertől megkövetelik a jóhiszeműséget és a tudományos lelkiismeretességet s azt, hogy folytonos kritikával kísérje a maga nézetét csak úgy, mint a másét, s ne restellje bevallani, hogy tévedett",[4] „mindenféle badar ítélet és következtetés" képviselőjének nevezték el az ellenfelet.[5] Jól emlékszem, milyen megrökönyödéssel forgatgattam 1966-ban Bobula Ida, A magyar nemzet eredete c. munkáját,[6] mint a hozzá nem értők egyikének „fekete bibliáját", aki mindenféle badarságokat állít.[7] Pedig érdemes lett volna már akkor kiböngészni az angol szöveg fontosabb részeit, elsősorban a finnugor elmélet kritikájáról szóló sorokat,[8] valamint azt a felszólítást, amely így szól: „Mindazokat, akiknek van bátorságuk most hinni, szeretném felszólítani, kutassanak, tanuljanak tovább!", majd így folytatja: „Egy rövid ideig a nyugati világban volt bizonyos szimpátia 1956 után, de ez elmúlt. A kiadványokban ismét feltűnik az ázsiai betolakodó, a vad nomád idegen régi képe, sztereotip gyalázkodó szövegekkel, amely hozzájárul ahhoz, hogy a nyugati közvélemény részese legyen annak az érzéketlen és ellenséges hallgatásnak, amely a magyar népirtást[9] rejti magában." „Talán ki fognak nevetni e felszólításért, ennek közzétételéért, amelyet a fiatalokhoz és mindazokhoz intézek, akik szívükben fiatalok maradtak a közönynek ebben a mostani időszakában. S bízom abban, hogy üze-

[3] Hunföldi Lehel, Ethnológiánk áprilisi hajtásai I. Vámbériász. Ethnographia 6 (1895) 141-142. Hunföldi Lehel Munkácsi Bernát álneve volt.

[4] Marczali Henrik, Ethnographia 6 (1895) 89.

[5] Munkácsi Bernát, A magyar nemzet törökségéhez. Ethnographia 6 (1895) 90.

[6] Bobula Ida, Origin of the Hungarian Nation. Florida, Gainesville. 1966. – Újabb kiadása: Florida, Astor. 1982.

[7] Bobula Ida (1900-1981) életrajzi adataira lásd: Sumer-magyar rokonság. Buenos Aires, Editor Esda. 1982. belső címoldala és 5-7.

[8] Bobula Ida id. mű 51 .: No doubt, there are many unsolved questions connected with the problem of Hungarian origins. One of these is the problem of the Finno-Ugrian relatives.

[9] Napjaink igazi tragikus kérdése ez: Ligeti Imre, Tudatos népirtás. Új Magyarország 1997. május 15.

netem eljut mindazokhoz, akik az emberiség jövőjét építik."[10] Hosszú ideig, bizony, nem jutott el. Senki sem akart bekerülni az „őstörténeti csodabogarak" közé, akiket maró gúnnyal pellengéreztek ki lényegében egy jó évszázad óta. Különösen kicsúfolták azokat, akik a magyarság fennmaradását összekapcsolták az őstörténeti tudatával s attól féltek, hogy valóra válik Paul de Lagarde jóslata, miszerint „a magyar nemzet el van kopva és el fog enyészni."[11] Már a XX. század elején is úgy nyilatkoztak egyesek,[12] hogy „egészen elavult, a maga korában is teljesen tudománytalan tanítás volt a török-tatár rokonság" s igazán itt az ideje, hogy „a balvéleményeket gyökerestől *kiirtsuk."* „Úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a magyar nyelv finnugor volta még mindig (!) vita tárgya volna" holott micsoda óriási ösztönző erő ez számunkra! Különösen nagyképűen és ellentmondást nem tűrően fogalmazott századunk elején Szinnyei József (1857-1943), aki „komoly, lelkiismeretes, hozzáértő tudós férfiaknak" nevezte a finnugristákat, ellentétben a többiekkel. Majd ezt írta: „nem különös dolog-e az, hogy minálunk a hozzá nem értők között (!) még mindig sokan vannak, akik ezen épület alapjának erősségében kételkednek? Nem különös dolog-e az, hogy a magyar nyelv finnugor voltának hirdetését sokan még mindig olybá veszik, mintha valami tudományos divat volna, amely majd idejét fogja múlni, mint minden más divat?"[13] Az elmúlt száz esztendő alatt a helyzet tovább romlott,

---

[10] Bobula id. mű 56.: „May I invite those who have the courage to believe now, to read further. 61.: For a short while there was a wave of sympathy in the Western world after 1956. It passed. Now the old image of Asiatic intruders, savege nomad strangers mentioned in the publications with stereotyped slur-words reappears and helps the Western public to assist in callous, sometimes hostile silence to covert genocide. This would not be the case, would people know the truth. If the murderously distored image about the origin, nature and essence of the Hungarians could be replaced with the real thing. This may be a matter of life or death for a valuable member of the human family. This is why I appeal to you dear reader, do help to spread the truth about Hungary and the Hungarians. So that all their children should not be murdered, while you look thee other way." „I will risk to be laughed at- and send out this call, adressed to the young and those who are young in heart. Even todey, in these times of non-involvement, I trust that I will reach some of those who build the future of mankind."

[11] Hunfalvy Pál, Új tudományok, új előítéletek. Adalék a finn-ugor népek történetéhez. Nyelvtudományi Közlemények 14 (1878) 20-21.

[12] Szeremley Császár Lóránd, A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Magyar Nyelv 4 (1908) 147-157. – J. von Farkas, Die finnisch-ugrische Sprachverwandtschaft und die ungarische Romantik. Ungarische Jahrbücher 4 (1924) 121-123.

[13] Szinnyei József, A magyarság eredete, nyelve és honfoglaláskori műveltsége. Budapest, 1910. In: A finnugor őshaza nyomában. Válogatta és szerkesztette: Kodolányi János. A magyar néprajz klasszikusai. Szerkesztette: Ortutay Gyula. Budapest, Gondolat. 1973, 276.

nem kis mértékben Zsirai Miklósnak[14] köszönhetően, aki a finnugor elmélet elutasítóit „gyermeteg ellenszenvvel" vádolta és elítélte a „vad őstörténeti csodabogarakat".[15] A nagyközönségnek szánt, ún. alapvető ismereteket közlő munkákban lépten-nyomon olvashatók az ilyesfajta közlések: „Hogy a magyar nyelv finnugor eredetű s hogy minden más elmélet kalandos és tudománytalan, azt ma már nemcsak a tudomány hirdeti, hanem benne van a művelt magyarság köztudatában."[16] „Ma már egységes álláspont alakult ki nyelvünk rokonsága kérdésében, de régebben sok fantasztikus elképzelés elhangzott ezzel kapcsolatban. Némelyek a hunok közvetlen utódainak vélték népünket, mások a héber, sumér, perzsa nyelvvel vagy éppen az angollal hozták kapcsolatba nyelvünket. Egy ideig – különösen a múlt század közepe tájáig – sok híve volt a török-magyar atyafiság gondolatának. Századunkban pedig a magyar nyelv munda és dravida kapcsolatait latolgatták. Mindezen elméletek nagyrészt komolytalanok, bebizonyíthatatlanok voltak, és a tudomány fejlődésével lassanként lomtárba kerültek."[17] Hajdú Péter szerint „1869 nyarán a finnugor nyelvrokonság már végleg bevett tétele a nyelvtudománynak."[18] Nagyon jellemző az újdonsült őstörténész Engel Pál akadémikus legújabb megfogalmazása: „A finnugor eredet ma szilárd ténynek számít (sic!), amelyet a világ egyetlen nyelvésze sem vitat, noha a közvélemény nem elhanyagolható kisebbsége ma is kételkedve veszi tudomásul."[19] A más nézeteket vallókról így ír: „A tudomány elveitől és módszereitől mindegyik függetleníti (sic!) magát, az új elméletek célja ugyanis egyik esetben sem egy tudományos probléma szakszerű megoldása, hanem a 'kis magyar nép' számára a lehető legdicsőbb ős megszerzése."[20] „Tudományos szempontból a probléma

[14] A finnugor őshaza nyomában. Válogatta és szerkesztette: ifj. Kodolányi János. A magyar néprajz klasszikusai. Szerkesztette: Ortutay Gyula. Budapest, Gondolat. 1973, 393 – Dr. Domonkos János, Zsirai Miklós (1892-1955) születése centenáriumára. Kapu 5 (1992) 12. szám, 60-61. – Domokos Áron, Századunk magyar nyelvésze: Zsirai Miklós. Eötvös Füzetek 21. Budapest, Eötvös Kollégium. 1992. – Kiss Jenő, Zsirai Miklós. A múlt magyar tudósai. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1995. – Rec.: Hadrovics László, Magyar Tudomány 103 (1996) 1541-1543.

[15] Zsirai Miklós, A magyarság eredete. In: A magyarság őstörténete. Szerkesztette: Ligeti Lajos. Budapest, Franklin. 1943, 10., 24. – uő Őstörténeti csodabogarak. In: uott 266-289.

[16] Németh Gyula, A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1930, 278.

[17] Hajdú Péter, Finnugor népek és nyelvek. Budapest, 1962, 7-8.

[18] Hajdú Péter, Százötven éve született Reguly Antal. Magyar Nyelv 65 (1969) 398-403.

[19] Ezt az álláspontot a 2000. év hivatalos vezetése is átvette. Németh Zsolt külügyi államtitkár beszéde: Finnugor rokonság és együttműködés. Napi Magyarország 2000. január 8.

[20] Engel Pál, Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. Budapest, 1990, 34-36. – Erre utal Glatz Ferenc is, A balsors nemzete? História 19 (1997) 1. szám, 3-4, 11.: A honfoglalás előtti századokban a magyarok a sztyeppén *maroknyi* részét alkották a törzsszövetség népeinek...

egyetlen vonatkozása érdemel figyelmet: mint aggasztó társadalomlélektani jelenségé!"[21] Ez az álláspont napjainkban is virul és terjed. Vékony Gábor is így fogalmaz: „A magyarság finnugorságát, időnként nyelvi rokonságát is, gyakran képzettebb körökben is (?!) kétkedéssel szokás fogadni nálunk."[22] Zsirai Miklóst még napjainkban is megkísérlik olyan szinben feltüntetni,[23] mint aki áldozata volt a kommunista uralomnak s éppen nemzeti mivolta okán.[24] Magam igyekeztem rámutatni arra, hogy Zsirai Miklóst ugyan számos komoly méltánytalanság érte, mégsem nevezhető mellőzöttnek és vétlennek sem, hiszen oroszlánrésze volt a finnugrizmus ellentmondást nem tűrő[25] terjesztésében.[26] De Zsiraihoz hasonló módon oktatta ki az olvasókat Szabó T. Attila[27] is, lesajnálva a „fellegjáró nyelvészeti képzelgések káprázatába csábított sok-sok jótét lelket", a turáni rokonság híveit „az emberi értelem józanságától elrugaszkodottaknak" titulálva. „Az ilyenfajta téveszmék rabjai visszasüllyednek a képzelgések kezdetleges szintjére." És még ő vádol! „...az érvekre a nyelvrokonító nem a józanság hűvös ellenérveivel, hanem a megszállottság rögeszmés kitöréseivel, a rosszindulat, az elbizakodottság, a szakmai gőg és hasonló embertelen indulatok feltételezésének vádjával felel." „A magyar nyelv finnugor eredete... ma már... sarkigazság. A magyar nyelv rokonait a finnugor nyelvek csoportján kívül kereső régi és új elméletek nem tudományosan bizonyítható tények, hanem a nyelvi valóságot semmibevevő értelem-kápráztató képzelgések világába ragadják az 'elméletek'

---

[21] Magyarán: mindenki eszement hülye, aki ilyesmivel egyáltalán foglalkozik.

[22] Vékony Gábor, A magyar etnogenezis szakaszai. I. Életünk 35 (1997) 264.

[23] Makkay János, Istálló a könyvtárszobában. Pest Megyei Hírlap 1994. december 28. – Zaicz Gábor, Zsirai Miklós és a Finnugor rokonságunk. In: Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Reprint kiadás, Budapest, Trezor. 1994, 689.

[24] „Embertelen megpróbáltatásokat kellett kiállnia. Családi háza az ostrom alatt lakhatatlanná vált, híres könyvtára is súlyos károkat szenvedett. Mindezt tetézte, hogy ...megjelent a marrizmus nyelvészeti elmélete..." – Vö. Hadrovics id. mű 1541.

[25] Jellemzőnek nevezhetjük, hogy egy napilapban ilyen sorok jelenhettek meg róla: „Zsirai Miklósnak az volt az elve, nem kell vakon és tekintélytiszteletből állást foglalni a finnugor rokonságot valló hivatalos elmélet mellett, és *nem kell sietve* bírálatot mondani *a külön utat járó* rokonító elméletekről..." (?!) – vö. Lőcsei Gabriella, Öt eb halat húz. Zsirai Miklós műve finnugor rokonságunkról. Magyar Nemzet 1995. április 3.

[26] Bakay Kornél, Néhány szó Zsirai Miklósról, a tudósról. Pest Megyei Hírlap 1995. január 10.

[27] Természetesen nem kívánjuk beárnyékolni Szabó T. Attila rendkívüli érdemeit, ám nem hallgathatjuk el vonatkozó nézeteit csak azért, mert – egyébként – kiváló magyar tudós volt. Vö. Benkő Loránd, Egy erdélyi tudós a magyar nyelvtudomány szolgálatában. Magyar Nyelv 93 (1997) 385-392. – Benkő Samu, A tudományszervező. Uott 398-405. – Péntek János, Szabó T. Attila a kolozsvári egyetem tudós tanára. Uott 411-414.

szerzőivel együtt a tőlük megtévesztett hiszékeny lelkeket."[28] Némelyek egyenesen „kivételes erkölcsi bátorságú tudósoknak" nevezték azokat, akik „mertek ellenszegülni ...a ködös napkeleti ábrándban" elmerültekkel és „szomorú történetnek" (vajon miért szomorú az, ha egy feltevést nem akarnak elfogadni?) mondják, hogy a „közvélemény és vele együtt nyelvészeink többsége (!) sokáig hallani sem akart a finnugor eredetről."[29] „Hamis nacionalizmustól fűtött amatőr nyelvészeknek" titulálták azokat, akik támadják a „halszagú finnugor rokonságot".[30]

Különösen bántó hangnemben, felfuvalkodott önteltséggel rontottak neki azoknak, akiktől némiképpen „tartottak", legtöbbjüket „monomániásnak és agresszívnek" keresztelve el,[31] akik „a nyelvtörténet alapismereteivel sem rendelkeznek."[32] Ha a „széllelbélelt elméletek" szerzői felkészült, nyelveket ismerő, tájékozott, olvasott emberek, akkor így „érvelnek": „tudományos felkészültségük látszata (?), a munkáikban fevonultatott filológiai apparátus sokakat meggyőz a hirdetett tételek igazáról. Elsősorban azokat persze, akik az adatokat, forrásokat ellenőrizni, új igazságokat kritikával fogadni nem tudnak."[33] Magyarán: mindenki csaló, ostoba, „ultrás nacionalista", arcátlanul vakmerő,[34] aki a „végleges és megdönthetetlen" finnugor elméletet nem fogadja el és a „múlt illúzióiba menekül", hamis tudatú, „márpedig érdemes a történelem hamis tudatait szi-

[28] Szabó T. Attila, Nyelv és múlt. Válogatott tanulmányok és cikkek. Bukarest, Kritérion. 1972, 10-12.,18., 43.

[29] Békés Vera, „Nekünk nem kell a halzsíros atyafiság!" – Egy tudománytörténeti mitosz nyomában. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerkesztette: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1991, 89.

[30] Vértessy Miklós, Nyelvrokonaink-e a lappok? Magyar Nyelv 72 (1976) 252.

[31] Hajdú Péter, Új hazát találtak, őshazát kerestek. In: Uralisztikai olvasókönyv. Összeállította: Domokos Péter. Budapest, 1977, 27.

[32] Kálmán Béla, A magyar és a külföldi finnugor nyelvészek kapcsolata századunkban. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. 1991, 325.

[33] Hajdú Péter, Új hazát... id. mű 30-31.

[34] Komoróczy Géza, Adalékok egy jelenség természetrajzához. A sumér-magyar nyelvrokonítás. In: Uralisztikai olvasókönyv. Összeállította: Domokos Péter. Budapest, 1977, 39. Ezt a szemléletet képviseli az új Magyarország története tíz kötetben is. Előzmények és a magyar történet 1242-ig. A vonatkozó részt Bartha Antal írta. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1984, 444-445.

gorú vizsgálat alá venni, bármi is legyen egy ilyen vizsgálat eredménye."[35] Mennyivel más László Gyula álláspontja, aki azt mondja: „Ha valaki úgy érzi, hogy a finnugor nyelvtudomány tévútra vitte őstörténetünket: ehhez joga van. De egyúttal elsőrangú kötelessége a rokonításokat pontról-pontra, módszeresen, tudományos alapossággal megcáfolni és helyettük jobbat, meggyőzőbbet adni."[36] A magukat régebben büszkén marxistáknak nevező történészek[37] szerint „a millenniumi évek szenvedélyes nacionalizmusának légkörében valóságos büntető hadjáratot (?!) indítottak a finnugor nyelvrokonság hívei ellen."[38] Vajon kik ellen? A Magyar História sorozatban közzétett őstörténeti munka szerzője, Fodor István 1975-ben még egy jottányit sem tért el a fentebb vázolt „mérvadó és hivatalos" vonaltól s különösen a sumér-magyar kérdés vizsgálóit bunkózta le: „elgondolásaik éppoly zavarosak és tudománytalanok, mint elődeiké, meghökken-

---

[35] Jelentős hatást váltanak ki az olyan nagyközönségnek szánt könyvek is, mint Boros János – Rapcsányi László, Vendégségben őseinknél. Budapest, Gondolat. 1975. c. munka. amely látszólag rendkívül tárgyilagos és sokoldalú, ám valójában a megkövült nézeteket sulykolja bele az olvasókba. – vö. Róna-Tas András, Nyelvtörténet és őstörténet. In: Tanulmányok... Budapest, 1991, 561, 566. – uő A nyelv-rokonság. Kalandozások a történeti nyelvtudományban. Budapest, Gondolat. 1978, 433. – Legújabban a bécsi egyetemen vendégtanárkodó Rédei Károly kezdett dühödt „ellentámadásba": Őstörténetünk kérdései. Budapesti Finnugor Füzetek 10. Felelős szerkesztők: Domokos Péter és Klima László. Budapest, 1998. – uő ugyanezen a címen Magyar Őstörténeti Könyvtár 11 . Sorozatszerkesztő: Zimonyi István. Budapest, Balassi. 1998. De itt említendő Domokos Péter, Szkítiától Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban. c. könyve is. Budapest, Universitas Kiadó. 1998. 2. kiadás.

[36] László Gyula, Hol volt, hol nem volt. In: Uralisztikai olvasókönyv. 1977, 122-123.

[37] Bartha Antal, A magyar nép őstörténete. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1988, 279. – Róna-Tas András, A magyar őstörténetkutatásról. Magyar Tudomány 87 (1980) 329: kellő súllyal képviseljük a marxista magyar történelemkutatás álláspontját. – Vásáry István, A magyar őstörténet kutatásának hagyományai. Magyar Tudomány 87 (1980) 371: 1945 a magyar történelem *óriási mérföldköve!* (sic!)

[38] Bartha Antal, Magyar őskor – magyar jelenkor. In: Uralisztikai olvasókönyv. 1977, 84. – Bartha ezen írása eredetileg a Népszabadság 1972. március 10/1 l. számában jelent meg és el nem vitatható érdemei is vannak, mivel már akkor (!) kiállt a magyar őstörténet kutatásának fontossága mellett. Ugyanakkor az új tízkötetes magyar történetben marxista dogmákkal teli, lényegében használhatatlan összegzést készített. Magyarország története. Előzmények és a magyar történet 1242-ig. Budapest, 1984, 377-396. Az idő múlásával a szerzők is változnak. Manapság Bartha Antal – felülemelkedve hajdani önmagán – keményen bírálja a bolsevik diktatúrát és annak tudomány-ellenességét. Bartha Antal, Genocidiumok és nemzeti feltámadás. Újabb kutatások a finnugor népek történetéből. Történelmi Szemle 38 (1996) 383-400. Az időközben elhunyt Bartha Antal (1920-1998) méltatására lásd: Magyar Nyelv (2000)

tő 'felfedezéseik' jóízű derültségnél egyebet aligha válthatnak ki."[39] Ugyanakkor az is nagyon jellemző ránk, hogy a bírálatokra csak akkor szeretünk „reagálni", ha azok kedvezőek. Fodor István 1975-ben megjelent könyvét Götz László, a szó szoros értelmében, megsemmisítő bírálatban részesítette,[40] az érintett szerző azonban soha sem válaszolt a bírálatra.[41] Nyilván ez is közrejátszott abban, hogy újabban már fel sem merik vetni a magyarság eredetének újravizsgálatát, mert félnek a tudományos közvélemény elítélésétől, félnek a megbélyegzéstől és a kirekesztéstől.[42] Nemeskürty István például kiválóan látja a gondokat és tisztázatlanságokat, mégis ezt írja le: „A tudomány bebizonyította, hogy a hunok és a magyarok között nincs rokoni kapcsolat, nyelvük is különbözött.[43] A finnugor eredet kétségtelen tényének világossága a képzelet homályába száműzte Attila és Árpád két honfoglalásának ezer éven át makacsul élt hagyományát."[44]

A finnugor elmélet hívei hazánkban napjainkban is „uralkodnak". Ha a korábban már idézett Élet és Tudomány és História legutóbbi félévtizedének számait átforgatjuk, másfajta véleményt nem is találunk.[45] Legújabban egy különös

---

[39] Fodor István, Verecke híres útján... Magyar História. Budapest, Gondolat. 1975, 34. Korábbi cikkei közül megemlíthető: Vázlatok a finnugor őstörténet régészetéből. Régészeti Füzetek II/15. Budapest, MNM. 1973; – uő Őstörténeti tévutak és történeti tudatunk torzulásai. Múzeumi Közlemények 1982/1., 116-135. Ekkor még a „megizmosodó magyar marxista történettudományról" ír, és elítél mindenfajta „dilettáns" nézetet. Nála is megfigyelhető a vélemény-váltás. Például A magyarság születése. Budapest, Adams. 1992, 21-23.

[40] Götz László, Keleten kél a nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből. Kettős mértékkel. A magyar őstörténetkutatás módszereiről és eredményeiről. Budapest, Népszava. 1990, 1 56-251. – uő Püski. I. 1994, 303-372.

[41] Erre rámutatott Szili István, Kiknek még fáj három dolog... Magyar Demokrata 3 (1999) 28. szám, 22.

[42] Jellemzőnek tartom, hogy amióta ismét főként a magyar őstörténettel foglalkozom, kollégáimtól sem különnyomatokat, sem könyveket nemigen kapok, munkáikban nevemet nem említik meg.

[43] A húnok nyelvére vonatkozóan lásd: Bakay Kornél, A húnokról – magyar szemmel. In: Szász Béla, A húnok története. Attila nagykirály. Budapest, Szabad Tér. 1994, XIV-XVI.

[44] Nemeskürty István, A bibliai örökség. Budapest, 1991, 20.

[45] Révész László, Honfoglalók sírjai Karoson. ÉT 49 (1994) 39. szám, 1228: a magyar törzsek már több, mint másfél évezrede elszakadtak (!) finnugor rokonaiktól. – Nyirkos István, Nyelvrokonaink. Uott 1283-1285: A magyar nyelv az uráli (finnugor) nyelvek közé tartozik. Ma már nincs olyan a modern nyelvtudomány egzakt (?) módszereivel dolgozó kutató, aki ennek a tételnek az igazságát el ne ismerné. – Klima László, Az uráli őshaza. Uott 1286-1288. – Csepregi Márta, Hogyan élnek a keleti ostjákok? Uott 1327-1329. – Csepregi Márta, Kőbe karcolt krónika. Uott 1358. – Bereczki András, Az észt gazdaság talpraállása. Uott 1390-1391. – Csepregi Márta, Mordvin hordó. ÉT 50 (1995) 3. szám, 95. – uő Észt főkötő. Uott 319. – Veres Péter, A finnugor őshaza meghatározása. História 19 (1997) 8. szám, 13-15.

ötlet jelent meg Róna-Tas András tolláról. E szerint „a finnugor magyarság, amikor kivált a rokon népek közül lehúzódott a sztyeppe szélére, az Urál-hegység déli lankáin lassan átalakultak kapcsolatai. ...az egyszerű földműveléssel és állattartással foglalkozó magyarság

23. kép – Vogul sírhely

22. kép – Vogul „halotti ház" Szibériában

...egyes csoportjai csatlakoztak a sztyeppe nomádjaihoz, de vereség esetén (?) visszavonultak az erdő védelmében maradt testvéreikhez (!?). Ez a kettősség ...volt az egyik alapvető (?) oka annak, hogy a magyarság nem olvadt a nomád török népek tengerébe."[46] Ilyen, erdőbe visszamenekülős elmélet eddig még nem szerepelt a magyar őstörténetkutatásban! Sőt, megújult, meglehetősen nemtelen támadásnak is tanúi lehetünk.[47] Ez a kirekesztő vagdalkozás tulajdonképpen jó jel, hiszen világosan mutatja, hogy a finnugrizmus képviselői sarokba szorultak. Domokos Péter, a csángók jeles és nagy kutatója, indulatában ledilettánsozta professzortársát, László Gyulát, aki „individuális rögeszméket" képvisel, s akinek a tanításai „mérhetetlenül nagy veszélyt jelentenek", mert „a bizonytalanság megkérdőjelezheti a már elért biztos eredményeket, az áltudomány egybeölelkezhet, illetve egybemosódhat a valódival". Domokos Péter azért is nagyon aggódik, „mert néhány finn kutató ...a finnségi népeket kezdi

[46] Róna-Tas András, Magyarság és kereszténység a honfoglalás előtt. Vigilia 64 (1999) 808.

[47] Rédei Károly, Őstörténetünk kérdései. Budapesti Finnugor Füzetek 10. Budapest, 1998. – vö. Bakay Kornél, Turánizmus, finnugrizmus. Turán 1 (1998) 5. szám, 5-10.

kiszakítani az uráli nyelvcsaládból". Majd – s ez már valóban megdöbbentő – egyenesen rasszizmussal vádolja meg a finnugor hipotézis ellenzőit, mondván: „Nincs sok kedvünk, okunk mosolyogni e tévúton támolygókon (?!), de az irány veszélyes, s politikai motivációi is nyilvánvalóak (EU-csatlakozás, szőke haj, kék szem – s barbár lapp-finnugor nyelv ?!)"[48] De éppen a most idézett Rédei-könyv már nem tudja megkerülni a finn őstörténészek kemény érveit s szánalmas kínlódásnak hat az ellenérvelés.[49] Ugyanakkor érdekes módon a nemzetközi kézikönyvekben és lexikonokban újabban már előfordul, hogy finnugor címszó nincs, türk viszont van![50]

---

[48] Rédei Károly, Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája. Magyar Őstörténeti Könyvtár 11. Sorozatszerkesztő: Zimonyi István. Budapest, Balassi Kiadó. 1999, 10

[49] Rédei Károly, id. mű (1999) 21-22., 25-27. E kérdéskörrel még foglalkozunk. A legújabb kutatás szerint a finnek indoeurópai nép! Vö. Klíma László, Finnugorok a korai történeti forrásokban. In: Magyarok térben és időben. Tudományos füzetek 11. Tata, 1999, 15.

[50] Guy Rachet, Dictionnaire de l'archéologie. Paris, Robert Laffont. 3. kiadás, 1998.

[51] Igen jellemző, hogy a szókészleti egyezések száma állandóan változik. Zsirai Miklós 1937-ben így írt: kb. *ezerre* rúgó finnugor alapszavunk... Finnugor rokonságunk. Reprint. 1994, 49. – László Gyula, Őstörténetünk legkorábbi szakaszai. Budapest, 1961, 37. – Fodor István, Verecke híres útján... Budapest, Gondolat. 1975, 15.: Nyelvészeink számításai szerint mintegy *ezer* finnugor eredetű szavunk van. – Hajdú Péter, A rokonság nyelvi háttere. In: Uráli népek. Nyelvrokonaink kultúrája és hagyományai. Budapest, Corvina. 1975, 15: a szókészleti egyezések száma *1000-1200-re* tehető. – Kálmán Béla, A magyar és a külföldi finnugor nyelvészek kapcsolata századunkban. In: Tanulmányok... 326: a finnugor etimológiák közül mintegy 800-nak van magyar megfelelője. – Hajdú Péter, Nyelvtörténet, őstörténet. Magyar Tudomány 87 (1980) 372: a hajdani finnugor alapnyelvből legfeljebb *800-1000* szót tudunk rekonstruálni. – Klima László, A magyar szókészlet finnugor elemei és az őstörténet. In: Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Szerkesztette: Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Budapest, 1991: az összes figyelmbe vett etimológiák *száma* 660! – Kiss Jenő, Az uráli etimológiai szótár. Magyar Nyelv 88 (1992) 398 skk: uráli szó 105, finnugor: 203, ugor: 126, összesen: 434! – Zaicz Gábor, A magyar nyelv vallomása. In: Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Reprint. Budapest, Trezor. 1994, 599: Nyelvünkben összesen mintegy *700* uráli, finnugor és ugor tőszó található. – B. Collinder, Fenno-ugric vocabulary. Stockholm, 1955: 450 szót tekint rokoníthatónak. Vö. Magyar Nyelv 76 (1980) 233-235. – Götz László, Keleten kél a nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből. Budapest, Püski. 1996. I. 305, 480. Björn Collinder, Comparative Grammar of the Uralic Languages. Uppsala 1960. c. művében már csak *400* alapszógyököt határozott meg! Rédei Károly id. mű (1999) 46: 698 (kerekítve 700) ősi szóról beszél. A hatalmas eltérések magukért beszélnek s jól mutatják a magyar nyelvészet „gátlástalan túlzásait". Vö. Marácz László, Hungarian Revival. Political Reflections of Central Europe. Nieuwegen, Aspekt. 1996, 69.

* * *

Röviden összefoglalom a magyar nyelv- és történettudomány őstörténeti álláspontját, azért, hogy az olvasó képet alkothasson arról, milyen alapokon áll a magyar őstörténet és kik is hozták létre valójában az Árpádok országát?

A magyar nyelv több százezres szókincs-állományából ősi szókincsünk mindössze 4-500 szó, ezeknek van megfelelőjük valamelyik finnugor nyelvben.[51] Ez volna a száz százalékos nyelvrokonság „kikezdhetetlen alapja". Az uráli korban (Kr. sz. előtti VI-IV. évezred) az ún. finnugor és szamojéd népek az Urál hegység környékén éltek, „ahol a nyelvcsalád tagjai többségükben ma is élnek" (!). A finnugor őshaza vagy a Volga-Káma vidékén volt, vagy a Balti-tengertől tartott egészen az Urálig, vagy az Urál és az Ob folyó között, Nyugat-Szibériában. Az „uráli korban sokszázezer négyzetkilométernyi kiterjedésű őshazában ...nagy területen szétszórva, egymással laza érintkezésben éltek." Kr. sz. előtt 4000 táján „osztódott" az uráli ősnép, majd 3000 táján kettévált a finn-permi és az ugor ág. Az ugor ágból 2500 körül vált ki az „előmagyarság",[52] s Kr. sz. előtti 500 tájáig a nyugat-szibériai őshazában maradt. „Idővel (mikor?) a terület délebbi (hová?) részeire költözött. Itt ősiráni szomszédaik hatására tértek át a természeti gazdálkodásról a termelőire."[53] „Az ugor népek kettéválása ...éghajlati változással magyarázható."[54] Kristó ugyanezt így adja elő: „Kr. sz. előtti 1000 és 500 között a korábbi steppe-övezet kezdett félsivataggá válni" s a halász-vadász obi-ugor népek „kénytelenek voltak 2-300 km-tel északabbra húzódni, hogy a megszokott klimatikus viszonyok közepette folytathassák tevékenységüket", az előmagyarok (?) azonban megmaradtak a félsivatagban – az

---

[52] Rédei Károly, Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája. Magyar Őstörténeti Könyvtár 11. Sorozatszerkesztő: Zimonyi István. Budapest, Balassi Kiadó. 1998, 24. az ugor alapnyelvet Kr.sz.e 3000-1000, illetve 500-re teszi, amely időszak alatt vált volna ketté a magyar és az ún. obi ugor ág. Valóban elképesztő az az önhittség, amellyel a szerző (és társai) feltevéseiket tálalják! Mintha két-háromezer év nem számítana, mintha mindegy volna, hogy a magyar nyelv ötezer éves múltra tekint vissza vagy csak 2500 évre! Rédei munkájáról még többször szó lesz, mert keresve sem találhatnánk alkalmasabb példát annak megmutatására, mit értenek a „mérvadó tudósok" ún. igaz tudományon és az emberi kapcsolatokon. Gazdag László szavait idézem: „egy nagy tudású professzor még nem biztos, hogy intelligens is. Lehet *egészen 'primitív és bunkó'* az általános emberi kapcsolatokban."

[53] Bartha Antal, Őstörténet és etnosz. Magyar Tudomány 87 (1980) 334: a magyar az egyetlen (sic!) uráli nép, amelyik az erdei életmódról átváltott a pusztai lovas, félnomád, földművelő életmódra. – Paládi-Kovács Attila, „Keleti hozadék" – avagy zootechnika az ősmagyarkorban. Magyar Tudomány 97 (1990) 293.

[54] Zaicz Gábor id. mű 599-626.

Isten tudja csak miért tettek így? – s persze „a félsivatagi állapotok miatt (?!) életmódváltásra kényszerültek és áttértek a nomád állattartásra." 800 és 700 táján azonban „a steppe ismét tajga lett (?), a félsivatag pedig ismét steppe", így az obi-ugorok „a tajgában találták magukat" – meséink hippla-hopp ja! – „és visszatértek a halász-vadász életmódhoz,[55] miután összeolvadtak a mongoloid paleoszibirid őslakossággal."[56] A magyarok „délre mozdultak el", de innentől – így Kristó Gyula akadémikus – nem tudjuk mi történt velük, mert „egyszerre megszakadnak a magyarság múltjára vonatkozó nyelvi és régészeti adatok." „A honfoglalásig nem maradt nyelvi emlék." „Semmi támpontunk nincs arra vonatkozóan, hogy az ősmagyarok mikor és miért hagytak fel nyugat-szibériai szállásaikkal és cserélték fel ...Baskíria területére." Zaicz Gábor adatgyűjtése szerint ez „az elvándorlás" történhetett a Kr. sz. előtti IV. században, vagy a Kr. sz. utáni IV. században (ez eddig 800 év különbség!), vagy a VI. században, vagy a VIII. században (itt az eltérés már 1200 esztendőt tesz ki!). Ezt követően „a magyarok dél, majd nyugat felé vándoroltak, egy kisebb részük azonban Magna Hungaria-ban maradt (ezek Julianus barát magyarjai). A 800-as évek közepéig a Don, a Donyec és az Azovi-tenger határolta Levediában tartózkodott a magyarság. Ezt a nézetet nem osztja Benkő Loránd.[57] Ezután eleink 840-850 táján a kazárok **elől** (?!) nyugatra, a Dnyeper felé vonultak (Etelköz)."[58]

* * *

Aki 35 esztendőn keresztül búvárkodik a történelmi forrásokban, olvassa a szakirodalmat, vizsgálja a régészeti leleteket, előbb vagy utóbb rájön arra, hogy a történelmi szakmunkák és tudományos ismeretterjesztő írások nagyobb része

[55] Az obi-ugorok „elprimitivizálódása" nagyon kedvelt fogása a finnugor tábornak. Fodor István, Verecke híres útján... Magyar História sorozat. Budapest, Gondolat. 1975, 25: az obi-ugorok megtorpantak... a fejlődésben elmaradtak... – uő A magyarság születése. Budapest, Adams. 1992.: Az obi-ugorok a termelőgazdálkodásra alkalmatlan északi vidékekre húzódtak... kulturájuk megrekedt... műveltségük visszaesett. – Legutóbb Schmidt Mária, Az obi-ugor mitológia és a medvetisztelet. Ethnographia 101 (1990) 150: az obi-ugorokat többedleges primitivizáció jellemzi, és 188.

[56] Kristó Gyula, A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig). Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Sorozatszerkesztő: Kristó Gyula. Szeged, 1994, 56, 60. – vö. Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai. A kincses Kelet örököseinek honalapítása vagy barbár nomád hordák inváziója? Kapu 1997/6-7. 39-40.

[57] Benkő Loránd, Őstörténetünk és a magyar nyelvtudomány. Magyar Tudomány 97 (1990) 270.

[58] Zaicz Gábor id. mű 626. – Minderre lásd legújabban: Nyelvrokonaink. Szerkesztette: Nanovfszky György. Budapest, Teleki László Alapítvány. 2000, 15–28.

telis-tele van hibával, félreértéssel, félremagyarázással, hemzsegnek bennük a másoktól átvett és kiollózott olyan részletek, amelyeket a szerző soha nem ellenőrzött, soha meg nem nézett eredetiben. Posztját és rangját azonban elégségesnek tartja igazsága nyomatékaként. Ez azonban nem új jelenség. Régen is így volt: „a tudós czím nálunk éppen nem a tudományos munka jutalma. Azt is csak a kegyelteknek szokták adományozni, akár tudnak valamit, akár nem."[59]

1989-ben, a Feltárul a múlt? c. könyvem megjelenése után döbbentem rá arra, hogy sem a jelenkor, sem a középkor meg nem érthető őstörténetünk tisztázása nélkül. De hát 1976-tól miért pártoltam el a magyar őstörténet kutatásától?[60] Elsősorban azért, mert előztek kutatási területeimről (Somogy megyéből és a Balaton környékéről, ahol nagyszabású avar és magyar temető-ásatásokat terveztem és indítottam meg[61]), másodjára azért, mert nem tudtam magamban feldolgozni és elfogadni, hogy népünk ősi múltjából valóban csak annyit tudnánk, amennyit az irányadó szakkönyvek elénk tárnak s az az ismeretanyag is ennyire elképesztően zavaros és ellentmondásos.

1992-ben elnyertem egy nyolc hónapos ösztöndíjat Grazba, 1993-ban pedig egy három hónapos ösztöndíjat Göttingába,[62] és valójában ekkor fogtam hozzá nagy tervem valóra váltásához. A szemem Götz László könyve[63] nyitotta fel, aki szinte felrázott szavaival: „senki sem vesz magának fáradtságot arra, hogy eredetiben utánanézzen, miket is állítottak a régiek. Pedig nem ártana, ha néha felütnének egy-egy ilyen ásatag, copfos vagy biedermeyer fóliánst, mert nem egy-

---

[59] Acsády Ignácz, Nemzeti Újság 1895. május 12. vö. Bakay Kornél, A tudomány és minősítése. Kapu 1999/09., 22-23.

[60] Bakay Kornél, Fordulat a magyar őstörténet kutatásában. Hitel 9 (1996) 43.

[61] Balatonszentgyörgy, Káptalantóti, Zamárdi, Somogyvámos, Somogyaszaló, Tengőd, Öreglak, Somogyjád, etc.

[62] A történeti hűség kedvéért meg kell említenem, hogy a pályázatomat Róna-Tas András és Gulya János támogatta, igaz, nem tudhatták, hogy kutatásaimnak mi volt a valódi célja.

[63] Götz László, Keleten kél a nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből. Kettős mértékkel. A magyar őstörténetkutatás módszereiről és eredményeiről. Budapest, Népszava. 1990. Nagyon szégyenletesnek tartom, hogy Domokos Péter „egy magát őstörténésznek önátképzett bőrgyógyásznak" nevezte Götz Lászlót, s ezzel felsorakozott a vaskalapos tudósok közé. E viselkedésmódról kiválóan írt Gazdag László, Pityi Palkó lektorál. Kapu 1999/4. 10-14. Nagyon is érdemes és tanulságos idézni tőle: „A tudós nagysága azon mérettetik meg, hogy meddig tudja akadályozni tudománya fejlődését." „Elképesztő, hogy milyen magabiztossággal tudnak egyesek bírálni, 'értékelni' másokat, sommás ítéletet mondani emberi gondolatokról. Többnyire olyanok, akiknek *egész életükben egyetlen önálló gondolatuk nem volt és nem lesz!"*

ben igen elgondolkodtató dolgokat találnánk."[64] S újra kézbe vettem Padányi Viktor könyvét[65] is, most már előítéletek nélkül. Ekkor úgy döntöttem, hogy erőm és képességeim szerint a kezdetekhez kell visszatérni és onnan elindulni, mégpedig az eredeti műveket tanulmányozva, hiszen csak így leszünk képesek a Kárpát-medencei magyar állam hiteles és amennyire lehet, valós történetét megírni.[66]

1993 nyarán, a kutatás lázában, közzé tettem első eredményeim rövidített összesítését,[67] azzal a céllal, hogy felkeltsem a figyelmet. A szakma azonban a legcsekélyebb figyelemre sem méltatta a cikkemet.[68] Egy esztendő múlva Pete György vállalkozott arra, hogy ugyanezt a tanulmányt (sajnos, a hibák kijavítása nélkül!) megjelenteti a szombathelyi Életünk-ben,[69] a következő megjegyzés közlése mellett: „Bakay szenvedélyes, elfogultságait vállaló írása lényegében azt célozza: szabaduljunk meg korábbi századok elméletileg mára már sokban túlhaladott képzeteitől, tabuitól, s friss szemmel, az ismert tények újraértelmezésével keressünk egy új modellehetőséget, amelyben semmi igazsága nem semmisül meg a finnugor nyelvi kapcsolatoknak, s talán megnyugtatóan helyére kerül sok minden, ami eddig – mert nem felelt meg a finnugor elmélet szabta kritériumoknak – figyelmen kívül hagyattatott."[70] Erre a közlésre már muszáj volt válaszolni. Négy hónap múlva ugyanezen folyóirat hasábjain napvilágot látott a „cáfolat".[71] Az adott helyen erre mindig hivatkozom majd, mert eléggé tanulságos. Ugyanakkor azt is tudatnom kell, hogy három esztendő múltán az Éle-

[64] Götz id. mű 27. – Götz László nyomdokain haladva figyelemre méltó írást tett közzé Kaba Ákos, Széljegyzetek egy új magyar őstörténeti tanulmányhoz. Életünk 30 (1992) 863-872.

[65] Padányi Viktor, Dentu-Magyaria. Buenos Aires 1963. – Új kiadása Veszprém, Turul, 1989. Padányi Viktorról lásd: Bognár József, Padányi Viktor és utókora. Pannon Front 1 (1995) 2. szám 5-10. Előadások Padányi Viktorról. Szerkesztette: Bognár József. Budapest, Veltelini Bt. 2000.

[66] Legújabban már omladoznak a „mérvadó kutatók" hadállásai az államiságunk kezdeteit illetően is. Kristó Gyula szerint vita van arról, hogy Szent István korában az állam jött-e létre, vagy pedig csak *új típusú állam?* Vö. Az államalapítás korának írott forrásai. Szerkesztette: Kristó Gyula. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szeged, 1999, 5. – Új szempontokat vet fel: Roman Herzog, Ősi államok: a hatalomgyakorlás eredete és formái. Fordította: Patay-Horváth András. Budapest, Corvina. 1999.

[67] Bakay Kornél, Hogyan lettünk finnugorok? Hunnia 44 (1993) 5-14., 45 (1993) 4-16.

[68] Más kutató is rádöbben erre. Például: Makkay János, Egy amatőr véleménye az uráli finnugorság származásáról. Tractata Minuscula 9. Budapest, a szerző kiadása. 1997, 9.

[69] Bakay Kornél, Hogyan lettünk finnugorok? Életünk 32 (1994) 715-741.

[70] Uott 741.

[71] Pusztay János, Lettünk-e finnugorok? Életünk 32 (1994) 1071-1078. – Láng Gusztáv, Hogyan lehetünk múltszázadiak? Életünk 32 (1994) 1079-1085.

tünk szerkesztősége megtagadta korábbi elveit és visszatért a hagyományos és elfogadott finnugor tanok közléséhez és tőlem többé már nem kért tanulmányt.[72]

Pusztay János az idézett bírálatában kijelenti, hogy a tudományt politikai indítékok nem befolyásolhatják, majd kilenc sorral alább leszögezi: egy nép eredete tudományos és politikai kérdés.[73] Úgy véli, számomra megdöbbentő szillogizmussal, hogy az őstörténeti kutatások „igen könnyen elvezethetnek ...a rasszizmushoz. Kimondva vagy kimondatlanul, de megfogalmazódnak a nép-, illetve a nyelveredet kapcsán a különbségek az egyes népek, egyes kultúrák között, és így teljesen tudománytalan módon magasabb, illetve alacsonyabb rendű népekről beszélnek." Aki tehát mást merészel állítani vagy kutatni, mint a finnugor származás-elmélet hirdetői, az már félig-meddig rasszista és teljes egészében tudománytalan! Ilyen „elfogulatlan és tárgyilagos" magyar tudósok írják a történelmünket, akik még azt is kijelentik, a nyelvrokonság csak a szakemberek számára igazolható, a nyelvészetben nem járatosak számára nem, tehát a finnugor nyelvészeken kívül senki ne közelítsen e kérdéskörhöz, mivel csakis „délibábos és tudománytalan fantáziálgatás" lehet az eredmény. A finnugor nyelvész a magyar őstörténetkutatás egyedül hivatott képviselője, aki az „örök igazságok" birtokában tudja például, hogy a nyelvek nyelvcsaládokba tartoznak. „Az, hogy egy nyelv melyik nyelvcsaládba tartozik, nem értékítélet, hanem tudományos tény".[74] Egyelőre tekintsünk el attól, hogy a legújabb nyelvészeti kutatások hogyan vélekednek a nyelvcsaládokról, az ún. nyelvcsaládfa-képzelményekről, az alapnyelvről, a szabályos hang megfelelésekről s most még azzal se foglalkozzunk, vajon miért tudománytalan Götz László fejtegetése,[75] inkább arra figyeljünk, mekkorát változott, ha úgy tetszik „fejlődött" Pusztay János néhány esztendő alatt. 1994-ben az alapnyelv még „kiinduló állapot" volt, amelyet „a szakember csak retrospektív módon nyilváníthat alapnyelvnek", 1997-ben viszont „pusztán rekonstrukciók révén megalkotott hipotetikus posztulátum"-nak mondja amelyről semmilyen ismeretanyaggal nem rendelkezünk, „csupán fel-

---

[72] Vékony Gábor, A magyar etnogenézis szakaszai I. Életünk 35 (1997) 260-276., 384-408.

[73] Pusztay János, Lettünk-e finnugorok? Életünk 32 (1994) 1071. – Pusztay János 1995. január 24-i szombathelyi előadásában ismét kijelentette: „a nyelvrokonság kérdései túlmutatnak a tudományon. A veszély akkor jelentkezik, amikor a nyelvrokonság keresése ideológiai színezetet kap."

[74] Pusztay id. mű 1073.

[75] Götz László, Keleten kél nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből. I. Budapest, 1994, 56-157., 397-540.

tevéseink lehetnek".[76] Már azt is elismeri, hogy a családfa-elméleten kívül vannak más hipotetikus (miért, a finnugor nem az?) modellek is". Az „alapnyelv és az őshaza, szorosan összefügg egymással, azaz az egy nyelvcsaládba tartózó (kitalált) ősnép lakta a (feltételezett és kikövetkeztetett) őshazát. De – folytatja a szerzőnk 1997-ben – már „nem számolunk egységes őshazával sem", sokkal valószínűbbnek ítéljük meg az ún. őshazalánc (?) meglétét „...amely a Baltikumtól Nyugat-Szibériáig (?!) tartott."[77] Lényegében ezt az ötletet felvetette már 1994-ben is s akkor sem volt eredeti, hiszen például László Gyula elmélete is erre épült 1961-ben.[78] A módosításra azért volt szükség, mert az elmúlt harminc évben a finnek[79] egyre határozottabban elutasították az ún. bevándorlás-elméletet és síkraszálltak amellett, hogy az ősfinnek sokezer év óta (9000 éve !) laknak mai hazájukban, tehát folyamatosan lakják földjüket.[80] Kyösti Julku ezt így fogalmazta meg: „A dogmatikus felfogás szerint őseink Kr.u. 100-800 között vándoroltak be Esztországból Finnország területére. Ez a nézet nem helytálló, és csupán egy hipotézis volt. Miután elég hosszú időn át ismételték, feledésbe merült, hogy csak egy hipotézisről van szó, s magától értetődő igazságként kezelték."[81] „A hagyományos felfogás a közös uráli őshazáról és a Volga menti finnugor őshazáról szóló (ugyancsak) hipotézis ...a **dogmatikus felfogások,** amelyek röviddel ezelőtt a nyelvészetben uralkodtak, lassanként **megváltoznak.**" A nyelvészek ekkor „találták ki" az őshaza-láncot, de ezek az engedmények többé nem elegendőek![82] Így hiába okoskodja ki Pusztay János, hogy a finnugorok „középső csoportja *lenne* valahol a Baltikum és az Urál-hegység között. Ebbe

---

[76] Pusztay János, Az uráli őshaza rekonstruálásának egy lehetséges nyelvészeti modellje. Életünk 35 (1997) 410.

[77] Uott 417.

[78] László Gyula, Őstörténetünk legkorábbi szakaszai. Budapest 1961.

[79] Erre az új irányzatra Fodor István már 1977-ben felhívta a figyelmet, természetesen kitartva a hagyományos finnugor elmélet mellett, amelyet – szerinte – egyre jobban tudunk régészetileg is igazolni. Fodor István, Az uráli és a finnugor őshaza kérdéséhez. (Régészeti áttekintés). MTA II. Osztály Közleményei 26 (1977) 289. A változó véleményekre jó példa Erdélyi István újabb nyilatkozata: Lovasnomád bankügylet. Erdélyi István: a finnekhez semmilyen közvetlen közünk nincs. Magyar Demokrata 2 (1998) 4. szám 46-47.

[80] Kodolányi János, A finn etnogenetikai kutatások. Magyar Tudomány 87 (1980) 388. – Szíj Enikő, Újra kell-e írni a finnugor őstörténetet? Magyar Tudomány 97 (1990) 264-265. – Rédei Károly id. mű (1999) 25 skk. Kalevi Wük feltevésével foglalkozik, akit véletlenül sem nevez áltudományos dilettánsnak, mert ehhez nincs bátorsága.

[81] Kyösti Julku, A finnugor népek kialakulása. Történelmi Szemle 38 (1996) 369.

[82] Uott 373-374. – vö. Klima László, Az uráli őshaza kutatásának története. In: Nyelvrokonaink. Bp. 2000, 18.

nagy valószínűség szerint a mai permi nyelvek és a cseremisz tartozik, továbbá *elképzelhetők* olyan 'kóbor' népcsoportok (én a lappokat tudom ilyennek *elképzelni),* amelyek összekötő szerepet is *játszhattak* ...hol ide, hol oda csapódva...," K. Julku ugyanis a finn és a lapp népet egy nációnak tekinti! „Az ún. Keleti csoport, folytatja Pusztay, *valószínűleg* kb. azon a területen lehetett honos, ahová a ma még *többé-kevésbé* érvényes és elfogadott őshazaelmélet szerint az egységesnek *vélt* uráli őshazát rekonstruálják..."[83] Pusztay János, noha kijelenti: nem kíván az én cikkemmel foglalkozni, hosszan taglal olyan kérdéseket, amelyekről én nem írtam,[84] így a német-ellenességről, a zsidó-ellenességről (!) és a bolsevik-ellenességről, úgy tüntetve fel, mintha – sejtelmesen – a magyar-zsidó szembenállás napirenden tartása lett volna a célom.[85] Amint az alábbiakból talán kitűnik, egyáltalán nem erről volt szó. De más érvek hiányában nagyon is jól jött mind Pusztay Jánosnak, mind a másik bírálómnak, Láng Gusztávnak[86] a zsidó-kártya kijátszása,[87] hiszen ezzel eleve a „szélsőségesek" közé lehet lökni a szerzőt. Holott, valójában, 1993-ban is és most is, csak azért tüntetem fel Szinnyei József hivatalos életrajzi adatai (!) alapján,[88] hogy ki kicsoda, mert egyáltalán nem közömbös, kik élezték ki az őstörténeti vitát s ehhez mikor fogtak hozzá?

---

[83] Pusztay (1994) id. mű 1076-1077.

[84] Pusztay (1994) id. mű 1073: „Hangsúlyozni szeretném, hogy ezt Bakay nem mondja, de...".

[85] Arról természetesen nem írtak egy sort sem, hogy a finnugrizmus első hazai képviselői elsősorban valóban németek és zsidók voltak, amint erre határozottan rámutatott Vásáry István, A magyar őstörténet kutatásának hagyományai. Magyar Tudomány 87 (1980) 370. A XIX. századi súlyos magyar-ellenesség leghirhedtebb képviselői: Franz von Löher, Friedrich Rudolf Heinze, Eduard Glatz, Herder és Wattenbach, akik szerint Magyarországot a németek és a szlávok varázsolták virágzó országgá, a magyar föld minden értékét a németeknek köszönhetjük, a magyarságnak nincs is egyéb történeti szerepe, mint előkészíteni a németek tömeges letelepedését a Kárpát-medencében. vö. Pukánszky Béla, Német polgárság magyar földön. Magyarságismeret. IV. Budapest, Franklin társulat. é.n. 117-120., 168-172. Ugyanerről a témáról írt kommunista színezettel Agárdi Ferenc, A svábok bejövetele. A németek szerepe Magyarországon Szent Istvántól napjainkig. Budapest, Faust. 1946, 235-237. Paul de Lagarde szerint a magyar nép csak arra jó, hogy a csontjaival kövezze ki a németség számára a történelem országútját. I. Lipót magyar király azt mondta: „ereimet nyittatnám fel, ha tudnám, azokban egyetlen csepp vér találtatik, mely a magyaroknak kedvező." Idézi: Polányi Dezső, A magyar királykérdés. Budapest, Atheneum. 1928, 182.

[86] Láng Gusztáv, Hogyan lehetünk múltszázadiak? Életünk 32 (1994) 1079-1085.

[87] Láng id. mű 1080: Bakay Kornél lapszéli jegyzetei lelkiismeretesen közlik a finnugor tábor tagjairól, ki volt közülük zsidó, ki volt német. E származáskutatás (?), mely inkább ízléstelen, mint tudományos... Ugyanez tudományos, ha ők művelik: Nyelvrokonaink. Bp. 2000, 453-494.

[88] Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. I-XIV. kötet. Budapest 1891-1914.

Sed ne auctoritate, nisi id potius experimentum sit![89]

A finnugor kézikönyvek vagy a nagyközönségnek szánt összefoglalások[90] általában igen előkelő helyen említik meg, hogy a vogulok és az osztyákok, valamint a magyarok rokonságát már a XV. században észrevették, hiszen e rokonságot „Aeneas Sylvius Piccolomini 1458-ban elkészült Cosmographia c. munkája újságolja már".[91] Az egyetemi hallgatók számára készített egyetemi jegyzet szerint, amelyet 60 szerző készített és a szerkesztést Hajdú Péter, Kristó Gyula és Róna-Tas András vállalta magára, Aeneas Sylvius Piccolomininek 1457/58-ban „készült el kompilációja, az Asia (más néven Cosmographia vagy Historia rerum ubique gestarum)", amelyben „egy oroszországi útról hazatért verónai kereskedőre hivatkozva ...azt írja, hogy az utazók a Tanais forrásán túl magyarul beszélő, magyar szokásokat tartó pogány népet találtak."[92] Azt mondhatnók, jelentéktelen, pici adatról van szó, mégis érdemes nagyon alaposan elemezni ezt a kijelentést, mivel így (is) fény derül a kutatók munkamódszerére és főleg a megbízhatóságára.

* * *

Aeneas Sylvius Piccolomini (1405-1464), aki 1458. augusztus 18.-tól II. Pius néven pápa lett, egyetlen olyan művet sem írt, amelynek a címe Cosmo-

---

[89] Ne a tekintély, hanem inkább a valós tények számítsanak!

[90] Boros János-Rapcsányi László, Vendégségben őseinknél. Budapest, Gondolat. 1975, 11.

[91] Hajdú Péter, A magyarság kialakulásának előzményei. Nyelvtudományi Értekezések 2. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1953, 5: a finnugor rokonság eszméje már a IX. században felmerült Halogalandi Ottokár útleírásában, majd Ae. S. Piccolomini-nél, etc. S mi a forrás? Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Budapest, 1937, 472-473. (reprint kiadásban: 474-475.) S mi a forrása Zsirainak? Szinnyei József, Magyar nyelvhasonlítás. Finnugor kézkönyvek. III. Budapest, Hornyánszky. 1909, 16. – Hegedűs József óvatosabban fogalmazott: „Úgy tudjuk, hogy Aeneas Sylvio Piccolomini (1405-1464) célzott először arra..." – vö. Hegedűs József, A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében. Nyelvtudományi Értekezések 56. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1966, 66.

[92] Bevezetés a magyar őstörténet kutatásainak forrásaiba. I/2. Szerkesztette: Hajdú Péter, Kristó Gyula, Róna-Tas András. Budapest, Tankönyvkiadó. 1976, 195. A sorozat öt kötetből áll, 1976-1982 között jelent meg. – Zsirai Miklós, A magyarság eredete. In: A magyarság őstörténete. Szerkesztette: Ligeti Lajos. Budapest, Franklin. 1943, 31: a Cosmographia 1458-ban jelent meg. Zsirai Miklós, A modern nyelvtudomány magyar úttörői I. Sajnovics és Gyarmathi. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1952, 10: a Cosmographia 1503-ban jelent meg. – Ezt az adatot másolta át könyvébe Hajdú Péter, Finnugor népek és nyelvek. Budapest, 1962, 8-9.

graphia lett volna! Életében nagy művei nem is jelentek meg.[93] Számos nagy könyvében korábbi szerzők munkáit kivonatolta vagy másolta, ám egyetlen művében sem szerepel soha az a Zsirai Miklós által már 1930-ban közismertté tett „adat", hogy ti. „Asiatici Hungari", azaz ázsiai magyarok a vogulokkal és az osztyákokkal volnának azonosak, mégpedig kétségtelenül".[94] Bár Zsirai a Finn-

[93] Johann Heinrich Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon. Band 28. Graz, 1961, 564-566. – Meyers Enzyklopädisches Lexikon. B. 18. 733-734. – Az általában megbízható Universal Lexikon Ae. S. Piccolomini 14 munkáját sorolja fel cím szerint, elsőként éppen azt említve, hogy legfőbb művének címe: Cosmographia, azaz Historia rerum ubique gestarum, locorumque descriptio. (566. oldal) Ez a megállapítás azonban téves, valójában a 9. pontban felsorolt műről van szó: Historia Asiae minoris et Europae, amely először 1531-ben jelent meg, és nem 1571-ben, amint a lexikon állítja: Wir haben dieses Pabst Schriften in einem Bände, so 1571 zu Basel gedrückt worden. Kortársai elismerték II. Piusról, hogy okos és ügyes politikus volt: ein überaus beherzter und kluger Mann und die wichtigsten Angelegenheiten zu tracktieren geschickt gewesen, ám ennek ellenére ifjú korában igen kedvelte a női hálószobákat és egy fiút is nemzett: er ist seiner Jugend der Liebe der Freuenzimmers ergeben gewesen, und einen natürlichen Sohn gezeuget habe. A lengyel Johann Dlugoss „poeta laureatus"-nak nevezi, illetve „in arte poetica et oratoria plurimum eruditus"-nak. Joannis Dlugossi seu Longini canonici cracoviensis Historiae Polonicae. Libri XII. Tom. IV. Cracoviae 1877, 691. – Tom. V Cracoviae, 1878, 278. II. Pius művei egyébként első ízben nem 1707-ben, hanem 1700-ban jelentek meg Helmstadtban, kiadója pedig Johann Melch. Sustermann volt. (Zsirai Miklós 1930-bon megemlít egy Opera Geographica et Historica. Helmstadii MDCIC (?!) munkát: Jugria. 1985, 62.) E gyüjteményes munkában látott napvilágot II. Pius alábbi néhány műve: Aeneas Sylvii episcopi Senensis, postea Pii Papae II., Historia rerum Friderici III. imperatoris. – Epitomae decadum blondi. Ab inclinatione Imperii ad Joh. XXIII. Papae tempora. – In libros Antonii Panormitae poetae de dictis et factis Alphonsi Regis memorabilibus, commentarius. – Opera Geographica et Historica. Az Opera c. munkának adta a kiadó (!) 1700-ban a Cosmographia seu rerum ubique gestarum historiam, locorumque descriptio címet. Minderről a kiadó a Praefatioban (id. mű 1700, 3-6.) pontosan beszámolt. A szöveg betűről-betűre azonos az 1531. évi kiadás szövegével. Az európai rész a 218-374. oldalak közötti anyag, amelynek az itteni címe: In Europam sui temporis varias continentem historias. – Az Enciclopedia Italiana XXVII. kötet (Rom, 1935) 312. oldalán: Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio. 1551, 1571. „piu nota col titula di Cosmographia, non ben digesta mole di appunti eruditi." Nagyon jellemző, hogy egy nagypéldányszámú ismeretterjesztő könyv hátsó borítóján ezt a szöveget emelték ki: „Aeneas Sylvius Piccolomini a XV. században egy verónai szerzetes észrevételét örökítette meg, miszerint a magyar nyelv rokona a vogulnak és az osztjáknak." – Pusztay János, Az „ugor-török háború". Budapest, 1977, 147. és a hátoldal. – II. Pius hatalmas levelezését Rudolf Wolkan adta ki: Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. In: Fontes rerum Austriacarum /FRA/ B. 61 . Wien, 1909, B. 62., 1909., B. 67. 1912., B 68. 1918. Mint siennai püspök és mint II. Pius pápa is szoros kapcsolatban volt a magyarokkal. Leveleiben igen ritkán szólt a régmúltról. Egyszer 1453-ban megemlíti, hogy a magyarok is Ázsiából származnak. FRA B.68. Wien 1918, 201.

[94] Zsirai Miklós, Jugria. Finnugor népnevek I. Nyelvtudományi Közlemények 42 (1930) 61. – Reprintben: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 174. 1985.

ugor rokonságunk c. munkájában hosszasabban idéz latin forrásszövegeket,[95] mégis úgy tűnik, eredeti forrásokat kevésbé használt. II. Pius egyik legkorábban megjelent könyvében[96] szerepel az a hely, amelyre Zsirai is hivatkozik, ez pedig a könyv XXIX. fejezete. Szó nincs itt arról, hogy ez az egész fejezet „az ugorságnak van szentelve",[97] ellenben szó van az ázsiai szkítákról, az ő kegyetlenkedéseikről és ocsmányságukról. Szkíthia, ahonnan Atilla és hasonlóképpen a magyarok is származnak, mert a magyarok is szkíták, amiképpen azok magyar nyelven beszélnek.[98] Majd így folytatja: „az ázsiai Szkítiából vonultak Európába a húnok, azok a vad népek, akikről Jordanes és mások is azt állítják, hogy boszorkányoktól és démonoktól születtek, s akik minden barbár népet leigáztak a Tanais és a Duna között.[99] Majd Heticus Philosophusra hivatkozva közli, hogy a szkíták is turkok, mégpedig azok legocsmányabb nemzete.[100] És hogy ne legyen félreértés, Ottó freisingi püspökre támaszkodva utal a frank Pipinnek az avarokkal megvívott legkegyetlenebb háborújára, akik hatszáz esztendővel később ugyancsak a Káspi-kapun törtek be Európába.[101] Nicolaus Segundin, aki a görög

---

[95] Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Az urali nyelvrokonainkkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadja: Zaicz Gábor. Budapest, Trezor. 1994, 477-478. Az eredeti kiadás éve: 1937.

[96] Pii II. Pori. M., Asiae Europaeque elegantiss. descriptio mire festivitate tum vetet tum recentium res memoratu dignas complectens maxime quae sub Frederico III. apud Europeos Christianicum Turcis, Prutenis, Soldano et ceteris hostibus fidei, tum etiam intsese varia bellorum eventu commiserunt. Salingiaci, „Cleopatra". 1531. Ezen 500 oldalas kisalakú könyvhöz hozzákötötték (Bibliothek der Universität Graz) a következő 165 oldalas munkát: Aeneae Silvii Senensis de Bohemorum origine, ac gestus historia variarum rerum narrationem complectens. Salingiaci 1588.

[97] Zsirai (1985) id. mű 62. - Pii II., Asiae. 1531, 68 skk.

[98] De Asiaticis Scythis et eorum ferocitate, unde Attilas de eorum foeditate et quomodo Hungaros velint esse Scythas, quomodove quidam Hungaria lingua sint loquentes.

[99] Ex Asiatica Scythia migraverunt in Europam Hunni, feroces populi, quos Iordanus et alii nonnulli, ex mulieribus magis et daemonum feminae natos crediderunt: qui transmissa Meotidae, omnem barbariem inter Tanaim el Danubium occupavere. – Pii II. Asiae... 1531, 68. – Jordanes eredeti szövegét lásd: Iordanis, Romana et Getica. Monumenta Germaniae Historica (MGH) V. Berolini 1882, 89.

[100] Scytharum quoque genus est Turcarum foedissima gens, qui ut Heticus Philosophus tradit... in Asiatica Scythia ultra Pyriceos montes et Taracontas insulas, contra Aqulionisubera sedes patrias habuere. - Pii II., Asiae... 1531, 69.

[101] Otto histroricus, qui Phrisingensis fuit episcopus, tradit Turcas imperantibus Graecis, ac regnante apud Francos Pipino, annis ab hint supra excentis, Caspias portas egressos, cum Avaribus ferocissima pugna, multis utrinque desideratis, conflixisse.

és latin tudományoknak igen nagy szakértője,[102] írásban nyilatkozott II. Piusnak a turkokról és az ázsiai szkítákról.[103] II. Pius pápának kortársa volt Thuróczy János (1435-1489?), Antonio Bonfini (1427-1501) és Petrus Ransanus (1428-1492) is. Thuróczy János Magyar krónikája[104] 1486-ban[105] jelent meg, Ransanus műve[106] 1490-ben lett befejezve, Bonfininál, az utolsó tárgyalt esemény időpontja 1496. Érdemes tehát beleolvasni ezen művekbe is, mielőtt folytatnánk II. Pius pápa kitételeinek vizsgálatát, mivel nyilvánvalóan mindhárman ismerték II. Pius munkáját, noha nem nyomtatott formában! Thuróczy például szóról-szóra ugyanúgy ismerteti Heticust (Éthikósz), Segundinust (Secundinus) és freisingi Ottót, de meg is mondja: használta Pius pápa Történelmét.[107] Bonfini azonban az egyetlen, aki szembeszegül Aeneas Sylviussal, aki a következőket állította: „Azt tartják, hogy a magyarok, akik a Duna partjain laknak, a szkíták nemzetségéből valók, nem mintha a hunoktól származnának, amit egyesek a szavak rokonsága miatt hittek, hanem másfajta magyaroktól, akikről Jordanes is megemlékezik."[108] Antonio Bonfini a következőket írta le: „A magyarok ugyanis a húnoktól, a húnok a leucusoktól vagyis a szkíták közül származó ázsiai albánoktól (alba: fehér hún, azaz heftalita!) vették az eredetüket... Pius pápa visszautasítja ezt

[102] Velencében a Tízek Tanácsának írnoka volt 1438-1462 között.

[103] Nicolaus Segundin multa eruditione praeditus, graecas ac latinas literes apprime callens, de Turcis ad nos scribens, Asiaticos Scythas illos esse fatetur.... Uott 69-70.

[104] Thuróczy János, A magyarok krónikája. Az 1486-bon Augsburgban nyomatott, az Országos Széchenyi Könyvtárban őrzött ősnyomtatvány színezett fametszeteinek hasonmásával illusztrálva. Fordította: Horváth János. Bibliotheca Historica. Budapest, Magyar Helikon. 1978.

[105] 1488-at ír Kulcsár Péter: A.Bonfini, A magyar történelem tizedei. Budapest, Balassi Kiadó. 1995, 1013. és Szinnyei József is: Magyar írók élete és munkái. XIV. Budapest, Hornyánszky V. 1914, 144. h.

[106] Petrus Ransanus, Epithoma rerum Hungarorum. Id est annalium omnium temporum liber primus et sexagesimus. Curam gerebat Petrus Kulcsár. Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova II. Redigit Antonius Pirnát. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1977. – Magyarul: Petrus Ransanus, A magyarok történetének rövid foglalata. Közreadja Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet. Budapest, Európa Könyvkiadó. 1985.

[107] Vö. Mályusz Elemér, A Thuróczy-krónika és forrásai. Budapest, 1967.

[108] Ferunt Hungaros, qui Danubii ripas incolunt, Scytharum genus esse, **non** quasi ab Hunnis orros quod propter verbi cognationem aliqui crediderunt, sed ab aliis Hungaris, quorum Iordanus meminit, qui Gothos eos dicit, suo tempore fuisse, propter commercium pellium Mardurmarum. Pii II., Asiae... 1531, 70. – E résznél is tetten érhető Aeneas Sylvius Piccolomini felületessége, hiszen az eredeti Jordanes-szövegrész így szól: Hunuguri autem hint sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium – a hunugorokat (onogurokat?) ismerték, minthogy mormota-prémekkel kereskedtek. MGH V. Berolini 1882, 63.

a nézetet, nem tudom milyen meggondolásból, hacsak nem azért, mert kitűnő látnok lévén előre tudta, hogy azokat az alemannokat, akiket oly nagyon és méltán kedvelt, a magyarok nemsokára könnyedén meg fogják hódítani, és *nem vette jónéven,* hogy ezeknek valamiféle *nemes eredet* jusson. Procopius azt hagyományozta, hogy a húnok az ephtaliták nemzetségéből valók, akiket leucusoknak, azaz albusoknak is nevez..."[109] Petrus Ransanus sokkal óvatosabban fogalmazott, bár világossá tette, hogy a magyar hagyományokat hitelesnek véli: „A magyarok mindenesetre dicsekedhetnek azzal, hogy elérték, amit a hunok azelőtt sehogysem tudtak, ők ugyanis nem tudták kieszközölni, hogy uralmuk idején az ősrégi Pannónia nevet a nép emlékezetéből kitöröljék. Jól tudom, hogy egy bizonyos történetíró szerint semmi különbség sincs a hun és hungar elnevezés között, hanem azt a nemzetet latin néven, hungarnak, saját nyelvén pedig hol magyarnak, hol hunnak hívják. Én magam erről a dologról *nem mernék vitatkozni,* nehogy úgy tűnjék, hogy szembeszegülök a saját nemzetük történetét megíró magyarokkal... semmiképpen sem bocsátkozom vitába azokkal, akik másként gondolkodnak, kiváltképp a magyarokkal, akikről el kell hinnünk, hogy sokkal hitelesebben ismerik övéik történetét, mint én vagy bárki más, aki hazájuktól és nemzetüktől idegen."[110] Bonfini keményen rápirít a pápára: „ez a szentséges atya ...nem nézte jó szemmel, hogy a Szkítiából származó magyarok, akik az ausztriaiakat súlyos vereséggel és csapással sujtották, és alighanem sujtani fogják megint, ily nagy dicsőséggel ékeskedő ősöket kapnak."[111] Már itt megjegyzem, mennyire tisztán látták száz évvel ezelőtt a finnugrizmus veszélyeit s mennyire élesen fogalmazott például a Századok c. folyóirat szerkesztője, Szilágyi Sándor éppen a fent idézett Procopius-féle adatokkal kapcsolatban: „...Hunfalvy végzetes tévedését az ő finn-ugor elméletével Procopius fenti adatának lekicsinyléséből származtatjuk... Nagy és végzetes tévedés rejlik abban, hogy Hunfalvy nagy tekintélye súlyával Procopius eme megbecsül-

[109] Antonio Bonfini, A magyar történelem tizedei. Fordította: Horváth János. Budapest, Balassi Kiadó. 1995, 40

[110] Petrus Ransanus, A magyarok történetének rövid foglalata. Budapest, Európa. 1985, 101-102. Az eredeti latin szöveg: Epitoma rerum Hungarorum. Budapest, 1977, 91-93: At vero ego nequaquam eis reluctor, qui sentiunt aliter, Hungaris praesertim, quos credendum est **multo magis ad vivum** res **eorum** pernoscere quam vel me vel quemvis alium ab eorum patria ac gente alienum. – Sajnálatos, hogy Bonfini, Rerum Ungaricarum decades-e nem kétnyelvű kiadásban jelenhetett meg!

[111] Bonfini... Bp. 1995, 49.

hetetlen adatát kirekesztette és elértéktelenítette."[112] De hogyan tették a finnugristák II. Pius leírását az obi-ugor–magyar rokonság „szenzációs elbeszélésévé"?[113] Úgy, hogy a teljes szövegrészt nem közölték, hanem csak kiragadtak részeket. Így tett Zsirai Miklós főművében, ahol jónéhány sort egyszerűen kihagyott, többek között azt a részt is, ahol II. Pius arról szólt, hogy Jordanes idejében, aki Justinianus császár korában élt, Pannónia még nem volt a magyaroké. Sokkal a húnok, a gótok és a langobardok után jöttek a magyarok a Dunához, kijővén Szkítiából, elűzvén a korábban itt lakókat.[114] Zsirai a bevezető mondat után nyomban ezt a részt idézi:[115] „A mi verónaink, akit fentebb említettünk, a Tanais eredetéhez érkezett meg, és az ázsiai Szkítiában, nem messze a Tanaistól olyan népek szálláshelyei vannak, akiknek a nyelve *megegyezik a* Pannóniában lakó magyarokéval.[116] A finnugristák a forrásközlést itt, általában, befejezik és levonják a „kétségtelen" tanulságokat. Noha a forrás egyetlen utalást sem tartalmaz a vogulokra és az osztyákokra, Zsirai Miklós az ázsiai szkítákat nemes egyszerűséggel vogulnak és osztyáknak nevezi! „Aeneas Sylvius nem említi ugyan a Jugria szót, de kétségtelen (??), hogy az Asiatici Hungari néven említett nép a vogulokkal és az osztyákokkal azonos (?), és az Asiatica Scythia ja az obiugor földre is értődött (?). Örök érdeme (?!) Aeneas Sylviusnak, hogy fölfedezi, szabatosabban, elsőnek említi a magyar és az obi-ugor nyelvek rokonságát, de a szenzáció erejével ható (sic!) rokonításon és az „ázsiai magyarok" pogányságának, műveletlenségének hangsúlyozásán kívül szinte semmi lényeges adatot nem közöl.[117]

---

[112] Zichy Jenő ázsiai expedíciója. Századok 29 (1895) 475-476.

[113] Zsirai Miklós, A modern nyelvtudomány magyar úttörői. I. Sajnovics és Gyarmathi. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1952, 10.: „...az ázsiai szkíták a manysik és a chantik ősei" – ilyen egyszerűen kijelentve!

[114] Fuit autem Iordanus sub imperio Iustiniani, quo tempore nondum Pannoniam Hungari attigerant, longe post Hunnos, Gothos ac Longobardos, Hungari Scythiam egressi, ad Danubium pervenere: pulsique prioribus incolis suo loco dicemus. – Pii II., Asiae... 1531, 70. Az Opera geographica et historica. Helmstadii MDCXC kiadás 57. oldalán ez a szöveg bővebb: Hungari Scythiam egressi... incolis, aut sub jugum missis, regnum sibi facere, de quibus suo loco denemus.

[115] Zsira Miklós id. mű (1985) 60.

[116] Noster Veronensis, quem supra diximus, ad ortum Tanais pervenisse retulit populos in Asiatica Scythia, non longe a Tanai sedes habere rudes hoies et idolorum cultores, quorum eadem lingua sit cum Hungaris Pannoniem incolentibus. Pii II., Asiae... 1531, 70.

[117] Zsirai Miklós, Jugria. Finnugor népnevek I. Budapest, a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 174. 1985, 61–62.

II. Piusnak ezt a híradását megemlíti Thuróczy János: „II. Pius mondja, hogy beszélt egy veronai származású emberrel, aki éppen napjainkban (az 1480-as évek!) átkutatta Szkítia vidékét, és azt beszélte, hogy az ázsiai Szkítiában, ott ahol a Tanais folyó ered, a Pannóniában lakó magyarokkal egy és ugyanazon nyelvet beszélő emberre bukkant."[118] Bonfini, amikor elmondja, mi mindent hordott össze a húnokról Jordanes, így fogalmazott: „Jordanis a vele ellenséges nemzetről, nem tudom, miféle *szörnyűségeket* hord össze, amelyeket a legtöbb évkönyvíró is elhisz, és vele együtt *halandzsázik*... Pius pápa, szerintem igen nagy tudós, akit *ugyanolyan* érzelmek vezérelnek, mint Jordanist, nem hiszi, amit minden történetíró állít, hogy a magyarok a húnoktól erednének, azt írja, hogy a magyarokat és a szkítákat a nyestbőr-kereskedés tette ismertté. Ez a szentséges atya tanúságra hív egy verónai polgárt, aki azt mondta, hogy amikor a Tanais forrásánál járt, ott magyarul beszélő népre bukkant. A mi isteni Mátyásunk, szarmata kereskedőktől értesült ugyanerről, követeket és kutatókat küldött oda, hogy a rokon népet, ha lehet, átcsábítsa a folytonos háborúságtól meglehetősen elnéptelenedett Pannóniába, ami ugyan eddig nem sikerült, de ha megéri, bizonyára megvalósul.[119]

A finnugristák sem Petrus Ransanus, sem Antonio Bonfini megjegyzéseit nem vették figyelembe, sőt azt sem vizsgálták meg, egyáltalán ki lehetett ez a verónai szerzetes és miről írt még II. Pius? Pius pápa elmondja, hogy „a Szent Ferenc rendből több istenfélő, a szentségekben és a tudományokban járatos tanító férfiú el akart menni hozzájuk (ti.az ázsiai magyarokhoz), mivel tudták a nyelvüket, azért, hogy Krisztus szent evangéliumát hirdessék, ám ezt megtiltotta az az „úr", (fejedelem?), akit Moszkva jelölt ki s aki a görög hitetlenség szennyében leleldzett és rossz néven vette, hogy az ázsiai magyarokat a latin egyházhoz kössük és a mi szertartásainkhoz szoktassuk."[120]

Zsirai Miklós a továbbiakban is „természetes egyszerűséggel" azonosítja az ázsiai magyarokat a vogulokkal és az osztyákokkal, így fogalmazva: „Aeneas

---

[118] Thuróczy id. mű 39.

[119] Antonio Bonfini id. mű 1995, 61–62. – vö. Szabó Károly, A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig. Pest, Ráth Mór. 1869, 10. – vö. Bakay Kornél, A nemzeti királyeszme az Árpád korban. Ősi Gyökér 27 (1999) 3-4. szám, 72-77.

[120] Voluissequae cum plerisque sacrarum, literarum professoribus vicis religiosis, et ex ordine beati Francisci, qui linguam illam nossent, eo porficisci, et sanctum Christi Evangelium praedicaret: sed prohibitum a dno (domino), quem Mosca vocavit, qui cum esset graeca perfidia maculatus egreferebat Asiaticos Hungaros, latine coniungi ecclesiae, et nostris imbui ritibus. Pii II., Asiae.... 1531, 70-71.

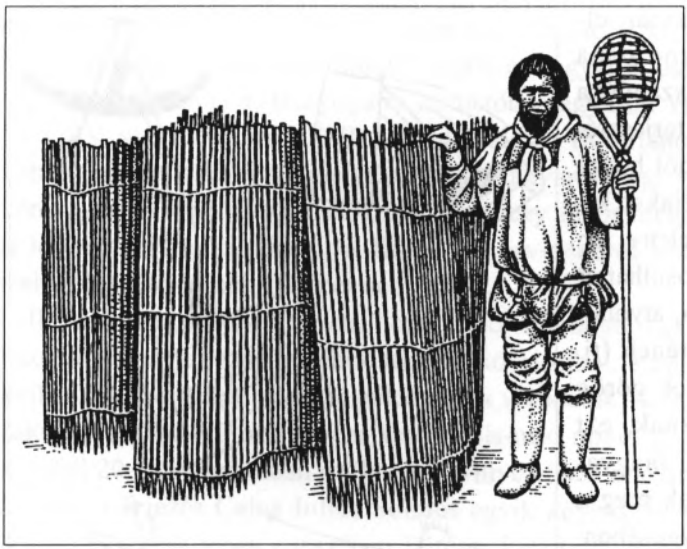

24. kép – Szibériai vogul vejszével

Sylvius olyan fontosnak tartotta ezt a magyarok és az ázsiai szkíták *(vogulok-osztjákok)* közti rokonságra és nyelvi azonosságra vonatkozó észrevételt, hogy a Commentarii c. önéletrajzában is megismételte."[121] II. Pius főművében[122] valójában ezt írta: „Egyesek Magyarországot Hunnariának mondják, a magyarokat pedig a húnoktól származóknak gondolják, mintha a húnok maradékai a mi korunkig megmaradtak volna? Tudomásunk szerint a Tanaison túl, annak forrásvidékétől nem messze, az Ázsiai Szkítiában mindmáig megtalálható egy nép, amelyet magyarnak neveznek, és akiknek a beszéde semmiben sem különbözik a Duna mentén lakó magyarokétól. Azok őseinek mondják magukat, isteneiket barbár módon tisztelik, bálványokat imádnak, barbár szokásaik vannak és csak nem *vadak*

[121] Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Budapest, Trezor. 1994, 477.

[122] Pii Secundi Pontificis Max., Commentarii rerum memorabilium, quae temporibus suis contigerunt, a R.D. Gobellino vicario Bonnen. iamdiu compositi, et a R.P.D. Francisco Band. Picolomineo Archiepiscopo Senensi ex vetusto originali recogniti. Et Sanctiss. D. N. Gregorio XIII. Pont. Max. dicati. Romae, 1574. 750 oldalas mű. Jellemzőnek tartom, hogy Zsirai nem tünteti fel a latin idézetének pontos helyét, csak egy lapszámot ad (324. o.), ámde milyen könyv 324. oldala ez?

módjára élnek."[123] Ezután elmondja, hogy IV. Jenő pápa (1431-1437), akinek szándéka volt Krisztus hitének terjesztése,[124] a Magyarországból hozzá küldött istenfélő férfiakat kívánta útnak indítani keletre, ám ez az utazás nem valósulhatott meg, mert a közbenső, átvonulási területen lakó ruténok (ti. oroszok), akik Istennek görög szokás szerint áldoznak, ezt megtiltották. A keleti magyarok inkább maradjanak meg a bálványimádás tévelygésében, mintsem a római egyház ritusá-

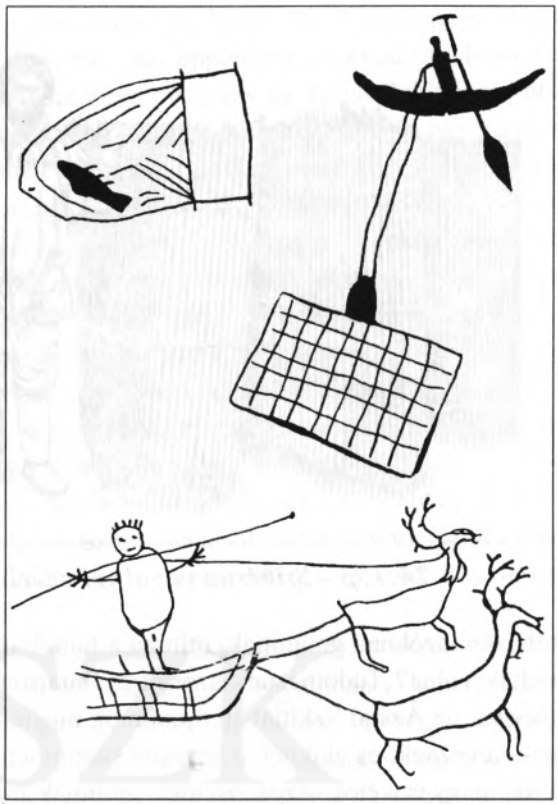

25. kép – Primitív osztyák rajzok: halász és szánkós vadász

[123] Hungariam nonnulli quasi Hunnariam et Hungaros pro Hunnis dictos putant, tamquam Hunnorum reliquiae ad aetatem usque nostram perduraverint. Nos compertum habemus, ultra Tanais/m/ non procul a fontibus eius, in Asiatica Scythia populos usque hodie reperiri, qui Hungari appellantur, quorum sermo **nihil ab eo differt,** quo circa Istrum habitantes utuntur. Illi patentes horum se dicunt, Deosque more Gentilium, et idola colunt, rituque barbarico, ac propemodum **ferino vitam** agunt. Pii II., Commentarii... 1574, 596. – Julianus barát jelentéséből tudjuk, hogy a Magna Hungaria-béli rokonaink a XIII. században sem voltak bálványimádók: Pogányok, akiknek semmi tudomásuk nincs Istenről, de bálványokat sem imádnak. In: Napkelet felfedezése. Nemzeti Könyvtár. Közreadja: Györffy György. Budapest, Gondolat. 1965, 43. – Julianus barát és a Napkelet felfedezése. Magyar Ritkaságok. Sorozatszerkesztő: Szalai Anna. Budapest, Szépirodalmi Kiadó. 1986, 68. – Pagani sunt, nullam Dei habentes notitiam, sed **nec ydola** venerantur.

[124] IV. Jenő pápa térítési tevékenységéről J. Dlugoss is beszámolt az 1433., az 1439. és az 1440. esztendőnél: Joannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae. Intr. I. Zegota Pauli. Cura el imp. A. Przezdziecki. IV. Cracoviae 1877, 493-494., 611-612., 624-626.

nak ajánlják magukat.[125] Zsirai nyomban Thuróczy krónikájára hivatkozik, mondván: „Az az újdonság, hogy[126] Jugria a magyarok őshazája (?), Jugria voguljai-osztjákjai (?) a délnyugatra költözött magyarok visszamaradt testvérei (?), a XV. századvég és a XVI. század földrajzi és történeti irodalmának elmaradhatatlan kellékévé, közhelyévé vált. Magyarországi visszhangját Turóczy krónikájában /1488/ halljuk először." Thuróczy János megemlíti ugyan Pius pápa történetét, ám Szkítiáról, a Tanais forrásvidékéről beszél, ahol ugyanazon nyelvet beszélők élnek. Többet nem mond.

II. Pius pápa műveit úgy írta, hogy mások munkáiból „kivonatolt", magyarán összeollózta az anyagát korábbi szerzők közléseiből, általában a legcsekélyebb kritikai rostálás nélkül. Erre jó példa a „mi verónaink" kifejezése is. Munkáiban csaknem mindig Pliniust nevezi Veronensis-nek, mivel C. Plinius Secundus Kr. sz. előtti 20-ban Verónában született.[127] Műve elején utal arra is, hogy „a mi verónaink" kifejezés Caius Iulius Solinus egyik követőjére vonatkozhat. Solinus ugyanis csaknem teljes egészében Pliniust követi.[128] 1993-ban, amikor e könyv ezen fejezetéből egy részt hamarjában közzétettem, még a hagyományos írógép állt csak a rendelkezésemre, mivel azonban 1992. szeptemberétől lényegében 1993. decemberéig Grazban és Göttingában dolgozhattam, a tisztázati gépelést egy gépírónő végezte el, bizony, sok hibával s ami ennél is súlyosabb vétségem, a leadott nyomdai anyagot nem néztem át. Eredeti szövegemben a „mi verónaink"-at Pseudo-Solinusnak[129] neveztem el, a gépelt példányon azonban a pszeudo szó mindenütt kimaradt, így teljesen összemosódott a Kr. sz. utáni III. században élt Caius Iulius Solinus[130] és a Pseudo-Solinus személye.[131] Nagy a valószínűsége annak, hogy ez a bizonyos ál-Solinus valójában azonos volt Iulius Pomponius Sabinus-szal, aki a XV. században Oroszországtól északra, a Jeges-

[125] Eugenius quartus Pontifex maximus ad cultum Christi traducere conatus est: missis ex Hungaria nobis propinquiori viris religiosios, qui verbum Dei praedicarent, et notam illis facerent baptismi gratiam: interiacentes Rutheni transitum vetavere, qui Graecanico ritu Deo sacrificantes, perire potius in errore idolatras volverunt, quam Romanae ritum Ecclesiae ad eos deferri. – Aki összeveti Zsirai szedett-vedett latin szövegét a mi idézeteinkkel, nyomban észreveszi, miért nincs pontos bibliográfiai adata Zsirainak!

[126] A Jugria-kérdéskört lásd később.

[127] Johann Heinrich Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon. B. 28. Graz 1961, 846-847.

[128] Iulius Solinus Plinium secutus. Pii II., Asiae ... 1531, 93.

[129] Bakay Kornél, Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Szombathely, Tradorg-Tikett. 1994, 30.

[130] Pauly-Wissowa, Realenzyklopedie X. 823-838.

[131] Igen jellemző, hogy a nagy kritikus, Rédei Károly, akadémikus, egyetemi professzor id. mű (1999) 79-80. oldalán egyáltalán nem veszi észre ezt a goromba szarvashibát, sőt! taglalja.

tenger melletti ugari vagy ugri népre bukkant,[132] s akinek fő műve[133] 1480 táján elkészült.[134] Mindez azonban nem változtat azon a goromba hibán, amely mind a Hunnia-ban,[135] mind az utánközlő Életünk-ben[136] olvasható, hogy ti. kortársa volt C. I. Solinus II. Piusnak! Tudományos életünkre eléggé jellemző, hogy amikor megjelentek a tanulmányom kritikái,[137] senki sem vette észre ezt az igen durva hibát. Majd látni fogjuk, nem kivételről van szó. A kutatók, általában, sokkal felületesebbek, mint elvárható és megengedhető volna.

* * *

Először vizsgáljuk meg, ki volt C. I. Solinus? II. Pius is elmondja, hogy Indiától Hispániáig körülutazta a Földet,[138] és bár általánosan használták műveit kézi másolásban és nyomtatásban,[139] csak az utazó szemével nézte a világot, leírásaiban viszont döntő mértékben a Kr. sz. utáni I. században élt C. Plinius Secundust és Pomponius Mela-t kivonatolta.[140] 70 fejezetből álló főművéből min-

[132] Joseph Markwart, Ein arabischer Bericht über die arktischen (uralischen) Länder aus dem l0. Jahrhundert. Ungarische Jahrbücher 4 (1924) 296 skk. – vö. Gombocz Zoltán, A magyar őshaza és a nemzeti tudomány. Nyelvtudományi Közlemények 46 (1923-1927) 178.

[133] In Vergilium Commentarii. 1554.

[134] Besenyő Sándor, Hol terült el Jugria-Juhra a történelmi adatok szerint? Magyar Történelmi Szemle 3 (1972) 214-215.

[135] Hunnia 44 (1993) 7.

[136] Életünk 32 (1994) 720.

[137] Életünk 32 (1994) 1071-1085.

[138] Iulius Solinus ubae testimonium adducit, qui universae partis terrae meridianae quamplurimi propter solis ardorem perviam negaverunt (facta vel gentium vel insularum commemoratione, ad confirmandae fidei argumentum) omne mare quod ab India usque in Hispaniam retro Aphricam cingit, navigabile affirmavit, adiectis stationum locis, et spaciorum modo praescripto. Pii II., Asiae... 1531, 4.

[139] Fő művét: a Collectanea rerum memorabilium-ot Mommsen adta ki. A legkorábbi nyomtatott munkáját J. Camers adta ki Bécsben 1520-ban, majd 1538-ban együtt jelent meg Pomponius Melaval: C. Iulii Solini Polyhistor, Rerum toto orbe memorabilium thesaurus locupletissimus. Huic ab argumenti similitudinem. Gombocz Zoltán, A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány. Nyelvtudományi Közlemények 45 (1917-1920) 185: egy velencei 1508. évi kiadást említ. – J. H. Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon. B. 38. Graz, 1962, 586: főműve 1473 és 1621 között jelent meg több kiadásban. – Pomponii Melae, De situ orbis. Libros tres, fide diligentiaque summa recognitos, adiunximus. Basiliae, 1538. E. Vinetus Poitier-ben 1554-ben jelentette meg Solinust.

[140] De corographia libri tres. – Kreuzfahrt durch die Alte Welt. Zweisprachige Ausgabe von Kai Brodersen. Wissentschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. 1994.

ket különösen Szkítia (caput 12-19.) érint, valamint Armenia, Média, Hyrcania, Szogdiana, Parthia leírása. Mivel Melat és Pliniust kivonatolta és másolta, ezért már a későközépkorban „Plinius majmának"[141] nevezték. Solinus tehát jóformán semmi újat nem alkotott. Kérdéses persze, helyes volt-e Pseudo-Solinusnak neveznem a verónai szerzetest, aki – Moravcsik Gyula szerint[142] 1447 előtt járt Oroszországban. Elméletileg Pomponius Sabinus (alias Latus) vagy a firenzei Paolo Toscanelli (1397-1482) is azonos lehet a verónaival.

Pomponius Mela műveinek középkori kiadásai végre fényt vetettek arra is, honnan vették a kompilátorok II. Pius fő művének Cosmographia elnevezését? P. Mela művének címe ez,[143] amelyet C. I. Solinus magyarázatokkal látott el.[144] Sem Plinius, sem Mela, sem Solinus nem ismerte a hungarusokat, ők csak Szkítiáról tudtak, arról is csak közhelyeket.[145] Az azonban bizonyosnak látszik, hogy C. I. Solinus járhatott a Tanais (Don?)[145/A] forrásvidékén, az viszont, hogy Pseudo-Solinus, azaz az ún. verónai szerzetes járt-e ott, kérdéses. Mindenesetre a XV. században Georgiósz Gemisztósz Plethon görög filozófus és humanista az alábbi megjegyzéseket fűzte Sztrabón Geographicon jához: „úgy értesültünk, hogy Szarmatiától északra... az északi óceán egyik öblébe... ömlik egy nagy folyó, a Dvína, amelynek forrásaitól a Tanais (Don) forrásáig húzott vonallal lehet Európát Ázsiától elhatárolni... Az öböl környékén ...lakik egy nyomorúságos nép, amelyet permieknek neveznek, akik csupán vadászatból élnek. Úgy értesültünk, hogy ugyanott, ezektől keletebbre és kissé délebbre más nyomorúságos népek is vannak, amelyeket mordiváknak és mecsoráknak neveznek, s amelyek többnyire hallal táplálkoznak ama tavakból, amelyek körül laknak, s ahonnan

---

[141] J. H. Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon. B. 28. Graz, 1962, 586: Er lebte nach dem Plinius und hat seinem Buche fast nichts anders gethan, als daß er den Plinius ausgeschrieben, weswegen er auch insgemein des Plinius Affe genennt wird.

[142] Moravcsik Gyula, A bizánci Plethon a finnugor népekről. Magyar Nyelv 41 (1945) 70.

[143] Pomponii Melae, *Cosmographia* orbis situ. Liber primus – Liber tertius. Basiliae 1538. Megjegyzendő, hogy Cuspinianus, De caesaribus atque imperatoribus romanis Opus insigne: Ab innumeris, quibus antea scatebat, mendis vindicatum. Francofurti 1601, 425: Pomponius Mela főművének címét Geographia-nak írta!

[144] Mela munkája együtt jelent meg Solinuséval és II. Piuséval: Pii Pont. Max. Decadum blondi epitome, qua omnis ab inclinato Romanorum imperio historia, quae coepit fere anno Christi quadringentesimo septimo, per mille et amplius annos, miro compendio, citra obscuritatem tamen, complectitur. Basiliae, Ioann Bebelius. 1533.

[145] Melae, Cosmographi... 1538, 219. – Corographia (Hrsg. K. Brodersen) 1994, 86.

[145/A] Ne feledjük el, hogy Ptolemaiósz a Jaxartészt (Szír-Darja) nevezte Tanaisnak, Harmatta János szerint tévesen: A hunok eredete. Antik Tanulmányok 43 (1999) 230-231.

kiindulván a Káspi-tengerbe ömlő Ra (Volga) folyó keletről jövő ága felé folyik." Laonikósz Chalkokondylesz pedig még azt jegyezte fel: „A permiek a szarmaták fölötti északi területen laknak, határosak a szarmatákkal, és a szarmaták ugyanazt a nyelvet beszélik, mint a permiek."[146]

Mindebből világosan kitűnik, hogy II. Pius adatait a vogul-osztyák és a magyar nép rokonságát illetően egyáltalán nem lehet felhasználni, hiszen Plethon sem „ázsiai magyarokat" mond, hanem permieket, mordvinokat és mescserákat. Másrészt az is tény, hogy a középkorban a nyugati szerzők is tudtak arról, hogy két Magyarország volt: az egyik Európában, a másik Ázsiában. Ők természetesen Szkítiát írtak,[147] de némelykor Hungaria-t is.[148] Nem kétséges, hogy szkíták alatt magyarokat értettek, erre mutatnak II. Pius szavai a székelyekről: igazi szkítáknak mondják ezeket a magyarokat, akiknek jámbor ősei az Ó-Magyarországból jöttek el.[149] Ezt a bizonyos másik Magyarországot már II. Pius Juharianak is nevezi, amiért Otrokócsi Fóris Ferenc[150] bírálja Aeneas Sylviust.[151] Akárki volt is „a mi verónaink": kereskedő, szerzetes vagy közelebbről nem ismert személy,[152] a Tanais (Don) mentén a XV. században semmiképpen sem találkozhatott a vogulokkal és az osztyákokkal, akik – némelyek szerint csak a legújabb

[146] Moravcsik id. mű 66-68.

[147] Solini Polyhistor id. mű 1538, 157: Duplex est Scythia, una in Asia, alia in Europa.

[148] Uott 292.

[149] Scythas veros esse Hungaros aiunt, quorum patentes primi ab **antiqua Hungaria** profecti fuerint. Pii II., Commentarii... 1574, 597.

[150] Újabban már kedvező szavakat is olvashatni róla, vö. Vásáry István id. mű (1974) 266-267. Voigt Vilmos, A magyar ősvallás fogalma. In: Honfoglalás és néprajz. Szerkesztette: Kovács László, Paládi-Kovács Attila. A honfoglalásról sok szemmel IV. Főszerkesztő: Györffy György. Budapest, Balassi. 1997, 303.

[151] Otrokócsi Fóris Ferenc, Origines Hungaricae, seu liber, qua vera nationis Hungaricae origo et antiquitas, é veterum monumentis et linguis praesipuis, panduntur: Indicatio hunc ad finem fonte tum vulgarium aliquot Vocum Hungaricarum, tum aliorum multorum Nominum, in quibus sum: Scytha, Hunnus, Hungarus, Magyar, Jász, Athila, Hercules, Ister, Amazon, etc. Franequerae 1693, 261: Ae. Sylvius /Papa secundus Pius/ circa anno Domini 1454 de Hunnorum et Hungarorum antiquis sedibus, et subsecutis migrationibus prodiderit. – 264, 269: Per alteram Hungariam, in Scythia, intelligit hic Sylvius eam, que hodie *Juhra* vel *Juharia* vocatur, ultra fluvium Volgam, in Asia. Sed ea longissime adhuc distat ab ortu seu fontibus Tanais, versus Septentrionem et Orientem.

[152] Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/2. Budapest, Tankönyvkiadó. 1976, 195. Zsirai Miklós, A modern nyelvtudomány magyar úttörői. I. Sajnovics és Gyarmathi. Budapest, 1952, 10. – uő Jugria. Budapest, 1985, 62.

időkben,[153] mások szerint 1300 tájától[154] – már az Urál hegység keleti oldalán laktak.[155] Amennyiben II. Pius pápa, és nyomában az ő munkáit kivonatolók megbízható adatot jegyeztek fel,[156] az csakis a Julianus-féle baskíriai magyarokra vonatkozhat, amint erre már sok évtizeddel ezelőtt kitűnően rámutatott Bendefy László: „ezt a forrást tehát ki kell emelnünk a Jugria-irodalomból és odahelyezni, ahová való: a Baskíriára vonatkozó kútfők közé."[157]

Akik azonban vaknak teszik magukat, hamarosan valóban nem is látnak!

Jugria

Több, mint hat évtizede a finnugristák egyik fontos őstörténeti bizonyítékként taglalják Jugriát, amely szinte meghatározza a magyar őshaza helyét is.[158] Maga a tudományos ötlet Mathias Miechovius krakkói kanonok műve[159] alapján,

---

[153] Vékony Gábor, A magyar etnogenézis szakaszai. I. Életünk 35 (1997) 274., II. 404.

[154] K. B. Wiklund, Finno-Ugrier. In: Reallexikon der Vorgeschichte. Hrsg. Max Ebert. III. Berlin Walter de Gruyter Verlag. 1925, 353-354.

[155] Az osztyákok őslakosok Szibériában: Ferdinand Heinrich Müller, Historisch-geographische Darstellung des Stromsystems der Wolga. Berlin, Lüberitz. 1839, 302. – Gulya János, Megjegyzések az ugor őshaza és az ugor nyelvek szétválása kérdéséről. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerkesztette: Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1977, 119: „...úgy látszik, hogy a vogulok Perm városa és a Csuszovája folyó vidékéről délen, az Urálon át keleti irányban települtek, észak felé pedig az Urálon innen húzódtak északra, majd át Szibériába."

[156] II. Pius maga is hangsúlyozza, hogy a Kelet előttünk ismeretlen! – Orientem nobis incognitum. Pii II., Asiae....1531, 5.

[157] Bendefy László, A magyarság és Középkelet. Budapest, 1945, 268-286. – Sajnálatos, hogy Vásáry István, A Volga-vidéki magyar töredékek a mongol kor után. In: MŐT Budapest, 1977, 284-on nem említi meg Bendefy László nevét, holott pontosan ugyanarra az eredményre jutott, mint ő – 32 évvel korábban!

[158] Boros János – Rapcsányi László id. mű (1975) 51 skk.

[159] Mathias Miechovius, Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana, et de contentis in eis. Cracoviae 1517. Libri II: Accipe primo, quod Juri a Juhra regione Scythiae, de qua oriundi exiverunt: vocati sunt, et usque in nostra tempora a Bohemis, Polonis et Slavis Hungari appellantur, ab aliis autem Hugui (Hugni) tandem et Hungari dicti sunt. Accipe secundo, quod idem linguagium et loquela, pronunciatioque acuta sunt Iuhrorum in Hungaria, et illarum qui in Scythia in Iuhra degunt. Verum Hungari in Pannonia christicolae sunt, et politiores, abundantioresque in omnibus. Iuhri autem in Scythia usque adhuc idololatrae sunt et agrestes. Accipe tertio, quod Iuhra septentrionalissima est absque altissimis et inaccessibilibus montibus... ...in fine terrae iuxta Oceanum septentrionis... Iuhra... de qua egressi sunt Iuhri, a posterioribus Huni et Hungari dicti, ... A szöveget közölte Gombos F. Albin, Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI. Tomus II. Budapestini 1937, 1608 skk.

26/a. kép – Sigismundus von Herberstein

Hunfalvy Páltól[160] származik, aki – C. Lehrberg nyomán[161] – az ugor, jugor, Ugra, Jugra neveket azonosnak véve, Jugriát a vogulok és osztyákok szibériai földjével azonosította, erőteljesen hivatkozva egy XVI. századi „szemtanúra", Sigismundus von Herberstein-re (1486-1553),[162] Miksa és V Károly német császárok és I. Ferdinánd magyar király moszkvai követére, aki – úgymond – 1516-ban, majd 1529-ben felfedezte Jugaria-t vagy Juharia-t, ahonnan a magyarok származnak, és ahol még magyarul beszélnek. A Kézai krónikájában olvasható regnum Jorianorumból „erőnek erejével Jugor-országot akar csinálni... Hunfalvy úr szemében ez a Joriana nagy találmány, és ezért az után kellett látnia, hogy ennek a Jugriával való azonosságát bebizonyíthassa."[163] Miechoviust magyar kortársai nem fogadták lelkesen, Szamosközy István például ezt írta róla: „A magyarok ázsiai hazájáról eddig senki sem mert pört támasztani, mint kevésbé vitás dologról, Mathias Miechovon kívül, aki ...a magyar nemzet eredetét könnyelmű vakmerőséggel az északi tájaknak nem tudom micsoda zugaiba taszította be."[164] Vásáry István e kérdéskört röviden így foglalta össze: „...a magyarok ősi lakhelyeit Jugriában vélték megtalálni. Ennek az új elméletnek az alapja pedig megint egy népetimológiás összekapcsolás volt. A Jugria-elmélet a 15. szá-

[160] Hunfalvy Pál (1818-1891) bölcseleti doktor, kir. tanácsos, a m. főrendiház tagja, a m.t. akad. igazgató tagja. 1827-ig a magyar nyelvben teljesen idegen volt. Vö. Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. IV. Budapest, 1896, 1415-1428. h.

[161] C. Lehrberg, Untersuchungen zur Erläuterung der ältesten Geschichte Russlands. Sankt Petersburg, 1806.

[162] Hunfalvy Pál, Magyarország ethnographiája. Budapest, MTA. 1876, 261-263.

[163] Vámbéry Ármin, A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvi Pál bírálati megjegyzéseire. Budapest, MTA. 1884, 31.

[164] Magyar Nyelv 4 (1908) 328.

zad végén keletkezett s virágzását a 16-17. században érte el. Ez az elmélet az ősi magyarokat összekötötte Jugria lakóival (Jugria az orosz Jugra területnév latinosított formája), mely terület az Észak-Urál nyugati és keleti lejtőin terül el."[165]

„A magyar nyelv eredeti fészkét a régi Ugor-országnak vagy Juharia-nak, Jugoriának déli határaira kell tenni. Ugor, Jugor ország a Nagy Iván (Mátyás királyunk kortársa) általi hódítása előtt 16000? mérföld területű volt, a szélesség 56°-67° között."[166] Hunfalvyt követve Zsirai Miklós fújta fel a kis léggömböt óriási hőlégballonná, amely bár manapság egyre több lyukat kap, még létezik.

Manapság a Jugra névvel a Hérodotosznál említett jürkákat már nem kapcsolják össze,[167] őket legújabban a szamojédok valamilyen rokonainak vélik,[168]

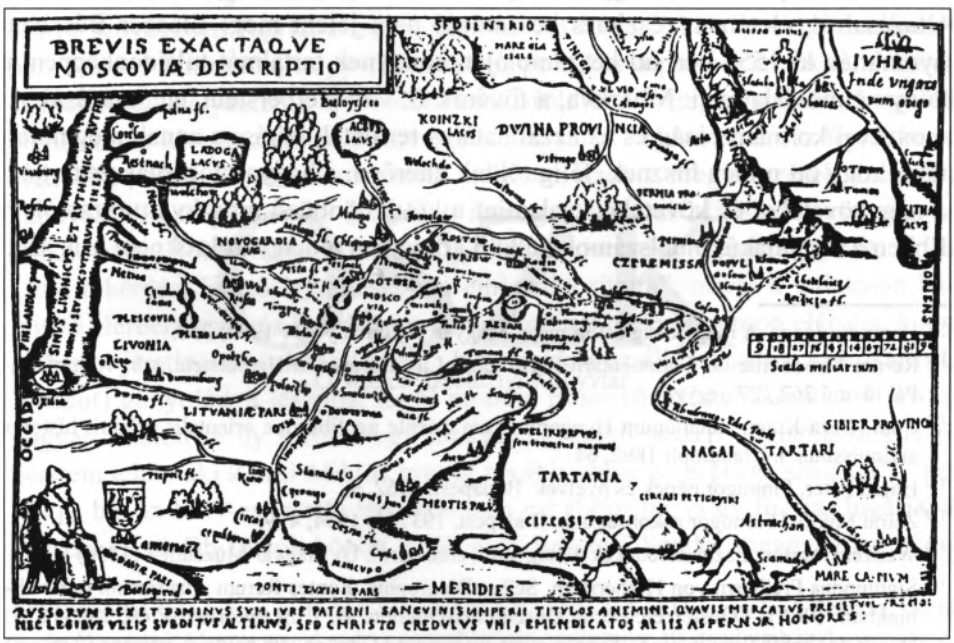

26. kép – Részlet Herberstein térképéről (jobbra fent Iuhria)

[165] Vásáry István, Középkori elméletek a magyar őshazáról. Életünk 35 (1997) 1143.

[166] Hunfalvy Pál, Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? Budapest, MTA. 1883, 21.

[167] Szádeczky-Kardoss Samu, A magyar őstörténet és bizánci forrásai. Magyar Tudomány 87 (1980) 353. – Klíma László id. mű (1999) 7-24.

[168] Vékony Gábor, A magyar etnogenézis szakaszai I. Életünk 35 (1997) 389.

illetve magyarok elődei is lehetnek (!?),[169] de azért érdemes Herberstein könyvét is alaposan feldolgozni, mert nagyszámú hamisságra derül fény. Hunfalvy Pál egy Baselben kinyomtatott 1554. évi második kiadásra hivatkozik,[170] amelyet átvett gr. Kuun Géza is.[171] Ez a könyv Hajdú Péternél már 1549-es kiadási évvel szerepel,[172] persze Zsirai nyomán. Zsirai Miklós adatai itt is pontatlanok, csak zengzetes fogalmazásai tündökölnek: „[S. Herberstein] szeretett volna a közvéleménybe felszívódó (vajon a XVI. századi magyar királyság közvéleményére gondolhatott a szerző!?) ugor rokonítás végére járni. Aggályoskodás nélkül (?) tanítja ő is, hogy a magyarok Jugriából költöztek le Pannóniába."[173] Ezt már 1850-ben „egészen hibás hypothesis"-nek nevezte Wenzel Gusztáv.[174]

Herberstein első követségi utazása valójában 1517-ben volt, és önéletírásában csak annyit mond, hogy a „Jugritzek" Permiában magyarok lennének.[175] Utazásairól, életében, részletes beszámoló nem jelent meg! Először Bécsben nyomatták ki 1557-ben úti beszámolóját, amelynek tartalmát tulajdonképpen a könyv címoldala jelzi: Moszkva, a főváros. S. von Herberstein, etc. utazásai. A moszkvai kormányzóság és az azzal határos területek leírása s annak megmutatása, hogy ott miben hisznek, félig tőlünk eltérően, s hogyan fogadják és tartják a nagyköveteket és követeket, valamint a két különböző moszkvai utazásról.[176] Ebben a nagyalakú, oldalszámok nélküli könyvben a magyarokról nem esik szó.

---

[169] Harmatta János, A magyarság őstörténete. Magyar Tudomány 97 (1990) 250.

[170] Rerum Moscovitarum Commentarii Sigismundi Lib. Baronis in Herberstein, stb. – Hunfalvy Pál id. mű 262., 27. jegyzet

[171] Com. Géza Kuun, Relationum Hungarum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima. I. Claudiopli 1892, 64.

[172] Hajdú Péter, Finnugor népek és nyelvek. Budapest, 1962, 9.

[173] Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Budapest, 1937. és 1994, 479.

[174] Wenzel Gusztáv, Eszmetöredékek a magyarok eredetéről. Új Magyar Múzeum 1 (1850) I. 497.

[175] Sigmundus Freiherrn von Herberstein, Selbst-Biographie. Fontes Rerum Austriacum (a továbbiakban: FRA) – Oesterreichische Geschichts-Quellen. B. I. Scriptores. Wien, 1885, 129: Durch das gross Permia, und uber ain gross wasser und Gepürg, die baide sy petzora (Pecsora) nennen, ist vill mer dann vierhundert meill dahin zuraitten. Und dann khumbt man zu den Jugritzen. Das *sollen* die rechten Hungern sein, davon sy Iren ursprung haben.

[176] Moscovia der Hauptstadt. In Reissen durch hern Sigmunden Freyhern zu Herberstain Neiperg und Gutenhag, Obristen Erbkamrer und öbristen Erbtruckhsessen in Kärnten, Römischer und Hungern, und Behaim Khü. Mai. u. Rat Camrer und Presidenten der Niederösterreichischen Camer zusamen getragen. Samdt des Moscoviter gepiet und seiner anrainer beschreibung und anzaigung, in wen si glaubens halb mit uns nitgleichhellig. Wie die Potschafften oder Gesanten durch si emphangen und gehalten werden, samdt zwaien underschiedlichen Raisen in die Mosqua. Wien, 1557.

Annál inkább szó esik az 1563-ban Bázelben megjelent könyvben, amelynek címoldala felér a tartalomjegyzékkel: A moszkvaiak csodálatos története, amely bemutatja a nagy Oroszországot, Moszkva fővárossal és más nevezetes környező fejedelemségekkel együtt, a vallásokat, a furcsa szokásokat és a moszkvai rettenetes nagyfejedelem eredetét, férfias cselekedeteit, hatalmát, országrendjét azért, hogy megértsék mindazt, ami eddig nálunk, a német nemzetnél ismeretlen volt.[177] A bevezetés után egy kétoldalas térkép található ezzel a felirattal: Moscovia Sigismundi Liberi Baronis in Herberstein, Neiperg et Gutenhag, anno MDXLIX. Az Urál hegységtől és az Ob folyótól keletre olvasható: Iuhra inde ungarorum origo, azaz: Juhria, ahonnan a magyarok erednek. A következő kétoldalas térképen az Oby Fluss mellé ez van írva: Iugra, unde Hvngari, Ivgritzi populi, alatta pedig: Grustinczi populi. Ezek a térképek azért érdekesek, mert a könyv szövegében Jugriát a szerző nem az Ob folyótól keletre helyezte! Besenyő Sándor kimutatta, hogy Herberstein politikai-diplomáciai okból Jugriát szándékosan helyezte az Ob-vidéki senki-földjére.[178] Éspedig azért, hogy az orosz cár ne hivatkozhasson arra, hogy a magyarok hajdan az orosz fejedelmek alattvalói voltak. Ez a következtetés vitatható, azok a megjegyzések azonban, amelyeket Besenyő Sándor a sztárolt finnugrista Zsirai Miklósról tesz, elgondolkoztatók. Bőbeszédűnek és igen gyenge színvonalon írónak tartja őt, aki a „Jugria-kérdést lehető legteljesebben elhomályosította", mivel a tudatosan hamisító Herbersteinre és Lehrbergre támaszkodik s lépten-nyomon elárulja, hogy „teljesen járatlan e kérdést illetően". Ugyanakkor az állításai ellen szólókat (pl. Witsent) gúnyolódva leszólja. Erről mondja Besenyő: „Csodálkozni kell azon, hogyan írhatott le ily sorokat egy magyar egyetemi tanár!" Sigismundus Herberstein tehát, aki Zsirai Miklós szerint tovább szőtte az érdekes szálakat"[179] azt állítja, bár az 1549-es jelzetű térképén nem ezt ábrázolja, hogy Jugria (Jugaria) a Pecsora és az Ob folyók között terült el.[180] Besenyő Sándor meggyőzően bizo-

[177] Moscoviter wunderbare historien: in welcher deß treffentlichen Grossen land Reüßen, sampt der Hauptstadt Moscauw und andere nammhaftigen umligenden fürstenthumb und stetten gelegenheit Religion seltsame gebreüch: Auch deß erschrockenlichen Großfürsten zu Moscauw haerkommen mannlichetathen gewalt und landsordnung auff das fleyßigest ordenlichen begriffen: so alles bißhaer bey uns Teütscher nation unbekandt gewesen. Erstlich durch den wolgeborenen herren Sigmunden Freiherren zu Herberstein Neyperg und Gütenhag. Basel, 1563.

[178] Besenyő Sándor, Hol terült el Jugria-Juhra a történelmi adatok szerint? Magyar Történelmi Szemle 3 (1972) 231-234.

[179] Zsirai id. mű (1985) 61. – uő (1952) 11.

[180] Die rechte landstraß gehn petzora, Iugaria und biß zu dem fluß Oby. – Herberstein id. mű 89. Az Ostjug (Szuhána) a Jug mellékfolyója, mindkettő a Pecsorába ömlik.

nyítja, hogy a finnugristák nemcsak abban tévedtek és állítottak hamisat, hogy az Ungaria és a Jugria szavak azonos jelentésűek,[181] hanem Jugria földrajzi fekvését illetően is, mivel egészében téves Jugria Szibériába helyezése. Jugria döntően mindig az Urál nyugati (európai) oldalán feküdt. Herberstein, akinek könyvét Bázelben másodjára is kiadták 1567-ben,[182] napjainkban is elsőrendű fontosságú forrásnak számít, ezért érdemes és szükséges állításainak utána nézni.[183] Olvassuk tehát S. Herberstein szövegét: „Jugaria fekvése az előbb leírt országok révén eléggé ismert. Az oroszok ezt (ti. Jugaria-t) h-val ejtik: Juhra s az itteni népeket juhriceknek nevezik. Ez a Juharia, ahonnan a magyarok korábban kivonultak (?) és meghódították Pannónia országát, vagyis Magyarországot és sok más tájat Európában, elfoglalták azokat, Atilla fejedelmükkel együtt. Amikor először voltam követ Moszkvában és beszélgetésbe elegyedtem egy Georgius nevű emberrel, ugyanis így hívták a kicsit, aki Görögországban született, ez [az ember] egészen komolyan azt mesélte, mégpedig azért, hogy nagyfejedelmének az igazságosságát és a litván nagyfejedelemséghez, valamint a lengyel királysághoz fűződő jogigényét ismertesse, hogy a nagyfejedelem juhárjai és azok ősei sok idővel azelőtt Moszkvában laktak s a Meótiszi mocsarakhoz leereszkedtek, majd ezután meghódították Pannónia országát a Dunánál s ő utánuk magyaroknak neveztetnek. Ezt csak *úgy akartam jelezni, ahogyan hallottam!* Azt mondják, hogy a juhároknak mind a mai napig egy a nyelvük a magyarokkal, *de ezt nem tudom,* hogy így van-e vagy sem! S bár szorgalmasan kutattam azután, de nem jött senki abból az országból, akivel a szolgám (!), aki a magyar

[181] Különösen határozottan állítja ezt Zsirai Miklós, Jugria. Budapest, 1985, 106. oldalon.

[182] Az 1563-as kiadás 215 oldalas, az 1567-es 236+6 oldal regiszter = 242 oldalas. A többletet Georg Wernher munkája jelenti Magyarország csodálatos vizeiről.

[183] Madzsar Imre, A magyar-ugor rokonság irodalmához. Magyar Nyelv 18 (1922) 17-18.

nyelvben igen járatos volt, beszélhetett volna."[184] Herberstein tehát csak hallomásból értesült a fentiekről, mégpedig a szolgáján keresztül. A tudománya tehát édeskeveset ér, a finnugristák azonban ravaszul jártak el, mert idézik ugyan Herberstein szavait – de: latinul, ám Zsirai és Hegedűs József ezt a részt nem fordította le![185] Herberstein maga sem nagyon adhatott hitelt e szóbeszédnek, mivel más helyütt elmondja, hogy Magyarországot a következő népek lakták: előbb a peonok, majd a gótok, ezután a húnok, ezt követően a longobardok, majd ismét a húnok (!), akikhez Szkítiából a magyarok is csatlakoztak.[186] A függelékben ugyan ismét előjön, hogy a tatárok szorították ki a permieket, a szibériaikat, a lappokat és a jugorokat onnan, ahonnan a magyarok is jöttek.[187] Herberstein szövegét latin nyelvű monográfiájában leközölte gr. Kuun Géza,[188] ám nem fűzött hozzá leleplező kommentárt, mint ahogyan a finnugristák sem tették meg ezt soha. Egyedül Thury József mondta ki egyenesen és határozottan a véleményét s ez mindmáig irányadó kellene legyen: „Herbersteinnek az az egyetlen argumentuma, hogy 'azt mondják'. De hát elfogadhatja-e a történeti kritika bizonyítékul ezt? Az én erős meggyőződésem szerint ilyen tanúskodást nem

---

[184] Herberstein id. mű (1567) 94: Der landschaft Iugaria gelegenheit ist auß vorerzelleten landen genügsam bekant: Reüssen die sprechen dieses wort mit einem 'h' auß: Juhra, und nennen diese völker Juhrici. Es ist eben dieses **Juharia auß waelche vorhin die Ungaren zogen,** das land Pannonia oder Ungerland eroberet, und vyl andere landschaft in Europa mit samptirem fürsten Attila eingenommen. Als ich erstmalen in Moscoviten Legat gewesen und man in die handlung kommen erzellett Georgius so der klein genennet und in Griechenland erboren, ganz ernstlich damil er seines Großfürsten gerechtigkeit und anspruch zu dem Großfürstentum in Littaw und dem königreich Poland außführen möchte, daß die Juharen des Großfürsten, und errahnen vorzeiten in Moscaw gewonet und sich an den Mäotischen moaß niedergelassen haben, nach diesem haben sie das land Pannonia an der Thunaw eroberet, und jne Ungaren geheissen. Dieses hab ich allein woellen anzeigen, **wie ich es gehört hab.** Man sagt es haben die Juharen noch auff den heütigen tag ein sprach mit dem Ungaren. **Ich weiß aber nit,** ob diesem also **seie** oder **nicht.** Dan ob ich wol fleißig noch geforschet, hab ich doch keinen auß den selbigen land mögen ankommen mit welchem mein knecht (!), so der ungarischen sprach wol erfahren, red halten möchte.

[185] Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Budapest, 1994, 479. Ezt a trükköt szívesen alkalmazzák manapság is, például Rédei Károly id. mű (1999) 89-90. oldalon, ahol Sayce, Kramer, Römer és Hayes idézeteit angolul és németül közli, de magyarul nem! Mégpedig azért nem, mert éppen nem azt mondják, mint amit a szerző sugalmazni kíván!

[186] Vorzeytten haben mancherley völker in Ungaren gewonet, als namlich die Peones, darnach die Gothen, demnach die Hunnen, auff dise die Langeparden, *noch disen wider die Hunnen, zu* welchen auch auß Scythia die Ungaren kommen. – Herberstein id. mű (1567) 216.

[187] Uott 226.

[188] Com. Géza Kuun, Relationum... I. Claudiopoli 1892, 64.

szabad elfogadni a kritikával dolgozó történetírónak, aki pedig elfogadja és épít rá, az nem veszi komolyan a történelmet, csak játszik vele. Hiszen Herberstein maga bevallja, hogy nem állott módjában személyesen meggyőződni annak igaz voltáról, amit hallott, – és a történetíróink mégis elhitték az általa feljegyzett mende-mondákat!"[189] Sőt, nemcsak elhitték, de a „hívőket" manapság is nagyra értékelik.[190]

De még Herbersteinen is túltesz a függeléket író Georg Wernher, aki erősebben kimutatja a foga fehérjét, mint a magyar király követe és odavágja: „a mi magyarjaink még az eredetüket sem *tudták volna,* ha ti nem mutattátok volna meg, hogy Juhra, vagy ahogyan a többiek nevezik: Jugaria a moszkvaiak országa mellett fekszik, mégpedig az ő uralmuk és alávetettségük alatt, s amely helyről először a magyarok kijöttek és a nevüket is kapták. Bizonyára nem kételkedik senki abban, hogy Szkítiából jöttek, a nevüket illetően azonban biztosat nem lehet tudni, egyrészről ugyanis azt mondják, hogy a húnok és az avarok keverék-neve, mások viszont valami mást gondoltak ki. Az igazsághoz azonban sokkal közelebb áll az, hogy a magyarok neve a Juhra-ból származik."[191]

A XVII. században, ismereteink szerint, a Herberstein-féle híradásnak nem tulajdonítottak a történetírók sem különösebb jelentőséget. Az I. fejezetben tárgyalt Johann Weichard Valvasor például mindössze megemlíti, mondván: „von Herberstein úr, Ganguinus-szal és Mechovius-szal megegyezően azt jelenti, hogy az Északi Sark és a Jeges-tenger (!) felé van Permia országa, amelynek közelében van Juguria, amelynek lakói egykor még a magyarokkal azonos nyelvet beszéltek." Mivel ezután Valvasor Rubruk és Plano Carpini adatait tárgyalja,

---

[189] Thury József, A magyarok eredete, őshazája és vándorlásai. Századok 30 (1896) 681.

[190] Lásd például: Fokos Dávid, Zsirai Miklós. Magyar Nyelv 51 (1955) 403-405. – Hegedűs József, A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében. Nyelvtudományi Értekezések 56. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1966, 67: Új színfoltot jelentett a rokontalan magyar nyelv hovatartozásának feltárásában a jugriai nyelv kapcsán Sigismund Herberstein báró híres könyve... amely elhomályosította (?!) még Miechovi munkáját is. – Békés Vera, „Nekünk nem kell halzsíros atyafiság!" – Egy tudománytörténeti mítosz nyomában. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerk. Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1991, 89, 92.

[191] Es hetten auch unsere Ungaren gar noch jren *ursprung nit gewüsset,* wann jr nit angezeigt das Juhra oder wie es die anderen nennend Jugaria noch bey der Moscowiten land gelegen, und jrer regierung und erworffen von welchem ort zu erst die Ungaren gezogen, und jren nammen entpfangen. Man zweyflet wol nit, das sy auß Scythia haerkommen: man weiß aber deß nammens halben nit eins: dann ein theil sagt es were ein vermischeter nam von den Hunnis von Auaris, die andere aber haben sonst etwas erdacht. Es ist aber der warheit vil gemaeßer das Ungaren nam kommen von Juhra haer. – Herberstein id. mű (1567) 240.

nyilvánvalóan Baskíriára gondolt – bár a Jeges-tenger emlegetése zavaró.[192] A Jeges-tenger egyébként mások műveiben is felbukkan a magyarok kapcsán, tehát egy rossz közhelyről van szó.[193]

A finnugristák felfogásának jellemzésére igen alkalmasnak találom Hegedűs József összefoglalását: „Végeredményben azt vagyunk kénytelenek látni, hogy – bár a nyelvünk rokontalanságát enyhítő felfogások a helyes irányba (?) mutattak – a két évszázad (ti. a XVI. és XVII. század) folyamán ez a *jelentős felfedezés* (?) nem tudott tovább fejlődni, nem tudott a holtpontról mozdulni." [Most tessék figyelni!] „Ha esetleg Herbersteinnek sikerült volna egy jugriai (feltehetően egy vogul) embert találnia, a helyzet másként alakulhatott volna. Kétségtelen, hogy nagy szerepe van az Urál-vidék felé mutató őshaza-hagyománynak, valamint a Jugria (Juhra, Jura, Ugra, Jugor, Ugor) és a Hungar, Ungar, az orosz Vengr stb. szavak nem éppen a véletlent sugalló (?!) összecsengésének." „Nem elvi, hanem objektív nehézségek tették úgyszólván lehetetlenné a nyelv- és néprokonságról való meggyőződést. A kor 'hangulata' és a feltételezés (?) csekély meggyőző ereje, a mi kedvezőtlen viszonyaink (?) nem jelentettek elegendő indítékot (?) ahhoz, hogy valaki (talán elsősorban a magyarok közül) egy Kőrösi-Csoma Sándor-szerű vállalkozásba kezdjen. A problémát természetesen az is nehezítette, hogy a nyelvrokonságunkat illetően nem csak helyes iránymutatások hangzottak el. Ezek között abban az időben eligazodni érthetően szerfelett nehéz volt."[194]

Harminc esztendő kellett ahhoz, hogy az Ungri-Jugri, ugor jugor népnevek etimológiai összekapcsolását maguk a finnugristák vessék el, nevezzék tévesnek, s hogy végre leírják ezt a mondatot: „A finnugrista Zsirai a 20. században felmelegítette a Jugria-tant hasoncímű könyvében, ám munkáját, értékes részei ellenére, alapvetően **elhibázott** irányúnak tartom."[195]

---

[192] J. W. Valvasor, Die Ehre dess Herzogtums Crain. II. Laibach, 1689, 223: In der Relation deß Herrn von Herbersteines, ingleichen beim Gaungino und Mechovio wird gemeldet, es lige am euffersten *Nord-Eck gegen Eis-Meer zu* das Land Permia und nahe dabei Juguria, dessen Einwohner noch damals mit den Ungarn einerlei Sprache geredet.

[193] Joannes Cuspinianus, De caesaribus atque imperatoribus romanis opus insigne. Francofurti 1601, 144: quo tempore Ugri, qui Hunni dicuntur, glacialis Oceani accolae, querendo sedes Pannonias ingressi sunt.

[194] Hegedűs József, A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében. Nyelvtudományi Értekezések 56. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1966, 68.

[195] Vásáry István, Középkori elméletek a magyar őshazáról. Életünk 35 (1997) 1143-1144.

A nyelvhasonlítás, mint módszer G. W. Leibnitz (1646-1716) nevéhez fűződik,[196] akit a finnugristák is fölös számban idéznek.[197] Megteszik ezt a másik német hírességgel, Wilhelm von Humboldt-tal is, de arra nemigen hívják fel a figyelmet, hogy ő a magyar nyelvet elválasztotta a többi ún. finnugor nyelvtől, mert nem látott szorosabb kapcsolatot közöttük.[198] A magyar nyelvhasonlítás történetét Pápay József dolgozta fel,[199] akinek a felfogását nyomban megismerhetjük, ha elolvassuk egyik nyitó mondatát:

27. kép – Wilhelm von Humboldt

„Ma már szertefoszlott az a köd, amely oly sokáig rajta ült a finnugorságon és előttünk áll a finnugor nyelvtudomány díszes *palotája.*" Nos, e díszes palota alapjai igencsak hitvány anyagból készültek, hiszen mind Leibnitz, mind Sajnovics János azt állította, hogy a finn-magyar nyelvrokonságot már, Comenius Amos János hirdette 1657-ben, holott Comenius egy szót sem írt erről a kérdésről![200] De hasonlóképpenjárunk, ha a másik „híresség"et, Johann Tröster esetét vizsgáljuk meg. Sajnos, 1993-ban, a mintafejezet

[196] Gulya János, Etymologie im 18. Jahrhundert. Acta Linguistica ASH 26 (1976) 139-140. – uő Die Aufklärung und die Entdeckung der Sprachen Sibiriens. In: Vermittlung und Rezeption. Beiträge zu den geistesgeschichtlichen Berührungen in der Aufklärungszeit. Hrsg. Bodo Fehlig. Opuscula Fenno-Ugrica Gottingenska. Red. Gulya János. II. Frankfurt-Bern-New York, P. Lang. 1987, 56.

[197] Legújabban: H. Tóth Imre, A nyelvtudomány története a XX. század végéig. Szombathely, University Press. 1996.

[198] Gragger Róbert, Humboldt és a magyar nyelv. Magyar Nyelv 7 (1911) 311-315., 402-406. Az idézett hely: 405.

[199] Pápay József, A magyar nyelvhasonlítás története. Budapest 1922. – uő Nyelvünk finnugor eredetének kérdése Sajnovics és Gyarmati felléptéig. Székfoglaló értekezés. Budapest, MTA.

[200] Pápay id. mű 10.

megírásakor Tröster munkáját még nem volt módom eredetiben kézbe venni, ezért ráhagyatkoztam Zsirai Miklós „nagyszabású, mindmáig tudománytörténeti szempontból is alapvető kézikönyvére",[201] aki a következőket vetette papírra: „Tröst-*l*-er János a Das alte und neue Dacia c. könyvében (1666) a nemzeti elfogultságot és a népszerű szittya rokonság délibábját (sic!) kárhoztató megjegyzésekkel kapcsolatban figyelmeztet a finnel való hasonlóságra. Rövid állítását egy-két szóegyeztetéssel is igyekszik bizonyítani, ezek általában hibásak, de az ocsu között egészséges szem is akad (sic!): ein Metall Finnländisch waski heisst, das heisset ja ungarisch vas."[202] Tröster munkáját átnézve világossá vált, hogy 1/ a nevében nincs 1 betű,[203] 2/ a könyv címe nem egyezik Zsiraiéval,[204] 3/ nem kárhoztatja a „szittya rokonság délibábját",[205] nem ír egy szót sem (!) a finn-magyar" nyelvrokonságról,[206] hanem azt fejtegeti, hogy a germán nyelv is és a magyar nyelv is szkíta nyelv. Mindezt részletesen taglalja Hegedűs József,[207] csak elfelejti megemlíteni Melich János cikkét és Pápay József munkáját, aki ugyan nem olvasta Tröster könyvét, de a lényeget észrevette.[208] Általában hivatkozni szoktak Martinus Fogelre (1634-1675), aki elsőként készített finn-magyar-lapp szójegyzéket,[209] s 33 szóegyeztetéséből 23 – állítólag – ma is helytálló, ámde itt is csúsztatás van, mivel ezt a szójegyzéket a finn Emil Setälä csak

[201] Békés Vera id. mű 89.

[202] Zsirai Miklós, Finnugor rokonságunk. Budapest, 1994, 480.

[203] Ezt egyébként 1895-ben tudták a magyar tudósok! Elképesztő, hogy sem Bárczi Géza, sem Balázs János, sem Zsirai Miklós még a Magyar Nyelv köteteit sem nézték át tisztességesen. Vö. Melich János, Tröster (Troester) János. Magyar Nyelv 25 (1895) 127-128.

[204] Johann Troester, Das Alt und Neu Teutsche Dacia. Das ist: Neu Beschreibung des Landes Siebenbürgen, darinnen dessen Alter und Jetziger Einwohner. Nürnberg, 1666.

[205] Még zamatosabb fogalmazást olvashatunk: Zsirai Miklós, A modern nyelvtudomány magyar úttörői. Bp. 1952, 11: ...próbálta sarokba szorítani a népszerű keleti származás délibábja után futkosó nemzeti elfogultságot! Egy professzor ne tudná, hogy a nemzeti elfogultság nemigen „futkos" semmi után?

[206] „Trösternek esze ágában sem volt bebizonyítani, hogy a magyar ugor nyelv." Melich id. mű 128.

[207] Hegedűs József, A Tröster-legendáról. Magyar Nyelv 88 (1992) 295-304.

[208] Pápay József id. mű 11. Tröster „furcsa kis munkájában" a magyar nyelvet a németből akarja származtatni, ám „Trösternek ezt az egynéhány adatát nem tekinthetjük komoly tanulmánynak, inkább csak ötlet az egész."

[209] Martinus Fogclius, De Lingua Finnica observationes ad Magnum Ducem Etruriae pridem transmissae. 1669. – vö. Aktuelle Fragen der finnougrischen Sprachvergleichung. Einführende Referate zum Martinus Fogelius Hamburgensis Gedächtnis-Symposion. Mitteilungen der Societas UraloAltaica 2. Hamburg, 1968.

1888-ban találta meg a hannoveri könyvtárban, ahogyan egy mai finnugrista fogalmazott, „végzetesen (?) későn ahhoz, hogy befolyásolja a korabeli nyelvésztársadalmat".[210] Ettől függetlenül (?) Róna-Tas András bátran így fogalmaz: „A sokféle és egymással ellentétes, ellentmondó rokonításnak volt egy pozitív szerepe ebben az időben. Felvetette ugyanis olyan szempontoknak a szükségességét, amelynek alapján eldönthető, hogy a sok elmélet közül melyik a helyes. A szavak külső hasonlóságán alapuló rokonítás nem járt meggyőző eredménnyel. Jelentős lépés volt tehát, amikor a nyelvtani elemek hasonlósága is szerepet kapott, a kérdés eldöntésében. Úttörő volt ebben latinos nevén Vogelius, németes nevén Martin Fogel, De lingua Finnica observationes (1669) című műve..."[211] Ámde, hogyan lehetett úttörő mű ez, – az asztalfiókban?

Nos, akkor mostmár igazán következzen egy „nagy ágyú", egy valóságos sarokkő, egy olyan könyv, amelyet érdemesnek tartottak arra, hogy 1730 után 1975-ben is megjelenjen, mégpedig Szegeden, hiszen szóhasonlításait az MSzFE rendszeresen idézi![212] „A kiszélesedő látóhatárt egyre több olyan munka jelzi, melyeket finnugor nyelvhasonlítás és a finnugor népek kutatása történetében *előkelő hely* illet meg, mindenekelőtt Philip Johan Strahlenberg említendő."[213] „Az összes finnugor nyelvek rokonságát legelőször Strahlenberg állította és bizonyítgatta szóegyezésekkel."[214] Strahlenberg svéd kapitány 1709-ben a poltavai csatában esett orosz fogságba s igyekezett hasznosan eltölteni hadifogságának 13 esztendejét. Egyrészt sok feljegyzést készített, bár kézirata, útban Szibériából Moszkvába, elveszett, másrészt könyvekből is gyűjtött adatokat.[215] Első munkája, a Prodromus 1726-ban jelent meg, de csak négy évre rá tudta elkészíteni fő művét, amelynek már a címe is sokat mondó: Európa és Ázsia észa-

---

[210] Hegedűs József id. mű 303. Itt csak az a kérdés, hogyan befolyásolhatta volna a 100 évvel ezelőtt előkerült anyag a 300 évvel korábbi nyelvésztársadalmat?

[211] Róna-Tas András, A nyelvrokonság. Kalandozások a történeti nyelvtudományban. Budapest, Gondolat. 1978, 54.

[212] Gulya János, Etymologie im 18. Jahrhundert. Acta Linguistica ASH 26 (1976) 141: Seine Wortvergleichungen zitiert u.a. auch MSzFE regelmäßig!

[213] Hajdú Péter, Finnugor népek és nyelvek. Budapest 1962, 10.

[214] Szinnyei József, Magyar nyelvhasonlítás. Finnugor Kézikönyvek III. Budapest, Hornyánszky. 1909, 16-17.

[215] 1993-bon közzé tett minta-fejezetemben (Hunnia 44 (1993) 13.) itt Nicolaus Wittsen amszterdami polgármester nevezetes könyvére utaltam, amely azonban nem volt a kezemben, mivel a szövegét nem értem (Noord en Oost Tartarye. 1705. Németül kiadta Mikola Tibor, Studia Uralo-Altaica 7. Szeged, 1975.) Így, sajnos, elkövettem ismét azt *a hibát*, hogy hittem a finnugristáknak és elmarasztaltam Wittsen-t, holott neki volt igaza. Vö. Besenyő Sándor id. mű 227.

ki és keleti része, és ennyiben az egész orosz birodalom, Szibériával és nagy Tatárországgal együtt, az ókori és újabb kori történeti-földrajzi leírása, sok más ismeretlen híradással bemutatva és még soha napfényre nem került Tabula Polyglotta-val [kiegészítve] a tatár népek harminckét féle nyelvéről, egy kalmük szótárral, de különösen egy nagy és helyes térképpel a nevezett országokról és egyéb különböző rézmetszetekkel az ázsiai oldal ókorára vonatkozóan. Az Oroszországban töltött svéd hadifogság alkalmával saját gondos utánjárásával és további utazásokkal összegyűjtötte és elkészítette Ph. J. von Strahlenberg.[216] Erre a 436+16 (regiszter) oldalas B/5-ös formátumú könyvre érdemes nagyon ügyelni, mert egyrészt jól leleplezhetők a finnugristák mesterkedései, súlyos pontatlanságaik, másrészt pedig kiderül, milyen és mekkora tudománya volt ennek a derék svéd katonának, akit az elmúlt évszázadokban „megdönthetetlen érvelésű tudóssá" léptettek elő.

Strahlenberg szép kiállítású könyvét 21 kép és a könyv legvégén egy kihajtható nagy táblázat egészíti ki. Ennek a táblázatnak a Harmonia Linguarium nevet adta a szerző. A tatár nyelveket hat osztályba (I-VI) sorolta.

Közbevetőleg érdemes itt röviden kitérni a nyelvek osztályozásának XVIII. századi – XIX. század-eleji módszerére, amelyet a Tudományos Gyüjtemény 1827. évi kötetéből veszünk. Az első osztályba sorolták ekkoriban az egyszótagú nyelveket (kínai, a tonkini, tibeti, sziámi [tai], a burmai, a laoszi és kambodzsai). A második osztályba vették az indosztáni nyelveket: a szanszkrit, a prakrit, a maláj, etc., valamint a médiai nyelvekkel (a zend, a pehlevi [a parthus királyok udvari nyelve!], a párszi, a perzsa, a kurd, az afgán, etc.) és az ún. szemita nyelveket (arameus, asszír, a babiloniai káld, szír, galileai, szamaritani, a főniciai, a zsidó, etc), valamint az indogermán-szláv nyelveket. A harmadik rendbe az ázsiai „nyelvfamiliákat" vették, így a csud nyelveket (finn, lapp, lív, észt, cseremisz, csuvas, mordvin, votják, permi, zürjén, vogul, osztják), a ma-

[216] Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia, in so weit solches Das ganze Rußische Reich mit Siberien und der grossen Tataren in sich begreiffet, in einere historisch-geographischen Beschreibung der alten und neuern Zeiten, und vielen andern unbekannten Nachrichten vorgestellet, nebst einer noch niemahls ans Licht gegebenen Tabula Polyglotta von zwei und dreißigerlei Arten Tatarischer Völker Sprachen und einem Kalmuckischen Vocabulario, sonderlich aber einer grossen richtigen Land-Kharte von den benannten Ländern und andern verschiedenen kupfferstischen, so die Asiatisch-Seitische Antiquität betreffen. Bei Gelegenheit der Schwedischen Kriegs-Gefangenschaft in Rußland, aus eigener sorgfältigen Erkundigung, auf denen verstatteten weiten Reisen zusammen gebracht und ausgefertiget von Ph. J. von Strahlenberg. Stockholm, 1730.

gyart,[217] az albániai szkipetárt, a kaukázusi nyelveket (a szamojéd, az örmény, a grúz, abház, cserkesz, osszét, ingus, lezg), a tatár nyelveket (török, mandzsú, tunguz, mongol, turkomán, üzbég, tadzsik, karakalpak, baskír, csuvas, kirgíz, etc.), a szibériai nyelveket és az ázsiai szigetek népeinek a nyelveit (maláj, japán, etc.). 1827-ben, tehát Strahlenberg könyve után közel száz esztendővel is alig tudtak valamit a szibériai nyelvekről: „A hegyes Tatárország, és a Jegestenger között otthonos Siberiai nyelvekről is keveset tudunk. Hogy a Mongolok Dschengis Chan alatt ezen tájakig nyomultak, s nyelveket itten más nemzetek is eltanúlták, bizonyos, de melyek azon nyelvek, melyek tőlük eredtek, meghatározni nehéz. Azon nyelvek, melyeknek Európa és Asia szélein élnek újabb származásúak, s nem Mongol eredetűeknek látszanak lenni. Némelly nyelvek, mint a Kama körül a Permiáké, az Uraltól éjszakra a Mongoloké, Irtisch és Ob táján, az Osztiákoké, a Volga bal partján a Tscheremisseké, Oka és Volga mellékén a

[217] A magyar nyelvet így jellemezték: „Kevés nyelv tartotta meg magát eredeti tisztaságában annyira, mint ez. A magán és mássalhangzók között való szép proportio, a szó minden betűinek teljes kimondása, a magánhangzóknak rendes egymásra következése, a magyar nyelvnek férjfias és fellengző charactert adnak. Változtatásainak és hajtogatásainak s kaptsoltatásainak rendes törvényjeit tsak a Sanskritihez hasonlíthatni. Poetai mértékére nézve minden Európai nyelveket felülhaladván a görög és a déákéval vetélkedik" J., A Nyelvnek eredete, kifejlése, elágazása. Tudományos Gyüjtemény 11 (1827) III. 25. Itt jegyzem meg, hogy Sir John Bowring (1792-1872) angol nyelvész, diplomata és költőnek a magyar nyelvről adott jellemzése **nem azonos** azzal a szöveggel, amelyet én is felhasználtam: Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Szombathely, Tikett-Tradorg. 1994, 40. oldalon. Dr. Végvári József, a debreceni KLTE és a miskolci MBE nyelvész-tanára végre megtalálta az eredeti angol szöveget, de nem a Life and Works első kötetében, hanem Poetry of the Magyars, Preceded by a Sketch of the Language and Literature of Hungary and Transylvania. London, Printed for the Author. 1830, VI.: The Magyar language stands afar off and alone. The study of other tongues will be found of exceedingly use towards its right understanding. It is moulded in a farm essentially its own, and its construction and composition may be safely referred to an epoch when most of the living tongues of Europe either had no existence, or no influence on the Hungarian region. Azaz: "A magyar nyelv távoli és magányos. Pontos megértéséhez más nyelvek tanulmányozása rendkívül csekély haszonnal jár. Lényegében saját öntőformájából került ki, kialakulása és felépítése bízvást oly korszakra tehető, amikor a mai európai nyelvek többsége vagy nem is létezett, vagy nem hatott a magyarlakta térségre." Hálásan köszönöm, hogy az anyagot megkaphattam Végvári Józseftől. Vö. Toldy Ferencz, Magyar literatúra Angliában. Poetry of the Magyars... John Bowring, az az A magyarok poézisa... Dr. Bowring János által. London, a Szerző költségein. 1830. (Pesten Wigand Ottónál). Tudományos Gyüjtemény 14 (1830) VII. 96-105. – A német eredetű Rákosi Jenő (Kremsner) is felismerte a magyar nyelv rendkívüli erejét, mondván: a magyarság fennmaradásának egyetlen biztosítéka, jövőjének záloga a nyelv. Ez a nyelv csodatévő hatású, titokzatos erő van benne s még fizikailag is átalakítja annak az agyvelejét, aki elsajátítja. A magyar fajt a magyar nyelv termeli nagyban és kicsiben egyaránt. Pukánszky Béla id. mű (é.n.) 103.

Morduinoké, *olly sok finn szavakkal bírnak,* hogy nem kevesektől annak leányinak tartatnak."[218] 1940-ben az uráli népeket már finn, ugor és szamojéd ágra osztották, az altáji népek közé pedig a következő nyelveket sorolták: török-tatár, mongol, tunguz, mandsu, japáni és koreai.[219]

Strahlenberg azt írja, „hogy azonban a tatárokról összegezve valamit előre mondjak, akkor tudnivaló, hogy Európa és Ázsia fent említett északi és keleti részén a fő népek hat osztálya található, akiket azonban Európában összefoglalóan tatár név alatt hoznak, és úgy tekintik, hogy 1. az európai földön a mordvinok, cseremiszek, permiek, votjákok, Ázsiában pedig az oda elhatolt vogulok, osztjákok és a „barabinczi népek", tehát a finnek, a lappok, az észtek, a magyarszékelyek (sic!) és a kevés megmaradt lív Kurlandban, ezek mind, kezdetben egy népet tettek ki., és az ősidőkben a húnokhoz vagy únokhoz tartoztak, akik azonban nem tatárok. Egyébként is a hún név nem a saját nevük, hanem csak [általános] elnevezés."[220]

Az I. csoport: ezek a népek mindannyian a felső-magyar (?) és a finn nemzethez tartoznak, amelyeknek egymással azonos dialektusa van. Azért van az első kettő így feltüntetve, hogy az utána következő többi hatot, amelyek, az orosz birodalomban, részben Európában, részben Ázsiában laknak, össze lehessen velük hasonlítani. Az ókorban ezeknek az ősei a húnok vagy unok voltak.[221] Strahlenberg 61 magyar szót sorol fel és hasonlít össze a finnel, a vogullal, a mord-

---

[218] Tudományos Gyüjtemény 11 (1827) III. 28-29.

[219] Bán Aladár, A turáni népek. Turán 23 (1940) 58-59.

[220] Soll ich aber von denen insgesamt so genannten Tataren etwas voraus melden: so ist zu wissen, daß sich in obbemeldtem Nord- und Ostlichen Theil Europae und Asiae *sechs-Classes* von haupt-Völkern finden, die in Europa doch alle zusammen gefasset, unter dem Namen Tatar passieren als: 1. Auf den eurpäischen Boden sind die Morduiner, Scheremissen, Permecken, auch Wotyacken, und in Asia die dahin gehdringen Wogulitzen, Ostiaken, und Barabinzischen Völker, so mit denen Finnen, Lappen, Esten, Ungarischen-Secklern (!), und wenigen übergeblieben Liwen oder Lifen in Kurland, alle mit einander **anfänglich ein Volk ausgemacht,** und vor alters zu denen so genannten Hunnen oder Unnen, welche doch keine Tatarn sind, gehöret haben. Die hunnische Nahme ist kein Nomen proprium, sondern Appellativum. Strahlenberg id. mű 31-32.

[221] I. Diese Völker gehören alle sämtlich in der Ober-Ungarisch- und Finnischen Nation, welche mit einander einerlei Dialect haben. Wesfalls die ersten beide auch angeführet sind, damit man die übrigen sechs folgenden, so im russischen Reiche, theils in Europa, theils in Asia wohnen, damit vergleichen kann, in der Antiquität sind die Hunni oder Unni, dererselben Vor-Väter gewesen. Strahlenberg id. mű Harmonia Linguarum táblázaton olvasható szöveg.

vinnal, a cseremisszel, a permivel, a votjákkal és az osztyákkal.[222] Ez édeskevés, és valamennyi idézett szó, kivétel nélkül, gyalázatosan rossz és zagyva. Ez önmagában még nem volna rettentő nagy vétek, hiszen a svéd kapitány egyáltalán nem tudott magyarul, ámde a többi „vizsgált" nép nyelvét sem ismerte! Sőt, azt az ősrégi módszert sem tudta alkalmazni a népek és nyelvek megkülönböztetésére, hogy összehasonlítsa a Miatyánk szövegét különböző nyelveken, mivel itt egyetlen nép sem ismeri a Miatyánkot és még kevésbé tudja elmondani, de miért? Azért, mert „ezek a népek olyan **buták, mint az állatok** és a tolmácsolással is kétszer annyi fáradtságot okoztak nekem."[223] A szibériai népeket tehát mélyen megvetette s ezt meg is indokolja: „azért, hogy ezeknek a népeknek a nemzeti nyelvét (genus linguae) egyáltalán érintsem, azt kell tudni, hogy ezek a népek, mivel más nemzetektől nagyon elkülönülnek, nagy egyszerűségben élnek és laknak, és a nyelvükben azoknak a szavaknak a negyedrészével sem rendelkeznek, mint amivel mi európaiak bírunk."[224] Az osztyákokat Szibéria legostobább *(leghülyébb)* népének nevezi az Ob és az Irtis mentén![225] Szóhasonlításai, amelyeket ma is (!) nagyra értékelnek,[226] elemista gyermekek előtt is nyilvánva-

---

[222] Erről írta Zsirai Miklós: „Kétségtelen, hogy a bizonyításra hivatott szóanyag meglehetősen (?) szűkös (például a magyarból 60, a finnből 58 szót sorol fel, a többi finnugor nyelvből 15-18 szót tud idézni) és szinte a felismerhetetlenségig torzított, illetőleg sajtóhibás (?)." Zsirai Miklós, id. mű (1952) 13.

[223] Ich hätte denn die mancherlei da wohnende Völker, sowohl bei ihren Nahmen, als auch um mehrerer Sicherheit willen nach ihren Sprachen und Dialecten divtinguiren gelernt. Hierzu erwehlte ich nun die leichteste und auch zugleich sicherte Methode ich hielte, wie jetzt, also auch damals vor gewiß, daß nicht allein beiden Völkern in Veränderung der Sprachen die Benennungen der Zahlen am längsten übrig beliben, sondern da auch ohne dem kein einziges Volk allhier Vater Unser in seiner Form weiß, vielweniger hersagen kan. So würde mit solches bei Völkern, die **so dumm, wie das Vieh,** in der Dolmetschung nur doppelte Mühe gekostet haben. Strahlenberg id. mű 57-58.

[224] IV. Und damit ich das genus linguae dieser Völker überhaupt berühre, so wird zujudiciren sein, daß diese Völker, weil sie von anderen Nation sehr abgeschieden sind, und in großer Simplicität leben und wohnen, nicht den vierdten Theil der Worte in ihren Sprachen, wie wir Europäer, haben können. – uott 58.

[225] Ostjaki, **eine der stupidisten Nationen** in Siberien am Obi und Irtisch. – Uott 5. oldal jegyzetében.

[226] Róna-Tas András, A nyelvrokonság. Kalandozások a történeti nyelvtudományban. Budapest, Gondolat. 1978, 54-55.: „[Strahlenberg] főleg szókészleti egyezések alapján felállította az általa boreo-orientálisnak nevezett nyelvcsaládot, amely lényegében a mai urál-altáji nyelveknek felelt meg. Strahlenbergnek is van azonban egy *jelentős* módszertani *érdeme,* ugyanis egyeztetései közé felvette a számneveket s általában a legegyszerűbb köznapi fogalmak szavait." – vö. Rédei Károly id. mű (1999) 80.

ló szamárságok, hiszen nála magyarul az egy = ecki, a négy = nelli, a nem, nemzedék = sogoek (?!), a város = keritit, az eső = saude (?!), a nyelv = nyelo, a láb = lap, a vaj = wau, a mocsár = fon (?!), a vásár = terwein (?), a tojás, a mony = meny, etc. etc. Ehhez képest a legelvadultabb amatőr „sumerológus" is akadémikus! S most újra felmerül a kérdés: miért esett 1975-ben a választás ennek a könyvnek az újrakiadására? Ugyanezt a kérdést számos esetben feltesszük még, Martin Fogel, Sajnovics János, J. Fischer, etc. tárgyalásakor. Nem lett volna helyénvalóbb száz és száz más, valóban komoly és időtálló tartalmú könyv közül választani? Letagadható-e a finnugor irányzat mindenek feletti támogatása ma is? Többen idézik, magam nem tudtam utánanézni ennek az adatnak, hogy 1876-ban (vagy 1877-ben?) Trefort Ágoston akkori kultuszminiszter, állítólag jegyzőkönyvben is rögzítve, az alábbiakat mondta: „....én az ország érdekeit kell nézzem és ezért a külső tekintély szempontjából az előnyösebb, a finnugor származás principiumát fogadom el, mert nekünk nem ázsiai, hanem európai rokonokra van szükségünk. A kormány a jövőben csakis a tudomány ama képviselőit fogja támogatni, akik a finn-ugor eredete mellett törnek lándzsát."[227]

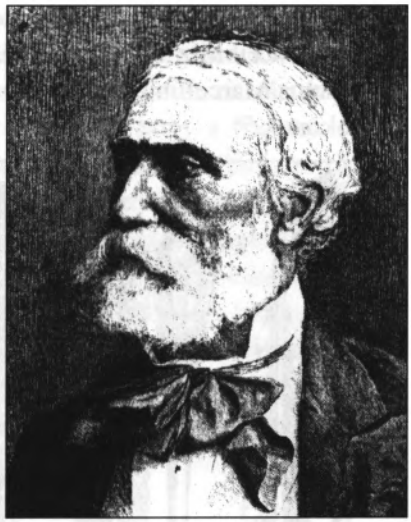

28. kép – Trefort Ágoston

Strahlenberg az összehasonlító táblázatához a következő útmutatót adja: azért, hogy megmutassam ennek a táblázatnak a használatát és a használhatóságát, vegyük csak példaképpen az első, vagyis a hún nemzetet és gyűjtsük ki a magyar-székelyek és a finnek számneveit, a következő hat húnnal együtt és akkor azt találjuk, hogy ezeknek a magyaroknak és finneknek, amazokkal *azonos a nyelvük.* A magyar és a finn a négyes számot nelly-nek mondja, a másik hat ugyanezt nillának, nille-nek, nelet-nek, nial-nak és így tovább, ejti ki. Ez, ennek megfelelő (?) egyéb más történeti híradásokkal (?!) egyetemben, *eléggé* bizo-

[227] Hary Györgyné, Kiegészítések egy nyelvvita történetéhez. Valóság 50 (1976) 94. – Dr. Oláh Béla, Édes Magyar Nyelvünk Szumír Eredete. Buenos Aires, Ősi Gyökér kiadás. 1980, 22. – vö. Treffort Ágoston, Emlékbeszédek és tanulmányok. Budapest, MTA. 1881. – uő Kisebb dolgozatok. Az irodalom, közgazdaság és politika köréből. Budapest, MTA 1882.

nyítja, hogy ezek a népek az említett magyarokkal és finnekkel össze kellett tartozzanak. Leibnitz báró egyébként ugyanígy vélekedik, amikor ezt mondja: Ammianus Marcellinus és Tacitus adatai nyomán a húnok, a finnek és a magyarok rokonok.[228]

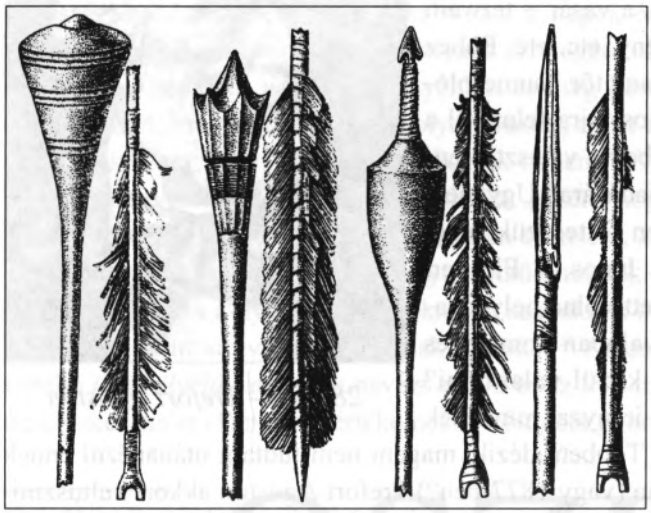

29. kép – Szibériai csont hegyű nyílvesszők

Mit bizonyít tehát Philipp Johann von Strahlenberg könyve? Valójában semmit, mégis magasztaljuk és újrakiadjuk. Ugyanakkor egyik bírálóm, Láng Gusztáv, számomra igazán teljesen érthetetlenül, arra buzdít, nem érdemes a múlt-béli dolgokat, hibákat, tévedéseket, gyűlöleteket felemlegetni, mert a nemzeti öntudat nem gyógyítható ilyen eszközökkel.[229] De miért csak nekünk, magyaroknak nem szabad ezt tennünk? Más népek miért tarthatják elevenen akár évezredes valós vagy vélt sérelmeiket is? Miért tudományos a finnugristák legszerényebb eredményeit is felmagasztalni és nagy „megértéssel" kezelni, és miért tudománytalan kimutatni, ki mit állított és milyen bizonyítékai voltak? Miért tekintheti például a göttingai egyetem finnugor intézete legfontosabb feladatának J. E. Fischer, Szibériai szójegyzékének kritikai kiadását, amely a XVIII. században is elavult volt? Miért kell a szi-

[228] VIII. Damit ich nun der Gebrauch dieser Tabelle und ihre Nutzbarkeit zeige, so nehme man nur zum Exempel die erste, oder die hunnsiche Nation vor, und collationire die Numern und Wörter derer Ungarischen Seckler nebst derer Finnen mit denen sechs folgenden Hunnen: so wird man finden, daß diese Ungarn und Finnen mit jenen einerlei Dialect haben. Der Ungar und Finne nennet die Zahl 4, Nelly und Nellie, die übrigen sechs aber pronunciren solche Nilla, Nille, Nelet, Nial, Neli, Nille und so weiter. Dieses, nebst andern hierzu einstimmenden Nachrichten in der Historie, ist ein ziemlicher Beweiß, daß diese Völker mit gedachtem Ungarn und Finnen vor Zeiten müssen zusammen gehöret haben. Welcher Meinung der Baron Leibnitz in seinen Miscellinae p. 157. ebenfalls ist, allwo er meidet... Strahlenberg id. mű 60-61.

[229] Láng Gusztáv, Hogyan lehetünk múltszázadiak? Életünk 32 (1994) 1082-1084.

bériai vogulokból és osztyákokból minden áron „legközelebbi rokont" csinálni, amikor másfél évszázada tudjuk, hogy *felszínes nyelvrokonságon* kívül semmi, de semmi közünk nincs e két kis néphez.[230] Nagy Géza teljesen tisztán és jól fogalmazott: „egyes jelenségek egyenesen arra mutatnak, hogy a vogulok (és az osztyákok) eredetükre nézve korántsem magyarfélék, azaz nem finn-ugorok, hanem a sarkvidéki népcsaládnak (talán a jenyiszeji osztyákságnak) egy olyan néptöredéke, mely még a történelem előtti időkben az északi ugorság – vagy mondjuk: az ősmagyarság – hatása alatt fölcserélte nyelvét egy északi ugor ősdialektussal, és ebből fejlesztette ki előbbi nyelvének soknemű befolyása alatt és részben szellemében mai ismert vogul (és osztyák) nyelvet."[231] Ma már eléggé tisztázott, hogy a vogul, osztyák és magyar nyelvi egyezések száma igen kicsi, a feltételezett kapcsolatok pedig tisztázatlanok.[232]

* * *

Amikor e fejezet egy részét közzé tettem 1993/94-ben, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola két tanára különösen erősen elmarasztalt azért, hogy „hevesen kikeltem a német tudományosság ellen, amelyik úgymond, a Németországban, főleg Göttingában tanuló magyarokat a finnugor rokonság hívévé nevelte át, talán, hogy ezzel is igazolják a magyarok másodrendű, alacsonyabb rendű voltát."[233] A finnugor-rokonságelmélet „magyargyűlölő német tudósok (J. E. Fischer, A. L. Schlözer) elméjében fogant meg, akik magyarul nem is tudtak, céljuk tehát nem nyelvünk történetének szakszerű feltárása volt, hanem a magyarság európai hírnevének lejáratása. Célzatos és elfogult állításaik kapóra jöttek a Világos utáni önkényuralmi rendszernek, hogy a 'barbár' és 'műveletlen' rokonság felemlegetésével ellensúlyozza a szabadságharc leverése után világszerte megnyilatkozó rokonszenvet a magyarság iránt, valamint, hogy aláaknázza a magyar nemzeti önérzetet, mely évszázadokon át a hun-magyar ro-

[230] A finnugrista Wiklund is csak ezt írhatta le 1925-ben: Schon vor der Auflösung der wogulisch-ostjakischen oder Ob-ugrischen Spracheinheit hatte sich die Sprache der Ungarn aus der für alle ung. Sprachen gemeinsamen Ursprache losgelöst. Reallexikon der Vorgeschichte. III. Hrsg. Max Ebert. Berlin, 1925, 377.

[231] Nagy Géza, Etnológia és nyelvészet. Ethnographia 1 (1890) 423-424.

[232] Bartha Antal, A magyar nép őstörténete. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1988, 49. - Klima László, A magyar szókészlet finnugor elemei és az őstörténet. In: Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Szerkesztette: Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Budapest 1991.

[233] Pusztay János id. mű 1072.

konság hagyományán és az 'Attila örökét' visszaszerző honfoglalás dicső emlékén alapult."[234] E két szerző, akárcsak a hivatalosan mérvadó kollégáik zöme,[235] nagyon szívesen összemossa a finnugrizmus ellen fellépő szakembereket a dilettáns „sumerológusokkal", abban bízva, hogy ezzel a fogással eleve kiütötték az ellenfelet. Ez az eljárás teljesen etikátlan és az alkalmazóikra üt vissza. Két okból is. Az egyik: magam sohasem foglaltam állást sumér (szumír) szakkérdésekben, mégpedig azért nem, mert a sumér nyelvet nem ismerem.[236] A másik ok sem kevésbé súlyos: sajnos a sumér-magyar rokonságot keményen elítélők túlnyomó többsége sem ért a sumerológiához![237] S most nemcsak olyan régészekre[238] gondolok, akikről biztosan tudom, hogy e tekintetben képzetlenek, hanem olyan kutatókra is, akik magukat a sumerológia szaktudósainak tekintik.[239] Ami pedig a német tudósok magaviseletét illeti, valójában könnyen megítélhető, ha elolvassuk a műveiket, valamint elolvassuk a korabeli magyar visszhangokat is. Arról már nem is szólva, hogy a szombathelyi finnugristák saját mesterüket, Domokos Pétert sem olvassák. Ő ugyanis az először 1987-ben megjelent könyvében[240] világos és helyes képet festett Schedel (Toldy) Ferencről és Hunsdorfer

[234] Láng Gusztáv id. mű 1079.

[235] Élen jár ebben is Rédei Károly.

[236] Bakay Kornél, Turánizmus, finnugrizmus. Turán 1 (1998) 5. szám, 7. – uő Észrevételek Marton Veronika, A sumír kultúra története c. könyvéről. Ősi Gyökér 28 (2000) 2. szám

[237] Pusztay János például a következő kijelentéseket teszi, mindenfajta irodalmi hivatkozás nélkül: „...a sumér nyelv eredetéről rendkívül kevés ismerettel rendelkezünk. A sumér nyelv és nép *rejtélyes módon* (?) néhány ezer éve egyszer csak (?) megszűnik létezni." Pedig egy egyetemi hallgatótól is elvárható, hogy legalább a nemzetközi irodalom egy részét ismerje és jelölje meg, amikor valamiféle kijelentést tesz. Itt most csak néhány munkát említek meg, amelyekben a szakirodalom nyomon követhető: Winfried Orthmann, Der Alte Orient. Propyläen Kunstgeschichte in achtzehn Bänden. B. 1 8. Hrsg. Kurt Bittel, Jan Fonten, etc. Propyläen Verlag, Berlin. 1985, 533-554. – Érdy Miklós, A sumír, ural-altáji, magyar rokonság kutatásának története. I. rész: a 19. század. Studia Sumiro-Hungarica 3. New York, Gilgamesh. 1974, 18-27. – A sokszor kipellengérezett Götz László szakirodalmi forrásai is sokszorosan túltesznek a mi „elismert szakembereink" által használt apparátuson. vö. Keleten kél a nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből. I-II. Budapest, Püski. 1994.

[238] Bálint Csanád, Már megint és még mindíg a sumerosok. Tiszatáj 27 (1973) 76-79. – Erdélyi István, Sumér rokonság? Budapest, Akadémiai Kiadó. 1989.

[239] Makkay János, Magyar Fórum 1996. – vö. „A neves magyar orientalista remek kis könyvét": Komoróczy Géza, Sumér és magyar Budapest, 1976. – vö. Kiss Gabriella, Komoróczy Géza: Sumér és magyar? Magyar Nyelv 73 (1977) 31-49.

[240] Domokos Péter, Szkítiától Lappóniáig. Nyelvrokonság és őstörténet kérdéskörének visszhangja irodalmunkban. Budapest, Universitas 1987. Újabb kiadás: 1998.

(Hunfalvy) Pálról, hangoztatva, hogy Toldy Ferenc ellentmondásos egyéniség volt, „kitűnő német és osztrák kapcsolatokkal", amelyek 1849 után további nexusokkal kiteljesedtek, „s az osztrák illetékesek nyilván hallgattak tanácsaira egy-egy fontosabb egyetemi, akadémiai, könyvtárosi illetve szerkesztőségi állás betöltésekor." „A tétlenségre kárhoztatott Magyar Tudományos Akadémián 1850-ben Toldy (Schedel) az egyetlen posszibilis személyiség." Hunfalvy is a kinevezését 1851-ben Toldynak köszönheti, s Hunfalvyt Domokos egyenesen bábfigurának minősíti, aki azonban „mellékesen valósággal kiütötte a tudományos életből az öreg Kállayt (Toldy hathatós segítségével), úgyszólván beleült Reguly hagyatékába, még ennek életében, s nyomban a halálát követő évben *saját megfejtésként* tartotta akadémiai székfoglalóát (!) 'egy vogul mondáról" . Főként az ő kapacitálására jött Magyarországra s telepedett meg itt... Budenz József."[241] Ne vagdalkozzunk tehát, hanem olvassunk és idézzünk, mégpedig pontosan.

Ráth Mátyás (1749-1810) győri evangélikus lelkész egyik cikke[242] jelzi, milyen nagy erők mozdultak meg a magyar nyelv kiirtására.[243] S aligha lehet lebecsülni a göttingai egyetem hatását, amikor alapításától (1737) kezdve az 1848-as forradalomig közel félezer magyar tanult itt. De mit tanultak elsősorban? Kosáry megfogalmazása szerint: „A Göttingába jutott magyarok ...első ízben találták szembe magukat egy olyan általánosabb kelet-európai koncepcióval, amely Magyarországot nem önmagában, hanem egy nagyobb egészen belül, annak részeként vizsgálta. Most első ízben találták szembe magukat azzal a realitással is, hogy ...a régi nagy hazában... a magyar... kisebbséget (?!) alkot."[244] A magyarellenesség vitathatatlan a XVIII. század elejétől s ez kiterjedt a magyar történelemre is. II. József magyar király (1780-1790) rendeletben tiltotta meg a magyar oknyomozó történelem tanítását.[245] Vajon az engem ostrorozók elolvasták-e J. E.

---

[241] Domokos Péter id. mű (1998) 107.

[242] Ráth (Rát) Mathias, Ueber die Ausrottung der ungarischen Sprache. Staatsanzeiger 12 (1788) 339-353.

[243] Kosáry Domokos, Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1980, 522, 545.

[244] Kosáry Domokos, Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó.1980, 516-517., 521. – Futaky István, A magyar nyelv a Göttingische Gelehrte Anzeigen 18. és 19. századi recenzióinak tükrében. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerkesztette: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1991, 180.

[245] Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. V. Budapest, 1897, 1198. h.

Fischer, J. Hager A. L. Schlözer munkáit vagy csak olyan „mélyrehatóan", mint például Láng Gusztáv tette az Új Magyar Múzeum c. folyóirat köteteivel? Erre a kérdésre hamarosan visszatérünk. Vizsgálódásunkat kezdjük Johann Eberhard Fischer (1697-1771) munkásságával,[246] aki a finnugristák véleménye szerint, elsőként készítette el az uráli nyelvek etimológiai szótárát,[247] amely „legtüzetesebben a magyarral foglalkozik. 158 magyar szó etimológiáját találjuk meg benne."[248] „Ebből a kétségtelenül helyes etimológiák száma: 85, a kérdéseseké: 46." „Ez az arány pedig mai szemmel nézve is, minden elfogultság nélkül (?) elmondhatjuk, *nagyszerű tudományos teljesítmény!"* Hogyan került sor ezen 2500 szót tartalmazó szótár összeállítására? Fischer 1730-ban utazott Szentpétervárra, majd résztvett az 1739. évi[249] 2. kamcsatkai expedicióban, amelynek vezetője G. F. Müller volt. A szótár 1765-ben került Göttingába, ahol békésen és lényegében olvasatlanul feküdt a közelmúltig, amikor is a Finnisch-Ugrisches Seminar Göttingen vezetője, Gulya János elhatározta megjelentetését. „Nem hallgathatjuk el... Fischer szótárának nagy tudománytörténeti jelentőségét... Ez a Schlözer révén Göttingába került szótár lett ugyanis az alapja Schlözernek a finnugor s köztük az akkor legérdekfeszítőbb problémát adó (kinek volt ez akkoriban érdekfeszítő probléma?) magyar nép eredetéről vallott felfogásnak, fontos része a neves göttingai történeti iskolának... s mint szilárd alapon (?) e szótár tudományos igazságán formálódott ki először 'Európában' (?), majd nálunk is a későbbiekben a helyes (?) vélemény a magyar nyelv és nép (!) eredetéről."[250] Valójában, s ezt maga Gulya is elismeri, ez a mű napjainkig „rejtve maradt ...és szinte teljesen feledésbe merült," tehát olyan egetrengető alkotás mégsem lehetett. De fel kellett fújni, hogy legyen mire hivatkozni. J. E. Fischer legismertebb munká-

[246] Allgemeine Deutsche Biographie. VII. Leipzig; 1878, 73-74.

[247] Vocabularium continens trecenta vocabula triginta quatuor gentium, maxime ex parte Sibiricarum. Röviden: Vocabularium Sibiricum.

[248] Gulya János, A magyar nyelv első etimológiai szótára. In: A magyar nyelv története és rendszere. Szerkesztette: Imre Samu és Szathmári István. Nyelvtudományi Értekezések 58 (1967) 87-90. – uő Etymologie in 18. Jahrhundert. Acta Linguistica ASH 26 (1976) 140-144. – uő. XVIII. századi etimológiák. Mutatvány J. E. Fischer „Vocabularium Sibiricum"-ának készülő kiadványából. In: Uralisztikai tanulmányok. Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére. Kiadta: Bereczki Gábor és Domokos Péter. Budapest, 1983, 163-71.

[249] Kosáry Domokos id. mű 519. – Kesztyűs Tibor, Schlözer és a finnugor nyelvtudomány. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Budapest, 1991, 358: 1733-43-at ír az expedíció idejeként. A szókészlet számát pedig ő 40x300 = 12 000-re teszi! Vajon kezében volt valaha is ez a szótár?

[250] Gulya János id. mű (1967) 90. – uő 1987, 57-63.

jában, a „Szibéria története, Szibéria felfedezésétől az orosz fegyverek által történt meghódításáig" c. könyvében,[251] amelyet a Tudományos Akadémia gyűlésein olvastak fel, hosszasabban foglalkozik a „Jugor-hegység" mindkét oldalán élő vogulokkal,[252] s abból kiindulva, hogy a XVII. században élt Abulghasi kán szerint[253] az Irtis folyóhoz közel hajdan az újgurok egy része vándorolt fel s ott vadászatból éltek, azt gondolja, hogy az újgur és a jugor egyazon elnevezés és mindkettő a vogulokra is vonatkozik, bár az újgurokat és a jugorokat mégsem kell összekeverni azokkal az újgurokkal, akik Turfán urai voltak, hiszen azoknak – egykoron[254] – igen jelentős államuk, írásuk (amelyet azután a mongoloknak továbbadtak) és magas kulturájuk volt,[255] ellentétben a primitív vogulokkal, akik „megmaradtak született vadságukban és tudatlanságukban",[256] majd így folytatja: „a vogul és az osztyák nyelvben, a különböző nyelvjárások ellenére, közös anyára, tehát ugyanazon eredetre lehet ráismerni, mégpedig *én úgy vélem,* hogy az észtekre, a finnekre, a lappokra, a permiekre, a vótokra, a cseremiszekre, a mordvinokra és a csuvasokra. Végül is ezeknek a népeknek nem csekély számú olyan szavuk van, amelyek közösek a mai magyarokéval! Ez alkalmat ad annak a megvizsgálására, hogy *vajon* a magyarok nem *állanak-é* rokonságban a

[251] Johann Eberhard Fischer, Sibirische Geschichte von der Entdeckung Sibiriens bis auf die Eroberung dieses Landes durch die russische Waffen, in den Versammlungen der Akademie der Wissenschaften vorgelesen. I-II. St. Petersburg, 1768.

[252] Die Wogulen sind Einwohner diß- und jenseit des Jugrischen gebürges und an flüßen, deren einige in den Irtisch und Ob nach dem Eismeer und andere in die Kama. Fischer id. mű I. 121.

[253] Abulghasi Bahadür Chani, Historia Mongolorum el Tartarorum. Auctoritate el munificentia comitis Nicolai de Romanzoff. Ed. C. M. Fraehn. Casani, 1825.

[254] Thury József, A magyarok eredete, őshazája és vándorlásai. Századok 30 (1896) 689-690., 880-886.

[255] Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 233.

[256] Wenn es wahr ist, was Abul-Gasi-Chan von den Uigur erzälet, daß sie nach dem Irtisch gezogen, und sich daselbst von der jagd ernäheret, so könten sie wol vor der Wogulen ihre vorfahren gehalten werden, und die Namen, obschon eine kleine Veränderung nach dem unterschied der undarten darinn vorgehet, kommen auch überein: jedoch muß man diese Uiguren oder Jugri nicht vermengen mit den andern, so herren von einem Stück der kleinen Bucharei und von dem Lande Turfan gewesen. Denn Abul-Gasi sagt ausdrücklich, daß die Jugern von einander getrennt, und der eine teil am Irtisch geblieben der andere aber nach dem Lande Bisch-balig gezogen: die erstere blieben in *ihrer angebornen Wildheit und Unwissenheit.* Fischer id. mű 122.

vogulokkal?"[257] Fischer nem tétovázik, noha a fentieket csak feltételezte (!), a feltételezett ötletre újabb feltételezett ötletet rak: *feltételezzük* tehát, hogy a régi ugorok a mai magyarok ősei![258] Megemliti ugyan, hogy egyes magyar írók a hungar szót a hún és az avar nevekből származtatják, „ezzel azonban itt most nem kívánok közelebbről foglalkozni!"[259] Ami nem illik bele a hipotézisébe, azzal nem foglalkozik. Rendületlenül kitart amellett, hogy állításait igazolta: „Ha tehát a jugorok és a vogulok egy nép, és ha a jugorok a mai magyarok ősei, akkor ebből *elvitathatatlanul (?!)* következik, hogy a régi vogulok és a mai magyarok megegyeznek, vagyis ugyanazok."[260] Bizonyítási eljárása, amely Zsirai Miklós szerint forrásértékűvé teszi ezt a munkát,[261] abból áll, hogy 13 (!) szót összehasonlít a vogullal, a vóttal, a cseremisszel, az osztyákkal és a finnel. Kiváló magyar nyelvtudását mutatja, hogy az egy nála „edgj", a négy nála „negji", etc. Majd így folytatja: mivel itt csak a magyaroknak a vogulokkal való rokonságát akartam kimutatni, itt ennyiben hagyom, de különösen azért is, mert ezt az anyagot már egy másik munkámban részletesen tárgyaltam."[262] Röviden kitér a baskír-magyar kérdésre is, feltételezve, hogy a bascatir és a magyar valószínűleg ugyanazt a népet jelölte.[263] Arra a kérdésre, hogy a magyar név honnan ered, azt a választ adja, hogy a magyarok ungar nevét az oroszok adták, bár az ugri-ungri népnév ismert a VI. századtól, ekkoriban azonban az ugorok még nem

---

[257] ...die in ihren verschiedenen Mundarten gleichwol eine allgemeine Mutter und einerlei Ursprung zu erkennen geben, *ich meine* die Estländer, Finnen, Lappländer, Permier, Woten, Tscheremissen, Mordwiner und Tschuwaschen: endlich haben sie auch eine nicht geringe Anzahl Wörter, so ihnen mit den heutigen Ungarn gemeinschaftlich sind. Dieses gibt Gelegenheit zu untersuchen, ob nicht die Ungarn mit den Wogulen in Verwandtschaft stehen. Fischer id. mű I. 123-124.

[258] Wir nehmen also an, daß die alte Jugri der heutigen Ungarn Stammväter sind.

[259] ...dabei mich aberjetzt nicht aufzuhalten begehre. Fischer id. mű I. 126.

[260] Wenn demnach die Jugern und die Wogulen ein Volk, und wenn diese Jugern der heutigen Ungarn vorfahren sind, so folgt *unwidersprechlich,* daß die alten Wogulen in Ansehung der heutigen Ungarn eben dabelbe sind. Fischer id. mű I. 127.

[261] Zsirai id. mű (1994) 492.

[262] Aber weil ich hier nur die Verwandschaft der Ungarn mit den Wogulen zeigen, so laße es hiebei bewenden, insonderheit da ich diese Materie in einer besondern Schrift ausführlicher abgehandelt habe. id. mű I. 134-135. – J. E. Fischer hivatkozott munkája a De origo Ungarorum, amelyet azonban Schlözer csak 1770-ben adott ki a Questions Petropolitanae c. kötetben.

[263] Aber auch der Name Baschart führet uns auf die Spur zu dem Asiatischen Namen der heutigen Ungarn Madschar, und läßet uns sehr warscheinlich mut maßen, daß Bascatir-Madschar alles einerlei Name und einerlei Volk bedeute. Fischer id. mű I. 128.

voltak európai nép, hanem Perzsia közelében laktak.[264] Visszatérve a vogul-magyar rokonságra további 15 + 9 + 19 + 7 + 16 + 12 szó egybevetését mutatja be táblázatokon.[265] Majd így összegez: „mindebből immár kiviláglik, hogy a csúd, a tatár és az osztyák nyelvek a magyarral azonosak! Nem helyes az a vélemény, hogy ez az azonosság csak a fenti táblázatokra terjed ki. Nem. Kiterjed az egész nyelvre. Mindamellett szívesen elismerem, hogy az etimológia önmagában nem elegendő arra, hogy a nyelvek rokonságát kimutassuk, ha azonban ezt támogatja a földrajz, az ókori és középkori történelem, valamint a népek közös erkölcsei és szokásai (?!), akkor – véleményem szerint – megalapozottan következtethetünk a rokonságra."[266]

* * *

1991-ben Klima László összeállította a magyar szókészlet finnugor elemeit, amelyek száma összesen 660. Ebből biztos megfelelés a vogulban 319, az osztyákban 287, a zürjénben 221, a votjákban 199, a cseremiszben 153, a mordvinban 156, a finnben 212, az észtben 160, a lappban pedig 173. Ennyi és nem több![267] Ha értékelni kívánjuk J. E. Fischer munkásságát magyar őstörténeti szempontból, nem csatlakozhatunk a Zsirai Miklós-féle áradozásokhoz, mely szerint „várvavárt eredményeket és hiánypótló lépéseket" köszönhetünk neki, s a könyvét sem nevezhetjük a magyar nyelv eredetéről írt „egyik legjelentősebb munkának",[268] ám azt el kell ismernünk, hogy helyénvaló észrevételei is voltak,

---

[264] Fischer id. mű I. 134. – vö. Questiones Petropolitanae.. Göttingen 1770, 28, 37.

[265] Fischer id. mű I. 162-168.

[266] Hieraus erhellet nun die Übereinstimmung der Tschudischen, Tartarischen und Üschtakischen Sprachen mit der Ungarischen. Die Meinung ist nicht richtig, daß dieselbe nur an die in den vorhergenden Tabellen enthaltene Wörter gebe. Nein, sie gehet durch die ganze Sprache. – Bei dem allen gebe ich gerne zu, daß die Etimologie für sich allein nicht zurecht, die Verwandtschaft der Sprachen auszumachen: wenn sie aber von der Geographie und der Historie der alten und mittlern Zeiten, wie auch von den gemeinschaftlichen Sitten und Gewohnheiten der Völker unterstützt wird, so kann man, meines erachtens, einen gegründeten Schluß von einem auf das andere machen. De azért annyit még, bizonyságként, hozzáfűz: und wer einen Versuch mit der Finnischen und Tartarischen Sprache, die hier in Petersburg nicht unbekandt sind, in Absicht auf die Ungrische machen wollte, der würde von der Warheit dieses vorgebens leicht überzeugt werden. Ma már jól tudjuk, a finn és a tatár nyelv egyáltalán nem rokon nyelv, a magyar szem előtt tartása mellett sem! – Fischer id. mű I. 171., 174.

[267] Emlékkönyv Benkő Loránd hetvendeik születésnapjára. Szerkesztette: Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Budapest, 1991.

[268] Zsirai Miklós id. mű (1952) 17. – Poór János id. mű 283. – vö. Hajdú Péter, Finnugor népek és nyelvek. Budapest, I 962, 10. – Bárczi Géza, A magyar szókincs eredete. Budapest, 1958, 50.

különösen a magyar számnevek vonatkozásában és az Isten szavunk eredetét illetően, mivel észrevette, hogy az egy (nála „ekj"!), a tíz, a száz, az ezer szavunk éppenúgy, mint az Isten szó iráni, perzsa eredetű, tehát eleinknek Perzsia közelében kellett lakniuk.[269]

30. kép – Ludwig Schlözer

Fischer az általa összeállított szójegyzéket átadta barátjának, August Ludwig Schlözernek (1735-1809),[270] aki azután ki is aknázta ezt a lehetőséget. Erről Schlözer a következőket közli az életrajzában. „[Fischer ezen gesztusával] későbbi történelmi tanulmányaiban hasznos és fontos [tényező] lett. Leibnitz alaptételét origines populorum nyelvükben keresni, már régen ismertem... Fischer szibériai utazásai során arra a gondolatra jutott, hogy az ismeretlen népeknél szavakat *gyűjtsön,* így készült el egy vocabularium, fajtáját tekintve egy különlegesség. Fischer nagyon szívesen megmutatta nekem, hiszen nagyon örült, hogy egy ott *érdektelen munkáját* én nagyra becsültem. Ebből a vocabulariumból alkottam meg az összes orosz nemzetségek classifikációját, mely az én Probe russsischer Annalen és Allgemeine Nordische Geschichte útján a nagyközönség körében is ismert lett, s azóta minden szerző, Oroszországon kívül és belül a legcsekélyebb változtatás nélkül használja. Mivel én ezt a vocabulariumot még nem aknáztam ki, elkoldultam tőle az akkori göttingai történelmi intézet számára. Készségesen ajándékozta nekem az eredeti példányt, mely Göttingában a nagyközönség rendelkezésére áll, már máig is

[269] Munkácsi Bernát, Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. Magyar szójegyzék. Budapest, MTA. 1901, 2-3. A legújabb etimológiai szótárban: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I. Hrsg. Benkő Loránd. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1994, 628: oldalon az áll, hogy az isten szavunk alapja az is = ős, lásd isemucut! Az Isten szó eredete régtől foglalkoztatja a kutatókat: Szabó István, Vélemény az ISTEN névnek rokonságáról és eredetéről. Tudományos Gyüjtemény 15 (1831) XI. 60-73. – Pais Dezső, A magyar ősvallás nyelvi emlékei. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1975, 282-286.

[270] Allgemeine Deutsche Biographie. XXXI. Leipzig, 1900, 567-603. Schlözer eredetileg teológiát tanult Wittenbergben. Kiváló képességeit jelzi, hogy Oroszországban, ahol 9 évet töltött (1761-1769), már 1765-ben II. Katalin cárnő kegyéből professzori címet kapott Szentpétervárott. 1769-től a göttingai egyetem tanára. – Meyers Enzyklopädisches Lexikon. B. 21. 147.

gyakran használtatott, és remélhetőleg a jövőben még szorgalmasabban használtatik."[271] A. L. Schlözert a német történészek általában nagyra értékelik,[272] ám a magyar történetírás is kiemelkedő jelentőséget tulajdonít személyének.[273] Emberi jellemvonásai kifejezetten ellenszenvesek voltak, nemcsak heves és sértő hangneme miatt, hanem azért is, mert családját terror alatt tartotta[274] s alárendelt mindent féktelen becsvágyának. Rendkívül fölényes és beképzelt ember volt, aki önteltségében jogot formált mások megalázására is. Egyáltalán nem tudott sem magyarul, sem finnül, sem a többi ún. finnugor nyelven, oroszul is csak közepesen tanult meg, mégis saját magát tekintette az igazság kútfejének.[275] Hosszú időn át fő művére: az Általános északi történelem. A legújabb és legjobb északi íróktól és saját kutatások alapján leírva, földrajzi és történeti bevezető képpen valamennyi skandináv, finn, szláv és szibériai nép helyesebb megismeréséhez, kiváltképpen az ókorra és a középkorra vonatkozóan,[276] – a magyar történettudomány úgy tekintett, mint alapműre,[277] amely – úgymond – mérföldkő! Igen jellemző, hogy Poór Jánosnak például 13 esztendőre volt szüksége, mire rájött, hogy Schlözer munkái egyáltalán nem voltak „nagyrabecsültek" és „kiemelt jelentőségűek" Magyarországon, amelyek „külön vonzó erőt

[271] Kesztyűs Tibor, Schlözer és a finnugor nyelvtudomány. In: Tanulmányok a finnugor nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerkeszti: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1991, 358.

[272] Max Büdinger, Nachrichten zur österreichischen Geschichte in altrussischen Jahrbüchern. I. Wien 1860, 3: ein bewundernswerter Mann-nak nevezte!

[273] Farkas Gyula, A.L. Schlözer und die finnisch-ugrische Geschichts-, Sprach- und Volkskunde. Ural-Altaische Jahrbücher 34 (1952) I-22. – Kosáry Domokos id. mű 518. oldalon még azt is leírja, elismételve H. Balázs Éva ugyancsak „vonalas" szavait: A magyar jozefinisták külföldi kapcsolataihoz l. Schlözer és magyar tanítványai. Századok 97 (1963) 1187. – hogy Schlözer alkotta meg az orosz állam normann eredetét valló téves elméletet, holott 1980-ban ennyire már nem kellett volna a szovjetek talpnyalójának lenni! H. Balázs Éva lelkendezik azért is, hogy „nagy figyelmet fordít a magyarországi szlávokra, elsősorban a szlovákokra", ám egyetlen szava sincs a magyargyűlöletére!

[274] Három fia volt: Ludwig, Christian és Karl. Allg. Deutsche Biographie. B. 31. Leipzig 1900, 599.

[275] Kesztyűs id. mű 357-360. Gazdag irodalmi hivatkozással.

[276] A. L. Schlözer, Allgemeine Nordische Geschichte. Aus den neusten und besten nordischen Schriftstellern und nach eigenen Untersuchungen beschrieben, und als eine geographische und historische Einleitung zur richtigern Kenntniß aller Skandinavischen, Finnischen, Slavischen, Lettischen und Sibirischen Völker, besonders in alten und mittleren Zeiten. Halle 1771 .

[277] Zsirai Miklós id. mű (1994) 493-494.: agyba-főbe dícséri, ezt teszi Bárczi Géza is, bár ő Schlözert Gáspárnak nevezi: A magyar szókincs eredete. Budapest, 1958, 61.

jelentettek a magyar diákok számára"[278] Sőt, 1991-ben már azt is le merte írni, hogy ez a könyv „a magyarságkutatásban nem számít mérföldkőnek,"[279] mivel új anyagot nem hoz. Schlözer Magyarországot már 1771ben (!) úgy tekintette, mint amelyet „még ma is minden részében nagyobbrészt szlávok népesítenek be".[280] A szlávok „a legrégibb idők óta itt éltek és sehol a történelemben a legkisebb nyomát sem találni annak, hogy bevándorlók lennének."[281] Magyarország a különböző nemzetek olyan különös keveréke, mint talán egyetlen más birodalom sem a világon. Mindezeket biztos jellemzők alapján különválasztani, fajták szerint meghatározni és idejövetelük idejét megadni, a történelmi kritika mesterműve lenne. „A magyarok a finn népek közé tartoznak, azonban a finn népek egyike sem uralkodó nép!" „Még három nép van egyébként, amelyek részben északon élnek ugyan, de önálló államot nem alkotnak és **nincs saját történelmük,** ezek a finnek, a románok és a magyarok." „Ezek a részben ősi, népes, nagy nemzetek (a magyarokat kivéve) **nem** játszottak soha szerepet a népek színpadán." „Egyedül a magyarok lettek később kivételek, ámde ők sem egy hódító, uralkodásra termett nép, hanem mindig a szomszédaik martalékai voltak (?!), következésképpen saját történelmük nincsen!"[282] Schlözer egy másik munkájában „pontosította" a magyarok jellemzését: „A magyarok *hordái,* melyek kelet felől a besenyőktől reszkettek, nyugaton az évek hosszú során át rettegésben tartották a hatalmas Germániát (sic!), ámde az az igazság (?), hogy nem a

---

[278] Poór János, A.L. Schlözer történetszemléletéről. Történelmi Szemle 3-4 (1978) 557.

[279] Poór János, Magyarországról és a magyarságról az Allgemeine Nordische Geschichte-ben, In: Unger Mátyás Emlékkönyv. Szerkesztők: E. Kovács Péter, Kalmár János, V. Molnár László. Budapest, 1991, 183.

[280] Schlözer id. mű (1771) 239: Ungern, im eigentlichen oder engeren Verstande, ist noch heut zu Tag fast in allen seinen Provinzen mit Slaven angefüllt.

[281] Sie scheinen auch von den ältesten Zeiten hier gewohnt zu haben, und nirgends will sich in der Geschichte die geringste Spur von ihrer Einwanderung finden. Uott.

[282] Ungern enthält ein so sonderbares Gemische von ganz verschiedenen Nationen, als vielleicht kein anderes Reich der Welt! Alle diese durch sichere Kennzeichen auseinander zu setzen, ihre Arten zu bestimmen, und die Epochen ihrer Ankunft anzugeben, würde das Meisterstück den historischen Kritik sein. – Schlözer id. mű 248. – Noch sind drei Völker übrig, die theils zwar im Norden wohnen aber **keinen eigenen Staat** ausmachen, **keine eigene Geschichte** haben, theils nicht im Norden wohnen, und in so fern nicht zur Nordischen Geschichte gehören, ...Dieß sind die Finnen, Ungern und Walachen. – Uott. – Allein alle diese, zum Theil uralte, zahlreiche, und weitausgebreitete Nationen, haben (die einzigen Madscharen ausgenommen) auf dem Schauplatze der Völker **niemals Rollen gespielt.** – Die einzigen Ungern in spätesten Zeiten ausgenommen, daß sie nie einen Eroberer gezeuget, sondern immer die Beute ihrer Nachbarn gewesen, folglich auch keine eigene Geschichte. Uott 301.

magyarok saját erején múlt ez, sem a tömegükön, sem a vitézségükön, sem pedig a hadművészetükön."[283] Erdélyről szólván kijelenti, hogy a székelyek szintén magyarul beszélnek, de durvábban és egy ismeretlen nyelvből való sok szóval keverve.[284] Magyarország történetét három időszakra osztva tárgyalja: pannóniai korszak, a népvándorlás kora 975-ig és végül a kereszténység kora. A húnokról, avarokról és a magyarokról azt írja: „Nem tudom azonban, hogy ez a három nép ...honnan jött, milyen nyelven beszélt, hogy vajon különböztek-e egymástól, és ha igen, miben?" Másutt viszont tiltakozik az ellen, hogy a magyar a hún és az avar keveréke lenne. De azért odaszúr: Ám ezt egyetlen magyar történetíró sem tudja![285] Azt azonban a leghatározottabban leszögezi, hogy a magyarokról szóló részt csak hozzátoldja a végén, mert nem tartoznak ide, mivel nem ősnép, hanem csak a IX. században vándoroltak be Ázsiából. Hogy a magyaroknak a nyelve a finnel és a lappal közeli rokon és így a nemzet a nagy finn néptörzs egyik ága *volna* régtől ismert.[286]

Mind a mai napig a magyar őstörténet-kutatás „mérvadó képviselői" azt hangoztatják, hogy J. E. Fischer, de főként A. L. Schlözer legnagyobb érdeme, hogy „elsőként fedezte fel a finnugor népeket az európai történetírás számára",

---

[283] A. L. Schlözer, Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Kritische Sammlungen. I. Göttingae, 1795, 2: ...die Magyaren **Horde,** die im Osten vor Petscheingern zittirte, im Westen, eine lange Reihe von Jahren hindurch, das gewaltige Germanien (sic!) vor sich zittern, aber daran war in Wahrheit, nicht ihre innere Stärcke, daß ist, weder ihre Menge, noch ihre Tapferkeit, noch ihre Kriegskunst schuld.

[284] Die Seckler, die gleichfalls ungrisch sprechen, es aber gröber (?) und mit vielen andern Wörtern aus einer unbekannten Sprache (?) vermischt, reden. Schlözer id. mű (1771) 251 .

[285] Wo diese drey Völker, Hunnen, Avaren und Madscharen, hergekommen, was die beyden ersteren für eine Sprache geredet, ob und wie sie alle drey von einander verschieden gewesen, weiß ich nicht, und kein Ungrischer Geschichtsschreiber weiß es. – Schlözer id. mű (1771) 251. – Az írott források általában – Schlözer szerint – unger-t, ungrus-t írnak, nem ungar-t és a legkevésbé hungarus-t (?). Az eredeti szó vitathatatlanul az ugor vagy ugr, a másik írásmód etimológiai ostobaságból (sic!) keletkezett, az unger ugyanis annyi, mint hún-avar, mintha a magyarok a húnok és az avarok keveréke lenne! – Das Stammwort ist unstreitig Uger oder Ugr, die andere Schreibart ist aus der *etymologischen Thorheit* entstanden, Unger sei so viel wie Hunn, Avar, als wenn die Madscharen ein Gemische von Hunnen und Awaren wären. Uott 306.

[286] Ungern. (Madschar). Diese flicke ich nur hinten an, weil sie nach meinem Plan nicht hieher gehören, indem sie **kein Stammvolk,** sondern erst im 9-ten Saeculo aus Asien eingewandert sind. Daß die Sprache dieser heutigen Ungern mit dem Finnischen und Lappischen nahe verwandt, und die Nation folglich ein Zweig des grossen finnischen Völkerstammes sei, ist was altes und längst bekanntes. Uott 306.

sőt „meggyőzően és lenyűgözően" (sic!) ábrázolta ezt.[287] Schlözer az első ilyen munkájában – Fischer nyomán, sőt szövegét gyakran szó szerint újraközölve[288] – felsorolja az egyes finnugor népeket, a finneket, a líveket, a lappokat, a mordvinokat, akiknek a nyelve „szemmelláthatóan igen sok finn és magyar szót tartalmaz", a zürjéneket, akiknek nyelve „tiszta finn nyelvjárás", a vogulokat, akik Szibériában részben a Jugor-hegyek (?) és az Ob folyó mentén laknak s akiknek nyelvében „nagyon sok magyar elem van", az osztyákokat, akik korábban nem Szibériában laktak és végül a letteket. Az Allgemeine Nordische Geschichteben gazdagabb nyelvi anyagot vonultat fel, például a vogul nyelvből 295 szót. Vegyünk néhány példát annak jelzésére, hogy milyen szavakat hasonlított össze, és Hunfalvy vogul szójegyzékével összevetve tűnjék ki, mennyire nem tudott vogulul sem![289]

magyar	*vogul*	*Hunfalvy-szójegyzék*
ég	numna	leang
este	iti	iet
tó	tu	tur
arany	surn	sarni
fiú	pu	pi
ló	lu	lu
egy	aku	äkve
kettő	kiteg	kiti
hat	kot	kat
nyolc	nöllon	nollu
kilenc	óntoll	onantellu
tíz	lou	lau

Schlözer a finnekről azt mondja, nem lehetnek szkíták, sem húnok, sem szamojédok, sem zsidók (!), de akkor kik voltak? A húnokról sem tudja, kicsodák

[287] Kesztyűs id. mű 359. – Sogar mehrere Gelehrte (Müller, Fischer, Schlözer) hatten schon expressis verbis erklärt, daß die ungarische, die wogulische und die ostjakische Sprache näher miteinander verwandt sind. vö. Gulya János, Die Idee der Sprachverwandtschaft im Spiegel der kulturell-politischen Strömungen. In: Sprache und Volk lm 18. Jh. Symposium in Reinhausen bei Göttingen 3-6. Juli 1979. Opuscula Fenno-Ugrica Gittengensia I. Frankfurt am Main-Bern, 1983, 76.

[288] A. L. Schlözer, Probe russischen Annalen. Bremen und Göttingen. 1768, 101-112.

[289] Schlözer id. mű (1771) 308-315.

voltak. Azután így ír: itt megállok.[290] Megáll, mert nem tud többet. De akkor miért szabad őt csodálatos és lenyűgöző tudósnak nevezni éppen nekünk, magyaroknak, akiket, bizony, nagyon gyűlölt és megvetett. Miért szólít fel bennünket éppen egy magyar tanár,[291] hogy „ne tartsunk haragot Schlözerrel" és 'cinkosaival', mert „egy tudományos vizsgálódás eredményét nem minősíti okvetlenül indítékának nemes vagy nemtelen volta." Hogyne minősítené! A történelem, nem magfizika, a történelem éppen úgy hat (vagy még erősebben) az érzelmeinkre, mint az értelmünkre. Ha ez nem így volna, nem is volna értelme múltunkat kutatni és nem is érdekelne senkit az eredmény. Igenis rá kell mutatni arra, miért jellemzik ezt a XVIII. századi magyargyülölő történészt úgy, mint aki a legnagyobb jót tette velünk.[292] Azt írják róla: „Magyarországon inkább kijózanítóan hatott. A hun-magyar rokonság mítoszától Schlözer megfosztotta a magyarságot, hiszen művének népszerűsége (?) és saját egyetemi tanári tevékenysége révén hatásosan propagálta a mítoszromboló finnugor rokonságelméletét."[293] Schlözer tudatosan és megfontoltan fordult szembe a magyarsággal, azt kívánta elérni, hogy végérvényesen megváltozzon a magyar nép helye az európai hierarchiában. A magyarság pozíciója Európában „igen szerény." „A **magyaroknak** nincs helyük **Európa fő népei között,** tisztázatlan az eredetük ...és **nincs joguk** nemhogy Erdélyre, de Magyarországra sem." És egy magyar történész minderre azt írja le: „ezeket a megállapításokat nehéz kétségbe vonni..."[294] Ez már csaknem hazaárulás. S ezt pontosan látták eleink mind a XVIII. században, mind a XIX. században. 1820-ban erről így írtak: „a régi gúnyolók illő követője, a Magyaroknak pedig (kiket Európának honnyi Nemzetei között nem színelt) rágalmazó Ellensége Aug. Ludw. Schlözer, híres Göttingai Oktató, ki az ő baráttya, Jos. Eberhard Fischer után legelső tagadta meg a Magyaroknak a Régi Hunnoktól vólt származásokat. Schlözernek és Tanítványainak állítása, szí-

---

[290] Schlözer id. mű (1771) 308.: Wer waren die Hunnen? Ich weiß es nicht und niemand weiß es! – Nun wenn also die Finnen weder Scythen, noch Samojeden, noch Hunnen, noch Hebräer sind: wei sind die denn? Hier bleibe ich stehen....

[291] Láng Gusztáv, Hogyan lehetünk múltszázadiak? Életünk 32 (1994) 1082.

[292] Egyesek odáig elmentek, hogy azt állítják, hogy Schlözert Sajnovics és Gyarmathi ösztökélte (?!) a finnugor nyelvkutatásra?! Lásd Csetri Elek, Kőrösi Csoma Sándor indulása. Bukarest, Kriterion. 1979, 176.

[293] Egyesek akkoriban is igyekeztek mindent felhasználni, így Schlözer egyik munkáját még magyarra is lefordították a magyar gyermekek számára: A világ történetének tudományára való készület. Írta a gyermekek számára Slötzer Augusztusz Lajos. Fordította Németh László. Sopron, 1795.

[294] Poór János id. mű 187-188.

nessen, de mohón is elfogadtatott a Német és Tóth Nemzetektől, mivel ez által a Nagy Hunn Nemzetnek Vitéz Tetteit a Magyaroktól eltulajdoníttatva szemlélték – már Vadon tsoportozó népekre (wilde horden) legyaláztatva kedvessen érzették. Illyen természeti indító okokból nem lehet ezt az Idegenekben tsudálni – mint inkább *megvetni,* sőtt igazi jussal gyűlölni nem kevés számmal magokat ki külömböző Hazafiakat (neveket szégyenökre függeszteni nem kívánom), kik Schlözerrel pusztán tsak vallásbéli közösülés végett s annak oktatói auctoritássa miatt kezet fogtak, s önnön Nemzeteknek józan ok nélkül való gyaláztatását elfogadván, sőtt helyben hagyván, mind itthon, mind külső nemzetek előtt könyveikben vitattni igyekeztek.... Azt kívánni és vitatni tehát, hogy a nyolcz száz esztendeig fenálló traditiót ...és tanúbizonyságait megsemmisítse, nagy vakmerőség, ne mondjam esztelenség."[295] „A Magyarokat Hazai Históricussaink a Hunnusokkal és Avarokkal egynek tartják. Hasonló értelemben vagynak a közép Századok-béli Görög és Deák Irók, u.m. Procopius, Menander, Simocatta, Theophanes, Paulus Diaconus, Greg. Turonensis. Ezeknek tanúbizonyságának hitelesebbnek kell lenni, mint némelly mai Tudósok vélekedésének, kik a Magyaroknak a Hunnusokkal és Avarokkal való atyafiságát, úgy látszik, csak azért tagadják, hogy azokat Finnusi törzsökre vihessék." „Tőlük származtatni pedig a Magyarokat csudálatos Hypothesis."[296]

Elutasította Schlözer rágalmazó állításait Toldy Ferenc (1805-1875),[297] Wenzel Gusztáv (1812-1891), Jászay Pál (1809-1852) és Szabó Károly (1824-1890) is. Idézzük Wenzel Gusztávot: „Nem indokok, hanem egyedül néhány egyoldalú ösvényen járó külföldi tekintélye ingatta meg a magyarok eredetéről régi felfogásunkat, s főleg miután Schlözer, szenvedélyességének egész hevével, a *magyar őstörténetet felforgatni* kisérlé, s a Hell-Sajnovics-féle állításokat egyoldalúlag megragadván s egész a túlságig megfeszítvén, egy részről Gyarmathyt arra bírta, hogy a finn nyelvek és a magyar közti, szerinte minden kétséget kizáró rokonságot bebizonyítsa, más részről pedig minden magyart gúnyszavakkal illetett, ki ellene és csatlósai ellen amannak pártolója maradni merészelt." „Schlözer minden helyes indok nélkül reánk tukmált szellemi kényuraságát tovább tűrni nemzeti gyalázatnak érezvén", sokan szembefordultak vele. Majd

[295] Y., A Magyaroknak nem die Ungarn, hanem die Magyaren új elnevezése a Németek által, valóságos Philológiai téveledés. Tudományos Gyüjtemény 4 (1820) III. 4-6.

[296] Kovács Sámuel, A Magyarokról és Törökökről. Tudományos Gyüjtemény 6 (1822) VI. 11-12.

[297] Toldy Ferenc, A magyarok míveltségi állapotjai a keresztyénség felvétele előtt. Új Magyar Múzeum 1 (1850) 37: a magyar és hún törzsök azonossága vagy közel vérrokonsága... Schlözer és vak követőinek negatioja által kétségessé tétetett ugyan, de meg nem cáfoltatott.

Wenzel megállapítja: „Nem volt kor, melyben a német literatúra oly hatályosan folyt volna be nemzetünk szellemi életére, de nem is volt kor, melyben német tudósok befolyásukkal annyira visszaéltek volna."[298] Mennyire hamis tehát mindaz, amit Pusztay János és Láng Gusztáv állít a német tudósokkal kapcsolatban! Mindazon kórnak a vírusa, amely mára gyógyíthatatlan beteggé tette a magyarságot a megcsonkított maradék-hazában, éppen ekkor, a XVIII. században került nemzetünk szervezetébe, és éppen azáltal, hogy elhitették „a magyarok minden cultúrát nélkülöztek, tehát mint valóságos horda vagyis népsöpredék (Schlözer szavai: Madjaren Orde, wilder Nomaden-Schwarm, unbedeutende rohe asiatische Orde, subalterne Orde) mostani hazájukba érkezvén, csak itt tanulták mind azon szép dolgokat, melyeket magyar nemzeti míveltségnek nevezni szokás."[299] És ne gondoljuk, hogy ezek a kérdések ma már idejétmúltak. A Kárpát-medencei magyar anyagi kultúra kialakulása „az Európával való találkozás következtében" itt, a Duna-mentén alakult ki – állítják egyesek 1994-ben![300] Elvesztettük önbizalmunkat, kiölték belőlünk ősi hitünket és tartásunkat. „Alig van nemzet, melynek becsületes nevére több szennyet igyekeztek volna némely ellenszenvűek ragasztani, mint a magyaréra" – írta Jászay Pál.[301] Bartal György (1785-1865) így vallott 1858-ban: „én Magyarország történetét literatúránk azon korszakában tanultam, melyben Schlözer tana következtében ...általános szokássá vált... azt a thesist tanítani, mintha a magyarok az Etele népéveli kapcsolatot csak azért szinlelnék, hogy ez által eredetöket nagyobb dicsőségben tüntessék fel ....őseinket, az én időmben is, Schlözer rajza szerint mint vad nomádokat írta le. Schlözernek ezen tanát Büdinger egészen sajátjává tévén, minap akép fejezett ki, miszerint őseink itteni letelepedésük korában az emberi fejlődés legalsóbb fokán állottak volna.... Schlözer eszmélkedéseit, ha mégoly tiszták volnának is az ellenszenvtől, mint azzal irántunk telve vannak, ...nem tehetem elébe a legrégibb elődeinktől jött s nemzedékről nemzedékre szállott és így néphitté szentesített traditiónak."[302] S vajon ok nélkül nevezte volna Szabó Ká-

---

[298] Wenzel Gusztáv, Eszmetöredékek a magyarok eredetéről, Szontagh Gusztáv értekezésére vonatkoztatva. Új Magyar Múzeum 2 (1851) VI. 307-308.

[298] Wenzel id. mű 312.

[300] Bálint Csanád, A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In: Honfoglalás és régészet. Szerkesztette: Kovács László. A honfoglalásról sok szemmel. I. Főszerkesztő: Györffy György. Budapest, Balassi. 1994, 45.

[301] Jászay Pál, A magyar nemzet napjai, a legrégibb időktől. Új Magyar Múzeum 2 (1852) 787.

[302] Bartal György második nyílt levele Pauler Tivadarhoz Béla király Névtelen jegyzője körül. Új Magyar Múzeum 8 (1858) 358-359.

roly a göttingai tudóst „magyarfaló Schlözer"-nek,[303] Ribáry Ferenc pedig terroristának („történeti irodalmunknak Schlözer által terrorisált szerencsétlen korszaka lejárt" – írta 1859-ben[304])?

Amikor August Ludwig Schlözer nevezetes munkája megjelent, már kinyomtatták Sajnovics János (1733-1785) könyvét, a Demonstratio-t,[305] amelyet a magyar finnugrista nyelvészek „szent könyvnek" tekintenek, amelynek szerzője „valóban korszakalkotó művet hozott létre."[306] És mi sem jellemzőbb Schlözerre, hogy az ő eszméit hirdető Sajnovicsot is kicsúfolta, mondván: nevetséges, hogy Sajnovics úr megállapításait az új felfedezések rangjára emelték, holott már 1717 óta[307] tudjuk mindezt! Persze, folytatja a német tudós, a magyar kutatók eddig semmit sem tudtak (!) arról, amit a magyarok eredetéről tudniuk kellett volna. Amit meg tudtak, az rossz és megalapozatlan volt.[308] Az azonban érdekes, hogy Sajnovics „dictatori hangnemét" még Schlözer is keménylette, valamint azt is csípősen a szemére veti, „hogy írni bátorkodott."[309] Számunkra ma már nem az a fontos, hogy Sajnovics valójában mekkora tudós volt, hanem az a módszer, amellyel ezt az egyébként derék jezsuita csillagászt és matematika pap-tanárt felmagasztalják és korszakalkotó nyelvésszé nyilvánítják,[310] holott a lapp-magyar nyelvrokonság gondolata sem az övé, hanem Hell Miksáé, aki szerint a magyarok őshazája Karélia volt s ezt akarta bizonyítani.[311] Ezért vette ma-

[303] Szabó Károly id. mű (1869) 60., jegyzetben.

[304] Ribáry Ferenc, A mordvin nyelv a magyar ághoz tartozik-e? Új Magyar Múzeum 9 (1859) 259.

[305] Sajnovics János, Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponorum idem esse. Hafniae 1770.

[306] Balázs János, A hazai magyar és finnugor nyelvészet története 1850-től 1920-ig. In: Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány történetéből (1850-1920). Budapest, 1970, 17. – Vásáry István, A magyar őstörténet kutatásának hagyományai. Magyar Tudomány 87 (1980) 369: *valóságos mérföldkőnek* nevezi! – Békés Vera id. mű 91.

[307] Szinnyei József, Sajnovics János Demonstratio-ja. Magyar Nyelv 26 (1896) 225: 1617-et ír!

[308] Schlözer id. mű (1771) 306. oldalon a jegyzetben!

[309] Horváth Endre, A Magyar Nemzet nem Finn származatú. Tudományos Gyüjtemény 7 (1823) II. 39. – Schlözer id. mű: Das idem esse auf dem Titelblatte ist übertreiben. So weit gehet Herrn Sajnovicsens Vergleichung des Ungrischen mit dem Lappischen noch nicht, dass sich mit Grunde von Identität sprechen liesse. Sein Verzeichniss verglichener Wörter S. 35-52. enthält nur 154 Beyspiele, und rechnet man die Derivata ab, so bleibt nicht einmal die Hälfte von radical Wörtern, die hier allein entscheiden, übrig.

[310] Z. M. Csupor, Zur Erinnerung an János Sajnovics. In: Zweiter Internationaler Finno-Ugristen Kongress. Helsinki, 1965, 14: J. Sajnovics, der Begründer der vergleichenden historischen Sprachwissenschaft.

[311] Kisbán Emil, Tordasi és Kálózi Sajnovics János. 1733-1785. Debrecen-Budapest, 1942, 41.

ga mellé Sajnovicsot, akinek viszont nyelvészeti és történeti ismeretei szinte egyáltalán nem voltak.[312] „A két magyar csillagász ...az ottani lakosok nyelvjárásán tett néhány *esetleges* észrevétel nyomán azonnal egy nagyszerű hypothesist gondoltak kimondhatni, magokat is, másokat is elámítani igyekezvén 'idioma Hungarorum et Lapponum idem esse'. És íme az alap le volt téve, melyen azóta a magyar őstörténeti zavarok támadtak."[313] „Sajnovics és Gyarmathi kutatásai külföldön ismeretesek lettek, kik kevés tudománnyal ugyan, de annál több önhittséggel szóltak a dologhoz, a finn-magyar-lapp rokonság kérdését a tudós külföld eldöntöttnek hitte, – és corollariumul a magyarok finn származásán többé senki sem kételkedett. Ez több volt, mint aminek kimondására Sajnovics és Gyarmathi gyenge kisérletei a tudósvilágot jogosíthatták volna."[314] „Sajnovicsnak a nyelvtudományba vágó több alapvető gondolata is téves, hangtani ismeretei pedig egyáltalán nem voltak" – írta Halász Ignácz.[315] 150 szót hasonlított össze, amelynek zöme rossz, mára már legfeljebb 33 tartható helyesnek,[316] a könyvét mégis két ízben is újra kiadták,[317] sőt elkészült a magyar fordítása is (!). Miért? Letagadható-e a szándékos túlhangsúlyozás, magyarán a tudományos félrevezetés? Róla a legnagyobb tapintattal nyilatkoznak,[318] de például Beregszászi Nagy Pálról (1750-1828), aki kiválóan felkészült nyelvész volt és helyes

---

[312] A. L. Schlözer keményen le is dorongolja már 1771-ben, mondván „herr Ioan. Sainovics S. I. Ungari Tordasiensis" nem ismeri sem a finnugor népeket, sem a magyarok történetét és vándorlásait. Ha ismerte volna, sokkal több hasonlóságot találhatott volna a vogullal. Egyszer talán még szerencséje lesz eljutni az Urál és a Volga vidékére. Schlözer id. mű (1771) 306-307. oldalak jegyzeteiben.

[313] Wenzel Gusztáv id. mű 306.

[314] Ribáry Ferencz, A mordvin nyelv a magyar ághoz tartozik-e? Magyar Nyelvészet 4 (1859) 269.

[315] Budapesti Szemle 1880, 101.

[316] Békés Vera id. mű 91. – Pusztay János, Az „ugor-török háború" után. Budapest, 1977, 151.

[317] Joannis Sajnovics, Demonstratio. Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. With an Indroduction by Thomas A. Sebeok. Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Vol. 91. Bloomington 1968. – Johannes Sajnovics, Beweis, daß die Sprache der Ungarn und Lappen dieselbe ist. (Aus dem Lateinischen übertragen von Monika Ehlers.) Mit Anmerkungen und Nachwort herausgegeben von Gyula Décsy und Wolfgang Veenker. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 5. Otto Harraschowitz, Wiesbaden. 1972.

[318] Benkő Loránd, Megjegyzések a magyar nyelvtudomány történetéhez a Sajnovics-évforduló kapcsán. Magyar Nyelv 66 (1970) 385-396. Hunfalvy Pál, bár jól látta mit ér Sajnovics munkája, mégis így fogalmazott: „Hell Tódor viselködék leginkább nagy érdekkel a nyelvrokonság iránt, ő ösztönözte Sajnovicsot, és segítgeté s mi, látván mily ügyetlenül és készület nélkül fognak a munkához, sajnálkozhatunk rajtuk, *de megvetni nem szabad* sem Sajnovicsot, sem Hellet." Hunfalvy Pál, A lapp nyelv. Új Magyar Múzeum 7 (1958) 11., jegyzetben.

szóegyeztetéseinek száma sem marad el Sajnovicsé mögött, csak azt jegyzik meg, hogy „konokul folytatta a rossz hagyományt, a napkeleti nyelvek zavaros fogalmát (?!) és a kalandos nyelvészkedést." „Megpróbált (!) ellenvéleményt kifejteni és „némi elismerés" talán meg is illeti, habár ezzel inkább kompromittálta (!?) a magyar nyelvészetet a német felvilágosult (sic!) szakemberek előtt."[319] S miért kompromittálta? Mert „Sajnovicsék képesek voltak volna némi fényt gyújtani, s a magyar nyelvészetben ép olly mozgalmat előidézni, mint a szanszkrit a külföldön. Azonban leginkább a félreértett nemzeti büszkeség, melly ez által az 'Isten ostorá'-tóli származtatást veszélyeztetve vélte látni s mélyen írtózott a rút külsejű lappok rokonságától, az érintett férfijak nyomozásainak eredményeiben semmi áron osztozni nem akart."[320] S nem lehangoló-e, hogy napjainkban is ezt a nótát fújják,[321] mintha nem tudnák, hogy igenis van a történelemben is nemzeti érdek, igenis *nemzeti tudomány* a történelem, a nyelv- és irodalom! Amikor a nemzeti tudományok „lankadatlan művelését" feladtuk, „melyek nélkül nincs indokolt nemzeti önérzet és honszerelem, ezek nélkül viszont nincs ösztön és erő önfenntartásunkra,"[322] akkor készítettük elő Trianont!

Sajnovics János 1769-ben utazott ki Vardö szigetére, mivel VII. Keresztély dán király arra kérte Mária Terézia magyar királynőt, küldene ki az Északi sarkhoz tudós csillagászokat, akik majd a Vénuszt fogják tanulmányozni.[323] Sajnovics részben Vardö szigetén, részben Koppenhágában belevetette magát a lapp nyelv tanulmányozásába és nagy boldogan állapította meg, hogy „magyarok ők, a mi testvéreink, a mi magyar nyelvünket beszélik, a mi magyar ruháinkat viselik, a mi régi magyar őseink erkölcse és élete szerint élnek."[324] Zsirai Miklós, nem feledkezve meg a Sztálinra hivatkozásról sem, Sajnovicsot tudatosan igen magasra értékeli, úgy tüntetve fel, mintha „a tudományosságunk az alkotó munka mezején alárendelt szereplőnek, majdnem tétlen szemlélőnek, sőt a keleti eredet ábrándképe (!) miatt a fejlődés kerékkötőjének (?!) mutatkozott" volna. „Pedig a tudós világ joggal hihette, hogy a kételyek eloszlatására, meggyőző eredmények felmutatására legfőképpen a magyar kutatók volnának hivat-

[319] Kosáry Domokos id. mű 591.

[320] Riedl Sz., A nyelvészetről általában. Magyar Nyelvészet 1 (1856) 29-30.

[321] Pusztay János és Láng Gusztáv id. mű 1084.

[322] Toldy Ferencz, Tudománybeli hátramaradásunk okai. Id. mű.

[323] Vass József, Sajnovics János két ismeretlen levele. Új Magyar Múzeum 7 (1857) 136-146.

[324] Zsirai Miklós, A modern nyelvtudomány magyar úttörői. I. Sajnovics és Gyarmathi. Budapest, MTA. 1952, 21.

va."[325] Általában manapság is hevesen tiltakoznak a „mértékadó kutatók" az ellen, hogy a Habsburgoknak érdekében állt a magyar múlt dicsőségének szétrombolása, de megfeledkeznek arról, hogy minderről maga Sajnovics János számolt be, aki elmondja, hogy Mária Terézia királynő (1740-1780) kívánta azt, hogy tegyenek közzé minden magyar-lapp rokonságra vonatkozó adatot[326] A Sajnoviccsal szembeni rendkívüli elfogultságot jól mutatja az is, ahogyan a kínai-magyar nyelvrokonság kérdését kezelik, szemben a magyar-lapp nyelvrokonsággal. Holott a magyar-lapp nyelvrokonság kérdése mind a mai napig teljesen megoldatlan, a kínaival való rokonság pedig fel sem merülhet! A lappok nyelvének eredete homályos volt régen is és az ma is.[327] Sőt, újabban felmerült, hogy „nem is olyan régen váltak olyanná, amilyenné, tehát látszólagos más fajú néppé. Ez az állítás megkérdőjelezi a nyelvcserét is. De az is lehet, hogy a lapp, a karjalai nem is népnév, hanem foglalkozásnév."[328] Hát ilyen szilárd eredményeink vannak. Sajnovics értékelésekor azonban szinte szóba sem kerül a kínai és a magyar nyelv rokonítása, illetve Zsirai csak mint "hibás tételt" emlegeti mindösszesen három sornyi terjedelemben,[329] holott – másoknál – oldalakon keresztül csapkod a bírálat pörölyével.[330] Sajnovics János a maga korában alig ha-

---

[325] Zsirai Miklós id. mű (1952) 18.

[326] Sajnovics János, Demonstratio. Reprint, Bloomington 1968, 127: Ipsa certe Augustissima Imperatrix et Regina nostra Maria Theresia, ubi pleniorem ex R. Patre Hell informationem acceperat, rem hanc Ungariae suae per honorificam compellare non dubitavit... ut quidquid seu ad Idiomatis, seu ad Originis affinitatem pertinet, a Scriptoribus Ungaris diligenter excussum, **publicis** monumentis in Gentis Ungaricae gloriam vulgaretur. – Ugyanez a német kiadásban: Wiesbaden 1972, 136: Selbst unsere Erhabenste Kaiserin und Königin Maria Theresia zögerte nicht.... diese Sache überaus ehrenvoll für die Anweisung, alles was die Verwandtschaft in Sprache und Ursprung betreffte, solle von den ungarischen Wissenschaftlern sorgfältig untersucht und zum Ruhm des ungarischen Volkes **dokumentiert** und **veröffentlicht** werden.

[327] Wiklund: Von ihrer ursprünglichen Sprache weiß man so gut wie nichts. – Hrsg. Max Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte. III. Berlin 1925, 366. – Szinnyei József, Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft. Leipzig 1910, 17: Die Lappische mit dem Ostseefinnischen in sehr naher Verwandtschaft. Antropologisch aber gehören die Lappen und Ostseefinnen nicht zusammen! Überhaupt stehen die Lappen in antropologischer Hinsicht *völlig isoliert.* Es muß demnach angenommen werden, daß sie ursprünglich eine andere Sprache gesprochen und ihre jetzige Sprache von einem finnisch-ugrischen Volke **entlehnt haben.** – Pusztay János, Az uráli őshaza rekonstruálásának egy lehetséges nyelvészeti modellje. Életünk 35 (1997) 419-420.

[328] Szíj Enikő id. mű (1990) 263.

[329] Zsirai Miklós id. mű (1952) 31.

[330] P. Nagyfalusy Lajos S. J., Sajnovics János S. J. és a kínai nyelvhasonlítás. A kalocsai Jézustársasági Érseki Szent István Gimnázium 1935/36. évi Értesítője, I-16.

tott a magyar közvéleményre, munkáját alig olvasta valaki. „Sajnovics többet ígért és kevesebbet adott. Nem győzött meg senkit s így nem ösztönzött senkit az illető nyelvek tanulására."[331] Nemzeti történetírásunk egyik megalapozója, Pray György (1732-1801) természetesen nyomban elolvasta szerzetes-társa munkáját, és nagy figyelmet fordított a finn-lapp-permi nyelvrokonság érveire,[332] sőt új könyvében felsorolja a finn-lapp, észt, lív, mordvin, cseremisz, permi, zürjén, kondai vogul, a török csuvas és tatár nyelvek számneveit és más alapszavait[333] és elismeri a hasonlóságokat is, de azért továbbra is kitart a hún-magyar rokonsági hagyomány mellett, a törököket is húnoknak tartván.[334] „Meghajolt ugyan a bizonyítékok súlya előtt,"[335] de nem lett finnugrista, amint ezt helyesen emelte ki Bárczi Géza: „elismeri a finnugor rokonságot, de oly módon, hogy amellett fenntartja a török rokonságot is."[336] Teljesen hamis az a beállítás is, hogy súlyosan támadták Sajnovicsot és „a vihar izgalmai és az otrombán személyeskedő rágalmak (?) annyira lesújtották a túlzottan érzékeny lelkű (?) Sajnovicsot, hogy további nyelvtudományi tervei megvalósításáról lemondva, szárnya szegetten visszavonult csillagászati tanulmányaihoz."[337] Éppen nem így volt! Éder Zoltán kimutatta, hogy Sajnovicsot életében nem támadták és azért hagyta abba a nyelvészkedést, mert csillagász akart lenni.[338] Külföldön is elsősorban a schlözeri iskola foglalkozott vele s a viták is nagyobbrészt Göttingában folytak.[339] Másutt alig volt hatása.[340] Az viszont tény, hogy Sajnovics lovat adott egyesek alá, akik – Ady Endre szavaival élve – kedvet éreztek a magyarok rug-

---

[331] Hunfalvy Pál, A török, magyar és finn szók egybehasonlítása. Új Magyar Múzeum 5 (1855) 102-103.

[332] Pray Georgius, Dissertationes historico-criticae in Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum. Vindobonae 1774, 16-28., 104. – vö. az I. fejezetben írottakat.

[333] Pray György 37 mongol és 67 török szót sorol fel. Id. mű 42-43., 106-108.

[334] Pusztay János id. mű (1977) 152: Pray tovább szélesíti a kört, a rokonság körébe vonja a török nyelveket is – írja félreérthetően.

[335] Zsirai Miklós id. mű (1994) 498.

[336] Bárczi Géza id. mű (1958) 56.

[337] Zsirai Miklós id. mű (1952) 33.

[338] Éder Zoltán, Újabb szempontok a „Demonstratio" hazai fogadtatásának kérdéséhez. Napoli, 1975, 14.

[339] Futaky István, A magyar nyelv a Göttingische Gelehrte Anzeigen 18. és 19. századi recenzióinak tükrében. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerkesztette: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1991, 181-182.

[340] Lakó György, Sajnovics Demonstartio-jának visszhangja Finnországban. Magyar Nyelv 49 (1935) 402-405.

dosásához.[341] Elsőként Joseph Hager említhető, aki hírhedt könyvével[342] sokak ellenszenvét váltotta ki, mivel ismételten hangoztatja, hogy a magyarok Lappóniából származnak, amiként Hell Miksa kigondolta.[343] Ezt a munkát Zsirai „tartalmas tanulmánynak" nevezi.[344] Hager állításait Beregszászi Nagy Pál vette bonckés alá, azt írván: „Ha a magyar nyelv valóban rokonságban volna a lappal, amely még nincs bebizonyítva, abból még nem következik, hogy a magyarok Lappországból származnának!"[345] Beregszászi több jeles munkájában[346] utasította el a finn-lapp rokonságot,[347] amiért magára vonta Schlözer haragját, aki őt „említésre sem méltó álmodozónak" nevezte.[348] Hager könyvét is Beregszászi Nagy Pál ismertette a magyar olvasóközönséggel s itt említi meg, hogy a német tudósok romlására törtek.[349] Ám itt felmerül a kérdés: miért nevezhető (például Kosáry Domokos által) a kortársai (például Th. Ch. Tychsen) által is nagyműveltségűnek és rendkívüli nyelvtudásúnak tartott Beregszászi, aki az erlangeni egyetemen a keleti nyelveket adta elő, mint rendkívüli tanár s akit a Göttingai Tudós Társaság 1801-ben tagjává választott,[350] „hírhedtnek és kalandornak"? S miért nem adják ki az ő műveit is, együtt Sajnovicséval? Tisztességes-e az a

---

[341] Ady Endre, A hőkölő harcok népe c. versének 4. versszaka: *S ki egyszer rúgott a magyarba, / Szinte kedvet kap a rúgáshoz.*

[342] Joseph Hager, Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungarn mit den Lappländer, wider neue Angriffe der Sajnovitschischen. Wien 1793.

[343] Milyen szomorú, hogy Domokos Péter ilyen címet választott könyvének 1987-ben és 1998-ban: Szkítiától Lappóniáig!

[344] Zsirai id. mű (1952) 32.

[345] Beregszászi Nagy Pál, Ueber die Aenlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen. Erlangen, 1796, 189: Ist die Ungarische Sprache wirklich mit der Lappländischen verwandt (welches noch nicht beweisen ist) so folgt daraus nicht, dass die Hungarn aus Lappland herstammen.

[346] Beregszászi Nagy Pál, Parallelon inter linguam Persicum atque Hungaricum. Erlange 1794. E munkáját értékelte Munkácsi Bernát, Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. Magyar szójegyzék. Budapest, MTA. 1901, 4-8. – Beregszászi Nagy Pál, Versuch einer magyarischen Sprachlehre mit einiger hinsicht auf die türkische und andere morgenländischen entworfen. Erlangen 1797. – vö. Imre Sándor, Beregszászi Pál élete és munkái. Budapest, 1880.

[347] Pápay József, Beregszászi Nagy Pál finnugor szóegyeztetései. Magyar Nyelv 17 (1921) 86-90.

[348] A. L. Schlözer, Nestor. Russischen Annalen. III. Götingen 1805, 119: Träumereyen und keiner Erwähnung wert. – vö. Pukánszky Béla, Budenz József, Göttinga és a magyar nyelvhasonlítás. Nyelvtudományi Közlemények 50 (1936) 367.

[349] Tudományos Gyüjtemény 6 (1822) II. 104-107.

[350] Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. I. Budapest, 1891, 923-925. h.

kultur- és tudománypolitika, amelyik ennyire nyíltan részrehajló? Mert ne feledjük, leheteséges, hogy a katolikus és protestáns ellentétek is szerepet játszottak,[351] a döntő azonban az volt, hogy a finnugor rokonságot dühödt magyargyűlölettel tálalták. Igen helyesen fogalmazta meg ezt Vámbéry Ármin (1832-1915):[352] „Ha a nem magyar tudósok, mint Schlözer, Zeuss, Büdinger, Roessler stb. e kérdéssel azon tisztán tudományos tárgyilagossággal foglalkoztak volna, melyet tőlük, mint külföldiektől várni lehetett, és ha a magyar nép elleni, csak alig palástolható **gyűlölet nem** tűnnék ki mindenütt, egyébként érdemes munkáikból: akkor az olvasó a magyarok finn-ugor eredetének általok védelmezett tanát szigorúan tudományos meggyőződés eredményeképen elfogadhatta volna. De fájdalom, a dolog nem így áll!"[353]

A német tudósok ilyetén magatartása ellen még azok is felléptek, akik egyébként híveik voltak, mint például Engel Keresztély János (1770-1814),[354] aki Cornides Dániel (1732-1787) műveit is kiadta.[355] Engel is Göttingában tanult s mesterei közt volt Schlözer és Gatter is, az utóbbival állandó kapcsolatban is maradt,[356] mégis elutasította Fischer és Schlözer támadásait. Könyvének címe magyarul: Kritikai kérdésfeltevés arról, hogy jelen ismereteink szerint hol volt a magyarok eredete és milyen népekkel van rokonságban? Engel elmondja, hogy korábban a göttingai, majd a bécsi könyvtár által nyújtott segítséggel szeretné megvilágítani, hogy a tudós férfiak, mint Pray György, Hell Miksa, Sajnovics János, Katona István, J. E. Fischer és Thunmann, gyakran milyen különböző véleményekre jutottak.[357] Filozófiai, történeti és nyelvi szempontból (methodus) vizsgálódik és leszögezi, hogy a szóegyezések önmagukban semmit sem bizonyítanak, hiszen például Meiners a magyar és a szláv szavak (deák, puska, sátor,

---

[351] Gulya János id. mű (1983) 79.

[352] Vámbéry (Vamberger) Ármin is zsidó származású volt és nagy magyar hazafi!

[353] Vámbéry Ármin, A magyarok eredete. Ethnológiai tanulmány. Budapest, MTA. 1882, XI.

[354] Kubinyi Ágoston, Engel J. Keresztélv levelezésiből. Új Magyar Múzeum 5 (1855) II. 67-73., 474-482. A levelekből világosan kitűnik, hogy A. L. Schlözer pártján állt.

[355] Danielis Cornides, Commentatio de religione veterum Hungarorum. Viennae 1791.

[356] Hoc illa lexicon Regio Instituto Historico Göttingensi dono dedit, e cujus bibliotheca illud mecum humanissimus et illustrissimus Gatter, inspiciendum et excerpendum communicavit. Engel Christianus, Disquisitio critica, quo in loco nunc adhuc cognitio nostra de Hungarorum origine et cum aliis gentibus affinitate posita sit? Viennae 1791, 115.

[357] Olim Göttingensis, nunc Vindobonensis Bibliothecae subsidiis adjutam, abdemus, et lucido, quantum per tenuitatem virium licet, ordine cuncta persequemur. Cum vero doctissimi viri: G. Pray, Hellius, Sainovicsius, Katona, Fischerus, Thunmannus, in diversas saepissime eant sententias. Engel id. mű 53.

pogány, német, király, rab, koma, etc.) egyezései alapján kijelentette, hogy a magyarok, a nevük és a nyelvük szerint, egy valódi szláv nép. Nemhiába nyerte el a göttingai, a prágai, a müncheni és a harkóvi tudós társaságok levelezői tagságát, higgadt kritikával nyilatkozott, rámutatván, hogy a Balti-tengertől a Volgáig terjedő hatalmas területen a megtelepült finn népek mintegy láncot alkottak,[358] az V. század után azonban a szlávok ezt a láncot megszakították s egy részüket a hideg Szibériába űzték. Ennek alapján vélte Sajnovics és Hell Miksa a magyart és a lappot rokon nyelvnek, Wöldik a magyart és a grönlandi nyelvet, Fischer pedig a vogult, a kondi-tatárt és más szibériai nyelveket vette a magyarral rokon nyelvnek.[359] Engel János Keresztély végezetül azt kívánta, hogy a magyarok sajátságos és valódi eredetének, valamint az esetleges leszármazottaknak (maradványoknak) kikutatására a Magyar Tudós Társaság nyelveket ismerő tudós férfiakat küldjön Oroszországba, összegyűjtendő a magyarok emlékeit, megszemlélni Magyar város romjait a Kaukázusban,[360] megismerni a vogulokat és más szibériai népeket, és legelsősorban bejárni a Kaukázust, annyi nép őshazáját.[361]

A XVIII. század végén azonban váratlan fordulat történt, mivel ismét egy magyar ember, Gyarmathi Sámuel (1751-1830) hangosabb hirdetője lett a finn rokonság elméletének, mint maguk a német feltalálóik.

---

[358] Milyen érdekes, hogy ezt a kétszáz évvel ezelőtti elméletet látjuk újjászületni napjainkban az un. őshaza-lánc elmélet formájában: Pusztay János id. mű (1997) 417.

[359] Nemini in republica literaria ignota esse possunt clarissorum virorum, Hellii, Sainovicsii, et Fischeri de linguae nostrae historia menta. Antequem Slavi ex oris Danubii egressi in omnem Bohemiam, Poloniam, et Russiam dissiparentur. Russsicum imperium potissimum a Fennicis populis in sessum fuit, qui longam a mari Baltico usque ad Volgam protensam, quasi *catenam* for marunt. Supervenientes deinde Saeculo V Slavi, catenam populorum Fennicorum ruperunt. Pars illorum in glaciales Lapponicae, Finmarchiae, Grönlandiae, pars in frigidas Siberiae plagas recesserant. Cum vero Hungari ad idem Fennicum seu Ugricum populorum genus, a quo se circa 625 separantes, peculiarem gentem formarunt, spectassent, mirum jam nemim videbitur, C1. Sainovicsium et Hellium de affinitate linguae Lapponicae, Wöldikium de affinitate linguae Grönlandicae, et Fischerum de affinitate Linguae Vogulicae et Condicae, aliarumque linguarum Sibericarum, cum Hungarica disseruisse. Engel id. mű 113-114.

[360] Erre lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 21-32.

[361] Specialia et certa de Hungarorum origine forsitan posteritas expertura est, cum affulgente literis meliore luce, Societas Scientiarum Hungarica orientur, virosque linguarum peritos in Russiam mittet, ut Hungarorum reliquias qaerant, rudera urbis Magyaricae contemplentur, Vogules et alias Sibiricas nationes cognoscant, et **inprimis Caucasum,** tot gentium patrem, perlustrent. Engel id. mű 117.

Gyarmathi Sámuel iskolázott, művelt ember volt, de orvosnak készült és 1782-ben orvosi diplomát is szerzett. Így is indult neki első ízben Németországnak. Ekkortájt még meg sem fordult a fejében, hogy a magyarság és a magyar nyelv nem keleti eredetű. Lelkesen foglalkozott a hún-szkíta rovásírással, és hirdette: „a magyar az Napkeleti Nyelv, melyre nézve külömbözik is nagyon az Európaiaktól... Márpedig azzal bátran dicsekedhetünk, hogy az Európai Nyelvek között a Magyar Nyelv a legközelebb járul egy illyen nagy tökéletességű képzelt Nyelvhez.... A Magyar Nyelv, mely a Napkeleti Nyelvek természetével bír, ha a Napnyugati Nyelvek formájába öntődik, oda lessz annak minden szépsége, ereje és tisztasága."[362] Ám amikor 1795-ben másodjára Göttingába érkezik, hamarosan Schlözer hatása alá kerül, aki ráveszi a vele való együttműködésre.[363] Zsirai Miklós ezt így tálalta: „[Schlözer) bíztatja, sürgeti: mentse meg (sic!) a magyar tudományosság hírnevét, mert a mai magyar őstörténészek, nyelvhasonlítók javíthatatlan etimologizáló rajongók."[364] Schlözer azt írta Gyarmathinak, köszörülje ki azt a csorbát, amelyet Beregszászi Nagy Pál és rajongói okoztak a magyar tudományosságnak.[365] Wenzel Gusztáv viszont ugyanezt így tárgyalja: „Schlözer szenvedélyessége egész hevével a magyar őstörténetet felforgatni kisérlé s a Hell-Sajnovics-féle állításokat egyoldalúlag megragadván s egész a túlságig megfeszítvén egyrészről Gyarmathit arra bírta, hogy a finn nyelvek és a magyar közötti ...rokonságot bebizonyítsa, másrészt pedig minden magyart gúnyszavakkal illetett, ki ellene és csatlósai ellen amannak pártolója maradni merészelt."[366] Schlözeren kívül sorompóba állt Gatter, Lichtenberg,

---

[362] Gyarmathi Sámuel, Okoskodva tanító Magyar Nyelvmester. 1794. – Éder Zoltán, Gyarmathi Sámuel Nyelvmesterének egyik fő forrása. Magyar Nyelv 91 (1995) 52-63. – Gulya János, Gyarmathi Sámuel. Budapest, 1978, 65.,102.,107.,117.

[363] Gyarmathi Sámuel, Affinitas lingvae hungaricae cum lingvis fennicae originis grammaticae demonstrata. – Affinitas. A magyar nyelv grammatikailag bizonyított rokonsága a finn eredetű nyelvekkel. Latinból fordította: Constantinovitsné Vladár Zsuzsa, Koszorús István. Szerkesztette: Szíj Enikő. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 1999, 21: „...én a lehető legtöbbért, amik ebben a műben találhatók, A. L: Schlözernek, a nagyhírű professzornak... tartozom köszönettel."

[364] A, L. Schlözer levele Gyarmathi Sámuelnak 1797. november 19-én: „Siessen hát vizsgálódásait közrebocsátani, hogy nemzete tudósainak a becsületét megmentse." Gyarmathi Sámuel id. mű (1999) 350. -vö. Zsirai Miklós id. mű (1952) 39.

[365] Schlözer magyargyűlöletét és magyar-gyalázását egyes magyar szerzők „sajátságos kapcsolatnak", „egyoldalú beállításnak", „meglepő elfogultságnak" vagy „alig menthető megítélésnek" nevezik. Pukánszky Béla, Budenz József, Göttinga és a magyar nyelvhasonlítás. Nyelvtudományi Közlemények 50 (1936) 365-366. Érdekes, hogy Gyarmathi Sámuelnak jó barátja volt Beregszászi Nagy Pál. Vö. Gyarmathi id. mű (1999) 16.

[366] Wenzel Gusztáv id. mű (1851) 307.

Blumenbach, Cantaler, Büttner és a szláv Dobrowszky s így „napról-napra tisztultak Gyarmathi nézetei" és „Gyarmathi maga lát hozzá az igazságosztó (sic!!) munkához"[367] és 1796-ra el is készült a „Grammatikai bizonyítása a magyar és a finn eredetű nyelvek rokonságának" c. műve.[368] Gyarmathi Sámuel orvos volt, tehát nyelvészetileg teljesen képzetlen, magyarán igen-igen gyenge színvonalat képviselt, mégsem pellengérezték ki a finnugristák sem régebben, sem ma. Ha viszont a „másik oldalon" jelentkezik valaki, aki nem hivatásos, mint például napjainkban a török-magyar rokonsággal foglalkozó Sára Péter, azt nyomban a legsúlyosabb jelzőkkel illetik a – Zsiraihoz hasonlóan – magukat ítélő bíráknak képzelők (például Rédei Károly, Vásáry István).[369] Gyarmathi összeállított. nyelvtani hasonlóságokat (névszóragozás, melléknévi középfok-képzés, igeragozás, igeképzés, névmás és határozószó-képzés, etc.) és szóegyezéseket, amelyek zöme rossz.[370] Gyarmathi azzal védekezett, hogy a rendelkezésére álló „könyvekben nagyon kevés olyasmit lehetett találni, ami az olvasót e nyelvek természetének beható vizsgálatára képesítette volna." Ekkoriban még azt is tervezte, hogy Svédországban népszerűsíti a lapp-magyar rokonságot![371] Igen értékesnek tartják azon kitételét is, mely szerint a magyar nyelv nagyszámú török elemei nem lehetnek a rokonság bizonyítékai. Ezt „végtelenül fontos igazságnak" (!?) nevezi Zsirai. Azt írja: „A magyar nyelvbe átvett nagyszámú tatár szó tehát nem bizonyít mást (?), mint azt, hogy népünk eléggé sok ideig élt az ő szomszédságukban és a velük folytatott állandó kereskedelem révén szükségszerűen tatár szavakat *kölcsönöztünk* tőlük vagy a mi magyar szavainkat adtuk át

[367] Zsirai Miklós id. mű (1952) 40.

[368] Samvele Gyarmathi, Affinitas Linguae Hungaricae cvm linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata. Nec non Vocabularia dialectorvm Tataricarum et Slavicarum cum Hvngarica comparata. Göttingae 1799. – Reprint kiadása: Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, Vol. 95.

[369] Gazdag László, Pityi Palkó lektorál. Adalékok az értelmiség frusztrációjához. Kapu 1999/4. 13. oldalon erről a magatartásról így írt: „Amerre nézünk, Pityi Palkók pöffeszkednek mindenütt, az egyetemi tanszékeken (tisztelet a kivételnek), a folyóiratok szerkesztőségeiben, az Akadémián, ők 'lektorálnak', anélkül, hogy értenék, amit olvastak (minél kevésbé értik, annál magabiztosabbak), döntenek vagy dönteni akarnak másokról, mások tantárgyáról, cikkéről, tudományos teljesítményéről."

[370] Zsirai Miklós id. mű (1952) 43.

[371] Lefler Béla, Gyarmathi Sámuel levele a Stockholmi Tudós Társasághoz. Magyar Nyelv 9 (1913) 37-43.

nekik."[372] Gyarmathi Sámuel szerény olvasottságát jelzi, hogy Bél Mátyás Apparatus-át sem ismerte, aki a magyar és az ún. finn nyelvek rokonságát éppen a szomszédsággal, a kölcsönös érintkezésekkel magyarázta.[373] De ez egészen kézenfekvő, amint erre majd kitérünk Hunfalvy Pál tevékenységének tárgyalása kapcsán. Alig másfél évtized múlva Fessler Ignácz Aurél (1756-1839) Bél Mátyáshoz hasonlóan érvel: „...a sötét őskorban már létrejött egy nagy, ámbár a természeti csapások és gondok terhe alatt elvadult finn világ, amely a Jeges-tengertől az Urálig, a Dontól és a Dvinától az Irtisig terjedt. Ezeknek a népeknek nagyon korán kellett megtelepedniük, és nagyon sok sorscsapást szenvedtek el, mivel időszámításunk első századaiban már olyan mélyre süllyedtek, hogy elképzelhetetlen vadságban, nyomorúságos szegénységben élő emberekként voltak ismertek, akiknek nincsenek fegyvereik, nincsenek lovaik, nincsenek emberi lakásaik. Táplálékuk füvekből állt, a ruházatuk állatbőrből és a fekvőhelyük az anyaföld volt. Minden reményük a nyilaikban volt, amelyeket – vas hiányában – csonthegyekkel láttak el." Fessler világosan kimondja, hogy a finn nyelvű népek és a magyarok között van nyelvi kapcsolat, hiszen e népek között legeltettek egykor Pannonia későbbi és legutolsó hódítói, akik önmagukat mind a mai napig magyaroknak nevezik, akiket a finn nyelvű szomszédaik ugoroknak neveztek. A nyelvi kapcsolatoknak hasonló magyarázatát adja, mint Bél Mátyás: a finn népek ezektől [a magyar] emberektől sokmindent eltanultak: a dolgokat megismerni, felfogni, megjelölni, elkészíteni és [a nevüket] kimondani. Innen a sok magyar szó, szóragozás, szófordulat s a finn nyelvek hasonlósága a magyar nyelvvel, amelyet bizonyítéknak használnak fel gyakran a magyaroknak a finnektől való leszármazására. Ezek az emberek azonban nem lettek finnek, és még kevésbé a nagy finn néptörzs egyik ága. Schlözert, Müllert, Hagert, Sajnovicsot és Gyarmathit bírálva rámutat arra, hogy „nagyon gyakran, nagy fáradtsággal és erőltetett, művi úton hasonlították össze a magyar nyelvet, de sohasem azon alapelv szerint, amely szerint össze kellett volna hasonlítani ahhoz., hogy a nyelvek hasonlóságából ne csalárd módon a magyarok és a finnek rokonságát mutassák ki, hanem helyes következtetéseket vonjanak le. A nyelvhasonlításra vonatkozó fejtegetései is nagyon figyelemre méltóak! Nagyon egybe csengenek

[372] Non ergo aliud numerosa in linguam hungaricam assumta vocabula tatarica demonstrare videntur, nisi gentem nostram longo satis tempore in *eorum vicinitate* vixisse, atque per continum cum iis commercium inevitabili necessitate voces ab iis tataricas mutuasse, aut illis nostras hungaricas communicavisset. Gyarmathi id. mű 232.

[373] Lásd az I. fejezet vonatkozó részét.

a jó félévszázad múlva alkotó, kiváló magyar nyelvész, Szilády Áron nézeteivel.[374] Fessler azt mondja: ugyanazon törzs népeinél egynek kell lenniük a tőszavaknak az alapszókincsben! A magánhangzók különbözősége és az egy és ugyanazon hangképző szerv mássalhangzóinak felcserélődése nem rontja az egységet, ám ha ugyanazt a tövet az egyik nyelvben ajakhanggal, a másikban torokhanggal ejtik ki, nyelvi egység sohasem létezett közöttük! Készített hat táblázatot, amelyekben összehasonlítja a magyart kilenc finn-féle nyelvvel, legelől megadva a német jelentést. 130 magyar szót vizsgált. Mit jelent az, teszi fel a kérdést, ha néhány száz tárgyat ebben és abban a nyelvben is azonosan vagy hasonlóan jelölnek? Az semmi mást nem bizonyít, mint azt, hogy a magyarok a finn népek között laktak s hogy ezek közül számos csoport kapcsolatban maradt velük, és távolabbi vándorlásaikon is elkísérték őket. A magyar nyelv jó néhány száz dolgot, amely az ember legsajátosabb szükségleteit és legközelebbi környezetét illeti, egészen sajátos magyarsággal nevez meg, amely a finntől teljesen idegen, de más nyugati nyelvekkel sem rokon. Hol és mikor jutottak a magyarok ezeknek az ismeretéhez? Ilyenek például az 'oroszlán, öszvér, poroszka, teve, sárkány, hiúz, sas, gyapot, bíbor, selyem, bársony, üveg, dinnye, kénkő, etc'. Ezeket a fogalmakat a magyarok csak Ázsia **délebbi** részében ismerhették meg! Az az állítás tehát, hogy a magyarok a finnektől származnának, egyoldalú kutatások megengedhetetlen eredménye. A magyarok épp oly kevéssé finnek vagy lappok, mint ahogyan a bolgárok sem szlávok, bár egykor a szlávok között laktak és ma szlávul beszélnek." Fessler keményen és határozottan visszautasítja Schlözerék támadásait, mondván: „bosszúsággal és felháborodással lehet hallgatni Schlözerék rikoltozásait, erős és sértő kifejezéseit, hiszen ők Pray, Katona, Cornides és Engel érvei közül egyetlenegyet sem cáfoltak meg vagy tettek sem-

[374] Szilády Áron, Magyar szófejtegetések. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. 9 (1872) 1-5. – Domokos Péter és H. Laborc Júlia, Jelentősebb finnugor kutatók. In: Nyelvrokonaink. Szerkesztette: Nanovfszky György. Budapest, Telek. L. Alapítvány. 2000, 453–494. Teljesen elködösítik a finnugrizmus bírálóit, például Szilády Áront is, de ugyanígy tesznek Jerney Jánossal, Kalmár Györggyel, Képes Gézával, Orlay Jánossal, Pray Györggyel.

missé."[375] Visszatérve Gyarmathi Sámuel tevékenységére, meg kell még említenünk, hogy egyrészt Schlözer durva magyar-ellenessége azért őt is bántotta, erről tanúskodnak hazaírt levelei,[376] másrészt mihelyst kikerült a németek bűvköréből lényegében felhagyott a nyelvészkedéssel, hiszen könyvének számos tételét inkább vitatták, semmint dícsérték.[377] A jelek szerint igaza van Nagy Ottónak, hogy csak az a becsvágy hajtotta, hogy visszavágjon Beregszászi Nagy Pálnak.[378] Kortársai nemigen becsülték, tudósi hitelét is kétségbe vonták. Kazinczy Ferenc szerint még filológiai érzéke sem volt, Kölcsey Ferenc pedig olyan „napkeleti fejnek" nevezte, akitől egyszerűen irtózik.[379] Gyarmathi Sámuel ott-

[375] Dr. J. A. Fessler, Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. Erster Theil. Die Ungern unter Herzogen und Königen aus Árpád's Stamme. I. Leipzig, 1815, 172-178, 183-187., a táblázatokra: 727.: und so entstand alldort in dunkler Vorzeit schon eine grosse, doch unter Naturplagen und Sorgendruck verwilderte Finnen-Welt, welche von dem Eismeere bis an den Ural herabreichte und vom Don und der Düna bis an den Irtisch ausgebreitet war. Sehr früh müssen ihre Bewohner in sie eingewandert seyn, und mancherley Schicksale mochten sie gedrückt haben, weil sie in ersten Jarhunderte der 'christlichen Zeitrechnung schon so tief herabgesunken waren, dass sie bekannt wurden als Menschen von ungemeiner Wildheit, jämmerliche Armuth, ohne Waffen, ohne Pferde, ohne menschliche Wohnungen. Ihre Nahrung waren jetzt schon Kräuter, die Kleidung ein Thierfell, die Lagerstätte die Erde. Alle Hoffnung lag in ihren Pfeilen, welche sie aus Mangel an Eisen mit Knochen zuspitzen. – Mitten unter diesem Volke weideten einmal auch Pannoniens nachmalige und letzte Eroberer, welche sich selbst, bis auf den heutigen Tag, Magyarok, nennen. – Von ihren Finnischen Nachbaren, Ugern und Ugier, von Ugor, Ogur ...genannt worden. – Vieles lernten die Finnischen Horden von diesen Leuten kennen, auffassen, bezeichnen, aussprechen und machen, daher die vielen Magyarischen Wörter, Wortbeugungen, Wendungen und die ganze, so oft als Beweis für die Ungrische Abstammung von den Finnen gebrauchte Aenlichkeit der Finnischen Mundarten mit der Magyarischen Sprache: aber diese Leute wurden keine Finnen, und waren nichts weniger als ein Zweig des grossen Finnischen Völkerstammes, welches ihre Sprache und die Eigenthümlichkeiten ihres Volkscharakters beweisen. – Schon oft genug, auch bisweilen mühsam und künstlich, ist die Ungrische Sprache mit den Finnischen Mundarten verglichen worden, aber noch nie nach dem Grundsatze, nach welchem **man hätte vergleichen müssen,** um aus der Aenlichkeit der Sprachen die Verwandtschaft der Ungern mit den Finnen, **nicht zu erschleichen,** sondern richtig zu folgen.

[376] Gyarmathi Sámuel levele 1795. július 21. Göttinga. Magyar Nyelv 40 (1944) 361.

[377] Gulya János, Gyarmathi Sámuel. Budapest, 1978, 160. Ligeti Lajos, Gyarmathi Sámuel és a nyelvhasonlítás. In: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. II. Budapest, MTA. 1979, 381-382. éppen azt hangsúlyozza, Lucien Adam az 1870-es években mennyire nagyra tartotta Gyarmathit.

[378] M. Nagy Ottó, Gyarmathi Sámuel élete és munkássága. Erdélyi Tudományos Füzetek 182. Kolozsvár, 1944, 44.

[379] Zsirai Miklós id. mű (1952) 49.

hon, Erdélyben egy szótárt állított össze,[380] amely szintén nem vált díszére, bár a fáradozását elismerték.[381] Ilyesmiket ír benne: „mi sem értenők meg Árpádék nyelvét", holott a nyelvemlékeink világosan az ellenkezőjét bizonyítják! Gyarmathi Sámuel esetéből azt tanulhatjuk, hogy bármilyen gyenge műből vagy szerény képességű szerzőből is lehet korszakalkotó alapművet létrehozó zsenit „csinálni", ha a tudományos élet irányítói ezt akarják.[382] Sőt, napi politikai tanulságokat is a régen elhólt szájába adhatunk, amint ezt, meglehetősen gátlástalanul, megtette Zsirai Miklós, amikor ezt írta le: „Gyarmathi Sámuelt azért kell éltetnünk, mert ezzel az igazságosztással (?!) mulasztást pótolunk, ugyanis az ő műve is beleszólt a magyar nép józan világ- és önszemléletének formálásába is. Az előkelő önhittség (?!) misztikus fellegeiből visszahozott bennünket a realitások szilárd földjére. Hiába lázongtak a horvátistvánok, vámbéryárminok (sic!), majd a turanista mozgalom sámánjai, a gondolkodó (?) magyar többség (?) tudomásul vette ...azt, amik vagyunk." „Finnugor rokonságunk ilyetén tanulsága pedig arra figyelmeztetett, figyelmeztet állandóan bennünket, hogy ne essünk az önteltség, a nyelvi vagy faji sovinizmus (?!) végzetesen hóbortos hibájába!"[383] S ő lett volna a kommunista uralom áldozata?

Új távlatok (1800-1849)

Zsirai Miklós „félévszázados tétovázásnak" nevezi ezt az időszakot,[384] amely az égvilágon semmivel sem vitte előbbre a magyar nyelvtudományt. Az ugyanis elfogadhatatlan, hogy a magyar nyelvet ne származtassuk sehonnan, se a finnugor nyelvekből, se a török nyelvekből, hanem induljunk ki abból, hogy „a mi

[380] Gyarmathi Sámuel, Vocabularium in quo plurima Hungaricis vocibus consona variarum lingvarum vocabula collegit... – Szótár, melyben sok magyar szókhoz hasonló hangú idegen nyelvbeli szókat rendbe szedett Gyarmathi Sámuel Orvos doktor és a Göttingai Tudós Társaság tagja. Bétsben 1816.

[381] Kölcsey Ferenc levelezése. Budapest 1990, 66.

[382] Kosáry Domokos id. mű (1980) 592: „Sajnovics munkája után [Gyarmathi Affinitas-a] a másik nagy pillére annak *a hatalmas hídnak (?)*, amely a magyar felvilágosodás nyelvtudományának alkotásaként ívelt át az elavult nemesi hagyomány zavaros medre fölött a jövő felé." Ezt a mondatot akár Kosáryné Réz Lola is írhatta volna. Ő legalább nem volt a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, csak a neves szerzőnk szülőanyja. Hasonló értékelést ad Szíj Enikő, A Gyarmathi-kori tudomány nemzetközisége. In: Gyarmathi Sámuel id. mű (1999) 363-364.

[383] Zsirai Miklós id. mű (1952) 53.

[384] Zsirai Miklós id. mű (1994) 506.

Nyelvünk úgy áll a több Nyelvek között, mint a Phoenix az ég madarainak számában ...a maga nemében egyetlen!" Ezt Kazinczy Ferenc fogalmazta meg így,[385] de a magyar ősnyelvi mivoltát régen is,[386] újabban is sokan vallják. Gieswein Sándor szerint: „...a magyar nyelvnek... ugyanaz a fontos rendeltetése akadt, amelyet a magyar nemzetnek a Gondviselés a népek életében kijelölt. A magyar nyelv az indogermán nyelvterület közé beékelve, az ural-altáji nyelvek legnyugatibb előőrse ...arra van hivatva, hogy általa a Nyugat és a Kelet népeit, a kaukázusi és a mongol fajt egybekötő ősi kapocs nagyobb világosságba helyeztessék."[387] E patetikus megfogalmazás manapság „nem időszerű", de maga a gondolat régen is élt, és ma is él. Benkő Loránd 1990 óta egyre határozottabban hangoztatja, hogy „a magyarság igen korán elszakadt nyelvrokonaitól, és azoktól *teljesen független* életet élt nagyon hosszú ideig ...[a magyar nyelvet] elsősorban saját elemei, szabályai jellemeznek, saját fejlődési törvényei irányítanak."[388] „A magyar nyelv ...már a honfoglaláskori állapotában is egyike azoknak a *legrégibb idők óta* önálló európai nyelveknek, melyek máig fennmaradtak." „...olyasféle európai ősnyelv', mint mondjuk az örmény vagy az albán."[389]

A reformkorban, amikor a magyar nyelv még hivatalos állami nyelv sem volt Magyarországon, még fontosabb volt a vele törődés és ősiségének hangoztatása. Voltak természetesen félresiklások, mint például a magyar-szanszkrit nyelvi rokonságot hangoztató soproni Szabó József írásai[390] akit keményen meg

---

[385] Kazinczy Ferencz, Orthologus és Neologus, nálunk és más Nemzeteknél. Tudományos Gyüjtemény 3 (1819) XI. 26-27.

[386] Beregszászi Paulus, Versuch einer magyarischen Sprachlehre mit einiger hinsicht auf die tuerkische und andere morgenländsichen Sprachen. Zum Gebrauch seiner Vorlesungen entworfen [von P. Beregszászi]. Erlangen, 1797, XV.: Unsere Sprache, sagte einst der Kaiser in China zu einem Missionär, ist majestätisch, die worte klingen angenehm in den Ohren: hingegen wenn ihr Europäer mit einander sprechet, so höre ich nichts, als ein beständiges Gemurmel, welches dem Jargon unserer Provinz Fo kien ziemlich gleich soemmt. Diese Missionäre waren sicher *keine Magyaren,* sonst wäre Seine Majestät schwerlich veranlaßt worden, den Europäern diesen Vorwurf zu machen.

[387] Idézi: Nagyfalusy id. mű 12. – Sebestyén Gyula ugyanezt így fogalmazta meg id. mű (1925) 10.: „Magyarország minden viharral dacoló szirt. A gondviselés állította ide a nyelvek és fajták viharzó néptengerének keleti és nyugati egyházai közé."

[388] Benkő Loránd, Őstörténetünk és a magyar nyelvtudomány. Magyar Tudomány 97 (1990) 267.

[389] Benkő Loránd, A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai és ami ezekből következik. In: Honfoglalás és nyelvészet. Szerkesztette: Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel III. Főszerkesztő: Györffy György. Budapest, Balassi. 1997, 164.

[390] Szabó József, A Magyar Név és Eredet méltóságának kivívása. Tudományos Gyüjtemény 10 (1826) V 3-18. – uő A Sanskrit. Tudományos Gyüjtemény 10 (1826) XI. 47-65. – vő A dicső magyar szó és nyelv őskorú régisége. Soprony 1829.

is bíráltak,[391] az érdeklődés azonban megmaradt.[392] Érdekes, hogy a régmúlt búvárlása közben hányszor és milyen különös utakat is bejártak egyesek a nyelvkutatás során. Példaként Dankovszky Gergelyt (1784-1857) hozom fel, aki – keményen megbírálva Szabó Józsefet – az eredeti magyar szavak számát néhány százra (!) tette csupán,[393] ugyanakkor lelkesülten hirdette a magyar nemzet ősiségét és dicsőségét. Dankovszky azt állította, tévesen persze, hogy a magyar nyelvben csak 4668 törzsökszó van, de ezek közül 1898 tót, 889 görög, 334 római (latin), 288 német, 268 olasz, 25 francia, 14 zsidó (összesen tehát 3706 idegen szó) és mindösszesen 962 az eredeti magyar.[394] Magáról így írt: „Én sem a költségeket nem kíméltem azért, hogy nem egy értékes és drága könyvet megszerezzek, sem a fáradtságtól nem riadtam vissza, hogy a Krisztus születése előtt és után élt görög szerzőket áttanulmányozzam azért, hogy az ókorról hiteles képet tudjak felvázolni. A magyar történelem kibővítéséhez és helyreigazításához hozzá kívántam járulni s ezért bőséges, nagyúri jutalmam az a tudat, hogy nem éltem hiába a magyar földön!"[395] Kimutatni igyekezett a görög nyelv hatását, amely különös ötlet, de ne feledjük, Szabédi László (Kolozsvár, 1907-1959) korunkban vallotta a magyar és a latin nyelv szoros kapcsolatát![396] A XIX. század elején nagy hatása volt a szanszkrit és az ún. árja nyelvek kutatásában elért új eredményeknek, ebben teljesen egyetértek Láng Gusztávval,[397] akkoriban azon-

[391] Toldy Ferenc, Prof. Szabó József, A dicső magyar szó s nyelv őskorú régisége. Tudományos Gyüjtemény 14 (1830) V 112-118. – vö. Hegedűs József, id. mű.

[392] A. J., A Nyelvnek eredete, kifejlése, elágazása. Tudományos Gyüjtemény 11 (1827) III. 3-38. – Pecz Lepold, A Szanszkrit és Török nyelvnek a Magyarral vélt rokonságáról. Tudományos Gyüjtemény 17 (1833) III. 85-112. – Szilágyi János, A Magyar nyelvnek alaphangokkal való bövülködéséről a Szanszkrit és minden más nyelvek felett. Tudományos Gyüjtemény 19 (1833) IX. 21-39.

[393] Majláth Béla, Adatok a helynevek történetéhez. Értekezések a történettudomány köréből 4. Budapest, MTA 1882, 12.

[394] Hungariae Gentis avitum Cognomen, Origo genuina, Sedesque priscae, ducentibus Graecis Scriptoribus coaevis detectae, a Georgio Dankovszky. Posonii 1825. – Ismertette Horvát István, Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) II. 97-121. – uő. Tudománytár 3 (1839) X. 251.

[395] Der Völker ungarischen Zunge und insbesondere der sieben Völkerschaften, von welchem die heutigen Magyaren unmittelbar abstammen, Urgeschichte, Religion, Cultur, Kleidtracht, Verkehr mit den Persern und Griechen u. 550 Jahre vor Christi Geburt. Nebst 100 rein griechischen und einigen persischen Wörtern, die man bis ißt für ächt ungarisch gehalten. Zum ersten Male nach den griechischen Quellen bearbeitet von G. Dankovszky. Preßburg, 1827, 4.

[396] Szabédi László, Magyar nyelv őstörténete. Budapest, 1974.

[397] Láng Gusztáv id. mű 1082.

ban nemcsak elméletben foglalkoztak őstörténettel, őskutatással, hanem neki is vágtak új felfedező utaknak s éppen ez volt a múlt század nagy hozadéka!

* * *

Egyre-másra indultak el tettrekész magyarok is felkutatni és megismerni őshazánkat. A legelső helyen kell említenünk Kőrösi Csoma Sándort, aki ugyancsak hitt a török, a mongol, a tibeti és a szanszkrit hatásokban.[398] Ő is Göttingában tanult Eichorn és Blumenbach növendékeként, de nem hitt Schlözeréknek! Mindez azonban nem ok arra, hogy mai történészek, ráadásul a budapesti Eötvös-egyetem professzora a reformkori állapotokról az alábbi jellemzést adja: „Az a felemás helyzet, melyet az jellemez, hogy a polgári átalakulás vezetője a nemesség egy része, az őstörténetírásra is rányomja a bélyegét. A polgári nemzettéválás tökéletlensége, felemássága továbbra is a nemzeti öntudat buzdítójának a szerepében jelöli ki az őstörténet helyét. Fő feladata az ősiség, a történeti jogok bizonygatása, mind középkorias vonás, mely a modern polgári gondolkodástól idegen volt. E korban kellett volna az őstörténetnek igazi tudománnyá válnia, amikor is a nemzet minőségét nem az dönti el, hogy szkíták vagyunk-e, hunok vagy finnugorok, hanem a jelen társadalmi, politikai és kulturális teljesít-

[398] Hungari Literati postquam uberiores literaturae sanscriticae aquisiverint notitias, mirabuntur quanta sit affinitas (!) huius antiquae linguae cum nostra vernacula. Analogiam ingentem esse cum lingua Turcica, Mongolica, Tibetana, Sanscrtitica aut India magna cum voluptate didici. Kőrösi Csoma Sándor levele Calcuttából 1832. április 10-én. Horvát István, Tudós Kőrösi Csoma Sándor levele, eredeti deák nyelven, melyet Calcuttából írt Április hónap 30-án 1832-ikben Méltóságos Neumann Fülöp Báróhoz, a Londoni Austriai Ts K. Követség Titoknokához. Tudományos Gyüjtemény 16 (1833) I. 96-97. – „Bátor vagyok azt állítani, hogy én jártas vagyok több régi és újabb európai és ázsiai nyelvekben, és hogy anyanyelvem, a magyar közel rokon, nem szavakban ugyan, de alkotásban, a török, indiai, chínai, mogul és tibeti nyelvekkel. Minden európai nyelvben, kivéve a magyart, a törököt és a finn eredetű nyelveket, találtatnak előragok, a héber és arabs nyelvek mintájára. A magyarban úgy, mint az indiai, a chínai és a tibetiben, postpositiok fordulnak elő és affixumok, a végett, hogy többrendű igeformák alkothassanak ugyanazon **gyökből.**" Vö. Duka Tivadar, Körösi Csoma Sándor Dolgozatai. Budapest, MTA. 1885 (reprint: Buddhista Misszió, Budapest 1984), 47-48.

ményei.[399] Jól (?) érzékelteti a polgárosult avagy polgárosodó Európa és hazánk közti szakadékot Kőrösi Csoma Sándor életútja és munkássága. Csoma legbelső indítékai, hogy a keleten maradt magyarokat megtalálja (s akiket természetesen már nem találhat meg, mert nincsenek), ugyanakkor, mintegy mellesleg és kényszerből a modern tibetisztika megalapítója lesz s mint ilyet ma is ismerik világszerte. Ha „mellesleg" nem lesz tibetista, ma nem tud róla senki a világon."[400] Kőrösi Csoma Sándorral sokan foglalkoztak,[401] azt azonban máig sem tudatták, hogy miért nincs közzétéve az akadémia Kőrösi Csoma-kéziratos anyaga teljes egészében?[402] Csetri Elek részletesen tárgyalja a göttingai éveket,[403] s úgy véli, hogy Kőrösi elsősorban Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840) hatására gondolta azt, hogy a magyarok az újguroktól származnak. Ez persze, mondja, teljesen hibás nézet csakúgy, mint a szanszkrit nyelvvel kapcsolatos ro-

[399] Nem lehet ezt a megfogalmazást szó nélkül hagyni, hiszen – látszólag – roppant „tudományos", de nem beszél arról, vajon miért szabad a dicső ősi multat a zsidóságnak életben tartania és magasztalnia s náluk ez miért nem „retrográd"? Hahn István, Zsidó ünnepek és népszokások. Budapest, Makkabi. 1995, 63. oldalon írja: „Őseink a jövőbe vetett reményüket csak a szépséges múltnak *kiszínezésével* merték kifejezni. Minél reménytelenebb messziségben érezték magukat a jövő megváltásától, minél sivárabb volt a jelen és ijesztőbb a holnap: annál erősebb szálakkal kapaszkodott belé a zsidó lélek a **dicsőséges múltba.** ...ezért a reményért volt szent őseinknek, ezért szent, **százszorosan szent** minékünk is a múlt..." Nekünk, magyaroknak is szent a múltunk! A zsidó dicső múltért mindenre hajlandók! Vö. Szentségtörő régészek a Szentföldön. Magyar Tudomány 107 (2000) 1127–1131.

[400] Vásáry István, A magyar őstörténet kutatásának hagyományai. Magyar Tudomány 87 (1980) 370. Kell-e ennél szomorúbb idézet mai állapotunk jelzésére?

[401] William Wilson Hunter, A zarándok tudós. Budapest, 1885. - Debreczy Sándor, Kőrösi Csoma Sándor csodálatos élete. Budapest 1938. – Cholnoky Jenő, Kőrösi Csoma Sándor. Budapest, 1942. – Kara György, Kőrösi Csoma Sándor. Budapest, 1970. – Baktay Ervin, A világ tetején – Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain Nyugat-Tibetben. Budapest, 1930. – uő Háromszéktől a Himalájáig. Budapest, 1942. - uő Kőrösi Csoma Sándor 1960. – Szilágyi Ferenc, Kőrösi Csoma Sándor hazai útjai. Budapest, 1966. – Csetri Elek, Kőrösi Csoma Sándor indulása. Bukarest, Kriterion. 1979. Legújabban, Kubassek János, A Himalája remetéje. Budapest, 1999.

[402] Dr. Blaskovich Lajos, Őshaza és Kőrösi Csoma Sándor célja. Kőröst Csoma Sándor halálának 100. évfordulóján. Budapest, Studium. é.n. 26., 41. – vö. Terjék József, Kőrösi Csoma dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben. Budapest, 1976. Magam e kérdésben nem kutattam, így biztosat nem állíthatok!

[403] Csetri Elek id. mű 135-207.

kon vonások kimutatása.[404] Pedig ezt a kérdést sem volna szabad ilyen meggondolatlanul tudománytalannak minősíteni! Kőröst Csoma kimutatta, hogy a szanszkrit és a tibeti nyelvvel kapcsolatba hozhatók például az alábbi szavaink: atya, tűz, Bihar, béka, Pannónia, Dákia (szőllős, szőllőben bővelkedő!), Buda = Buddha, Pest jelentése alant lévő terület, géta, jelentése vándorolni, menni, sátor, katona, Sándor, Isten, vászon, vajda, Gejza, muszka, jelentése: erős ember, Kárpát, kakas, kút, kend, pénz, párthus, fazék, sisak, szoba, udvar, Árpád! Mindezeket egy 270 szót tartalmazó kimutatásban foglalta össze, amelynek a végére ezt írta: Materiam dedi, formam habetis, quaerite si placet![405] Valóban, ő megmutatta az utat, csak keresni kellett volna a dicsőséget, akinek tetszik. Kevesen követték,[406] még kevesebben követik,[407] pedig megvan a történeti alapja az összevetésnek, hiszen mind a kusánok, mind a heftalita (fehér húnok) nemcsak eljutottak Indiába, hanem ott hatalmas birodalmat hoztak létre. Márpedig az avarok, mai ismereteink szerint, döntő mértékben a közép-ázsiai heftalitákkal voltak rokonok.[408] Kőrösi Csoma Sándor tehát megfontoltan írta le híres levelét 1821. március 1-én Teheránban: „Kedves Hazámfiai! Nemzetünk eredetének és régebbi történeteinek felkeresése és kifejtése végett indúltam volt ki Hazámból ...és indulok a mi Elejink legrégibb Hazájába, nagy és kis Bukáriába (Buchara), de ha én, Isten őrizzen, ollyan szerentsés nem lehetnék, hogy ezen uraimat végrehajtsam, ímé ezennel *meghagyom,* hogy az, aki ezen Tzélban én utánam megindul, Konstantinápolyban a török nyelvet meg tanulván... egyenesen az említett országokba menjen s onnan kezdje további vizsgálódását. Ugyanis én az eddig valókból *tökéletesen meg vagyok győződve,* hogy a Mi Elejink ezen vidékről szállottak le, mint cultus nemzetek, a Krisztus előtt több századokkal, és minekutánna a mai Persián, Arábián által mentek volna, onnan visszatérvén, Syrián, Assy-

[404] Nagyon jellemző, hogy 1974-ben Kodolányi János a nagyközönségnek szánt szemelvényes könyvben hogyan fogalmazott: „Tibet felé vette útját Kőrösi Csoma Sándor, hogy a magyarság őshazájának nyomára bukkanjon. Tibeten át szeretett volna tovább haladni Közép-Ázsia felé, terveit azonban nem sikerült megvalósítania. S tudjuk (?!), ő is téves úti célt követett, nem érhette volna el a remélt eredményt (?)." In: A finnugor őshaza nyomában. A magyar néprajz klasszikusai. Budapest, Gondolat. 1974, 10.

[405] Duka Tivadar id. mű 49-59., 412-420.

[406] Blaskovich Lajos, id. mű.

[407] Aradi Éva, Néhány erdélyi földrajzi név szanszkrit eredete. Kézirat. Ő a Kárpát, a Maros, a Tisza, a Túr, a Körös, a Szamos, a Tatrang, a Bihar, a Hargita, a Szatmár, a Kovászna, a Ménaság és a Bereck neveket elemzi.

[408] Minderre lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 133 skk.

rián, Armenénián, Georgián és Russián át Európába kényteleníttettek menni az ásiai revolutiok miatt."[409] Ezt a szövegrészt közli Kiszely István is,[410] bővebb kifejtést azonban nem tart szükségesnek, holott ő (és többen mások) több ízben járt ezen a területen.

Kőrösi Csoma Sándor után indult el kutató útjára a Kaukázusba Ógyallai Besse János (1765-1838),[411] a Don vidékére Jerney János.(1800-1855),[412] majd 1841-ben Reguly Antal (1819-1858) előbb Szentpétervárra, majd Svéd- és Finnországba, onnan pedig az Urál vidékére és Szibériába utazott és csak 1846-ban tért vissza Szentpétervárra. Egészen távol áll tőlem, hogy a tragikus sorsú Reguly Antalt rossz szóval illessem, de az mégsem hallgatható el, hogy ő, bármily lelkes volt, egyáltalán nem volt hivatásos szakember. Jogot végzett és a nyelvészek, kivált A. M. Castren (1813-1852), kifejezetten rossz véleménnyel voltak munkálkodásáról. Őt azonban ezért ma már nem éri gáncs, ha azonban egy „nem-finnugristának" nincs történészi, nyelvészi, néprajzosi vagy régészi egyetemi okleleve, azonnal dilettáns fajankónak minősítettik. (Lásd például Götz László esetét). A tárgyilagosság a tudományos tevékenység alapfeltétele, ezért nem szabad kétféle mércével mérni. Reguly Antal megállapításait tehát igen helytelen „szigorúan tudományos realitásoknak" nevezni,[413] mégpedig csak azért, mert beleillik a finnugor képbe. Ő ugyanis például pusztán, mint *ötletet* vetette fel, hogy „a vogulok a zürjén szomszédaiktól Jögra nevet viselnek, ez elevenen emlékeztet (!) a régi Ugor vagy Jugor névre ...ezen Jögra nép után ne-

[409] Thaisz András, A Redactiónak Jelentése Kőrösi Sándornak a Magyarok Ásiai lakhelyeinek felkeresésére s a Magyar Históriát illető Emlékeknek felfedezésére a maga tulajdon költségén a Napkeletnek indult s mind a Hazában, mind külföldi Universitásokon az erre szükséges Nyelv és Tudománybéli Esmeretekre felkészült Erdélyi Magyarnak ekkorig tett utazásáról, melly elébb ő Tsászári Királyi Fő Hertzegségének Hazánk Nádor Ispánjának a Magyar Literatúra legkegyesebb Pártfogójának alázatos tisztelettel bemutattatott. Tudományos Gyüjtemény 5 (1821) V 119-122. Thaisz Redactor, Hiteles kútfőkből merített tudósítás Kőrösi Sándor eránt. Tudományos Gyüjtemény 9 (1825) I. 9-10.

[410] Kiszely István, A magyarság őstörténete. (Mit adott a magyarság a világnak?) Budapest, Püski. I. 1996, 86.

[411] J., Utazási Jelentés. Ó-Gyallai Bese János Úr első Jelentése Kawkáz hegyek vidékéről Konstantinogorskból vagy is a Meleg Ferdőkből, Augustus holnapnak 8-dik napján 1829. (Benne a 2-dik és 3-dik jelentés is!) – Ó Gyallai Bese János 5-dik Jelentése. A Török Birodalom fő városából Sztambulból. 1830. Tudományos Gyüjtemény 14 (1830) VIII. 98-108. Nagyon méltatlan és szomorú, ahogyan a két, lényegében e kérdésekhez nem értő, újságíró – Boros és Rapcsányi id. mű (1975) 12-13. – beszél Besse Jánosról és társairól. Természetesen nem ők, hanem a sugalmazóik a fő felelősök.

[412] Részletesebben lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998.

[413] Zsirai Miklós id. mű (1994) 523.

veztetett tehát az egész tájék, melyen ők laktak és laknak, hajdan Jugriának. De felteszik (!), hogy az oroszok a magyarokat is Jugrinak nevezik, midőn a keletiek tulajdon nevünket Madzsarnak ösmerték! *Nem lehetne-é (*sic!) ezen mostani [zürjén kimondás után] Jögra a régi Jugrival egy név?, valamint talán (!) a vogulok tulajdon neve a Mansi, gyökere a Magyar névnek!"[414] De még mennyire, hogy lehet – kapták fel nyomban ezt az ötletet – s ma már oda jutottunk, hogy magyar nevünk eredetét egyesek[415] egy soha nem létezett (!) erek és egy mancsa nevű népcsoport (?) egyesüléséből magyarázzák: „Az er népcsoport bizonyosan (?) szintén ugor nyelvet beszélt, mégpedig nagy valószínűséggel (?!) olyan ugor nyelvjárást, amely közelebb állt (?) a magyarhoz, mint az obi-ugorhoz." Ezt a meglepő és meglehetősen képtelen ötletet még a szerző szegedi kollégái is megkérdőjelezik, mondván, okfejtése nem tűnik meggyőzőnek.[416] Egy kiválóan kiképzett mai professzornak szabad ilyesfajta feltevést hirdetnie, ám egy régi, ugyancsak professzornak!, a szüntelen gyalázott és kicsúfolt Horvát Istvánnak[417] „természetesen" nem lett volna szabad olyan dilettáns nézeteket leírnia, hogy a mi magyar nevünket elsősorban mégis csak a magyar nyelvből kellene magyarázni, hiszen nem lehet „a Magyar nevezetnek olyan jelentést tulajdonítani, a milyent a Magyar névben Magyar nyelvünkön nem érthetnek." „A Magyar nevezet igaz jelentését nem más nyelvben, hanem a magunkéban kell és lehet helyesen és jó sikerrel nyomoznunk." Így azután lehetséges, hogy a mag szó[418] rejtezik benne (mag-zat, mag-am, mag-ad, Mag-óg, etc.) s talán azt jelenti: magnemzet, mag-eresztő mag-vető. Míg a gyar „gyökérszó", amely benne van a gyar-apadás, a gyar-mat, gyar-at, azaz gereblyézik, a gyar-ló, etc. szavakban, gazgadogást, kiváltságot jelentett régen.[419] A magyar nyelv Czuczor-Fogarasi-

[414] A finnugor őshaza nyomában. Válogatta és szerkesztette: ifj. Kodolányi János. A magyar néprajz klasszikusai. Szerkeszti: Ortutay Gyula. Budapest, Gondolat. 1973, 35.

[415] Róna-Tas András, A honfoglaló magyar nép. Budapest, Balassi. 1996, 246.

[416] Makk Ferenc, Egy őstörténeti kézikönyv margójára. Aetas. Történettudományi folyóirat. Szerkesztette: Koszta László. 2-3 (1997) 170.

[417] Horvát István, Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből. Pest, 1825, 45-50. – Holéczy Mihály, A Magyar nevezet értelme. Tekintetes tudós, Horvát István Úrnak a Széchenyi Országos Könyvtár őrzőjének, az ős magyar történetek fő búvárának, nemes barátomnak, tiszteletül. Tudományos Gyüjtemény 18 (1834) III. 1.: Ha megoszlanak is történeti vitatásaid felett a vélemények, mély és széles tudományodról senki sem kételkedhetik, ha Tégedet egy némelly tébolyodottnak képzel is, én jeles dicsőségemnek tartom általad barátaid közé számláltatni.

[418] Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, Trezor. 1994, 194.: a mag szó bizonytalan eredetű!, 102.: a gyarló török eredetű, a gyarmat, nyelvújítási szó?!

[419] Holéczy Mihály id. mű 2-17.

féle szótárában[420] elfogadhatónak vélik a szerzők a mag-eresztő értelmezést. Ugyanakkor utalnak arra is, hogy az er, eri szavunk benne van a here, férj, erő szavainkban is. Jászay Pál szerint a Magy mint férfinév már 1362-ben előfordul.[421] A magyar nyelv etimológiai szótárában[422] ma is kitartanak a manysi + er teória mellett!

Mindezen új eredmények tárgyilagos kiértékelésére azonban már nem kerülhetett sor, (s ezt még a német származású Szontágh Gusztáv is szükségesnek tartotta lejegyezni: „az éppen leperdült forradalom e kérdések további nyomozását, mint száz mást, ideiglen eltemette,"[423]) mert az 1848/49-es forradalom és szabadságharc vérbefojtása után a bécsi udvar a magyar nyelv és a magyar történelem ellen is fellépett, mégpedig nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy a magyarságban meggyöngítse a nemzeti öntudatot, a nemzeti önbecsülést és kiölje a nemzeti büszkeséget, amely erőt adhat az ellenállásra. Erre a körülményre sokan rámutattak már, és nagyon jellemző, a „mértékadó hivatalos főtudósok" ingerült és felháborodott reagálása. Úgy tesznek, mintha nem lett volna a kegyetlen megtorlás mellett általános magyargyűlölet is, sőt azt akarják elhitetni, hogy nekünk még védekeznünk sem szabad, mert ezzel „megbántjuk" a szomszédos népek jogos nemzeti önérzetét.

A finnugor irányzat uralomra jutása (1850-1867)

1993/94-ben, amikor ennek a fejezetnek egy részét közzé tettem, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola egyik tanára, Láng Gusztáv válaszában azt állította, hogy én a szabadságharc utáni „nemzetellenes összeesküvés" egyik ördögi figurájaként mutattam be Hunfalvy Pált, holott valójában „álismereteket" terjesztettem, mert Hunfalvy Pál (1810-1891) egészen más ember és igaz, nagy magyar tudós volt. Bizonyíték képpen többször hivatkozik az Új Magyar Múzeum 1850. évi 1. és 2. számában megjelent Hunfalvy-írásra.[424] Bár

[420] Cuczor Gergely–Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. IV. Pest, I867, 48. h. skk.

[421] Jászay Pál, A magyar nemzet napjai a legrégibb időktől. Új Magyar Múzeum 3 (1852) XI. 793.

[422] Etymolgogisches Wörterbuch des Ungarischen. II. Hrsg. Lorand Benkő. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1994, 923-924: Das erste Glied ist Erw aus der ugr Z, vgl: wog (T) mänci 'Wogule', ungetauftes Kind ...zweite Glied er ist Erw aus der ugr Z, vgl. ember-férj-némber. – Némileg másként: Veres Péter id. mű (2000) 28.: beszélő ember.

[423] Szontagh Gusztáv, A magyarok eredete. Új Magyar Múzeum 1 (1850) II. 81.

[424] Láng Gusztáv, Hogyan legyünk múltszázadiak? Életünk 32 (1994) 1079-1082.

Láng Gusztáv cikke egyáltalán nem olyan súlyú, hogy szükséges volna vele hosszasabban foglalkozni, mégis megteszem, mert – vagdalkozás helyett – szeretném tárgyszerűen bemutatni, hová vezet az, ha egyrészt az ember a saját munkájában hibázik, másrészt, ha a bíráló erősen felületes, és csak csipeget a gyorsan átlapozott kevéske forrásában, abban bízva, nem alaptalanul, hogy az olvasók úgysem néznek utána a forrásoknak.

A magam legfőbb mulasztásával kezdem.[425] Sajnos, közlésemből kimaradt,[426] hogy csak egy részlet közzé tételéről van szó. Másrészt, amikor megemlítettem, hogy Hunfalvy Pál testvére, Hunfalvy János börtönbüntetést is szenvedett, kimaradt a kéziratból, az „aki" vonatkozó névmás s így az a látszat keletkezett, hogy Hunfalvy Pál kapott kegyelmet Haynautól 1850-ben.[427] Így sétált bele a saját csapdájába Láng Gusztáv, amikor azt fejtegeti, miért kapott amnesztiát Hunfalvy Pál, aki valójában soha nem volt vád alatt[428] és elítélve sem volt egyetlen percre sem. Mégpedig miért nem? Azért, mert Kossuth ellenfeleinek táborához, az ún. békepárthoz tartozott, amely a dinasztiával való kiegyezést óhajtotta. 1849 őszét Békéscsabán töltötte, de az év végén már Pestre jött és semmi bántódása nem esett![429] Elég lett volna mindennek megismeréséhez egy lexikont leemelnie a polcról.[430] De nem emelt le, inkább azon bölcselkedik, hogy „ha egy magyar tanár az ő [ti. Bakay Kornél] Hunfalvy jellemzése alapján mutatná be a finnugor nyelvhasonlítás ezen úttörőjét tanítványainak, ugyanúgy az általa kárhoztatott 'másodkézből idézés' csapdájába sétálna be, s ugyanúgy álismereteket oktatna." Ami pedig a bécsi udvarhoz fűződő viszonyát illeti, a korabeli megítélésről ő maga számolt be, ám ezen adatok elolvasását is mellőzte kritikusom:

[425] Itt Pauler Gyula szavait szeretném idézni: „Tudományos kérdésekben senki sem csalhatatlan és hibát beismerni nemcsak nem szégyen, hanem kötelesség." Századok 29 (1895) 357.

[426] Az Életünk főszerkesztőjétől, Pete Györgytől levélben kértem, mivel hosszasabban Németországban tartózkodtam, tüntesse fel, hogy egy részletről van szó, másrészt: javítsa ki a goromba hibákat. Sajnos, kérésem teljesítésére nem került sor.

[427] Bakay Kornél, Hogyan lettünk finnugorok? Életünk 32 (1994) 740.

[428] A szabadságharc utáni megtorlásokra lásd: Konek Sándor, Magyarország bűnvádi statisztikája. Új Magyar Múzeum 9 (1859) 265: felségárulás 1856-ban Magyarországon 9 eset, felségsértés Magyarországon 1856-bon 41, 1857-ban 101! – vö. Tábori Kornél, Titkosrendőrség és kamarilla. Akták, adatok a bécsi udvari és rendőrségi levéltárból. Bevezetést írta: Marczali Henrik. Budapest, 1921.

[429] Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. IV. Budapest, 1896, 1416-1417. h.

[430] Gracza György, A magyar szabadságharc története. Budapest, Wodianer. V. kötet 969.

Hunfalvyt már 1850 körül is osztrák titkos ügynöknek nevezték,[431] sőt ez annyira beleivódott a közvéleménybe, hogy Hunfalvy még 1883-ban is beszélt erről: „Midőn 1856-ban a 'Magyar Nyelvészet'-et akartam megindítani, több általam ismert és tisztelt magyar írót támogatásra szólíték fel. Az egyik ...támogatását megígérvén, azt is tudatá velem, hogy egy igen tekintélyes akadémiai tag (!) által... figyelmezetetett arra, hogy engem az *osztrák kormány azért vesztegetett meg,* hogy a magyar nemzet hitelét a finn rokonság hirdetésével lerontsam, tehát óvakodjék én tőlem."[432] Mielőtt megvizsgálnánk Hunfalvy álláspontját és magaviseletét, mégpedig részletesen, nemcsak egy folyóirat két füzete alapján, mint Láng Gusztáv tette, ki kell térnem Hunfalvy Pál emberi tulajdonságaira is. A Késmárk melletti Hunsdorf szepesi szász faluban született s 1827-ig (17 éves koráig!) számára a magyar nyelv teljesen idegen volt:[433] „Nyiltan megvallom, mi a magyart igen távolról néztük, s oly világban, mely bennünk hason érzelmet korántsem gerjesztett. A magyar állapot idegen volt tőlünk."[434] Amikor egyre jelentősebb tisztségek birtoklója lett, szembeszökően kitűntek ellentmondást nem tűrő, zsarnoki vonásai. Az Akadémia „mindenható titkára" lett,[435] aki – ha kedve úgy diktálta – tudományos életpályákat is szétrombolt, például Bálint Gábor esetében, akinek egyetemi tanári pályázatát, elsősorban Hunfalvy javaslatára, elutasították, aminek következtében 1879-ben ez a kiváló képességű és nagytudású férfiú „ismét kezébe veszi a vándorbotot, új hazát keres magának, és lemond mindarról, ami a fajtájához kötötte."[436] Hunfalvy Pált tehát nem lehet minden további nélkül nemzeti érdekű magyar tudósnak nevezni, aki „az új idők beköszöntését sejtette,"[437] főleg nem néhány tucat oldalnyi szövegének átlapozása

---

[431] Zsigmond Gábor, Hunfalvy Pál útja az embertudománytól az etnográfiáig. In: Népi kultúra népi társadalom. Folclorica et ethongraphica. Az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve X. Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1977, 244.

[432] Hunfalvy Pál, Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? Budapest, MTA. 1883, 4.

[433] Domokos Péter–Paládi-Kovács Attila, Hunfalvy Pál. Budapest 1986.

[434] A finnugor őshaza nyomában. Budapest 1973, 37.

[435] H. Laborc Júlia, Adalék Reguly fogadtatásához az abszolutizmus kori sajtóban. (Új Magyar Múzeum). In: Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Szerkesztette: Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Budapest, 1991, 396.

[436] Bodor András, Szentkatolnai Bálint Gábor, a nyelvtudós. In: Szentkatolnai Bálint Gábor. Erdélyi Tudományos Füzetek. 220. Kolozsvár, 1994, 9. Újabban már említést tesznek róla a hivatalos orgánumokban is: Birtalan Ágnes, Bálint Gábor keleti utazó tudósításai. Magyar Tudomány 107 (2000) 5. szám. 608-611.

[437] Pusztay János Az „ugor-török háború" után. Budapest, 1977, 158-159.

után. Lássuk tehát most azt a két szakfolyóiratot, amelynek létrehozója elsősorban Hunfalvy volt: az Új Magyar Múzeum-ot és a Magyar Nyelvészet-et.

Az **Új Magyar Múzeum** (ÚMM) első száma 1850. október 1-én látott napvilágot, valóban döbbenetesen rövid idővel a világosi fegyverletétel után. Nyitó tanulmányát természetesen Hunfalvy Pál írta.[438] Ezt a tanulmányt újabban „bátor és őszinte számvetésnek" nevezik,[439] s persze tetszés szerint idézgetnek belőle. Láng is így tesz. De egyetlen szóval sem mutat rá Hunfalvy mondanivalójának a lényegére: „A magyarság helyét a többi nemzet között társadalmának fejlettsége fogja mindig is meghatározni.... Egész ezer éves multunkban hiát (hiányt?) látunk, honnan származik ez a hi?" „Nemzetünk hiát nem a harci vitézség hiánya teszi, hanem teszi az, hogy a vitézségén kívül más tulajdonait nem fejtette ki úgy, s nem dolgozott annyit a tudományok a művészetek és az anyagi ország terén ...amennyit dolgoznia kellett volna is." „A magyar nemzet oly restül tanult, oly keveset dolgozott, hogy alig érdemli meg az önállást." S ezek az állítások, szemrehányások igazak.[440] A nevelés legfőbb eszköze a nyelv, ezért kell azt alapvetően búvárolni. H. Laborc Júlia is úgy fogalmaz, mint én tettem: „[Hunfalvy] felvilágosult *kozmopolitaként* hirdeti meg a történet- és nyelvtudomány feladatát."[441] „Szükséges, hogy nem csak a magyar hanem a vele rokon nyelveket is búvároljuk, nekik az összes nyelvek sorában helyt mutassunk ki."[442] Hunfalvy nézeteit meglehetősen nagy felhábordás fogadta mind a Religio c. lapban, mind a Pesti Naplóban, ám Hunfalvy megismételte állítását, hogy a magyar sem a középkorban, sem újabban szellemileg nem tett annyit, mint kellett volna.[443]

Való igaz, a felelős szerkesztő (később: kiadó) Toldy (Schedel) Ferenc (1805-1875), a szerkesztőbizottság tagjai között azonban Hunfalvy nem egy a 12-ből (Érdy [Luczenbacher] János, Hunfalvy Pál, Jerney János, Lugossy József, Lukács Móric, Pauler Tivadar, Reguly Antal, Repiczky János, Szilasy János, Szontágh Gusztáv, Toldy Ferenc, Wenzel Gusztáv). Ezért is robbant ki

---

[438] Hunfalvy Pál, Igaz arany bulla. Intő és buzdító szózat, bevezetésül. ÚMM 1 (1850) 1-35., 93-120. Ezt az írást még a finnugrista Domokos Péter is „hangzatos finnugor felhívásnak" nevezte. Domokos Péter id. mű 108.

[439] Zsigmond Gábor id. mű 212.

[440] ÚMM 1 (1850) I. 2-3., 6.

[441] H. Laborc Júlia id. mű 395.

[442] ÚMM 1 (1850) II. 109.

[443] Hunfalvy Pál, Felvilágosító észrevételek az „Igaz arany bulla" c. értekezést illető bírálatokra. ÚMM 1 (1850) I. 216-226.

nyomban éles és kemény vita a lap hasábjain, amelyről Láng Gusztáv sajátos módon (vagy azért, mert nem olvasta a tanulmányokat vagy azért, mert mondandójához ez már egyáltalán nem illett!) nem tesz említést. Láng oda lyukad ki, hogy „képtelenség lenne feltételezni hogy Hunfalvyék ócsárolni akarták azt a nemzetet, melyhez önként csatlakoztak, melynek nyelvét és műveltségét magukénak érezték. A finnugor rokonság elmélete azért tűnhetett a Hunfalvy-nemzedék számára vonzónak, mert általa a magyar nyelvet – és rokonait – beszélő egykori etnikumok 'fajbeli keletkezése' értékközömbös (?) tényező lett. Ahogy saját 'fajbéli keletkezésök' is azzá vált számukra."[444] A dolog azonban nem egészen így állt. Toldy Ferenc is mindjárt az első számban leszögezi: „a magyar nyelv a szkíta nyelvek osztályának, a mandzsú, mongol, török-tatár, szamojéd és finn nyelvek ...tagját képezi... de egyikkel sem tart anya vagy leánynyelvi rokonságot!"[445] Határozottan kiáll a hún-magyar rokonság mellett, kiemelve, hogy a magyar Atilla-hagyomány hatott a németre és nem fordítva! Ő még úgy látja: a magyar nép világtörténeti változásokat idézett elé az európai népéletben. Felhívja a figyelmet arra, hogy a külföldi kútfőket a „legnagyobb vigyázattal kell használnunk", mert elfogultak és magyargyűlölők. Vallásukat illetően a magyaroknál „tiszta monotheismus" volt, hitték a lélek halhatatlanságát, a soknejűség tőlük idegen volt, vendégszeretet, hűség, bajnoki becsület egészíték ki e nép jellemképét. „Ha a régi magyar nyelvet gondosan átnyomozzuk s azt a maival összehasonlítjuk, határozottan lehet állítanunk, hogy jelen hazájában egyetlen egy új nyelvtani alakot nem fejtett ki, egy képzővel sem bővült ...egyedül idegen szók felvétele, még inkább a szóképzés ősi alaptörvényei szerint folytatott származtatás, valamint az összetétel útján gazdagodott... azon népnek, mely magának ilyen nyelvet teremtett, bár mily név alatt (!), szükségkép jelentős múltat, nem közönséges szellemi szükségeket, sőt egy rég elsüllyedt míveltségi időszakot kell tulajdonítanunk." A magyarságnak volt *ősi írása* is, nyilván középázsiai eredetű, s voltak régi magyar hősmondái és költészeti alkotásai is. Ám Szent István korától az „őskori népélet minden emlékét kiirtották" s ezt Toldy mélyen fájlalja.

[444] Láng Gusztáv id. mű 1081-1082.

[445] Toldy Ferenc, A magyarok míveltségi állapotjai a kereszténység felvétele előtt. ÚMM 1 (1850) I. 36-49. Ez a felfogás a XVIII-XIX. században általánosan elterjedt volt, ezt vallotta például Gatterer is. Gyarmathi Sámuel id. mű (1999) 209.

Szontágh Gusztáv (1793-1858), aki „nagy és előkelő családból származott, ősei pedig Szászországból jöttek hazánkba"[446] hamarosan választ írt Toldynak,[447] s ebben úgy okoskodik, hogy a magyarok Szkítiából jöttek ki és nem a finnektől származnak, „mivel napjainkban ez már elavult kérdés," egyébként is „a vogul és magyar nyelv ...messzibb állván egymástól, mint hogy e hasonlóság belülről fejlődhetett volna ki, azt kell hinnünk, külsőleg, életbeni érintkezés által támadott." De aztán kijelenti: találta nyomát a finneknek, a torkoknak' és a mongoloknak, „hát a magyarok? Engedelmet kérek, azokat sehol sem fedezhettem föl." S arról, hogy a magyarok alkottak volna Ázsiában nagy birodalmat, arról, fájdalom, a história semmit sem tud." S most jön az igazi mondanivalója: „Őseink talán nem is voltak igen műveltek? Nem voltak felette műveltek és szelidek, mert nem lehettek: mi szégyen az?" „Nagy fontosságot egyébiránt nem is tulajdonítok e kérdésnek, nem foghatván meg: mi dicsőség áradhatna ránk, ha a már most elenyészett, de hajdan a világ legpusztítóbb népei, rokonaink lettek volna, vagy mi haszon, mindekutána e népek irodalommal nem bírtak s rablásaik hírén kívül bármi tökélyű emléket nem hagytak magok után." „Mit bajlódunk azzal a magyar milyen volt?" Nem véletlen természetesen, hogy a marxista íróink Szontághot „igen tárgyilagosnak" találják s a válaszadó Wenzel Gusztávot ítélik el, aki kimerítő és alapos választ adott Szontághnak és közvetve Hunfalvy Pálnak.[448] Wenzel Gusztáv elutasítja a finnugor rokonság elméletét, majd keményen megrója Szontághot, aki semmiféle tudományos kívánalomnak nem tett eleget, értekezésében semmi határozott tudományos színt nem mutat, ugyanakkor azt terjeszti, hogy a magyarok hajdan minden kultúrát nélkülözve jöttek a Kárpát-medencébe. Ezzel szemben Wenzel „a magyarokat már eredetöknél és első fellépésöknél fogva az u.n. míveltségi

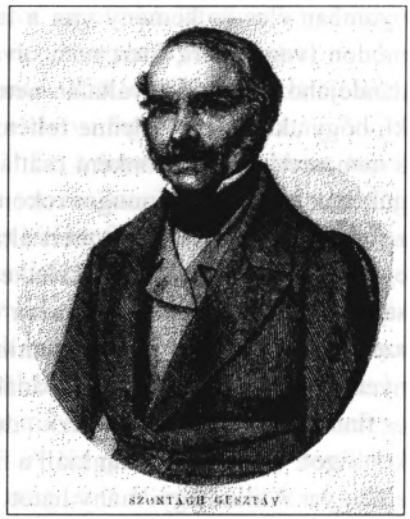

31. kép – Szontágh Gusztáv

[446] Dékány Andor, Szontágh Gusztáv irodalmi bírálatai. Budapest, Sárkány Nyomda. 1929, 3.

[447] Szontágh Gusztáv, A magyarok eredete. Tájékozásul. ÚMM 1 (1850) II. 81-93.

[448] Wenzel Gusztáv, Eszmetöredékek a magyarok eredetéről. Szontágh Gusztáv értekezésére vonatkozva. ÚMM 2 (1851) VI. 305-329., 431-457., 486-499.

népek (Culturvölker) sorába" teszi. Jelenkori marxistáink e nézet veszélyességét hangoztatják,[449] mivel a magyarság állítólagos magaskultúrája „predesztinálta a magyarságot a Kárpát-medence népei feletti szupremációra." Ilyen zavaros és ostoba „tudományos tételek" fertőzték és fertőzik ma is a szellemi életünket.[450] Wenzel tisztán látja a Szontágh-Hunfalvy-féle nézetek káros voltát: „hazánkfiai közt kevesen vannak, kik az itt fenforgó kérdések fontosságát csak méltányolni is akarják, s nagyobb része nem is sejti mind azon káros következményeket, melyeket azoknak még további elhanyagolása vagy egyedül színleges megfejtése legbecsesebb nemzeti érdekeinkre nézve okvetlen szülni fogna." Nagyon fontos tudnivaló, hogy a magyar hajdan egy igen hatalmas, mind Ázsiában, mind Kelet-európában elterjedt, világtörténeti jelentőségű népcsalád tagja volt, ahová sorolta a szkítákat, a húnokat, az avarokat, a bolgárokat, a kazárokat, a magyarokat, a palócokat, az oroszokat (varjagok, azaz varégek), a besenyőket, az úzokat és a kúnokat. Határozottan rámutat arra, hogy a „német és szláv írók szünet nélkül tépegetik a hún-scytha népek történeti legszebb virágait ...s a bolgároknak csak azért jut kegyelem, mert elszlávosodtak." Ezek az idegen történetírók „egyáltalán nem akarják megengedni, hogy a Konstantinus Porphyrogenetatól említett árpádi magyarokon kívül valaha más magyar vagy magyarral vérrokon nemzet létezett volna, s ezeknek eseményeit úgy fogják fel, mintha azok csakugyan közvetlen az égből hullottak volna le." Ugyanakkor Wenzel egy mindmáig alapvető és nagyfontosságú forráskritikai megállapítást is tesz, mégpedig azt, hogy Bíborbanszületett Konstantin császár leírásait nem szabad kizárólagosnak és minden részletében abszolut hitelesnek tekinteni! Végül Wenzel Gusztáv így zárja fejtegetéseit: „nem engedhetem, hogy egyik, nemzetiségünk szempontjából felette fontos tudomány, valóságos tudóshoz nem illő könnyelműséggel oly tudományos folyóiratban alacsonyíttassék le, melynek én is egyik kiadója vagyok."

Szontágh Gusztáv válaszaiban[451] arra hivatkozik: szabad-e hazafiságot, nemzeti érzést, lelkesedést valótlanságra, tehát ámításra s mystificatiora alapítani? S itt szabadságharcunkra is utal, amelyet, úgymond, „valótlan képzelgések buktatták meg szemünk előtt." Elveti, hogy a húnok, avarok, bolgárok, kazárok és kú-

[449] Zsigmond Gábor id. mű 216.

[450] Vö. Bakay Kornél, A magyar őstörténet kérdései – régész szemmel. Belvedere. JGYTF Történészhallgatók Lapja Kiskönyvtár 9. Szeged, 1996, 49 skk.

[451] Szontágh Gusztáv, Tudomány, magyar tudós. ÚMM 1 (1850/51) 377-390. – uő Eszmecsere Toldy Ferenc és Wenzel Gusztáv társaimmal. ÚMM 2 (1851) V. 663-695.

nok magyar fajúak voltak, s elvet mindent, amit Wenzel és Toldy állít.[452] Szontágh érvelése, írja Zsigmond Gábor, elhatározó jelentőségű volt Hunfalvy számára is, „el kellett határolódnia a tudományos közvélemény nagyobb hányadától, és hamarosan szembe kellett néznie a nyilt támadásokkal, gyakran becsületbe vágó sértegetésekkel."[453] Hunfalvy Pál minden erejét a nyelvészeti érvek bemutatására összpontosítja,[454] különösen a nyelvhasonlítás mindent eldöntő jelentőségére.[455] Ekkoriban azonban még azt tartja: „Minden nemzetnek legősibb történetei okvetlenül rokon nyelvű nemzetek közelében folytak le. Tehát lehetetlen, hogy a magyar nemzet legősibb történeteit akár a sémi, akár az indogermán népek között találjuk, mivel ha ott találhatnók, nyelve nem volna magyar.... Mi a magyar nyelv? Miben nem hasonlít máshoz, hanem csak önmagához? Ez bizonyosan minden nyelvvizsgálódásnak a feladata."[456] De azt a kortársak is világosan látják, hogy az új helyzet Hunfalvy Pálnak köszönhető. Vass József írta: „Napjainkban, midőn a finn-magyar nyelvkérdést oly sok oldalú s alapos előkészülettel és annyi hivatottsággal látjuk a derék Hunfalvy Pál által a magyar nyelvészet mezején előtérbe hozatni."[457] Sokan nem értettek egyet Hunfalvyval,[458] nyilván ez is arra sarkallta, hogy egy új folyóiratot hozzon létre, amely már csak az ő nézeteit hirdeti.

Így született meg 1856-ban a **Magyar Nyelvészet.** A termékeny Hunfalvy immáron három lapban is közölhette írásait: Új Magyar Múzeum, Akadémiai Értesítő és a Magyar Nyelvészet. Tanulmányt ír a lapp nyelvről,[459] az osztyák nyelvről.[460] De hiába szorgalmasak ő és hűséges hívei,[461] lassan, de egyre erőtel-

[452] Toldy Ferenc csípős glosszákkal kiséri végig a szöveget!

[453] Zsigmond Gábor id.mű 219.

[454] Hunfalvy Pál, A finn és magyar szók egybehasonlítása. ÚMM 3 (1853) IX. 448-488. – uő Magyar nyelvtudományi mozgalmak. ÚMM 4 (1854) II. 157-184.

[455] Hunfalvy Pál, Az altáji nyelvészetben nyilatkozó mozgalmak külföldön. ÚMM 4 (1854) 330-348. – uő A török, magyar és finn szók egybehasonlítása. ÚMM 5 (1855) II. 61-67., 99-152. – uő A dakota nyelv. ÚMM 6 (1856) I. 225-290.

[456] ÚMM 5 (1855) II. 147., 150.

[457] Vass József, Sajnovics két ismeretlen levele. ÚMM 7 (1857) I. 137.

[458] Ballagi Móric, A magyar szónyomozás és az összehasonlító nyelvészet. ÚMM 7 (I857) II. 34-49.

[459] ÚMM 8 (1858) II. 5-59.

[460] Magyar Nyelvészet (MNy) 4 (1859) 142-152., 204-226., 369-400.

[461] Fábián István, Nyelv. Nyelvkülönbség és nyelvrokonság. ÚMM 9 (1859) 497-515. – Rosty Zsigmond, A magyarok és finnek között volt viszonyokról. Magyar Nyelvészet 3 (1858) 217-222.

jesebben megszólalnak az ellenzők is. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy 1858-ban Hunfalvy Pál Magyarországra hozta Joseph Budenzet (1836-1892), aki 20 éves koráig magyar szót nem hallott.[462] Az ügyek fő intézője ekkoriban Toldy Ferenc volt (1805-1875), akiről a finnugrista Domokos Péter így írt: „Kitűnő külföldi, elsősorban német és osztrák kapcsolatai 1849 után feltehetően további bécsi (illetve Bécsből Pestre 'telepített') nexusokkal is kiteljesedtek, s az osztrák 'illetékesek' nyilván hallgattak tanácsaira egy-egy fontosabb egyetemi, akadémiai, könyvtárosi, illetve szerkesztőségi állás betöltésekor. A származás kérdése ...1849 után nő, s igen sokáig nem szűnik meg.... Ebben az időszakban fő párfogoltjainak egyike Hunfalvy (Hunsdorfer) Pál. Pesti kinevezését (az MTA könyvtárába) 1851-ben éppúgy Toldynak köszönheti, mint a jogi pályáról a magyar őstörténeti-nyelvészeti kutatásokra történt átirányítását." (Hunfalvy és Reguly esetében nem számít, hogy mindkettő „önátképzett őstörténész", ez csak Götz László esetében bűn!).[463] Hunfalvy erőszakossága révén azonban Budenz 1862-ben már a magyar akadémia levelező tagja, ugyanakkor 1861-től 1875-ig az akadémiai könyvtár könyvtárnoka, ahol Hunfalvy Pál 1851-től haláláig főkönyvtárnok volt.[464] 1868-tól ad elő a pesti egyetemen, akkor még altaisztikai tanszék néven.

Az 1860-as években úgy tűnt, nem lesz finnugor hegemónia, hiszen a küzdőtéren igen jól felkészült tudósok jelentek meg, így Ribáry Ferenc (1827-1880), Lugossy József (1812-1884), Czuczor Gergely (1800-1866), Mátyás Flórián (1818-1904) és Szilády Áron (1837-1910). Szilády Áron kivételével ezek a magyar tudósok, ellentétben Hunfalvyval mindannyian súlyos börtönbüntetést szenvedtek el a szabadságharc miatt! Ribáry kiállott a magyar nyelv ősi eredetisége mellett s elvetette azt, hogy a magyar nyelv a finn és a turk „egyesültéből származott." Bírálta Hunfalvyt, „akit a keleti képzelődés néha elragad" s azt állítja, hogy Árpádék tán értették az osztyákot és a zürjén a magyar testvére. Nem

[462] Budenz József, Török-magyar nyelvhasonlítás és hasonlító magyar-altáji hangtanról. Székfoglaló. Magyar Akadémiai Értesítő 2 (1862) 158-159: „Mikor 1856-ban először hangzék magyar szó fülembe, még álmomban sem képzelhetem vala, hogy valaha itt Magyarországon ...a magyar nyelvtudományról értekezőleg szólhatni szerencsém lesz..... Néhány éve múlt, hogy a magyar nyelvet saját honában tanulgatom ...aminek vaj mily jól tudom, mennyire a kezdetén vagyok még."

[463] Domokos Péter id. mű (1998) 107.

[464] A. Molnár Ferenc, Régi finnugor nyelvészek mint könyvtárosok. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerkesztette: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1991, 492-493.

az, sőt a mordvin nyelv sem tartozik a magyar ághoz,[465] Még keményebben fogalmazott a Tanodai Lapok-ban,[466] amikor ezt írta: „A nyelvészet nem pótolja ki egészen a történettudományt,[467] hanem hathatós *segédtudománya,* melyre azonban hypothesiseket építeni csakugyan hiú merészség. Hunfalvy úr nyelvünket holt tömegnek nézi, melynek megfejtését mindig *csak* a rokon nyelvek nyomán kell megkísérteni, a reciprocitást (a fordítottját) nem ismeri, melynél fogva a rokon nyelveket kellene gyakran a *magyar által megfejteni!"* Hunfalvy persze igyekszik visszavágni és „a lidérces anya gőgös leányának" nevezi azt a nézetet, hogy a magyar nyelv eredeti nyelv. Hívei, Fábián István Finn Nyelvtanának dicsőítésekor ezt írták: „Ki nyelvünkhöz tudományosan és alaposan akar szólani, nem szabad többé a rokon finn nyelv tanulását mellőznie. Fábián István úr a magyar tudomány buzgó háláját érdemli jelesül dolgozott munkájáért, mely nem csak Hunfalvy Pál, hanem Reguly Antalnak is teljes helyeslését kiérdemelte, mit azok kedvéért említünk meg, kik Hunfalvy úr illetékességét holmi oldaldöfésekkel gyanúsíthatni vélték."[468] Hunfalvy kezd beszorulni sáncai közé, így panaszkodik: „ma igazán védelmezni akarom, ha lehet, magamat azon gyanú ellen, hogy hebehurgyán szökdécselek, s nem járok illő tudományos lépéssel, azután dolgozataimat azon szörnyű vád ellen, hogy azokban 'egy mákszemnyi valóság nincsen'."[469] Lugossy József a finnező nyelvészekről keményen szól: „A nyelvtudomány történelme hallatni fogja egykor ítéletét ez irány félszerűsége fölött s megpirítani elbizakodott gőgjét."[470] Élesen megkülönbözteti a rokon és a testvér nyelveket: „Testvérnyelvek nem élnek már ma a magyar nyelv oldalánál, hogy azok kincséből meríthető eredmények könnyeden pótolhatnánk ...magyar nyelvünk nem gyenge sarj az osztyák és vogul mellett harmadikul... nem finn, nem török-tatár, hanem rokona egyfelől a sok népű s nyelvű csúdnak, másfelől a sok népű és nyelvű ujgurnak." „Rokon nyelveink a kazár, a kabar, az avar, a besenyő ...s ezen tőrokonainkra a sokszor ajánlatba tett **szküth** nevezet volna a legszerencsésebb." Lugossy kiemeli, hogy a magyar számrendszer őrzi egyedül

[465] Ribáry Ferenc, A mordvin nyelv a magyar ághoz tartozik-e? ÚMM 9 (1859) I. 258-293.

[466] Tanodai Lapok 16 (1859) I. 184.

[467] Ez ellen írta Hunfalvy Pál, A nyelvtudomány többet bizonyít mint a krónikák: Magyar Nyelvészet 3 (1858) 223-233.

[468] ÚMM 9 (1859) I. 363.

[469] Hunfalvy Pál, A magyar szóbeli hangsúly apologiája. ÚMM 9 (1859) I. 30.

[470] Lugossy József, Nyelvészeti iránynézetek. ÚMM 9 (1859) I. 3-29.

a kilencjegyűség[471] és a helyiérték ősi alkotmányát. Az egy = igin – igen – egyenes – így (ügy) – igyekezem (egyenes irányban haladok), a három, a hat és a kilenc szkíta-hún örökség: „...a kilenczet hún-magyar nyelvünk egyik becses maradványgyöngyének első tekintetre is méltán elfogadhatjuk." Jellemző példaként hozza fel a magyar lélek szót, amelyet régebben a finn hangi szóból magyaráztak. Mára ez, kivételesen, megváltozott.[472] Hunfalvy tudta, hogy a fő csapást a magyar nyelv eredetiségére és azon sajátosságára kell mérni, hogy a magyar nyelv gyökökből épül! „Állítom, hogy a magyar egybehasonlító nyelvészet legkonokabb ellensége a magyar nyelv úgy vélt eredetisége ...ez magában üres szó! Mely nyelvekhez képest eredeti a magyar nyelv?"[473] Ballagi Móric azonnal megfelelt[474] a gúnyolódó Hunfalvynak: „Hunfalvy tagtársunk legközelebb szokott élességével kikelt azok ellen, kik a magyar nyelvet eredetinek mondják és kíméletlen gúnyorral ostorozván az ezen kifejezésben nyilatkozó nemzeties elfogultságot, azt kérdé: mely nyelvekhez képest eredeti a magyar nyelv? ... Szerintem semmi sem világosabb, mint az, hogy vannak eredeti és vannak származék nyelvek. Eredeti nyelvnek nevezem valamely nemzetnek nyelvét, ha az a nemzet kebelében szülemlett, vele nőtt és fejlődött és mint önszellemének terméke azzal egy élő egyéget képez. Ellenben származéknyelv áll elő, midőn valamely nemzet történelmi viszonyok hatalma folytán saját nyelvét más nemzet nyelvével *cseréli* fel, s az idegen nyelvkincset, mint kész, szellemében visszhangra nem találó anyagot sajátítja el." Mind Ballagi, mind Czuczor Gergely világosan látta, hogy a nyelvkutatás fő kérdése a nyelvanyag mineműsége, azaz miből áll az eredeti nyelv, bár Czuczor a nyelvújítás gondolatától sem zárkózott el.[475] A magyar nyelv szógyökökből áll, amelyeknek mindig volt jelentésük, értelmük, legfeljebb ma már nem ismerjük őket. Czuczor Gergely teljesen újszerű

[471] A kilenc számnevünket Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, Trezor. 1994, 165. és az Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Hrsg. L. Benkő. I. Budapest, 1993, 752. egyaránt elhomályosult összetételnek és bizonytalan eredetűnek nevezi! s zavaros osztyák párhuzamokat hoz fel.

[472] Bárczi id. mű 188. – EWLT II. 1994, 887.

[473] Hunfalvy Pál, Egy vogul monda (Vogul nyelvtani és szótári kísérlettel). ÚMM 9 (1859) IV. 285-396., 326-352.

[474] Ballagi Móric, A magyar nyelvészkedés köre. ÚMM 9 (1859) 418.

[475] Czuczor Gergely, Újítás a nyelvben. Tudománytár 2 (1834) II. 3-30. Már ekkor kinyilvánította a magyar nyelv eredetiségét.

álláspontját már 1851-1854 között kidolgozta[476] majd „megmérkőzött" Hunfalvyval.[477] Czuczor Gergely álláspontja szerint a magyar nyelv a szógyökökre (gyökérszókra) épül. „Ha nyelvünk csínját-bínját igazán tudni akarjuk, mindenek előtt ezzel kell a legapróbb részletességig megismerkednünk, mert csak élő anyai vagy hazai nyelvünkben ismerhetünk szabatosan minden hangot és ízecskét. Azért véleményem szerint is összehasonlításon kell kezdeni a nyelvvizsgálást, t.i. *saját nyelvünk* szavainak összehasonlításán." A magyar nyelvünkben a gyököt rendszerint változatlanul hagyjuk, és új és új ragok által alkotunk új és új származékokat. Egy példa: *az olvadékonyság* szavunk, amelyet így bonthatunk szét: olvadékony-ság, olvadékony, olvad-ék, olv- ad, azaz olv, amelynek gyöke az ol, amelyből ered az ol-d szavunk.

A finnugor szótáraink szerint az olv-ad a vogul tol vagy szol szavakból származik,[478] illetve az ol alapszó ősi finnugor örökség s testvérei a vogul, talasz, az osztyák lole, lola, a votják szilmini és a finn szula. Így az alapalak szula lehetett (?!).[479] Czuczor tehát azt vallja, szavaink gyökeit és alapjelentéseit magából a magyar nyelvből kell kimutatni és megfejteni. A Czuczor Gergely és Fogarasi János által készített szótárban[480] a magyar nyelv címszó alatt a következőket olvashatjuk: „Sajátságai. 1/ A szóhangok bősége, magánhangzó (önhangzó) 15 illetve 28, mássalhangzó 25. 2/ Az egyszerű szógyökök száma meghaladja a kétezret, melyek mind egytagúak s zömmel hangutánzók, 3/ A magyar nyelv a ragozott nyelvek osztályába tartozik, a gyökszókhoz járulnak a ragok és a képzők, de messzemenően a hangzóilleszkedés szabályai szerint: madár – madarak, haza hazának, etc. 4/ Összesen 22 eset van nyelvünkben, 5/ Három igeragozásunk van: az alanyi, a tárgyas és az alanyi-tárgyas, 6/ Hat múlt időnk volt, sajnos ma már kiveszett nyelvünkből! Például: zárja az ajtót, múlt idők: zár-a az ajtót, zárta az ajtót, zár vala, zár-a vala, zárta volt, zárta vala. De régen jövőidőnk is kettő

[476] Czuczor Gergely, A magyar nyelv etymológiai és hasonlító vizsgálata elvéről. Akadémiai Értesítő 1851, 279-298. – uő A magyar szóértelmezés és szóelemzés elveiről. Akadémiai Értesítő 1852, 66-77.

[477] A hazai irodalom, tudomány és művészet szemléje 1849-1853. II. Magyar nyelvtudományi mozgalmak. ÚMM 4 (1854) I. 157-178.

[478] Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, Trezor. 1994, 223. (Első kiadása 1941-ben.)

[479] A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 2. Főszerkesztő: Benkő Loránd. Szerkesztők: Kiss Lajos és Papp László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1970, 1079. – vö. A magyar szókészlet finnugor elemei. Etimológiai szótár III. Főszerkesztő: Lakó György. Szerkesztő: Rédei Károly és Sal Éva. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1978, 500-501.

[480] Czuczor Gergely–Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. I-VI. Pest, Emich Gusztáv. 1862-1874.

volt: zárand az ajtót és zárni fogja. 7/ Nyelvünk kerüli a hangzótorlódást, 8/ A magyar nyelvben a képzők száma meghaladja a kétszázat s ennél fogva felülmúl minden ismert nyelvet a világon. 9/ A magyar nyelvben a hangsúly nem függ a szótagok számától.[481] Hunfalvy Pál hevesen támadta Czuczorékat: „A kőszirtek, melyekbe nálunk a nyelvvizsgálás ütközik leginkább a betűk jelentése és a szógyökök!" „Valamely nyelvek szógyökereiről egyedül a rokon nyelvek vizsgálatával együtt lehet okosan beszélni, azok tudása nélkül nem találhatni alapot, melyre építeni lehet." „Fel kell hagyni a vélt gyökök fejtegetésével!" „Szógyökér egész szó lehet csak, a kölcsönvett szókat nem szabad elemezni a mi nyelvünk módja szerint."[482] Hunfalvy nagyon is jól tudta, hogy ő „nem honi álláspontot" képviselt, ezért csapkod: „én vagyok honi állásponton, a Czuczorék ellenben nem honin. Mert ki a magyar nyelvet *a lapp* nyelvvel hasonlítja össze, az inkább áll honi téren...." Egy másik cikkében így kiált fel: „Hát nem eredeti-e a magyar nyelv? kérdik sokan, nem boszszúság-e, hogy világosságért messze, talán a lappokhoz menjünk koldulni?"[483] És ne gondoljuk, hogy mára ez a kérdés már idejét múlta! Czuczor Gergely és Fogarasi János nagy szótárukban összesen 110 784 cikket dolgozott fel, ami egyedülálló teljesítmény, kivált ha összevetjük a hasonló szótárakkal,[484] ám hatalmas és csodálatos munkájukat nemcsak elhallgatják, elmellőzik, hanem ócsárolják is. Balázs János például ezt írta: „Czuczorék nagyszótára szókincsünk bemutatásával, a szavak találó értelmezésével megközelítette (?!) ugyan a legmagasabb európai színvonalat is, a két szerkesztő azonban *téves filozófiai* alapelvekből (?) indult ki és a magyar nyelvhasonlítás akkori kétségtelen (?) eredményeit sem vette figyelembe. Gyökelméletük teljesen korszerűtlen volt!"[485] A mai magyar nyelvtudomány vezető és mértékadó képviselői kivétel nélkül elutasítják a szógyökökre és szóbokrokra alapított

[481] Uott IV. Pest, 1867, 62-65.

[482] ÚMM 4 (1854) I. 168.

[483] Magyar Nyelvészet 5 (1860) 251-252.

[484] Mátyás Flórián, Magyar nyelvtörténeti szótár. 1-2. füzet. Pest 1868. (csonka maradt!) – Uő Magyar nyelvtörténeti szótár-kísérlet. Pest–Pécs, 1871. – Szarvas Gábor–Simonyi Zsigmond, Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégibb nyelvemlékektől a nyelvújításig. I-III. Budapest, 1890, 1891, 1893. – Melich János–Gombocz Zoltán, Magyar Etymológiai Szótár. I-III. Budapest, 1930, 1934, 1944. – Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Budapest, 1941. kb. nyolcezer szót tárgyal. – A magyar szókészlet finnugor elemei. I-III. kötet 670 címszót!, – a Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára három kötetben sem taglal húszezer magyar szót! Vö. a IV. Mutató c. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó. 1984, 37-146.

[485] Balázs János, A magyar nyelvtudomány történeti fejlődésének eszmei alapjai. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Budapest, 1991, 76.

vizsgálatokat, holott manapság legkorszerűbb nemzetközi nyelvészeti vizsgálatok ismét visszatértek a lexikai elemek belső rekonstrukciójához!

Az Amszterdami Egyetem Kelet-Európa Intézetének tanára, Marácz László (született 1960-ban Utrechtben) „A Magyar Fordulat – Politikai vélemények Közép-Európáról" c. könyvében világosan kimondja, hogy *a finnugor elmélet tarthatatlan* és aluldeterminált, mivel a hangtörvények és a hangzóváltozások elévültek. A finnugristák kijelentik: csakis a vogul nyelv szógyökei ősiek, tehát csak azok a magyar szavak tekinthetők a mi eredeti szavainknak, amelyek megtalálhatók az obi-ugor nyelvekben! Ez nagyon fontos kitétel. Erre már 140 évvel ezelőtt rájöttek: „a mi nyelvünkben az Ázsiában maradt rokonaink nyelveiben máiglan él és feltaláltatik, csak az lehet eredeti nyelvsajátunk. Azt pedig, amit ott nem találtatik, itt Európában vettük fel,"[486] azaz jövevényszavunk. Ez a *velejéig hamis* állítás a többszáz ezer szavas magyar nyelvet egy csekély szókincsű primitív nyelvvé degradálta.

A szógyök-halmazok adják a szóbokrokat: kar, kar-ika, kar-ima, kar-ám, ker, ker-ek, ker-ül, ker-ít, ker-ing, kör, kör-öz, kör-nyül, kör-nyez, kör-ül, etc. Mindazok a szópárhuzamok tehát, amelyeket Schlözeréktől kezdve kimutattak, kicsi súlyúak vagy éppen súlytalanok. Marácz László a képzett nyelvész felszólítja tudós társait: térjenek vissza Czuczor Gergelyhez! Mert csakis az a nyelv rokona a magyarnak, amelynek hasonló teremtő gyökei, illetve szóbokrai vannak. Sőt, Marácz László még azt is megmutatja,[487] mire képes a szógyökökön alapuló vizsgálódás? A Hérodotosz által feljegyzett eredetmonda egyik változata szerint Targita/osz/-(Hargita?) szkíta király idejében aranykincsek hulltak az égből: eke, járom, bárd vagy szekerce és ivócsésze, vagyis: ég, ek-e, ig-a, fok -os, ak-ó, tehát ugyanazon szógyök (ek-ok-ak) szóbokrai e tárgyelnevezések, a szkíta eredetmonda tehát leolvasható a magyar nyelvből. Csodálható-e, ha Marácz László munkásságát is „elhibázottnak és tudománytalannak" bélyegzik a „mérvadó bürokraták", akik szerint Marácznak nincsenek tudományos érvei, tudományos érvelés nélkül utasít el, illetve fogad el teóriákat. A bírálók, akik szinte öklenedzik magukból a minden alapot nélkülöző ítélkezéseket, akik kutató társaikat, az emberi jóízlés alapelveit is mellőzve, elmeháborodottaknak, kacagtató dilettánsoknak, botcsinálta tudósoknak, szubkulturális téveszmék terjesztőinek, nemzetbu-

[486] Fábián István, Nyelv. Nyelvkülönbség és nyelvrokonság. Nyelvvizsgálati rendszerek. ÚMM 9 (1859) IV. 511.

[487] Marácz László, A finnugor-elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból. Kézirat. Köszönöm a szerzőnek, hogy megküldte. – Ugyanez megjelent: Turán 1 (1998) 5. szám, 11-28.

títóknak, ostobáknak, balgáknak és badaroknak, képzetlen, műveletlen és mániákus alakoknak nevezgetik,[488] képtelenek komoly cáfolatra, ezért a valóban hozzá nem értő álmodozókat összemossák a szakemberekkel.

Természetesen már a múlt század második felében számos kiváló magyar nyelvész észrevette a finnesítők mögöttes szándékait is, ezért fogalamzott így például Szilády Áron: „Fő kötelesség pedig az, hogy a mi saját magunké, se el ne idegenítsük, sem mások ilynemű törekvése iránt felbátorító közönbösséget ne tanúsítsunk. Nyelvünk elszigetelt állása, valamint másrészről sokféle érintkezései, számos többé-kevésbé indokolt s még több oktalan kísérletre szolgáltattak alkalmat. Hasonlító nyelvészkedésünk ...tette, amit jónak vélt... de én épp oly kevéssé várom egyedül s minden más tenni való előtt nyelvhasonlításunktól nyelvünk anyagának feldolgozását s rendszerének megismertetését, mint tíz évvel ezelőtt. Nem pótolhatja a nyelvtörténeti szótár véka alatt rejlő világát, nem a táj szavak s szólásmódok, valamint a helynevek gyűjtését sem. Ezek nélkül nagy bátorság, hogy ne mondjam, vakmerőség kell nyelvhasonlításunkhoz."[489] A magyar nyelvben általában az egy szótagos gyökök az eredetiek, amelyek nem úgy jöttek létre, hogy évszázadok, évezredek alatt elcsenevészesedtek, hanem eleve ilyen teremtő gyökök voltak. Ezért a magyar eredeti nyelv, de „el kell ismerni, hogy volt idő nyelvészkedésünk közelmultjában, midőn nyelvünk eredetiségéről beszélni – csaknem bűnnel határos merényletnek tartatott."[490] Szilády Áron meginti Hunfalvyt: „nyelvészetünk soha sem fog többet bizonyítani, mint a krónikák... örökké üres kézzel fogja magától elbocsátani nyelvészetünk a hozzá segélyezés, felvilágosítás végett járuló történészt."[491] Hunfalvy Pál igyekezett minden támadást visszaverni, de a hevülete nem volt egyforma. Egyeseket jobban, másokat kevésbé bírált. Mátyás Flóriánt (1818-1904) nagyon nem kedvelte, aki kiválóan képzett forráskritikus[492] volt és ezért szavának is nagyobb

[488] Rédei Károly, id. mű (1999). A szerző annyira kevéssé képes átlátni saját mondatait, hogy a 94. oldalon leírja önítéletét: „A pocskondiázás és a sértegetés mindenkor a szakmai gyengeség és a tehetségtelenség jele." Ez az egyetlen mondata, amellyel maradéktalanul egyet értek!

[489] Szilády Áron, Magyar szófejtegetések. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. 9 (1872) 4.

[490] Szilády Áron, Nyelvészkedésünk czélja és eszközei. Magyar Akadémiai Értesítő 2 (1862) III. 352, 354.

[491] Uott 356.

[492] Jellemző, hogy e kiváló férfiút még manapság is becsmérlik. A magyar életrajzi lexikon. Szerkesztette: Kenyeres Ágnes. II. Budapest 1969, 172. oldalon azt állítják, hogy Mátyás Flórián „autodidakta módon szerezte meg széleskörű nyelvi és történeti ismereteit." – Vö. Szinnyei József, Magyar írók élete és munkái. VIII. Budapest, 1902, 881. 884. h.

volt a súlya. Munkácsi Bernát (1860-1941)[493] lelkesülten írt erről a harcról: „már derengeni kezdett összehasonlító nyelvtudományunk egén a kelő nap hajnala (!). Hunfalvy Pál az 1851. év január havában kezdi meg ama akadémiai értekezésének sorozatát, mely hosszú és erős küzdelem után hazánkban is *érvényt szerez* a külföldi tudományos világ ama közmeggyőződésének (sic!), hogy a magyar nyelv az altaji nyelvcsalád u.n. ' finnugor' vagy ' finn-magyar' csoportjának egyik tagja, melyben minden egyéb nyelvkörből való elemek csak külső ...idegen jövevényszavak."[494] Mátyás Flórián azt vallotta, hogy a magyar nyelvnek a finn-féle nyelvekkel való összehasonlítása „bármely aprólékos s szőrszál-hasogatásig pontos volt is, még eddig mind hiányos, mert egyoldalú, a származási rokonság ezek alapján elhamarkodottan lett kimondva. Épen annyi s ép oly fontos anyagi s idombeli (nyelvtani) közösséget lehet kimutatni az árja nyelvekkel is, de azért ebből nem következik egyéb, mint a finn-magyar hasonlatokból, vagyis hogy mind e nyelveket beszélő népek valaha érintkezésben lehettek egymással."[495] S Mátyás Flóriánnak igaza volt!

Az azóta eltelt közel másfél évszázad alatt hová jutott a magyar nyelvészet? Szavaink feléről „kimutatja", hogy ismeretlen eredetű![496] Ugyanakkor semmiféle egybevetést más nyelvekkel el nem végez, mondván: az tudománytalan. Holott mind a török, mind a mongol, mind a sumér nyelvvel való egybevetések igenis fontosak.[497] Példaként nézzünk néhányat prof. dr. Marácz László képzett nyelvész válogatásából:

---

[493] Munkácsi eredeti családneve Munk volt s ezt csak 1881-ben változtatta meg. A pesti zsidó hitközség tanfelügyelőjeként is működött. Mindez, éppen úgy, mint a Budenzhez fűződő igen szoros kapcsolata, minden életrajzi lexikonból közismert, bírálóm, Láng Gusztáv mégis helyénvalónak találta, hogy ezt kipellengérezze. Talán jobb lett volna ehelyett szakmunkákat tanulmányoznia, hiszen abból megtudhatta volna (azt is), hogy Munkácsi büszke volt zsidóságára. Lásd: Munkácsi Bernát, A nyitrai, a nagyváradi és a budapesti Munk-család és a Felsenburg-család genealógiája. Ősök és ivadékok. Kiegészítette és átdolgozta: Munkácsi Ernő. Magyar zsidó családok genealógiája 1. Országos Magyar Zsidó Múzeum XI. Budapest, 1939 (!).

[494] Munkácsi Bernát, Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. Magyar szójegyzék. Budapest, MTA. 1901, 23

[495] Mátyás Flórián, Magyar-árja nyelvhasonlatok. Pécsett, 1857, 26.

[496] Hary Györgyné, Kiegészítések egy nyelvvita történetéhez. Valóság 10 (1976) 99.

[497] E tekintetben is sokat köszönhetünk Götz Lászlónak, Keleten kél a nap. I-II. Budapest, Püski. 1994. – Kollányi Károly, A Kárpát-medence Európában c. könyvében kimutatta, hogy a világ összes nyelve közül az ősműveltség nyelvelemeiből a mai magyar őrzött meg a legtöbbet: 68%-ot!

magyar	*török*	*csagatáj*	*kalmük*	*mongol*	*sumér*	*finn*	*észt*	*vogul*	*osztyák*	*ujgur*
mi	miz	biz	manä	bida	me	ma	me	män	men	–
te	sä	se	–	ei	ze	si	si	–	–	–
has	qarin	–	xoto	qotu	hašu	–	–	–	–	–
hasal	kïš	–	–	–	haš	–	–	–	–	–
hát	kid	kät	–	gädä	gudu	–	–	–	–	kid
kéz	–	kütöl	gešun	kötel	giš	käsi	–	kät	ket	–
orr	ör	ör	–	örü	ur	vuori	–	vyr	vor	–
szem	sima	–	süwe	sübe	ši	silmä	silm	säm	sem	–
anya	ana	–	–	–	gana	–	–	–	–	–
apa	aba	–	–	aba	abba	–	–	apa	–	aba
kel	käl	–	–	kel-ki	gal	–	–	kal	kul	käl
megy	man	min	–	–	ma	mennä	–	–	man	min
kettő, két	qatin	–	–	–	kud	–	–	kit	kat	–
három	–	–	gurwn	gurban	gur	kolme	–	xurem	xolem	–

Mátyás Flórián több munkájában[498] is szól a nyelvhasonlításról, az etimológiákról, ő már akkor tudta, hogy a „biztos etimológia" azt jelenti, hogy a tudomány mai állása szerint, illetőleg az etimológus megítélése szerint nem fér kétség az eredeztetés helyességéhez.[499] Így írt: „Azon következtetésre, hogy ősi nyelvünk jelenleg csak finn, fájdalmasan felsóhajtunk! Méltó büntetése ez a hanyagságnak, mely a magyar-finnítést elnézte s a nemtudommi-ségnek, mely azt folyton pártolja." „Magyar embertől megérdemlené őseiktől öröklött *egyetlen kincse,* hogy eredetének és benső mivoltának félreismerőit tudományos módon igyekezzék helyreigazítani s ne sajnálja költségét és fáradtságát, más műveltebb nyelvek megtanulására vagy az azokkal foglalkozók bíztatására, pártolására fordítani, hogy elleneink szenvedélyes piszkálódásait necsak elutasíthassa, hanem okszerű bírálat által valódi értékökre is szállíthassa.... Természetes, hogy a tévedést csak az szüntetheti meg, aki az ügy melletti lelkesedésen kívül a magyar nyelvet anyatejével szopta... (célzás az idegen Budenz-re!). A finnezés korunkban is divatossá, sőt általánossá kezd válni, egyetlen nyelvészeti intézetünkön uralg, segélyeztetik! Fölösleges gondoskodás! Megjutalmazná azt sokkal gazdagabb orosz kormány is, hisz e törekvés az ő alattvalóit közelebbről érdekli."

[498] Mátyás Flórián, A magyar nyelv finnítési törekvései ellenében. Pécs 1857. – uő Észrevételek a finnező véleményre a magyar ősvallásról, nyelvészeti viták és újabb magyar-árja nyelvhasonlatok. Pécs 1858.

[499] Kiss Jenő, Az urali etimológiai szótár. Magyar Nyelv 88 (1992) 404.

„Édes anyanyelvünknek, sok más veszteségek után (!) mai napiglan el nem vitázhatott osztatlan birtokunknak, áldozatkész kegyelettel tartozunk s a róla terjesztett álhíreket nem csak szóval, hanem tettleges közbenjárással is megczáfolni kötelességünk..... Tehetősb honfiainkat, valamint a magyar akadémia magyar irányú nyelvész tagjait édes anyanyelvünk becsületére kérem, legyenek segédkezésemre, ezen nemzeti, sőt európai ügyben s fordítsanak kis részt anyagi vagy nyelvismereti kincsökből, a felőle terjengő balvélemények megszüntetésére."[500] Hunfalvyékat azonban mindez inkább felbőszítette[501] S még hevesebben támadtak.[502] Hiába kérleli tudós társait Mátyás Flórián: „Mióta e munka szerzője a magyar nyelvet képzelt rokonsági kötelékeiből bontani kisérelte s részvétre hítta föl nyelvtudós honfi társait e működésben, az ellenpárt tovább gerjeszté vizsgálatait.... Jutalom vagy dicsőség finn-ellenes ügyben napjainkban nem várható. Minden lehető lenézések, megrovások daczára állíttassanak meg még egyszer finnező elleneink sebes haladásukban. Míg e kis egyéniséggel s munkájával bíbelődnek, legalább békén hagyják ősmultunkat. Nem magán érdek, hanem egy hajdan dicső s ma sem finn keverék vagy korcs nemzet ügye forog itt fenn. Engedjék meg azonban kissé neheztelnünk oly helyzetet, melyben a magyar nyelvjellem tiszta ép voltáért Magyarhonban csak egyes kis tehetség, ez is sokképpen gátolva működhetik, míg a merő hypothesisek körében tétovázó ellenfél szellemileg tekintélyes segédtársak, anyagilag magyar alapítványi pénzerő (!) által támogattatik." Hunfalvy Pál a kiegyezést előkészítő időszak elején, 1861-ben ki is mondja, valójában mi az ő munkálkodásának a célja: „nekünk a nemzetiségek egyenlőségét gyakorlatba kell hozni úgy, a mint valóban meg is állhat." „A magyar nyelv- és történelmi tudomány pedig országunk és nemzetünk bel- és külviszonyai által határoztatik meg. Országunk belviszonyai okvetlenül követelik, hogy nyelv- és történelmi tudományunk ezen országnak és az azt lakó népeknek nemcsak jelenét, hanem multját is teljesen bírja. Ennélfogva nyelvtudományunk köteles nemcsak a magyar nyelvrül, hanem az oláhok, a kárpáti és déli szlávok nyelvérül is tudományosan kimerítő munkát bírni."[503] Ha mindezen célok érdekében nem egyoldalúan és erőszakosan lép fel, ekkor már úgy is mint az 1861-ben alapított új **Nyelvtudományi Közlemények** szerkesztője, és nem favorizál-

[500] Mátyás Flórián id. mű (1858) VII-XVI.

[501] Hunfalvy Pál, Mátyás Flórián hasonlító nyelvtudomány-beli működései. Magyar Nyelvészet 3 (1858) 67-113. – uő Apológia. Magyar igeidők. Magyar Nyelvészet 5 (1860) 251 skk.

[502] Hunfalvy Pál, Könyvismertetés. Magyar Nyelvészet 4 (1859) 232 skk.

[503] Hunfalvy Pál, A 'Magyar Nyelvészet' politikája 1861-re. Magyar Nyelvészet 6 (1861) 10-11.

ja túlon-túl a magyarokat megvető Budenz Józsefet, aki iskolát létesített maga körül, egyik hű tanítványa éppen Munkácsi Bernát lett, talán ösztönzőleg hatott volna a magyar őstörténeti kutatásokra. Budenz ugyanis, ellentétben Hunfalvyval, képzett nyelvész volt (mellesleg a sumér-magyar rokonságnak is híve hosszú időn át!),[504] aki tudatában volt annak, mit jelent háttérbe szorítani a finnugrizmus ellenzőit, legyenek azok „csak" a nemzeti tudományok elkötelezettjei vagy a Vámbéry Ármin irányította „törökösök". Munkácsi „egy szomorú kor érthető tévedéseinek" nevezi Mátyás Flórián adatait.[505] S kevesen voltak, akik átérezték volna Toldy Ferenc 1868-ban elmondott szavait: „Ne ámítsuk magunkat: ezer éves európai birodalmunk nagy – a túlélteknél is nagyobb – veszélyek előestvéjén áll. ...Mely fontos e tekintetben a nemzetnek minden erejét arra fordítani, hogy fentartsa és folyvást nevelje európai súlyát... a fegyveres erőt... mennyire szükséges teljes odaadással s a legelszántabb önfeláldozással megalkotni és minden eshetőségre készen tartani! De van még egy kötelességünk, minnen magunk iránt s ez az írókat s legkülönösben bennünket illet, az akadémiát s ez: a nemzeti tudománynak és irodalomnak folyton buzgó és lankadatlan mívelése." „A nemzeti tudomány az, mely magát a nemzetet és hazáját tárgyalja." S nemzeti tudományok nélkül „nincs indokolt nemzeti önérzet és honszerelem, ezek nélkül viszont nincs ösztön és erő önfenntartásunkra, s végre hiányzik ezek nélkül ismerete is azon feltételeknek, melyek nélkül ma sem államot szerencsésen kormányozni, sem a nemzet jólétét kellőleg kifejteni nem lehetséges."[506] Az ezeréves ünnepünk mámorában ugyanezt hajtogatja a költő Vajda János (1827-1897): „[a magyar] az egyetlen művelt nyelv a világon, melynek még rokonát sem bírta mindeddig fölfödözni a tudományos kutatás, melynek katonai, művészeti, böl-

32. kép – Vajda János

[504] Hajdú Péter, Budenz és az indouráli hipotézis. In: Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Szerkesztette: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, 1991, 254-255.

[505] Munkácsi Bernát id. mű (1901) 30.

[506] Toldy Ferencz, Tudománybeli hátramaradásunk okai. Értkezések 1868, 12-13.

cseleti műszavai szebbek tökéletesebbek mint az összes európai népek által közösen használt, a rómaiból átlopkodott, korcs-kifejezések: hogy most mi szégyeneljük azt, amire jogosan büszkék lehetünk és mint az őrült, leszaggatjuk testünkről a rászabott szép ruhát és felöltjük a másoktól lopottat, ez oly megfoghatatlan, természetellenes valami, hogy ...okvetlen csak múlékony lehet, nem tarthat örökké, nem lehet állandó."[507]

Az ugor-török háborúnak nevezett villongás taglalása már nem e fejezet témája, az azonban ide tartozik, hogy a magyarság nemzeti létének megtartásáért vívott harcában a legsúlyosabb vereséget akkor szenvedte el, amikor a múlt század végén, 1872-ben létrehozták Budapesten a világ első finnugor (akkori szóhasználattal: altaisztikai) egyetemi tanszékét Budenz József vezetésével,[508] bár a tanszék hivatalos neve „altáji összehasonlító nyelvészet" volt.[509] Mégsem kétséges, hogy a finnugrisztika diadalmaskodásában ennek rendkívül nagy hordereje volt s ez mindmáig tart. A múlt század végi erőfeszítések gyümölcseit elmosta Trianon, így nem tudott a magyar őstörténet szerves részévé válni például Zichy Jenő gróf (1837-1906) rendkívül fontos kaukázusi és kínai expedíciójának soksok anyaga, holott 1895/96-ban az expedíció tagja volt Bálint Gábor, Szádeczky Lajos, Wosinszky Mór, Wutke Károly festőművész, majd a 10 hónapos 1897/98-as utazásnak Pósta Béla, Jankó János, Pápay József, Csiki Ernő.[510] Most a 2000. esztendőben sincs semmi jele annak, hogy a 130 évvel ezelőtti hegemónia leáldozóban volna. Virulnak és működnek a nyugat-európai finnugor intézetek és tanszékek s még arra sem tellett, hogy a 30-35 évvel ezelőtt kinevezett marxista „tudósokat" lecseréljék.[511]

---

[507] Vajda János, Magyarság és nemzeti önérzet. Kóros áramok. Budapest, Singer és Wolfner. 1896, 70.

[508] Domokos Péter, „Kell lenni valahol egy őshazának". In: Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára. Szerkesztette: Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Budapest, 1991, 148.

[509] Hajdú Péter id. mű (1991) 256. – vö. Domokos Péter id. mű 108.

[510] Csinády Gerő, Zichy Jenő oroszországi és kínai expedíciójának története új megvilágításban. Földrajzi Közlemények 87 (1963) 37-48. – Végre megjelent: Zichy-expedíció. Kaukázus Közép-Ázsia, 1895. Szádeczky-Kardoss Lajos úti naplója. Budapest, 2000.

[511] Mint láttuk nagy költséggel újra kiadták Gyarmathy Sámuel, Affinitas. A magyar nyelv grammatikailag bizonyított rokonsága a finn eredetű nyelvekkel. Továbbá a tatár és szláv nyelveknek a magyarral összehasonlított szójegyzékei. Latinból magyarra fordította: Constantinovitsné Vladár Zsuzsa és Koszorús István. Bibliotheca Regulyana 3. Szerkesztő: Szíj Enikő. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 1999.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

EGYETEMI KÖNYVTÁR

A MAGYAROK ORSZÁGA

A millennium évében sem nagyon találni olyan szakmunkát, amely feleletet adna arra a kérdésre: miképpen volt lehetséges a magyarságnak Európa kellős közepén, keményen ellenséges hatalmak gyűrűjében, megmaradnia, ha a szervezettséget, a központi hatalmat csak 1000 táján sikerült volna létrehozniuk, maga a magyar nemzet pedig, állítólag, csak a XIII. században jött volna létre?[1] Sőt, éppen arra mutatnak rá általában a szerzők, hogy az „általános európai fejlődés keretében" jöttek létre „sorozatban" az új közép-európai[2] államok a X. század végén és a XI. század elején.[3]

---

[1] Kristó Gyula, A magyar nemzet megszületése. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 12. Sorozatszerkesztő: Kristó Gyula. Szeged, 1997, 263-265. Az idézett oldalakon az összefoglalásban az olvasható, hogy a magyarok csak a XIII. században „döbbentek rá önazonosságukra és a másság tudatára" (?), ekkor kezdték szeretni a maguk közül valókat és gyűlölni az idegeneket, ekkortól létezett csak a haza, a szülőföld fogalma (?). – uő A magyar fejedelemség a 10. században. In: Európa és Magyarország Szent István korában. Szerkesztette: Kristó Gyula és Makk Ferenc. Dél-Alföldi Évszázadok 12. Szeged, 2000, 294: „...még azt sem zárhatjuk ki, hogy a csoport (?) bizonyos... tagjai között az együvé tartozás tudata is kialakult,... de ez szűk körre korlátozódott (?) ...a tudatosság elemeit nem hordozta." – 304: „semmiféle nemzeti öntudat, népi büszkeség nem tört még ekkor felszínre."

[2] Közép-Európa fogalmára lásd: Földrajzi Közlemények 119 (1995) 221-277.

[3] Meglehetősen elszomorító, hogy a Nemzeti Tankönyvkiadó által megjelentetett Szabó Péter, A magyar állam születése. Budapest, 1999. című képeskönyvben, amely elsősorban az ifjúság számára készült, csaknem minden megkövesedett rossz közhely fel van sorakoztatva, külön kihangsúlyozva azt a Kristó Gyula-féle ötletet – egyébként ő a kötet lektora is – hogy az „Árpádok országa kezdetben csak egy volt a sok közül, az általuk viselt nagyfejedelmi cím a 10. században valós hatalmat aligha jelentett." (8.o.) De ugyanezt a szemléletet tükrözi: Kosztolnyik Zoltán, Német politikai fejlemények a magyar történet hátterében a X. – kora XI. század folyamán. Acta Universitatis Szegediensis. Szerkesztő: Tóth Sándor László. Szeged 109 (1999) 3-7. – Vö. Bakay Kornél, A XI. századi magyar királyság helye és szerepe Európában. Kapu 1999/5, 29-30.

Több, mint két évtizeddel ezelőtt magam sem vélekedtem másként,[4] s ez is jelzi, milyen nehéz a történelemben is a beidegződéseket, a rögzült közhelyeket megváltoztatni.[5] Induljunk ki abból a képből, amelyet magam rajzoltam fel 1978-ban. Helyesen vázoltam fel az általános európai állapotok képét, ámbár hiányosan és elnagyoltan. Úgy véltem: „a magyar állam kialakulása szervesen illeszkedik bele az európai képbe, noha a magyarság történetének vannak olyan sajátosságai, amelyeknek pontos megfelelői Európában nem ismertek." Megemlítettem, hogy a bolgároknak már erős államuk volt a VII. századtól, de arra nem tértem ki, hogy a 300 évvel korábbi bolgár államot éppen úgy keletről érkezett lovas nép hozta létre, mint a magyart.[6] A többi közép-európai állam szláv és germán (például a dán) népe ugyanis évszázadok óta autochton volt, akár a

[4] Bakay Kornél, A magyar államalapítás. Magyar História. Szerkesztő: Heckenast Gusztáv. Budapest, Gondolat. 1978. – Második kiadásban: 1986.

[5] Igen szemléletesen mutatja be a tudomány kerékkötőinek valóságos arcát Gazdag László, Pityi Palkó lektorál. (Adalékok az értelmiség frusztrációjához.) Kapu 1999/ 5, 9-14. Tárgyilagosan meg kell említenem, hogy Dienes István 1970-ben hangoztatta, hogy a magyar nagyfejedelemség fejlett szervezettségű és szilárdan kézben tartott ország volt. Dienes István, A IX-X. századi magyar társadalom kérdéséhez. Bartha Antal, A IX-X. századi magyar társadalom c. könyve alkalmából. MTA II. Osztály Közleményei 19 (1970) 111.

[6] Jireček József, A bolgárok története. Fordította: Mayer József. Történeti- nép- és földrajzi könyvtár 18. Nagy-Becskerek, 1899. Teljesen elképesztő, hogy az szovjet-orosz történeti munkákban így fogalmaznak: „A bolgár állam megalakulásának történetében bizonyos szerepet játszott a bolgártörök néptörzs..." Lásd: Világtörténet tíz kötetben. III. Szerkesztők: N.A. Szidorova–N.I. Konrad–I.P. Petrusevszkij–L.V. Cserepnyin. Budapest, Kossuth. 1963 224. Bármennyire erős is Váczy Péter megfogalmazása, mégis sokkal közelebb áll az egykori valósághoz: „A világtörténet nem ismer egyetlen olyan államalakulatot sem, amely valamely szláv nép idegen hatástól mentes műve lett volna." Váczy Péter, A középkor története. Egyetemes történet. II. Szerkesztők: Hóman Bálint–Szekfű Gyula–Kerényi Károly. Budapest, Révai Testvérek. 1936, 675. – Ugyanerről Fehér Géza A bolgár egyház kisérletei és sikerei hazánkban. Századok 61 (1927) 1.: „a bolgárok máig is fennálló államot alapítottak ott, ahol erre más nép nem volt képes ...mi tette őket arra képessé, hogy államba szervezzenek soha nem egyesített szláv népeket, /az, hogy/ állandó államot alkottak." vö. Makk Ferenc, Magyar-bolgár kapcsolatok Géza nagyfejedelem és Szent István király korában. In: A turulmadártól a kettős keresztig. Szeged, 1998, 117-125. – Magyar István Lénárd, „Questio Bulgarica". (A keresztenység felvétele Bulgáriában), Századok 116 (1982) 839-877. – H. Tóth Imre, Bulgária. In: Európa és Magyarország Szent István korában. Szeged, 2000, 219-231.

cseh, akár a lengyel,[7] akár a szerb,[8] akár a horvát[9] fejedelemségeket nézzük, vagy akár az osztrák őrgrófságra gondolunk.[10] A morva államról az ún. Nagymorva birodalomról) viszont nem ejtettem szót, holott a szakirodalomban az államiságukat illetően kétségek alig merülnek fel.[11] Utaltam Bizánc centralizált államának fontos szerepére, de alig részleteztem a VIII-IX. századi súlyos válságot, amely nemcsak katonai és gazdasági, de erkölcsi is volt. A bizánci császárok durván felléptek a zsidók ellen, a szentképek tisztelete ellen, az egyház ellen, kivégeztették a pátriárkát, nyilvános közösülésre kényszerítették a szerzeteseket és az apácákat, 790-ben VI. Konsztantin császárt nyilvánosan megveszszőzték, 820-ban V. Leó császárt imádkozás közben mészárolták le, aminthogy III. Mihályt is megölték 867-ben. A legendás Bíborbanszületett VII. Konsztantin császárt a fia, II. Romanosz kétszer is megmérgezte, Nicephorosz Phókászt Tzimiszkész János saját kezével ölte meg, majd a császári trónra kerülve 976-ban őt is megmérgezték. Bizáncban tehát a VIII-X. században teljes anarchia uralkodott.[12] Hasonlóképpen nem hangsúlyoztam ki eléggé a pápaság korai történetének rendkívüli ellentmondásosságát. A VI-VIII. században a római pápák a bizánci császár kreatúrái voltak és csak III. Zakariás pápa szüntette meg formálisan (741-ben) a bizánci császár jóváhagyását. Új korszak kezdődött a Patrimonium Sancti Petri, az egyházi állam 756. évi létrejöttével, ám a pápák függé-

---

[7] Isztórija Polsi. I. – A régebbi történeti munkákban az olvasható, hogy Mieszko neve eredetileg Dago volt, mivel ő is normann eredetű, tehát az egész Piaszt-dinasztia is az. Stanislaw A. Sroka, Lengyelország. In: Európa és Magyarország... Szeged, 2000, 173-189.

[8] Thim József, A szerbek története a legrégibb kortól 1848-lg. A legújabb kútforrások alapján. III. Történeti- nép- és földrajzi könyvtár 24. Nagy-Becskerek, 1892. – Hilferding A., A szerbek és bolgárok története. Fordította: Kiss Simon. Történeti- nép- és földrajzi könyvtár 25. Nagy-Becskerek, 1890.

[9] Rókay Péter, A délszlávok. In: Európa és Magyarország... Szeged, 2000, 207-218. A horvátok ősei is a VI. században települtek le az Adriai-tenger partvidékén, ekkor még avar fennhatóság alatt, majd a frankok hódították meg a területet. Trpimir állama (845-864) nem volt független, az első királyuk (Tomiszláv) koronázása is 925-ben a római pápa hűbéreseként történt.

[10] Huber Alfonz, Ausztria története. I-II. Budapest, MTA. 1899. – Erich Zöllner, Ausztria története. Europica Varietas. Fordította: Bojtár Endre. Budapest, Osiris Kiadó. 1998.

[11] Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 283-295. Legújabban megjelent: Studien zum Burgwall von Mikulčice. Spisy archeologického ústavu av CR Brno 1 l. Hrsg. Lumir Polaček. Brno, 1998. és Richard Pražak, Cseh- és Morvaország. In: Európa és Magyarország... Szeged, 2000, 191-206.

[12] Louis Bréhier, Bizánc tündöklése és hanyatlása. I. Varia Byzantina – Bizánc világa I. Sorozatszerkesztő: Baán István. Budapest, Bizántinológiai Intézeti Alapítvány. Budapest, 1997. – vö Olajos Teréz, Bizánc. In: Magyarország és Európa... Szeged, 2000. 233-253.

se továbbra is megmaradt, csak ezután Nagy Károlytól, illetve utódaitól függtek. A pápák általában rendkívül erkölcstelen életű hitvány emberek voltak, maga a Nagy Károlyt 800-ban megkoronázó III. Leó is szajhákat tartott és esküszegései miatt bebörtönözték, majd elűzték. 897-ben VI. István pápa elődjének, Formosus pápának kilenc hónapos holttestét kivetette a sírjából és úgy gyalázták meg (ez volt a hírhedt hullazsinat). Nem véletlenül nevezték már a kortársak is a X. századot a pápaság sötét évszázadának (saeculum obscurum). Az I. Ottó császárt koronázó kamaszlegény: XII. János pápa is erkölcsi fertőben élt, aki szeretője karjaiban múlt ki. A X. századi pápákat vagy elűztek, vagy megfojtották mint VI. Benedeket, vagy a hajánál fogva akasztották fel, vagy mint XIV. János pápát, az Angyalvár egyik kőodujában halálra éheztették (983-ban), vagy megvakították és megcsonkították. A magyar történelemben oly nagy szerepet kapott II. Szilveszter pápának is menekülnie kellett Rómából.[13] II. Szilveszter pápa egykori szerepét nemcsak a hazai, de a külföldi szakirodalom is igyekszik túlértékelni, „az ezredév pápájának" mágusságot tulajdonítva s elutasítva a korabeliek súlyos vádjait, hogy ti. általános ellenszenvet váltott ki kortársai között, s egy asztalhoz sem ültek le vele gőgje és önteltsége miatt, sőt egy ízben – 994-ben – egy hónapra kiközösítették.[14]

Komoly hiányosságként kell szóvá tennem, hogy elmaradt a kijevi Rusz valós jellemzése, a norman eredetű kagánok uralmának bemutatása, akiknek a követei, a Szent Bertin-i évkönyvek tanúsága szerint, már 839-ben megjelentek Ingelsheimben, Jámbor Lajos császár udvarában, mint Teophil bizánci császár követségének tagjai,[15] sőt – többek véleménye szerint[16] – a szárazföldi utat veszé-

---

[13] Ijjas Antal, Húsz évszázad viharában. Az egyház és a pápaság története. Budapest, Magyar Írás. 1948. – Gergely Jenő, A pápaság története. Budapest, Kossuth. 1982. – Pierre Pierrard, A katolikus egyház története. Újvidék, Fórum. 1987. – Eördögh István, A pápaság. In: Európa és Magyarország... Szeged, 2000, 27-42.

[14] Pierre Riché, II. Szilveszter, az ezredik év pápája. Fordította: Somorjai Gabi. Budapest, Balassi. 1999, 143, 157.

[15] Annales Bertiniani, anno 839. In: Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. Zweiter Teil. Hrsg. Reinhold Rau. AQDGM VI. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. 1992 /2. kiadás/, 44-45.: Misit etiam cum eis quosdam, qui se, id est gentem suam Rhos vocari dicebant, quos rex illarum chaganus vocabulo ad se amicitate,...Első közlés: MGH SS I. Hannoverae, 1826, 434. – vö. Bóna István id. mű (2000) 21–24.

[16] A.V. Riasanovsky, The embassy of 838 revisited: some comments on connection with a 'normanist' source on early Russian history. Jahrbücher für Geschichte Ost-Europas 10 (1962) 1-12. – Czeglédy Károly, A IX. századi magyar történelem fő forrásai. Magyar Nyelv 41-42 (1945-46) 54. – Perényi József, A magyarok és a keleti szlávok kapcsolatai a honfoglalás előtt In: Magyar-orosz történelmi kapcsolatok. Budapest, 1956, 20-21.

lyeztető „felettébb kegyetlen barbár népek" (barbaras et nimiae feritatis gentes[17]) a magyarokkal azonosíthatók. De elmaradt Aszkold és Dir szerepének hangsúlyozása is, holott 882-ben Aszkold kagán szövetséget kötött Álmos magyar nagyfejedelemmel.[18]

Általában elsikkadt, hogy Bulgária kivételével valamennyi új hatalom nem önálló ország volt, tehát a magyarral *nem vethető össze* sem a horvát, sem a szerb, sem a cseh, sem a lengyel helyzet a IX-X. században, sőt a XI. században sem!

Szívesen hivatkoznak egyes szerzők[19] a VII. századi – állítólagos Szklavíniára, mint „független szláv államra" a Hepta geneai Theophanészi kitétel alapján, ez a Nyugat-Macedóniában elképzelt szláv fejedelemség azonban sohasem létezett! A Nicephorosznál és Theophanésznál olvasható görög szöveg magyarul így hangzik: „/a bolgárok/ hatalmuk alá hajtva a körülöttük lakó szláv népeket, szerződéses viszonyban állva a „Hét törzs" (Hepta geneai) nevű néppel, a szévereket a Beregába szorosának elejétől kelet felé, Mesembriáig terjedő részekre, nyugat felé Avaria-ig pedig a többit, a Hét törzset telepítették, akikkel szerződéses viszonyban álltak." Harmatta János nézete szerint,[20] ez a „Hét törzs" a magyarokkal azonosítható, akik már a VII. század végétől jelen voltak a Dunáig húzódó területen.[21]

---

[17] AQDGM VI. 45. németül barbarische und furchtbar wilde Völker-nek fordították.

[18] Brahicsevszkij 1994. 65-71. – A kijevi rusz kagán követei már 839-ben megjelentek Jámbor Lajos király udvarában. – Bartha Antal, Társadalom és gazdaság a magyar történetben. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerkesztette: Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1977, 44.: a szerző kategórikusan kijelenti, hogy „Kijev története egészében a keleti szláv történelem illetékességébe (?) tartozik." – vö. Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai. II. Miskolc, MBE. 1998, 128-129. – Font Márta, A kijevi Rusz. In: Európa és Magyarország... Szeged, 2000., 255-271.

[19] Világtörténet III. 1963, 221.

[20] Harmatta János, A honfoglalás mai szemmel. Miskolc, 1997, 6. – uő. A magyarok nevei a görög nyelvű forrásokban. In: A honfoglalás és a nyelvészet. A honfoglalásról sok szemmel III. Budapest, Balassi. 1997, 125-126.

[21] Bakay Kornél, A XI. századi magyar királyság helye és szerepe Európában. Kapu 1999/4. szám 29-30. Vékony Gábor szerint a genea nem törzset, hanem nemzetséget jelent. Vö. Vékony Gábor, Honfoglalók – nomádok? Pogányok? In: Romlás és reménység. Magyar évszázadok. Szerkesztette: Kurucz Gyula. Budapest, Kortárs Kiadó. 2000, 15.

Az ország szavunkat régtől az úr-uru-ság összetételből magyarázzák,[22] történeti értelemben azonban Györffy György elemezte a legalaposabban.[23] Nyilvánvaló, hogy az uralkodó, a nagyfejedelem: Nagyúr és a trónörökös herceg: Úr megszólítása a kiinduló alap.[24] Más kérdés, hogy az úr szavunk a szaka-szkíta sura (hatalmas, erős) fejedelem, király szó szinonimája, amely csak a magyarban lelhető fel.[25] A latin nyelvű forrásokban az ország szónak a regnum, az imperium, a monarchia,[26] ritkábban a respublica és a patria szavak felelnek meg, ha nem is egyenrangú értelemben.[27] Később a birodalom megfelelője az archiregnum lesz.[28]

Az ország, a regnum élén a király (rex)[29] áll, aki nyugaton a VIII. század vége óta országában a római egyház feje és védelmezője is (rector et defensor ecclesiae), Isten szolgálója és helytartója (minister et vicarius Dei), tehát csakis a király ruházhatott fel papot püspöki méltósággal még a XI. században is. A csá-

---

[22] Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Első kiadás: 1941. – Budapest, Trezor. 1994, 225. – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 2. Főszerkesztő: Benkő Loránd. Szerkesztők: Kiss Lajos és Papp László. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1970, 1095. – Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. II/4. Hrsg. Benkő Loránd. Red.: Gerstner Károly – S. Hámori Antónia – Zaicz Gábor. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1094, 1095.

[23] Györffy György, Úr és ország. In: Tanulmányok a magyar állam eredetéről A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1959, 96 skk.

[24] Makk Ferenc, Megjegyzések III. István történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis 66 (1979) 32-33.

[25] Harmatta János, Iráni nyelvek hatása az ősmagyar nyelvre. In: Honfoglalás és nyelvészet. Szerkesztette: Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel. III. Főszerkesztő Györffy György. Budapest, Balassi. 1997, 74.

[26] Ferdinándy Gejza, Korona és monarchia. Ismerteti IGS. Századok 38 (1904) 176-178. A monarchia állam-egység, tehát államforma.

[27] Bakay Kornél, Östörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 221 skk. – uő. Szent István király. Turán 1 (1998) 4. szám, 8.

[28] Vajay Szabolcs, Dominae reginae milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavételében. In: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Szerkesztette: H. Balázs Éva–Fügedi Erik, Maksay Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1984, 397. Endrey Antal ezt választotta könyvcímül: A magyar archiregnum. Melbourne, Magyar Intézet. é.n.

[29] Király szavunkat csaknem egyhangúan szláv jövevényszónak tartják: Ligeti Lajos, A magyar nép mongol kori nevei (magyar, baskír, király). Magyar Nyelv 60 (1964) 403. – A magyar nyelv történeti etimológiai szótára. IV. 494. – Etymologisches Wörterbuch 3. 755., ez azonban teljesen valószínűtlen! Amiként az is, hogy a král-králj szó eredetileg a frank Carolus Magnusból eredne. A délszlávok és a lengyelek sem nevezték a saját uralkodójukat królnak, csak az idegeneket! – Holler László, A magyar korona néhány kérdéséről. Századok 130 (1996) 952.

szár (imperator) az egész földkerekségen kimagaslik, rangban alatta állnak a királyok, de a császár nem uralkodik rajtuk! Szent Lászlót például császárnak vagy királynak nevezi egy liturgikus kézirat (imperator vel rex), de Szent Istvánt is olyan uralmi jelvényekkel tették királlyá, mint amilyenekkel a császár is rendelkezik.[30] Nem lehet kétséges, hogy Magyarország már a X. században is regnum volt, ahol a nagyfejedelem királyi rangban uralkodott (in regni Pannonico[31]). Ezért nem tévesztés, amikor Taksonyt és Gézát is királynak[32] nevezik a nyugati források.

Újabban ismét elterjedt a nemzetségeket, illetve törzseket összefogó nomád állam fogalma, amelyben „a törzseket néppé, a népeket birodalommá szervezik a fejedelmek."[33] E fogalom főbb jellemzőit Kristó Gyula állította össze,[34] aki szerint „nomádállamból nem jöhet létre európai típusú állam," „a steppén az egyszer kialakult formákat a nomád hatalmi elitek egymásnak adták át ...a lánc a magyarokkal megszakadt (?). Immár nem volt újabb átvételre kész (?) nomád nép, amelynek a magyarság tovább adhatta volna (?) a maga nomádállamiságát vagy annak elemeit." A magyarok országát, államát tehát saját fejlődéssel nem magyarázhatjuk, állítja Kristó, „a magyar állam ...*erőteljes külső* impulzusra jött létre."

Miután tisztáztuk az ország – uru-ság fogalmát és az írott forrásokban olvasható latin kifejezések jelentését, rá kell térnünk annak a kérdésnek a megvitatására, hogy a Kr. sz. utáni IX. században a Kárpát-medencében megjelenő magyarság milyen politikai szervezettségű volt?

Régtől divat arra hivatkozni, hogy eleink törzsi rendben éltek,[35] hiszen a fő forrásnak számító Biborbanszületett VII. Konstantin császár művében ez olvas-

---

[30] Gerics József, A korai rendiség Európában és Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1987, 146-160., 219-231.

[31] Váczy Péter, A magyar királyság központi igazgatása a 11-12. században. In: A magyar történelem korai századaiból. História Könyvtár. Monográfiák 5. Szerkesztő: Glatz Ferenc. Budapest, 1994 104.

[32] Vö. Dümmerth Dezső, Az Árpádok nyomában. Utazások a múltban és a jelenben. Budapest, Panorama. 1977, 140.

[33] Hóman Bálint, Szent István. Budapest, M.Kir.Egy. Nyomda. 1938, 38.

[34] Kristó Gyula id. mű (1995) 83-84., 97-127. – uő. A korai magyar államról. História Könyvtár. Előadások 8. Szerkesztő: Glatz Ferenc. Budapest, 1996, 25. – uő id. mű (2000) 299., 314., 316. – Makk Ferenc, Szent István és utódai. In: Európa és Magyarország... Szeged, 2000., 325.

[35] Hunfalvy Pál, Magyarország ethnographiája. Budapest, MTA. 1876, 213 skk. – Pauler Gyula, A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I. Budapest, MTA. 1893, 10. – Hóman Bálint, Magyar történet. I. 2. kiadás. Budapest, Kir. Magyar Egy. Nyomda. 1935, 71 skk.

ható. Újabban elterjedőben van az a vélekedés, hogy a magyar államiságnak a következő fokozatai voltak: nomádállam, törzsi állam, szakrális kettős fejedelemség[36] és Szent István keresztény állama.[37] Tekintettel arra, hogy a szegedi iskola számos könyvben és tanulmányban hirdeti ezen nézeteit, legelőször ezzel kell foglalkoznunk.[38]

Az a történelmi közhely, hogy a magyarok is, akárcsak korábban a szkíták, a húnok, az avarok sátorozó, örökké vándorló nomádok voltak, nagyon régi eredetű.[39] Marczali Henrik például egyenesen „pásztori kormányról" beszélt.[40] Az írott források a magyarokat a 870-es évektől a 940-es évekig „egyetemlegesen nomád népként ábrázolták".[41] Nem számolhatunk tehát, mondják, letelepedéssel, földműveléssel, kötött vallási élettel. A laza törzsszövetség alakult át nomád állammá, de ez sem önfejlődés révén, hanem „kazár bábállamként". A magyar nomádállam élén a 850-es évektől fejedelem állt, előbb Levedi, majd Álmos. Ekkortájt csatlakoztak a kabarok is. Általában bizonyítottnak veszik a szakrális

---

[36] Czeglédy Károly, A szakrális királyság a steppei népeknél. Magyar Nyelv 70 (1974) 11-17.

[37] Kristó Gyula, A magyar állam megszületése. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8. Sorozatszerkesztő: Kristó Gyula. Szeged, 1995, 97-127., 299-358.

[38] Kristó Gyula, A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig). Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 3. Sorozatszerkesztő: Kristó Gyula. Szeged 1994, 92 skk.

[39] Rendkívül sajátságos, hogy ezt az ősrégi közhelyet mindmáig hirdetik, holott már az ókorban Xenophon világosan leírta, miről van szó! A Küropaideia-Kyropädie. – Kürosz nevelkedése. – Die Erziehung des Kyros. c. munkájában a IV. könyv 2. fejezetében ezt írta: „A hürkaniaiak, mivel a sereg végén kellett menetelniük, szekereik és családtagjaik is az utolsó sorokban haladtak. Mert Ázsia lakói rendszerint **házuk népével együtt vonulnak hadba!"** „az ellenségtől zsákmányul ejtett szekerekkel tértek vissza, amelyeken gyönyörű nők ültek, törvényes hitvesek és ágyasok is, **akiket mind szépségük miatt vittek a háborúba. Az ázsiaiak, amikor hadba vonulnak, ma is magukkal viszik legdrágább kincseiket,** mondván, szívesebben harcolnak, ha velük vannak a féltett személyek és dolgok..." (Kürosz nevelkedése. Anabázis. Fordította: Fein Judit. Budapest, Európa Könyvkiadó. 1979, 122.,131. – Kyropädie. Hrsg. Rainer Nickel. Sammlung Tusculum. München-Zürich, Artemis Verlag. 1992, 246-249: Denn die meisten Völker in Asien ziehen mit allen ihren Angehörigen in den Krieg... és 266-268.

[40] Marczali Henrik, Világtörténelem – magyar történelem. Történetírók Tára. Budapest, Gondolat. 1982, 43.

[41] Újabban erős bizonyítéknak tekintik Ibn Hayyan 942. évre vonatkozó adatát, hogy a „magyarok nomádok, mint az arabok"! Ámde az arabok a X. században már régen nem voltak nomádok, ezért a forrást most úgy olvassák: „Nomádok, mint a beduinok"!? – Makk Ferenc id. mű (1998) 65. Az a nomád életmód, amelyről például Rubruk és Plano Carpini számolt be a mongolokkal kapcsolatban, a Kárpát-medencében ismeretlen volt. In: Napkelet felfedezése. Bp. 1965, 96., 196. – Legutóbb Kristó Gyula id. mű (2000) 309-311 oldalukon ismételte meg nomád teóriáját, még azt az elképesztő érvet is felhozva, hogy a magyarok lóháton hadakoztak (?!)

kettős fejedelemség meglétét,[42] noha Róna-Tas ezt nem látja igazoltnak.[43] Kristó nézete szerint, amikor a nomádállam felbomlott, azért nem semmisültünk meg, mert „be voltunk zárva a Kárpát-medencébe" (?) s bár többször próbáltak meg őseink másutt, például Észak-Itáliában hazát keresni,[44] ez nem járt sikerrel, mert ott – úgymond – nem lehet legeltetni, nem lehet nomadizálni. A „két hatalmas katonai kudarc" (955, 970) után, amikor is „felértékelődtek a szlávok", megindul a lassú letelepedés s következik az ún. törzsi állam kora. Ezt a korszakot 1945 után a marxisták (s ide tartozik Kristó Gyula, Szűcs Jenő, Bartha Antal, etc.![45]) az elődök: Molnár Erik, Lederer Emma, Elekes Lajos és Székely György nyomán, úgy állították be, mint az „osztályviszonyok kialakulását, amikor a társadalmi- és osztályellentétek kibékíthetetlen ellentétbe kerültek", valamint súlyossá vált „a vagyoni egyenlőtlenség". Ezen túlmenően azt is kívánták bizonyítani, hogy az Árpád-házi fejedelmeknek nem volt az egész Kárpát-medencére kiterjedő országuk s így szó sem lehet a magyar nagyfejedelemség és a Szent Istváni magyar állam területi jogfolytonosságáról.[46] Más szóval: a magyar állam Kárpát-medencei felségterülete „törzsi nomádállamokból" (s itt a többes számon van a hangsúly!) jött létre. S ezzel a tétellel eljutottunk történelmünk egyik súlyponti kérdéséhez. Valóban István királynak az ordák törvénye és az erkölcsi normák között kellett volna választani, ahogyan Kovács Éva fogalmazott: „István választott, végérvényesen odahagyta az ordák törvényét, a puszta parancsolás-engedelmeskedés viszonyát, az oktalan háborúzást, ehelyett az emberiség írott történelmének útját (?) kereste az erkölcsi normák korlátozta hatalmat vállalta és ezzel a megmérettetés kockázatát."?[47]

---

[42] Uhrmann Iván, Az ősmagyar kettős fejedelemség kérdéséhez. Történelmi Szemle 30 (1987/88) 211. – Ungváry Jenő, Kefalé. In: Studia Varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára. Szerkesztette: Makk Ferenc, Tar Ibolya, Wojtilla Gyula. Szeged, 1998, 148-151.

[43] Róna-Tas András, A honfoglaló magyar nép. Budapest, Balassi. 1996, 269-271.

[44] Ez eredetileg Gombos F. Albin ötlete volt! – Kristó Gyula id. mű (2000) 306: „Az Árpádok a 10. század közepén nem tudták még (?) hogy a háborút válasszák-e, vagy a békét, s egyáltalán merrefelé (?) tájékozódjanak."

[45] Ugyanezt a hamis és történetietlen képet kapjuk Bónis György, István király. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó. Budapest, 1956, 7-22. könyvében, aki azonban, nyilván félelemből követte csak a marxista dogmákat.

[46] Kristó (1995) id. mű 320.

[47] Kovács Éva, Species, Modus, Ordo. Válogatott tanulmányok. Budapest, Szent István Társulat. 1998, 414. E szerencsétlen megfogalmazás kritikájára lásd: Bakay Kornél, Hazát kell néktek is teremteni. Heti Magyar Fórum, 1996. február–december.

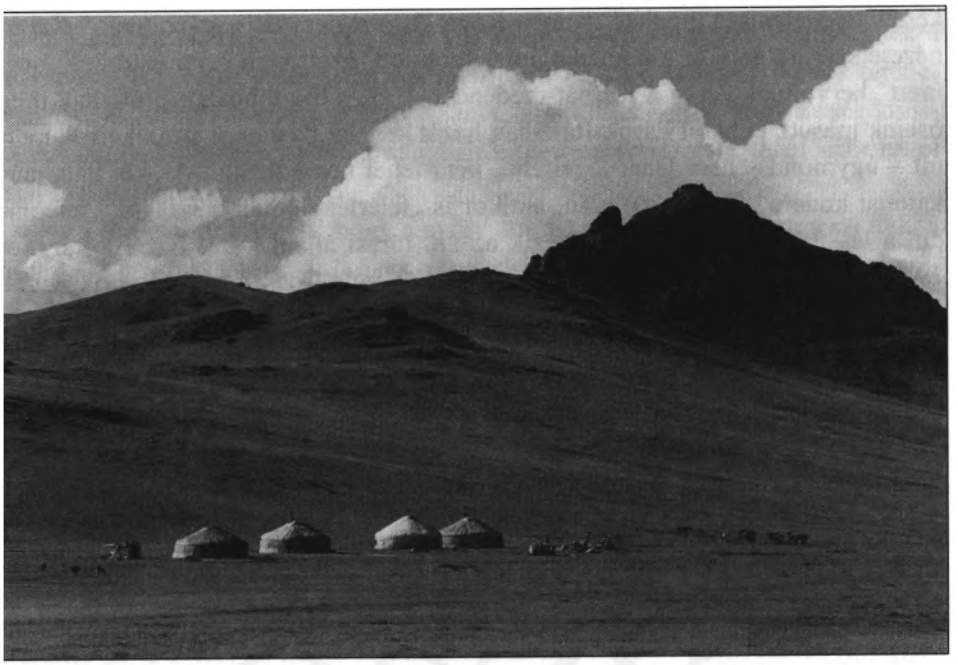

34. kép – Sátrak Mongóliában

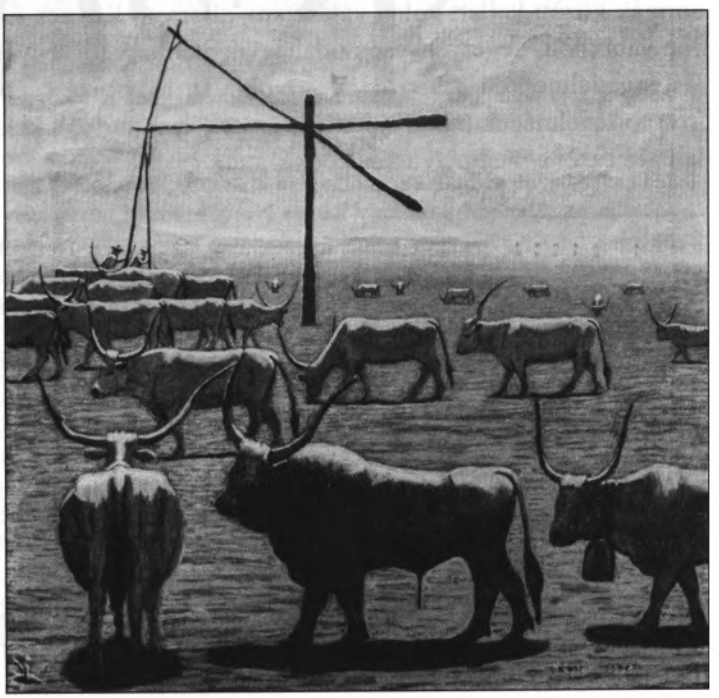

35. kép – Szilaj marhák a Hortobágyon

Hogyan vizsgálhatjuk meg, hogy igaz lehet-é ez az állítás? Csakis úgy, ha a történeti forrásadatokat sorba vesszük.[48]

A magyarság a Kárpát-medence közvetlen szomszédságában jelen volt már 838/39-ben, mégpedig három névvel megjelölve: ungrik, húnok és türkök![49] Ezt követően említik őket 860 táján (Metód találkozása a magyarokkal a Krím környékén), 862-ben, amikor az Annales Bertiniani vitatott adata szerint („korábban ismeretlen ellenségek, akiket ungri-nak neveztek...") az Ungri tulajdonképpen nem a magyarokra, hanem egy pannóniai népre vonatkozik,[50] 880/84 körül (Metód találkozása az Aldunánál Árpád nagyfejedelemmel[51]), 881-ben a mai Bécs környékén (apud Weniam), 882-ben Kijevnél Álmos (?) említése,[52] majd hosszabb szünet után 892-ben, amikor is Arnulf király szövetségeseként harcolnak Szvatopluk morva fejedelem ellen. Igaz, közben Regino azt mondja, hogy a magyarok 889-ben foglalták el az országukat, ezt azonban nem szokták elfogadni[53] hasonlóképpen a magyar krónikák adataihoz, amelyek – mint Anonymus, Kézai Simon, a Budai, a Dubniczi, a Pozsonyi és a Váradi krónikák – 677, 884. évre vagy 888-ra teszik az ország birtokba vételét.

892-ben tehát Arnulf a magyarokkal (Ungaris) lép szövetségre, sőt Liudprand a szövetségesként a magyar népet (gentem Hungariorum[54]) említi, igaz, minden rosszat elmondva rólunk. Az tehát tény, hogy az erős hadsereggel bíró morva Szvatopluk ellen felvonult egy jelentős erővel bíró magyar haderő a Du-

[48] A korábbi adatokra lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, 1998.

[49] Ezt erősíti az Annales Bertiniani adata is!

[50] Ungváry Jenő, „..qui Ungri vocantur". Magyar Nyelv 93 (1997) 441-446. – Elutasítja Ungváry nézetét Makk Ferenc, Etelközi magyarok francia forrásban. Belvedere 11 1999 1-2. szám, 124-128.

[51] H. Tóth Imre, Metód találkozása az „ugor királlyal". In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Egy tudományos tanácskozás anyaga. Szerkesztette: a szerkesztőbizottság. Újvidék, Fórum. 1997, 113-117.

[52] H. Tóth Imre, Szláv nyelvi hatások az ősmagyar nyelvre. In: Honfoglalás és nyelvészet. Szerkesztette: Kovács László, Veszprémy László. A honfoglalásról sok szemmel. III. Főszerkesztő Györffy György. Budapest, Balassi Kiadó. 1997, 67.

[53] Kristó Gyula, Regino és a magyar honfoglalás. In: Studia Varia. Szeged, 1998, 89-98.

[54] Mátyás Flórián, A magyarok első hadjáratai Európában. Székfoglaló előadás. Értekezések a történettudomány köréből XVII. Budát, MTA. 1898, 5 skk. – vö. Vajay Szabolcs, Der Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862-933). Studia Hungarica 4. München-Mainz, Hase & Koehler. 1968, 21 skk.

nántúlon![55] A XVI. századi Aventinus azonban sokkal többet tud erről, mert azt mondja: a magyar **király** követei (legati Cusalae regis Ugrorum) felajánlották minden haderejüket (omnes vires suas), ha zsákmányként (pro stipendia) megkapják azt a földet, amelyet fegyverrel meghódítanak (terra, quam armis occuparent, daretur.) Többeknek feltűnt, hogy ez a magyar sereg aligha jöhetett a Fekete-tenger vidékéről, de a Kárpátokon túlról sem![56]

A Kárpát-medence birtokba vételét általában, régebben is és újabban is, a **894.** évi bolgár hadjáratokkal szokták összekapcsolni.[57] 893-ban ugyanis Simeon (893-927) került a cári trónusra, (elődei: Borisz: 852-889 és Vlagyimir: 889-893), aki országa kereskedelmi érdekeinek védelmében haddal indult a bizánci császár ellen, akit meg is vert. Ekkor VI. Bölcs Leó elküldte követét Niketász Szkléroszt, a dunai hajóhad parancsnokát,[58] aki találkozott Árpáddal és Kusánnal,[59] s gazdag ajándékok átadása mellett szövetséget kötött velük a bolgárok ellen. A magyarok seregét Levente vezette s nagy győzelmeket arattak. Ugyanebben az évben és időben a frankokkal hadakozó Szvatopluk morva fejedelemnek is katonai segítséget nyújt a magyar fejedelem. A fuldai évkönyvíró azt állítja, hogy az avaroknak mondott magyarok (Avari, qui dicuntur Ungari) a Dunán túl kóborolva (ultra Danubium) egész Pannóniát teljesen megsemmisítették (totam Pannoniam usque ad internationem deleverunt).[60]

S itt lép be a magyar honalapítás (honfoglalás) történetébe az ún. besenyővonal, amely a közelmúltig kétségbe nem vonható szent dogmának számított![61]

---

[55] Bartha Antal, A IX–X. századi magyar társadalom. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1968, 121. szerint a magyar könnyű lovas hadszervezet nem tudta volna elpusztítani „egy virágzó, jól felépített, erődített településekkel rendelkező, erős szláv fejedelemséget".

[56] Albericus Trium Fontium a magyarok honfoglalását 893-ra teszi s ő az egyetlen, igaz a XIII. században, aki megemlíti Álmos nagyfejedelem nevét Alinus alakban.

[57] Király Péter, Óbolgár forrás a 894-896. évi magyar-bolgár háborúról. Századok 111 (1977) 320-328.

[58] Szabó Károly, A magyar vezérek kora. Árpádtól Szent Istvánig. Pest, Ráth Mór. 1869, 45 skk.

[59] Vö. Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai I. Miskolc 1997, 226.

[60] A német kiadásban ezt így fordították: und verwüsteten ganz Pannonien bis zur Vernichtung. Kristó Gyula pedig így: egész Pannónia lakosságát mind egy szálig kiirtották. Kristó Gyula, Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Elvek és utak. Budapest, Magvető. 1980, 152.

[61] Általában nagyon igaztalanul járunk el, amikor a besenyő-dogma kapcsán nem említjük meg Fettich Nándor nevét, aki már 1933-ban teljes egészében elutasította ezt a teóriát! Vö. Fettich Nándor, A levediai magyarság a régészet megvilágításában. Századok 67 (1933) 392. Újabban a megváltozott álláspont kerül előtérbe, még olyan munkákban is, amelyek egyébként hemzsegnek a hamis közhelyektől. Például Csorba Csaba, Árpád népe. Tudomány – Egyetem. Szerkeszti: Glatz Ferenc. Budapest, Kulturtrade. 1997, 58-63.

Valójában a közismert besenyőtámadás rémségeit csak VII. Konstantin császár mesélgeti, a nyugati források közül egyes-egyedül a prümi apát, Regino hallott valamit erről: (a magyarokat) saját lakhelyeikről kiűzték ...a besenyők (Pecinaci), mivel számban és vitézségben felülmúlták őket. Amazok vadsága elől megfutamodván... (horum itaque violentia effugati). Más senki nem is említi a besenyőket.. Az indító ok: a bolgár Simeon bujtogatja fel a besenyőket a magyarok kiirtására. Az még külön gondot jelent, hogy vajon nem 888-ban volt-e a bolgár-magyar háború és nem 894-ben?[62] A besenyő történethez közvetlenül kapcsolódik az ún. népvándorlás-dogma Hóman-i ötlete, aki ugyanis úgy vélte, hogy a magyar honfoglalást 893-ban az arabok támadása indította el, akik megtámadták a karlukokat, a karlukok az úzokat, az úzok a besenyőket s a besenyők a magyarokat, mégpedig 895-ben.[63] Ám Regino például semmit sem tud arról a bolgár-besenyő támadásról, amely szerint keletről támadtak a besenyők, délről pedig a bolgárok és így „kettős veréseget szenvedtek a magyarok".[64] A magyar honalapítással kapcsolatos zűrzavart kiválóan érzékelteti Tóth Sándor László,[65] aki összefoglalta a különböző nézeteket és Berényi Iván, aki számtalan megválaszolatlan kérdést zúdított a kutatók nyakába.[66] Az alapkérdés nyilvánvalóan az, hogy mikortól a magyaroké az egész Kárpát-medence, illetve bizonyítható-e, hogy eleink szakaszosan vették birtokukba ezt a földet?

Magáról a Kárpát-medence birtokba vételéről, a honalapítás folyamatáról, különös módon, külföldi forrásokból egyáltalán nem értesülünk. Ez valóban rendkívül különös és érdemes alaposan elgondolkodni felette. Mai észjárással szinte fel sem fogható ez a helyzet, mivel egy jelentős katonai és gazdasági hatalom virul a bizánci, a bolgár és a német birodalom közvetlen szomszédságában s ezek a hatalmak észre sem veszik a létrejött magyar uralmat! Ugyanakkor egyik hatalom sem veszi birtokába, sőt, még kísérletet sem tesz arra, hogy ezt a

---

[62] Mátyás Flórián id. mű 25.

[63] Hóman Bálint id. mű 116. – Györffy György, Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerk.: Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1977, 128-133. – Vajay Szabolcs id. mű 26. – vö. Kristó Gyula, Az Árpád-kor háborúi. Budapest, Zrinyi. 1986, 8-10.

[64] Különösen durván: Kristó Gyula, Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok. Budapest, Kossuth. 1996, 108 skk.

[65] Tóth Sándor László, Megjegyzések a honfoglalás szakaszaihoz. Századok 130 (1996) 877-906.

[66] Berényi Iván, A magyar honfoglalás főbb vitás kérdései. In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Újvidék, Fórum. 1997, 59-63.

rendkívül fontos és értékes területet megszerezze magának. Vajon miért nem tettek még kísérletet sem? Milyen választ adhatunk erre a kérdésre?

A „mérvadó történészek" álláspontja alig okadatolható, hiszen ők azt szeretnék elhitetni, hogy a besenyőktől és a bolgároktól űzött és sokszorosan meg és szétvert magyarok csak IX. század végen tudták megvetni itt a lábukat, mégpedig először csak a Felső-Tisza vidékén, legfeljebb a Garam folyóig, majd 900 táján került csak fennhatóságuk alá a Dunántúl. Erős érvként szoktak hivatkozni Arnulf király intézkedésére, aki 896-ban megbízta Braszláv duxot Mosaburg és Pannónia védelmével. Csakhogy – amint azt más munkámban bizonyítani próbáltam[67] – Pannónia tartomány ekkoriban a Dráva-Száva közti területet jelentette s Mosaburg sem azonos Zalavárral![68] Gyakran hivatkoznak Theotmar salzburgi érseknek IX. János pápához 900-ban írt levelére is, aki Pannóniáról azt írta, hogy a magyarok az egész földet elpusztították és elhagyatottá tették.[69]

A magyarokról a fenti eseményeket követően először csak **899-ben** hallunk, amikor is egy jelentős fontos hadjárat zajlott le Itáliában. Az említett Theotmar azt írta, hogy „pénzt adtunk a magyaroknak, hogy menjenek Itáliába."[70] Ez a hadjárat igen fontos esemény volt,[71] egyrészt az útvonal (Strata Hungarorum) miatt, másrészt a Treviso-Feltre-Padova-Verona-Brescia-Bergamo-Milano-Pavia városok miatt, amelyek nagyobb részét megostromolták. Sőt, még kísérletet tettek Velence elfoglalására is! I. Berengar itáliai király 15 ezer fős haddal ment ellenük, a magyar sereg állítólag ötezer fős volt – s az Adda folyó mentén nyomultak előre a veronai mezők felé, majd Brenta-nál ütközött meg a két sereg 899. szeptember 24-én s a magyarok nagy győzelmet arattak. A telet a magyar sereg Itáliában töltötte s csak 900 tavaszán tértek haza (ad sua in Pannoniam), bár nem mindannyian, mivel 900. júniusában még egyszer megtámadták Velencét. Van olyan nézet, hogy „a kalandozások szinte 'eltakarták' a kortársak szeme

---

[67] Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. MBE Miskolc, 1998, 253-282. A Dunántúl és a Ny-Felvidék korábbi birtokbavételét vallja Vékony Gábor, id. mű (2000) 13.

[68] Mindaz, ami manapság Zalavár határában látható, mind a Várszigeten, mind a Récéskútszigeten, eleven és elriasztó példája annak, hogy a história még mindíg a politika szolgálóleánya. A Várszigeten „rekonstruáltak" egy kis kora-Árpád-kori templomot, mint Cirill és Metód IX. századi templomát s ugyanitt felállították a két szláv apostol emlékművét. A récéskúti templom táblájára pedig kiírták (németül is, igaz, hibásan), hogy ez a templom ill. ennek az „előzménye" volt a frank-szláv főnök, Pribina egyháza.

[69] Kristó (1980) id. mű 206.

[70] A magyarok elődeiről és a honfoglalásról (MEH). Budapest, Gondolat. 1986, 220.

[71] Vajay id. mű 29-32. – Kristó (1980) id. mű 208-216. – Kristó (1986) id. mű 14-20.

elől a Kárpát-medencei megtelepedést",[72] ez a nézet azonban meglehetősen komolytalan. Mivel mind a nyugati, mind a hazai források szerint komoly és jelentős harcokra egyáltalán nem került sor a Kárpát-medencében (a morvák elleni háború kivételével), igenis feltételezhető; hogy a magyarság már birtokában tartotta a terület nagyobb részét 850 tájától, együtt és karöltve a Tiszántúl élő avarokkal és a Dunántúl lakosságának zömét kitevő pannóniai avarsággal. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Kárpátoktól keletre eső etelközi terület nem a magyarok fennhatósága alatt állt.[73] Nincs szükség tehát semmiféle „etelközi vész" és „szörnyű besenyő katasztrófa"[74] feltételezésére.[75]

900 után támadás érte Moráviát, Bajorországot, s a magyarok elfoglalták a területet az Enns folyóig, ahol felépítették a bajorok Ennsburg várát.[76] A visszavonuló magyar seregtest egyik utóvédjét Luitpold és Richarius püspök nekiszorította a Dunának, és 1200-an ott vesztették életüket!

901-ben Árpád seregei megtámadták Karinthiát, s a nyugati feljegyzések szerint vereséget szenvedtek, ám a magyar krónikák szerint éppenséggel nagy győzelmet arattak Eberhard és Gottfried grófok ellen. Sőt, innen még becsaptak ismét Itália földjére is. 902-ben meghódították és felszámolták a Morava folyó völgyében fekvő Moráviát: bellum in Maraha cum Ungaris et *patria victa.*[77] A bajorok nem nyughattak s ezért 903-ban újabb összecsapásra került sor, a részleteket azonban nem ismerjük. Ismerjük viszont a következő, 904. esztendő eseményeit. Ekkor ugyanis a bajorok csellel és csalárd módon, visszaélve a magyarok előtt szent vendégjoggal, lakomára hívták a magyar sereg vezéreit, élén Kusán-nal (Kuszál?) s őket orvul legyilkolták.[78] Itália ellen újabb hadjáratra ke-

---

[72] Tóth S. L. id. mű 890.

[73] Ezt a feltevést régészeti adatokkal is alá tudjuk támasztani! (Przemysl, Szudova Visnya, Krülosz, Probota, etc. Lásd: Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, MBE. 1998, 316. – vö. Bóna István id. mű (2000) 19.

[74] Bakay Kornél, Szent István király. Turán 28 (1998) 4. szám, 8-12.

[75] Különösen határozottan fogalmaz Györffy György, Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerkeszti: Bartha Antal, Czeglédy Károly, Róna-Tas András. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1977, 125-134. – vö. Bakay Kornél, A XI. századi magyar királyság helye és szerepe Európában. Kapu 1999. május. 29-30.

[76] Szabó Károly (1869) id. mű 126 skk. — Erich Zöllner, Ausztria története. Budapest, 1998, 49.

[77] Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-lg. I. Főszerkesztő: Székely György. Szerkesztő: Bartha Antal. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1984, 597 skk. – Regino: Ungaris omnia usque ad solum depopulantibus. MGH SS I. 606.

[78] MGH SS I. 54. – Bóna István id. mű (2000) 33: 902-re keltezi.

36. kép – Az ún. kalandozó hadjáratok

rült sor, ám most – s ez nagyon fontos részlet – Berengár király szövetségeseként jelentek meg.[79] Szövetséget is kötöttek Berengárral, amelyet 15 éven át (904-924)[80] betartottak! 906-ban Szászországban hadakoztak, itt ez volt az első hadjárat. Igazi jelentősége ennek a hadjáratnak számunkra abban van, hogy ez az első eset abban a tekintetben is, hogy a magyar hadjáratok szervezettek voltak s nem rablóbandák összevissza rohangálásai.[81] Ekkor ugyanis a dalamancok hívták segítségül a magyarokat a szászok ellen, de nem csak egy sereget, hanem

[79] Vajay id. mű 37-40.

[80] Vajay id. mű 39.

[81] Sajátságos és érdekes változások tanúi lehetünk az elmúlt években. Bóna István például, aki évtizedeken keresztül festegette a húnokról és a magyarokról a legszörnyűbb képeket, legutóbb már a kalandozások szót idéző jelben használja és arra szólítja fel az olvasót, legyen büszke eleink katonai tetteire! Európa és a „kalandozások". História 21 (1999) 7. szám, 12-15. Még figyelemre méltóbb Király Péter, Gondolatok a kalandozásokról. Magyar Nyelv 46 (2000) 182: „komoly kifogásom van a ‚kalandozások' kifejezés használata ellen, ez ugyanis ellentétben van a megismert történeti tényekkel... a kalandozás jelentéstartalma negatív... alkalmazása igazságtalan és bántó megjelölés."

kettőt! S a két magyar sereg szépen és fegyelmezetten igazodott egymáshoz s bevárta az egyik a másikat. (Widukind). Talán mégis igazat jegyzett le a X. században a sankt galleni krónikás a magyarokról: „ez az erős nép, amely hadi erényei által jeleskedett, nemcsak a körülötte fekvő területeken uralkodott, hanem a tengeren is átkelt és porba sújtotta azokat, akik ellenszegültek, de szövetséggel ajándékozta meg a békéért könyörgőket."[82]

Ha futólagosan is, áttekintjük a szakmunkákat és tudományos ismeretterjesztő könyveket, akkor – mind a régebbi, mind az újabb feldolgozásokban – túlnyomórészt azt olvashatjuk, hogy a magyar állam 1000 előtt nem létezett.[83] Nem kizárólagos ez a nézet. Régebben például Hunfalvy Pál a magyarok országát emlegette, amelynek élén Árpád nagyfejedelem (magas archon[84]) és a gylas (alkirály) állt, bővebben azonban nem taglalja ezt a kérdést. Marczali Henrik „arisztokratikus katonai államról" beszélt a IX-X. századi Magyarország esetében,[85] Acsády Ignácz pedig egyenesen magyar birodalomról szólt.[86] Ezt az álláspontot képviselte Szekfű Gyula[87] is, aki szerint Árpád fejedelem teremtette meg a magyarok Duna-államát. Hasonló nézeten volt Timon Ákos,[88] majd sokkal később Deér József,[89] aki szerint már Álmos államalapító volt. Álmos fejedelem szakrális voltát Hóman Bálint is és Dümmerth Dezső is erőteljesen hangsúlyozta. A legújabban olvasható nézetek, hogy ti. a magyaroknak Szent Istvánig nem volt állama, egyik ős-atyja kétségtelenül Pauler Gyula, aki a kóborló, nomád törzsek képzetét sulykolta olvasóiba, mondván, „a magyarok is

[82] Hóman Bálint id.mű (1938) 33-34.

[83] Legutóbb ismét jelentkezett Engel Pál, A keresztény királyság megalapítása. Vigilia 64 (1999) 839-843.

[84] Hunfalvy Pál, Magyarország ethnogrpahiája. Budapest MTA. 1876, 217., 306. – vö. Makk Ferenc, Megas archon. In: A turulmadáról a kettőskeresztig. Szeged, 1998, 67-80.

[85] Marczali Henrik, Magyarország a királyság megalapításáig. In: A magyar nemzet története I. Szerkesztette: Szilágyi Sándor. Budapest, 1895.

[86] Acsády Ignácz, A magyar birodalom története. I. Budapest, Atheneum. 1903.

[87] Szekfű Gyula, A magyar állam életrajza. Budapest, 1917, 22-29.

[88] Timon Ákos, Magyar alkotmány- és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. Budapest, 1919.

[89] Deér József, Pogány magyarság, keresztény magyarság. Budapest, M. Kir. Egy. Nyomda. 1938. 50 skk.

primitív nomád népek voltak", akiknek agresszív hatalma az új hazában megszűnt.[90] Valójában ezt az álláspontot tette magáévá a marxista irányzat és a jórészt ebből kinövő mai „mérvadók csoportja" is.[91]

Álláspontunk szerint a magyar állam létezett már a X. században A korszakváltást a keresztény magyar királyság létrejötte jelentette.[92]

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

[90] Pauler Gyula, A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I. Budapest, MTA. 1893, 18-19.

[91] Kristó Gyula, Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Elvek és utak. Budapest, Magvető 1980, 393 skk. még katonai 'demokráciáról' beszél és 435-492.oldalakon a törzsi államok marxista teóriáját fejtegeti, kiemelve: „a mai marxista történettudományban nincs egységes megítélés a 'törzsi államról'." (473)

[92] Az állam csírái minden bizonnyal a családban jöttek létre. Vö. Vass Lajos, A Szent Korona és a jogfolytonosság. Budapest, Stephaneunm 1926., 16.